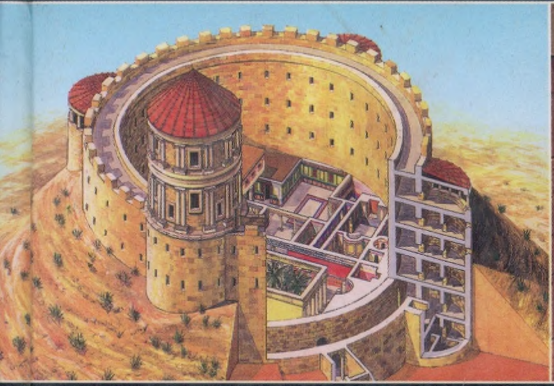

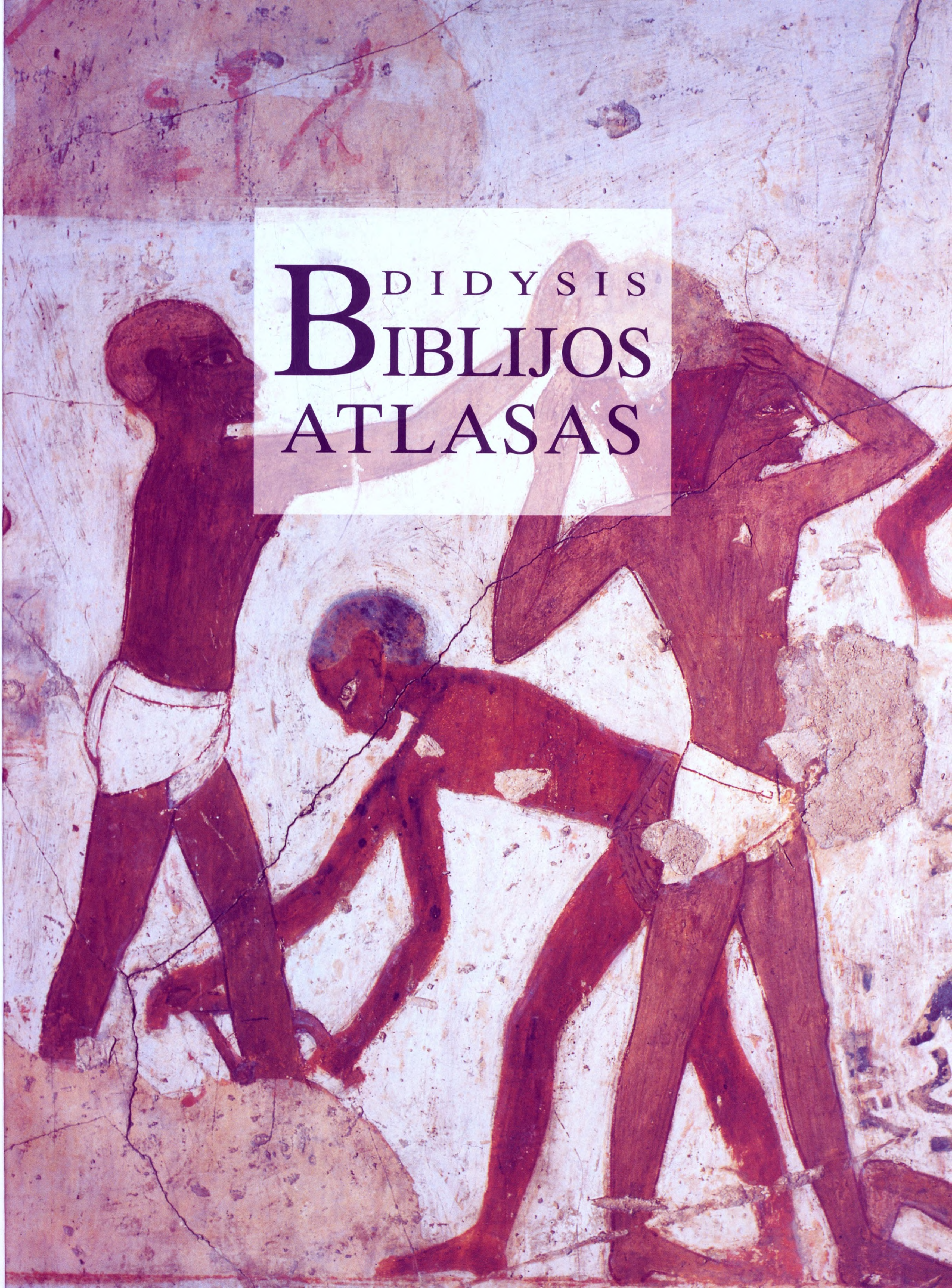

DIDYSIS BIBLIJOS ATLASAS

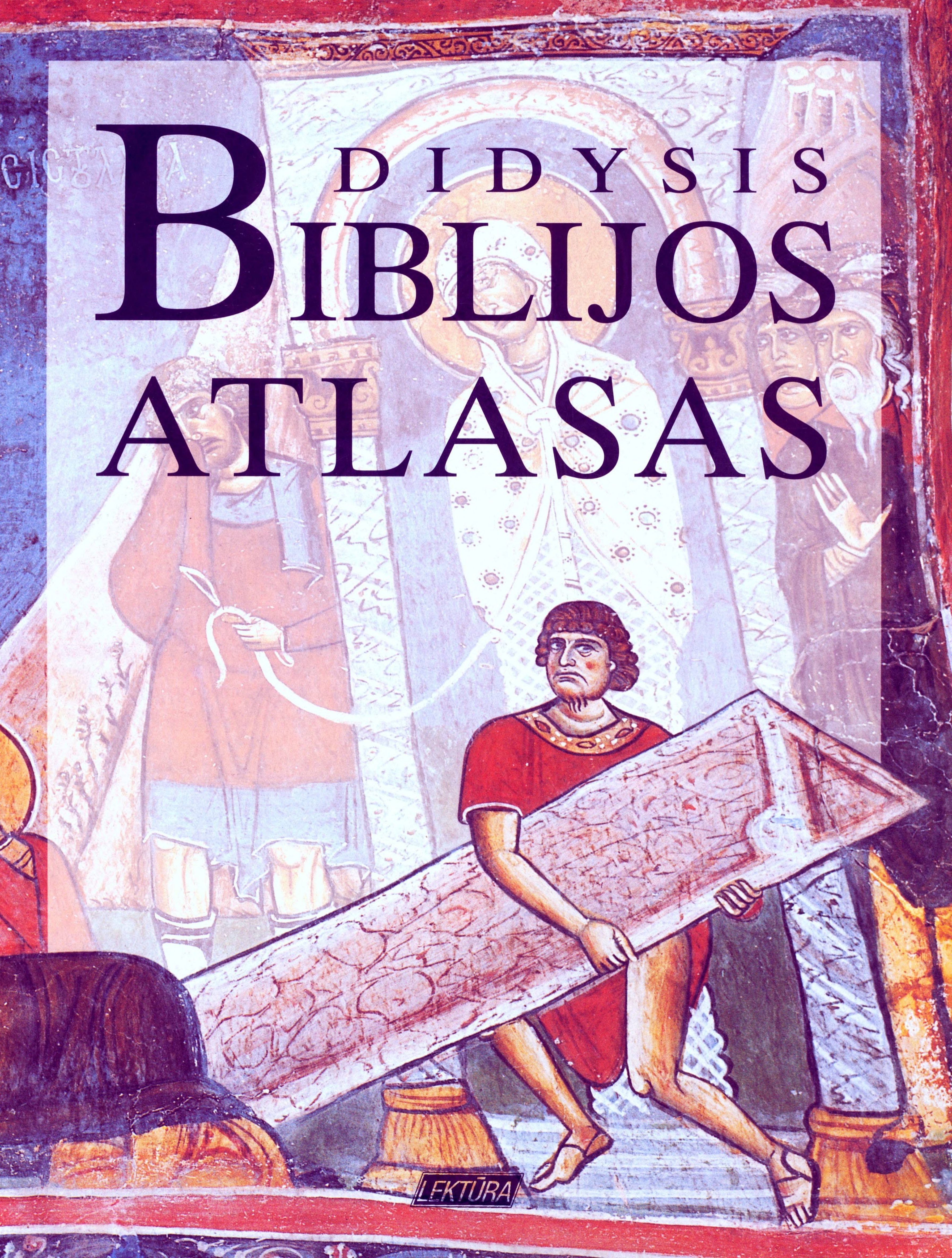

LEKTURA

DIDYSIS BIBLIJOS ATLASAS

IC XC

DIDYSIS
BIBLIJOS ATLASAS

LEKTŪRA

Nuoširdžiai dėkojame Lietuvos Biblijos draugijai, leidusiai pasinaudoti rengiamu spaudai ekumeniniu Šv. rašto leidimu

ISBN 9986-854-45-8

Senojo Testamento dalies autorius Marcus Braybrooke
Naujojo Testamento dalies autorius James Harpur
Mokslinė konsultacija: Marcus Braybrooke, Felicity Cobbing
Vokiško vertimo mokslinė konsultacija: Jürgen Werlitz

Marcus Braybrooke dirba Anglijoje bažnyčios vikaru ir yra „World Congress of Faiths" prezidentas. Jis yra sukūręs daug knygų apie Bibliją, judaizmą ir santykius tarp tikėjimo bendrijų. Tai „Faith in a Global Age", „How to Understand Judaism" ir „Wisdom of Jesus".

James Harpur yra parašęs ir išleidęs įvairių knygų apie religiją ir Bibliją. Tai „The Atlas of Sacred Places", „Great Event of Bible Times" ir „The Journeys of St. Paul". Jis yra sukūręs poezijos dvitomį religijos temomis.

Felicity Coobing dirba Palestinos Kasinėjimų tyrimų biure. Ji specializuojasi Senovės Rytų archeologijoje, atlieka kasinėjimus Jordanijoje ir yra paskelbusi daugybę straipsnių. Be to, ji konsultuoja knygų autorius antikos laikų Viduržemio jūros regiono klausimais.

Jürgen Werlitz yra Augsburgo universiteto Senojo Testamento egzegezės katedros vyriausiasis asistentas. Jo tyrinėjimų objektas – Pranašų egzegezė ir metodologija.

Iš vokiečių kalbos vertė Angelė Barkauskienė
Redagavo Danutė Griniūtė

Turinys

Sandoros Skrynia (Kafarnaumo sinagoga)

Bibliją sudaro Senasis Testamentas ir Naujasis Testamentas – iš viso 66 knygos. Ji prasideda pasakojimu apie pasaulio sukūrimą Pradžios knygoje ir baigiasi pasaulio pabaigos aprašymu Apreiškime Jonui.

Senasis Testamentas vaizduoja Izraelio tautos istoriją, tačiau šiandien tuos tekstus reikia skaityti istoriškai ir vertinti kritiškai. Iš pradžių pasakojama, kaip Dievas kūrė pasaulį, kaip Adomas ir Ieva buvo išvyti iš Rojaus ir kaip Nojus, pastatęs laivą, išgelbėjo Žemės gyvūniją ir žmoniją.

Abraomo pasakojimais prasideda Izraelio tautos istorija. Tautos patriarchas iškeliauja į Kanaaną, į paveldo kraštą, kurį Dievas pažadėjo jam ir jo palikuonims. Abu sudaro Sandorą ir šiuo vardu pavadinama ši Biblijos dalis: Senasis Testamentas – tai Senoji Sandora.

■ „Kraštas, kurį keliaujate paveldėti, ne toks, kaip Egipto žemė, iš kurios atėjote. Ten javai, kuriuos sėjai, turėjo būti laistomi tavo paties triūsu tartum darže. O kraštas, kurį keliaujate paveldėti, yra kalvų ir slėnių šalis, laistoma iš dangaus lietumi."

Įst 11,10–11

Po to, kai izraelitai – pasak Biblijos – bado vejami buvo iškeliavę į Egiptą, Mozė juos išlaisvino iš Egipto vergovės. Po 40 metų trukusių klajonių po dykumą Jozuės vedami jie perėjo Jordano upę ir vėl įžengė į Pažado Žemę.

Karalius Dovydas paskelbia Jeruzalę sostine. Viešpataujant jo sūnui Saliamonui, Izraelis suklesti. Netrukus kraštas suskyla į dvi dalis, arba karalystes: šiaurinę (Izraelį) ir pietinę (Judą). Asirams įžygiavus į Izraelį ir babiloniečiams užkariavus Jeruzalę, abi karalystės praranda nepriklausomybę. Po tremties į Babiloniją, kai kurie izraelitai, vadovaujami Ezros, grįžo į šalį. Vėliau kito vado, Nehemijo, dėka suklesti krašto religinis gyvenimas, bet su valstybės nepriklausomybe tai dar nesusiję.

Naujojo Testamento keturių Evangelijų autoriai: Morkus, Matas, Lukas ir Jonas pasakoja, kaip Jėzus gimė, augo ir kaip sušaukė savo mokinius. Evangelijos baigiasi pasakojimais apie Jėzaus suėmimą, nukryžiavimą ir prisikėlimą. Po to atskleidžiama, kaip krikščionybė išplito po pasaulį. Ypač išsamiai aprašomos trys Pauliaus misijų kelionės, kurios siekė net Europą. Antrąją didelę Naujojo Testamento dalį sudaro laiškai, rašyti Pauliaus ir kitų Kristaus sekėjų susikūrusioms naujoms krikščionių Bažnyčioms. Naujasis Testamentas baigiasi Apreiškimu Jonui. Šioje knygoje aprašoma paslaptinga pasaulio pabaiga ir artėjanti Dievo Karalystė.

Biblija nėra istorinis veikalas apie žydų tautos istoriją ir nėra tikra Jėzaus iš Nazareto gyvenimo biografija. Tai rinkinys politinių ir religinių tekstų, į kuriuos įausta net poezijos. Čia randama ir mitų bei legendų.

Politinė situacija

Pažado Žemė buvo krečiama vidinių neramumų ir nesantaikos su kitomis valstybėmis. Jozuei atvedus izraelitus į Kanaaną, su vietos gyventojais užvirė arši kova. Patys žydai labai nesutarė religijos klausimais. Didžiosioms valstybėms kariaujant grobikiškus karus, strategiškai svarbi, bet maža šalis negalėjo išsilaikyti. Neatsakingos politikos Asirijos ir Babilonijos atžvilgiu pasekmė buvo ta, kad naujieji valdovai ištrėmė didelę tautos dalį. Izraelitai pateko į babiloniečių nelaisvę. Sugrįžę iš tremties, permainingos valdovų politikos sąlygomis, jie pasiekė religinį, bet ne politinį savarankiškumą. 70 m. po Kr. romėnai galutinai išvarė žydus iš jų krašto. Siekimą sugrįžti vainikavo Izraelio valstybės sukūrimas 1948 m.

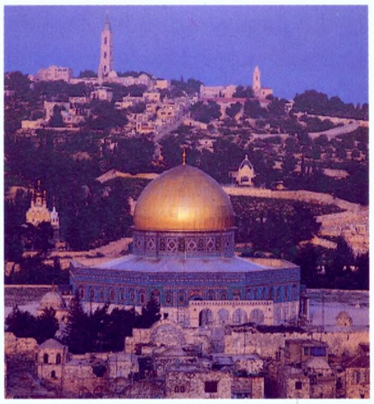

Kairėje: *Egiptietiško stiliaus auksinis papuošalas iš Kanaano*
Viršuje: *Mozės valia ėmė trykšti vanduo iš uolos*
Dešinėje: *Kanaano kraštas*

Jordanas plukdo savo vandenis iš Tiberiados ežero į pietus

Jeruzalė – šventas žydų, krikščionių ir musulmonų miestas

Geografinė padėtis

Šventoji Žemė labai maža: jos ilgis 240 km, plotis nuo 50 iki 130 km. Per šimtmečius, Biblijos istorijos laikais, pasikeitė ir vietovardžiai: Kanaanas tapo pirmiausia Izraeliu, po to Judu bei Izraeliu ir pagaliau Judėja bei Samarija.

Šiaurėje, Galilėjos regione, kuriame gausu sodų ir alyvmedžių giraičių, telkšo Tiberiados (dar vadintas Kunereto, Genezaret) ežeras. Šis didelis gėlo vandens ežeras yra 215 m žemiau jūros lygio Jordano slėnio (Al Goro) įduboje, kuri tęsiasi nuo Rytų Anatolijos iki Afrikos. Šis ežeras ypatingą reikšmę įgavo Naujojo Testamento laikais Jėzaus dėka, kadangi jis čia gyveno, mokė ir pašaukė savo mokinius eiti paskui jį. Iš ežero išteka Jordanas. Jau Senojo Testamento laikais juo ėjo Pažado Žemės riba, kurią, vadovaujami Jozuės, peržengė izraelitai. Bet ir Naujojo Testamento laikais Jordano svarba nesumažėja. Evangelijose aprašoma, kaip Jonas Krikštytojas pakrikštijo Jėzų Jordane. Pietuose Jordanas įteka į beveik 400 m žemiau jūros lygio esančią Negyvąją jūrą – sūraus vandens telkinį.

Negyvosios jūros šiaurės krante yra Kumranas. Čia maždaug prieš 60 metų piemenėlis oloje aptiko Biblijos laikų ritinius. Jie suteikė tyrinėtojams naujų esminių žinių.

24 km į šiaurę nuo Negyvosios jūros yra Jeruzalė, visų laikų Izraelio centras. Dovydas šį miestą paskelbė sostine, babiloniečiai jį sugriovė, Erodas prabangiai atstatė, o romėnai 70 m. jį vėl sulygino su žeme. Jeruzalėje stovėjo šventykla, kuri taip pat daug kartų buvo sugriauta ir vėl atstatyta. Šiandien tuos laikus primena tik atraminių sienų griuvėsiai. Jeruzalėje yra paskutinės Jėzaus gyvenimo stotys: Jėzus Getsemanės sode, kuriame pagal padavimą buvo suimtas, taip pat erškėčiuotas Kryžiaus kelias, kuriuo Jėzus nuėjo iki Golgotos.

Kelionės ir žemėlapiai

Šiame Biblijos atlase pateikiama Biblijos vietovių topografija ir politinės Artimųjų bei Viduriniųjų Rytų sienos Biblijos laikais. Pavaizduotos ne tik ištisų tautų klajonės, bet ir Biblijos veikėjų kelionės. Biblijos epizodai iliustruoti gausybe nuotraukų, planų, brėžinių, ir, atsižvelgiant į naujausius archeologinius tyrinėjimus, pateikti geografiniame bei istoriniame kontekste. Miestų ir pastatų rekonstrukcijos padeda įsivaizduoti Biblijos pasaulį ir neatsiejamai su juo susijusias religijas: judaizmą, krikščionybę ir islamą.

Šv. Paulius

Toros ritiniai (Irakas, XIX a.)

Senasis Testamentas – tai knygų rinkinys – hebrajų, krikščionių ir musulmonų Šventasis Raštas. Dėl Jėzaus Naujosios Sandoros krikščionys jį vadina Senuoju Testamentu, o hebrajams jis – Šventasis Raštas, kurį sudaro trys knygų dalys: Tora (penkios Mozės knygos, arba Penkiaknygė), Pranašų knygos ir Raštai. Žydai vadina jį Tanach, arba hebrajų Biblija, o musulmonai – Biblija, arba Tora.

Pateikiama skirtingų versijų, kiek knygų ir kokia eilės tvarka sudaro hebrajų Bibliją ir krikščionių ST. Hebrajų Biblija skirstoma į tris dalis, o krikščionių ST, pagal ekumeninį leidimą, į keturias knygų grupes: Penkiaknygė, Istorinės, Išminties (Psalmių) ir Pranašų knygos. Į krikščionių ST įtraukta daugiau knygų, kurių hebrajų Biblijoje nėra. Tai pirma ir Makabiejų antra, Tobito, Judito, Barucho, Siracido knygos, Išminties knyga ir pridėtinės (graikiškosios) Danieliaus bei Esteros knygos. Jos sudaro Septuagintą, hebrajiškosios Biblijos vertimą į graikų kalbą. Ji buvo verčiama Aleksandrijoje nuo III a. pr. Kr. iki I a. po Kr. Šią graikiškąją Bibliją labai vertino pirmieji krikščionys, todėl visos jos knygos ta pačia eilės tvarka ir buvo kanonizuotos. Nuo Reformacijos laikų katalikai labai vertina IV a. Jeronimo į lotynų kalbą išverstą Bibliją, arba Vulgatą. Protestantų Senasis Testamentas verstas iš hebrajiškosios Biblijos, o graikiškuosiuose ir lotyniškuosiuose vertimuose išvardytos knygos vadinamos deterokanoninėmis (kartais apokrifais).

Senasis Testamentas istoriniu požiūriu

Nors ST užrašinėtojai, perteikdami savo tekstus ir knygas rašytine kalba, matyt, bus turėję tikslą nenukrypti nuo istorijos, bet vertinant ST istoriniu požiūriu reikia būti atsargiems. Šiandien jau pripažinta, kad daugelis tekstų, kurie anksčiau buvo laikomi ne tik teologiniais, bet ir

3000 m. pr. Kr. 2500 | 2000 | 1500 | 1250 | 1000 | 900 | 800

Senojo Testamento įvykiai

Biblijos įvykius laiko atžvilgiu galima suskirstyti tik apytiksliai. Duomenys apie Egiptą paimti iš ankstesnių chronologijos lentelių.

- *Išėjimas iš Egipto (apie 1279–1213 pr. Kr.)*
- Izraelitai užkariauja Kanaaną (apie 1200 pr. Kr.)
- Filistinai įsikuria Kanaano pakrantėje (apie 1200 pr. Kr.)

Karalius Saulius (1030–1000 pr. Kr.)

Karalius Dovydas (1000–960 pr. Kr.)

Karalius Saliamonas (960–931 pr.Kr.)

- *Pastatoma pirmoji šventykla (956 pr.Kr.)*
- *Karalystė suskyla į Judą ir Izraelį (930 pr.Kr.)*

Vaisingumo deivė iš filistinų šventyklos Tel Kasilėje

Granatas iš dramblio kaulo, manoma, kad iš Saliamono šventyklos

Imperijos ir jų valdovai

Mesopotamietis su ožiu (mozaika iš Ūro)

Senovės Babilonijos karalystė (1792–1595 pr. Kr.)

Karalius Hamurabis (1728–1686 pr. Kr.)

Asirijos imperija (1750–1000 pr.Kr.)

Hetitų imperija (apie 1400–1180 pr.Kr.)

Naujoji Asirijos imperija (apie 1000–609 pr.Kr.)

Sfinksas iš dramblio kaulo

Egiptas

Pirmasis laikotarpis

Antrasis laikotarpis

Senoji karalystė (2700–2190 pr.Kr.)

Vidurinioji karalystė (2040–1759 pr.Kr.)

Naujoji karalystė (imperija) (1530–1100 pr.Kr.)

Tutmozis III (1479–1425 pr.Kr.)

- *Hiksų dinastija užvaldo Egiptą (apie 1650 pr.Kr.)*

Tutanchamonas (1336–1327 pr.Kr.)

Ramzis II (1279–1213 pr.Kr.)

- *Tutmozis III pradeda užkariauti Palestiną (apie 1457 pr.Kr.)*
- *Šišakas I įsiveržia į Palestiną*

istoriniais informaciniais šaltiniais, yra parašyti remiantis mitais, sakmėmis arba legendomis.

Mitinių pasakojimų gausu ir Pradžios knygoje (Pr 1–11). Istorija apie Nojų ir tvaną labai panaši į Rytų kraštų tvano istorijas. Sakmių ir pasakų randame tėvų ir protėvių istorijoje Pr 12–36, taip pat Sodomos ir Gomoros žūtyje (Pr 18–19) arba Jokūbo grumtynėse ties Jaboko brasta (Pr 32). Pasakojimai iš tų laikų, kai buvo apgyvendintas Kanaano kraštas ir susikūrė valstybė, primena legendas bei pasakas. Tai prasideda jau Jericho užkariavimu, vadovaujant Jozuei. Archeologiniai kasinėjimai rodo, kad Jerichas išties buvo visiškai sugriautas, bet ne krašto užkariavimo laikotarpiu XIII a. pr. Kr., o III a. pabaigoje.

Šių laikų skaitytojas, susidūręs su tokiais Biblijos šaltinių istoriniais netikslumais, gali imti abejoti, ar išvis yra kas nors tikra Biblijoje. Būtina atsižvelgti į tai, kad daugelis Senojo Testamento ir Naujojo Testamento užrašinėtojų nežinojo šiuolaikinės istorijos sąvokos. Todėl Biblijoje reikia ieškoti ne istorinės tiesos, bet istoriškai pagrįsto tikėjimo liudijimo.

Nors ir abejojant istoriniu Biblijos tekstų tikslumu, nereikėtų išleisti iš akių to fakto, kad daugelis tekstų yra tarsi įvilkti į istorinį apvalkalą, t.y. daug pasakojimų turi istorinį branduolį, kuris laikui bėgant praturtėjo ir įgavo šiandieninių tekstų ir Biblijos apimtį. Tekstai – jau nekalbant apie Bibliją kaip jų visumą – nėra nukritę iš dangaus; jie buvo dalimis perduodami ir redaguojami šimtmečius, kol įgavo šiandieninę kanonizuotų Biblijos knygų ir pažodinio teksto formą.

700 600 500 400 300 200 100 50

• *Asirai užkariauja Izraelį (722 pr.Kr.)*

• *Sanheribas užkariauja Lachišą (701 pr.Kr.)*

• *Judą pavergia Nebukadnecaras (605 pr.Kr.)*

• *Judą užkariauja Babilonija (586 pr.Kr.)*

• *Nehemijas IV iš naujo pašventina Jeruzalės šventyklą (169 pr.Kr.)*

• *Antiochas IV peršventina Jeruzalės šventyklą (169 pr. Kr.)*

Makabiejai (166–60 pr.Kr.)

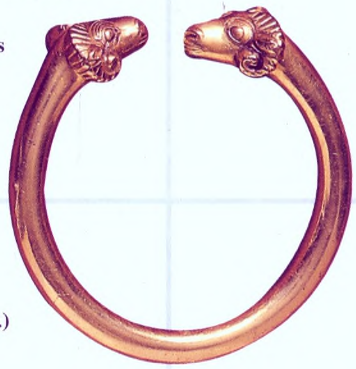
• *Judas išsilaisvina iš Seleukidų imperijos (142 pr.Kr.)*

Izraelitų sugrįžimas į Judą (537–445 pr.Kr.)

Jeruzalės šventyklos atstatymas (536–519 pr.Kr.)

Drakonas ant Ištarės vartų Babilone

Skitų apyrankė

Seleukidų terakotinė kovos dramblių figūrėlė iš Mažosios Azijos

Nebukadnecaras (605–562 pr.Kr.)

Naujoji Babilonijos imperija (587/6–539 pr.Kr.)

• *Babilono žlugimas (539 pr.Kr.)*

Tiglat Pileseras III (745–727 pr.Kr.)

Salmaneseras V (727–722 pr.Kr.)

Sargonas II (722–705 pr.Kr.)

Sanheribas (705–681 pr.Kr.)

Persijos imperija (550–331 pr.Kr.)

Kyras Didysis (558–529 pr.Kr.)

Darijus I (522–486 pr.Kr.)

Kserksas (486–465 pr.Kr.)

Artakserksas (465–424 pr.Kr.)

• *Aleksandras Didysis užkariauja Persijos imperiją (332 pr.Kr.)*

Helenizmo kultūros laikotarpis (334–30 pr.Kr.)

Seleukidų dinastija Sirijoje (305–84/83 pr.Kr.)

• *Romos įkūrimas (753 pr.Kr.)*

• *Romos Respublikos pradžia (509 pr.Kr.)*

Trečiasis laikotarpis

Vėlyvojo laikotarpio dinastijos (661–332 pr.Kr.)

Nekojas II (609–594 pr.Kr.)

• *Persai užkariauja Egiptą (525 pr.Kr.)*

Ptolemėjų dinastija (305–51 pr.Kr.)

Ptolemėjas I (305–282 pr.Kr.)

Adomas ir Ieva Edene (Rojuje)

Biblija prasideda dviem skirtingais pasakojimais apie Kūrinijos sukūrimą. Pirmasis pasakojimas šlovina Dievą Kūrėją (Pr 1,1–2,4). Jame atsiskleidžia tikėjimas Vieninteliu, Amžinuoju ir Visagaliu Dievu, sukūrusiu pasaulį. Šis tikėjimas susiformavo būnant tremtyje Babilonijoje. Pasakojama, kaip Viešpats, tik taręs žodį, sukūrė pasaulį iš chaotiškos pirminės būsenos (tamsybės, vandens gelmės ir „Tohuwabohu", t. y. chaoso).

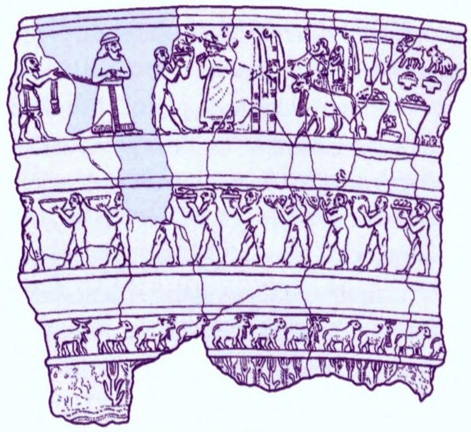
Žodžiais *„Tebūna šviesa!"* prasideda pirmoji kūrimo diena. Per kitas penkias dienas Dievas sukuria dangų ir žemę, sausumą ir jūras, saulę, mėnulį ir žvaigždes, gyvas būtybes ir paskiausiai savo kūrybai apvainikuoti pagal savo paveikslą sukuria į save panašų žmogų – vyrą ir moterį. Jis matė, kad jo darbas yra geras, ir ilsėjosi septintą dieną.

Antrame pasakojime (Pr 2,4b–25) Viešpats išželdino iš žemės vešlų sodą Edene (Rojuje) ir ten įkurdino Adomą, kurį buvo padaręs. Dievas leido jam valgyti vaisius nuo visų medžių, bet neleido valgyti nuo gero bei pikto pažinimo medžio. Jei Adomas nesilaikysiąs draudimo, turėsiąs mirti. Kitaip negu pirmame pasakojime apie Kūrinijos

> *„Pradžioje Dievas sukūrė dangų ir žemę. O žemė buvo padrika ir dyka, tamsa gaubė bedugnę, ir dvasia iš Dievo dvelkė viršum vandenų."*
>
> (Pr 1,1–2)

kūrimą, čia moteris, t.y. Ieva, sukuriama vėliau negu vyras ir jos sukūrimas pagrindžiamas sakiniu *„Negera žmogui būti vienam"* (Pr 2,18).

Daugelio Mesopotamijos *tautų sakmėse pasakojama, kaip dievybės apvaisinimu arba kovomis kūrė pasaulį. Uruke rastoje (apie 3000 pr. Kr.) alebastro vazoje (kairėje; viršuje: jos fragmentas) pavaizduoti šventikai, nešantys aukas meilės ir nesantaikos deivei Inanai.*

Derlingasis Pusmėnulis, *pusmėnulio formos žemės, tęsiasi šiauriniu dykumos kraštu, nuo Eufrato ir Tigro upių žemumų rytuose iki Viduržemio jūros pakrančių vakaruose. Čia susiformavo keletas seniausių žmonijos civilizacijų. Tarp tautų, gyvenusių šioje teritorijoje, buvo ir izraelitai. Jų patriarcho Abraomo (Abromo, iki pašaukiant Dievui. – Vert.) tėvynė, pasak Biblijos, buvo Uro miestas Mesopotamijoje.*

Nuopuolis (Pr 3)

Pasakojimas apie nuopuolį atsirado, stengiantis paaiškinti, kodėl žmogui nebuvo leista palaimingai leisti dienas Kūrinijoje. Pasitelkiama mitologinė istorija. Pagal ją pirmųjų žmonių pora nepakluso Dievo draudimui, ir suvalgė vaisių nuo pažinimo medžio. Pasekmė – žmonės suvokė save. *„Tuomet abiejų akys atsivėrė, ir jiedu suprato esą nuogi"* (Pr 3,7).

Pažeidžiamas dvasinis ryšys su Dievu. Adomas ir Ieva patiria baimę. Viešpats nubaudžia juos prakeikimu. Žaltys, sugundęs Ievą sulaužyti Dievo įsakymą, prakeikiamas šliaužioti pilvu, moteris – gimdyti sopuliuose, o vyras – sunkiai, po prakaitu dirbti laukuose ir taip pelnytis duonos. Ir nuo to laiko žmonės pasmerkiami mirčiai: *„Juk dulkė esi ir į dulkę sugrįši"* (Pr 3,19).

Išvada būtų ta, kad žmogaus išgyvenimai – skausmas, kaltė, gėda ir mirtingumas – teologiškai paaiškinami pasakojimo forma ir sutaikomi su gerąja Dievo Kūrinija. Kiti žmogaus priešistorės pasakojimai (Pr 1–11) pateikti pagal tokį pat pavyzdį.

Tikslią Edeno (Rojaus) *vietą nustatyti sunku. Pradžios knygos autorius, aprašydamas Rojų, bus turėjęs omenyje Žaliąjį slėnį palei Eufratą (dešinėje) ir Tigrą. Vešli augalija abipus šių upių vagų – priešingai nei šalia besidriekianti dykuma – paukščiams, gyvūnams ir žmonėms teikia puikų prieglobstį.*

Tai, kad Dievui sukūrus *sausumą ir jūras, naujasis pasaulis išaugino įvairiausių augalų, rodo šis hebrajų rankraštis iš viduramžių Ispanijos.*

Nojaus laivas, pavaizduotas hebrajų maldaknygėje (XIII a.)

Po pasakojimo apie Kainą ir Abelį, kuriame atsiskleidžia perėjimas iš nomadų kultūros į žemdirbystę, eina pasakojimas apie tvaną (Pr 6,9–9,17). Dėl žemę apnikusio smurto ir nedorumo Dievas nusprendžia tvanu nušluoti nuo žemės žmones ir sykiu visas kitas gyvas būtybes. Dvi tarpusavyje susipynusios pasakojimo gijos atskleidžia mitinį įvykį, kai Kūrinijos Viešpats nori sunaikinti savo triūso vaisius. Biblijos laikų pasakojimams dažnai būdinga ne tik tema, bet ir atskiri motyvai. Nojų, šios istorijos veikėją, galima palyginti su Utnapištimu iš Gilgamešo epo. Abu šie herojai yra vieninteliai, likę gyvi po didelio tvano.

Ararato kalnas (viršuje) Rytų Anatolijoje minimas Biblijos pasakojime apie tvaną. Pasibaigus tvanui, ties juo sustojo Nojaus laivas. XIX a. pradžioje aviganis sakėsi matęs medinį laivą ant 5000 m aukščio kalno. Bet nei Ararato kalne, nei Zagro kalnyne nerasta jokių archeologinių įrodymų, patvirtinančių laivo buvimą.

Laivo statyba

Biblijos pasakojimas prasideda Dievo įsakymu Nojui statydintis laivą. Nojus gauna išsamius nurodymus, kaip turi atrodyti laivas. Jis turįs būti iš kiparisų medienos, 150 metrų ilgio, 25 metrų pločio ir 15 metrų aukščio, su stogu ir anga šone. Likus 7 dienoms iki tvano pradžios, pasak pasakojimo, į laivą sulipo Nojus su savo žmona, trimis sūnūmis

– Semu, Chamu ir Jafetu – bei jų žmonomis ir po porą įvairiausių gyvūnų. Lijo 40 dienų ir 40 naktų, *„...prasiveržė visi didžiosios bedugnės šaltiniai ir atsivėrė visos dangaus skliauto užtūros"* (Pr 7,11). Kartu su kylančiu vandeniu, kilo ir laivas. Vandenų padaugėjo tiek, kad apsėmė aukščiausius kalnus. Visa, kas buvo gyva žemėje, pražuvo – išsigelbėjo tik Nojaus šeima ir gyvūnai, buvę laive.

■ *„Poros visų būtybių, turinčių gyvybės alsavimą, įlipo į laivą su Nojumi. Įlipusiųjų buvo po patiną ir patelę visų gyvųjų būtybių. Jie įlipo, kaip Dievas buvo Nojui įsakęs."*

Pr 7,15–16

Gilgamešo epas

Biblijos pasakojimas apie Nojų nėra vienintelė sakmė apie tvaną Senovės Rytuose. XIX a. asirų karaliaus Ašurbanipalo (669–627 pr. Kr.) rūmuose Ninevėje iškasta tūkstančiai molio lentelių, iš jų 12 su babiloniečių Gilgamešo epu. Susiruošė didvyris Gilgamešas į tolimą kelionę pas Utnapištį, vienintelį likusį gyvą po didžiulio tvano, ieškoti amžinojo gyvenimo paslapties. Utnapištis ir Nojus turi daug panašių bruožų. Babiloniečių epe ir Biblijos pasakojimas apie tvaną sutampa Dievo įsakymu pavaizduota laivo statyba ir išsigelbėjimas. Pasakojimas toks gyvas, tarsi jį pasakotų įvykio liudininkas. Kai kurie Biblijos tyrinėtojai mano, kad aprašoma didelė viesulo sukelta potvynio banga, nuniokojusi ištisus Eufrato ir Tigro slėnius.

Po Tvano

Viešpats nurodo Nojui išlaipinti iš laivo visus gyvūnus, kad šie pasklistų po žemę ir imtų daugintis. Atsidėkodamas už išgelbėjimą, Nojus pastato Viešpačiui aukurą ir paaukoja atnašą. Viešpats priėmė auką ir palaimino Noją bei jo šeimą, įsakęs būti vaisingiems ir daugintis. Kaip atpildas už tai žmogaus valiai ir maistui buvo atiduotos visos kitos gyvos būtybės žemėje: žuvys, paukščiai ir žvėrys. Be to, Dievas sakė Nojui, kad daugiau niekados nebausiąs žemės mirtingųjų tvanu. Kaip pažado tęsėjimo ženklą jis visada, supūtęs audros debesis, per dangų nutiesiąs savo lanką – vaivorykštę; tai būsiąs ženklas, kad jis prisimintų šį pažadą ir žmonės niekada nebebijotų naujo tvano.

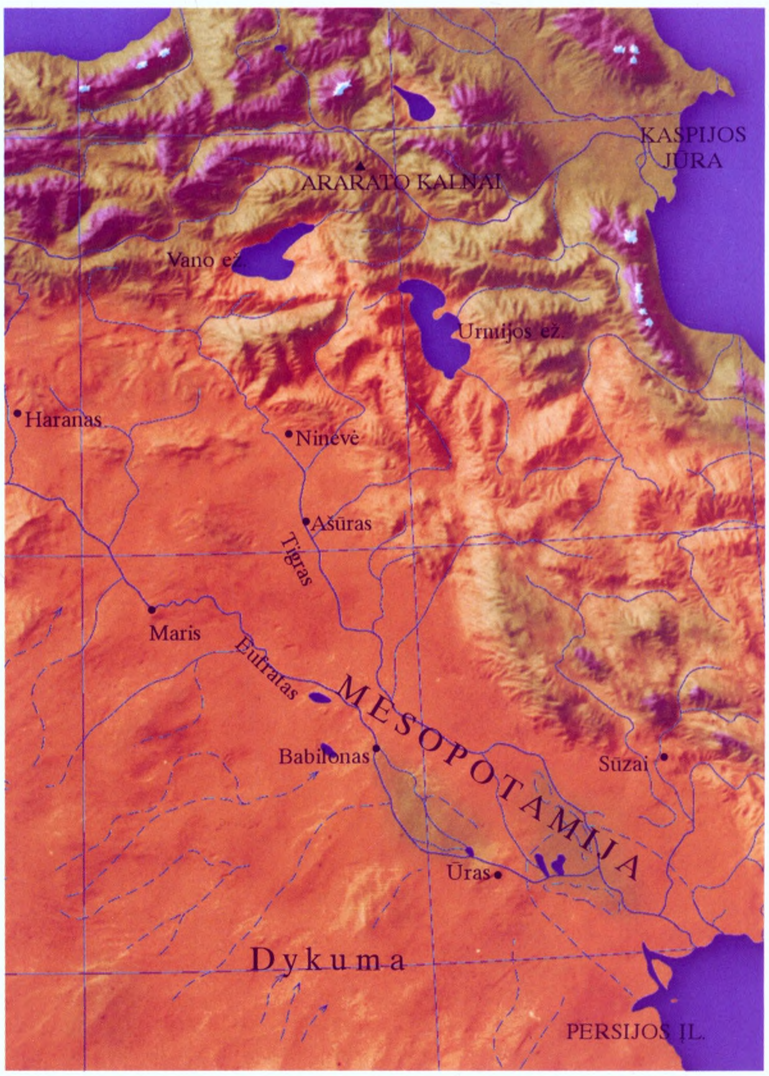
Pažadui, *kad daugiau nebebus žemėje tvano, sutvirtinti Dievas pasižadėjo, kad ateityje audros debesyse pasirodys vaivorykštė, kaip Sandoros tarp jo ir žmonių ženklas (viršuje).*

Be Nojaus laivo *visi gyvūnai būtų pražuvę; jie išgyveno, nes į laivą buvo suėję po patiną ir patelę visų rūšių gyvūnų. Mozaikoje pavaizduoti būdingiausi Senovės Rytų žvėrys (apačioje).*

Tvano pabaiga

Pagaliau lietūs liovėsi ir vandenys ėmė pamažu slūgti. Praslinkus 150 dienų, tvano vandenys tiek nuseko, kad laivas sustojo Ararato kalnuose. Nojus išleido varną ieškoti sausumos, bet, užuot grįžęs, šis skraidžiojo aplink tol, kol iš po vandens pasirodė žemė. Paskui Nojus išleido balandį, bet šis sugrįžo į laivą neradęs, kur nutūpti, nes vandenys dar tebebuvo. Kai po 7 dienų Nojus vėl išleido balandį, šis grįžo ir jo snape buvo nuskintas alyvmedžio lapas. Taip jis sužinojo, kad medžiai jau vėl kyšo iš vandens, nors žemė dar apsemta. Praėjus dar 7 dienoms, Nojus trečią kartą išleido balandį. Šį kartą tasai pas jį nebesugrįžo. Tada Nojus suprato, kad žemė jau išdžiūvusi, ir ryžosi su šeima ir gyvūnais išlipti iš laivo.

Mesopotamijos slėnis
Abi didžiosios Mesopotamijos upės – Eufratas ir Tigras – patvinsta ir plačiai išsilieja slėnyje. Kartais dėl to net pasikeičia upių vagos vieta. Panašiai kaip babiloniečių Gilgamešo epe, Pradžios knygoje (7,17–8,22) aprašytasis tvanas galėjo būti toks gamtos reiškinys.

Babelio bokštas

Babelio bokštas

Po tvano, pagal Bibliją, Nojaus sūnų – Semo, Chamo ir Jafeto – palikuonys apsigyveno Šinaro krašte. Taip Biblijoje vadinama pietų Mesopotamija – civilizacijos lopšys. Rašoma, kad kupini puikavimosi dėl savo galių žmonės ten norėję pastatyti miestą ir bokštą, kuris siektų dangų. Pasipiktinęs jų užmačiomis Dievas nutarė sugriauti šį jų sumanymą. Vis dėlto garbėtroškos statytojai, nors ir metė statę miestą, įamžino savo vardą istorijoje.

Su Babelio bokštu, apie kurio statybą pasakoja Biblija, susiję zikuratai, arba šventyklų bokštai, statyti prieš 4000 metų daugelyje Mesopotamijos miestų. Zikuratas – tai aukštas, keturkampis, laiptuotų sienų kulto pastatas. Jo viršūnėje – dievybės buveinė.

***Ūro karalių kapinėse,** netoli zikurato, buvo laidojami valdovai (apie 2500 pr. Kr.). Šis iš aukso ir lazurito padarytas ožys – viena iš kape rastų brangenybių – liudija, kad buvo tikima pomirtiniu gyvenimu.*

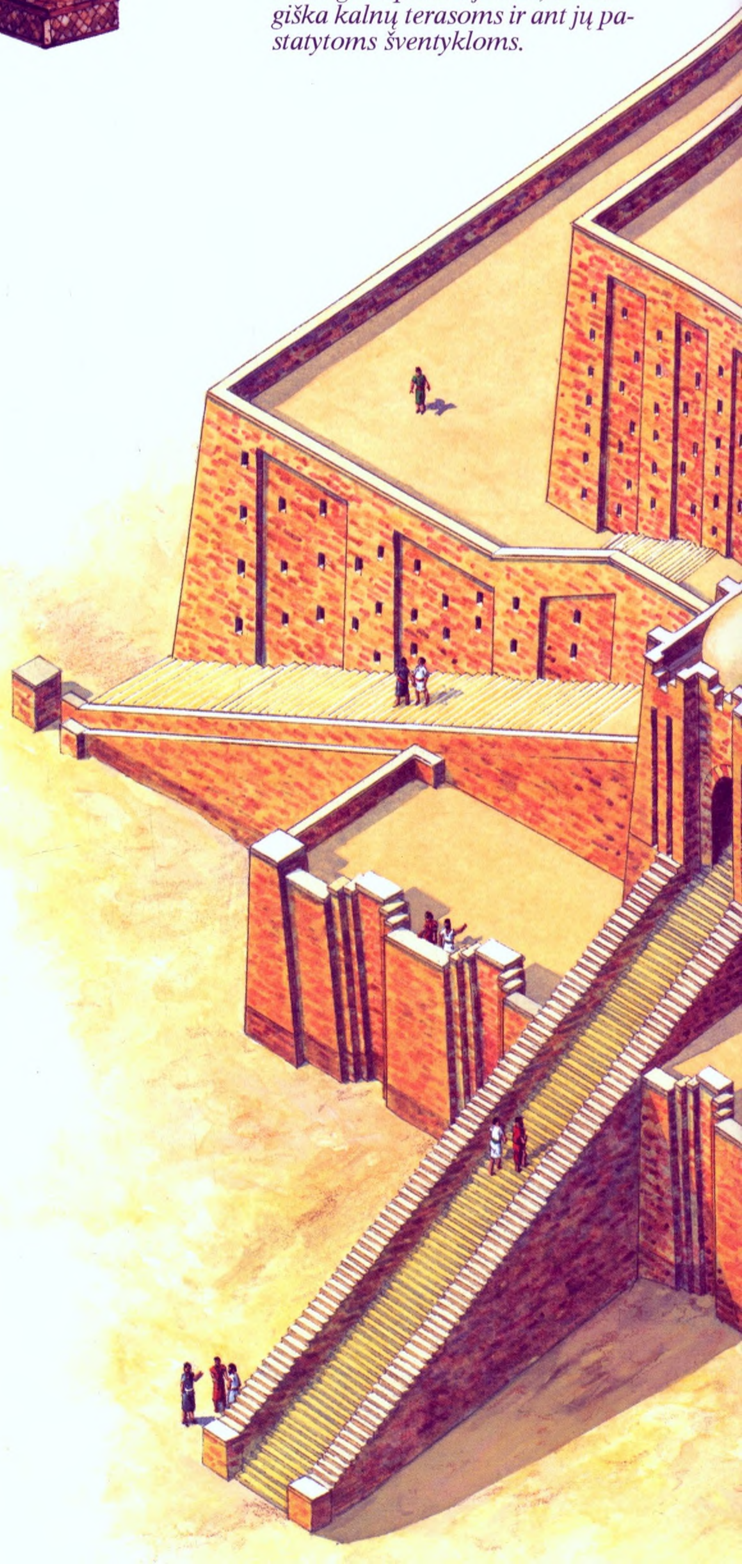
Ūro zikuratas
Karalius Urnamas šį zikuratą pastatė apie 2100 pr. Kr. Ant horizontalios platformos (62,50 x 43 m) laiptuota forma viena po kitos aukštyn kyla trys masyvios kubiškos statinio dalys. Viršutinėje aikštelėje aukštyn šauna šventykla. Mesopotamijos zikuratams būdinga laiptuota forma, analogiška kalnų terasoms ir ant jų pastatytoms šventykloms.

■ *„Eime, – sakė jie, – pasistatykime miestą ir bokštą su dangų siekiančia viršūne ir pasidarykime sau vardą, kad nebūtume išblaškyti po visą žemės paviršių."*

Pr 11,4

Dievas – Biblija pasakoja toliau – nužengė žemyn, kad apžiūrėtų žmogaus palikuonių statomą miestą ir bokštą. Jis suprato, kad tai tik jų sumanymų pradžia, kad nebebus nieko, ko jie negalėtų padaryti, ir todėl nusprendė sumaišyti jų kalbas, kad nebebūtų, kaip ligšiolei, vienos tautos, kalbančios ta pačia kalba. Šiuo pasakojimu baigiasi tikroji žmonių priešistorė ir po to prasideda pasakojimai apie didžiuosius Izraelio protėvius – patriarchus. Kalbos sumaišymu ir žmonių išblaškymu baigiasi Dievo istorija su visu pasauliu. Toliau Biblija apsistoja ties Dievo istorija su Izraeliu.

Abraomo (iš pradžių – Abromo) tėvas Terachas, Nojaus palikuonis, pasak Biblijos, gyvenęs netoliese šumerų miesto Ūro. Archeologiniai kasinėjimai rodo, kad šumerų miestai buvo sugriauti antrajame tūkstantmetyje pr. Kr., įsiveržus amoritams. Galėjo būti, kad tuo laiku Terachas paliko šį kraštą ir su šeima patraukė į šiaurę.

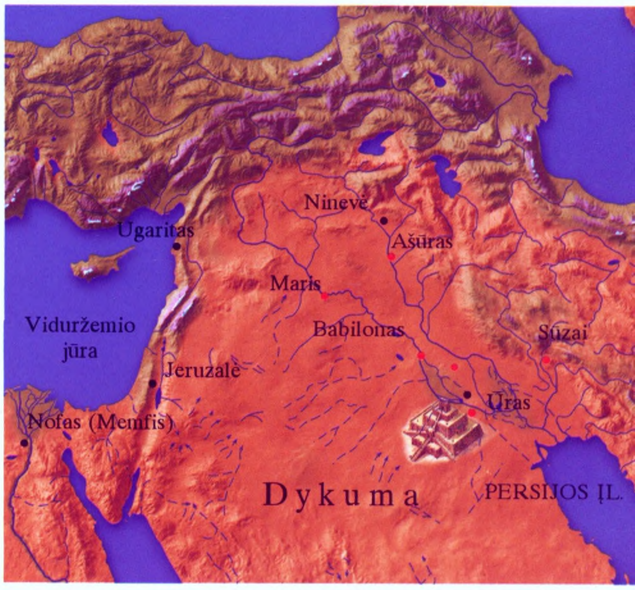
***Ūro** šiaurinėje dalyje virš miesto iškilęs didžiulis zikuratas – šventyklos bokštas mėnulio dievui Nanarui. Šventa vieta buvo ir šventyklos kiemas, į vienuolyną panašus pastatas giparas su vyriausiosios šventikės buveine ir sandėlių pastatas enunmachas. Mieste buvo atkasta karalių kapinės, rūmų ir gyvenamųjų namų. Ūrą žiedu juosė siena ir kastinė Eufrato vaga.*

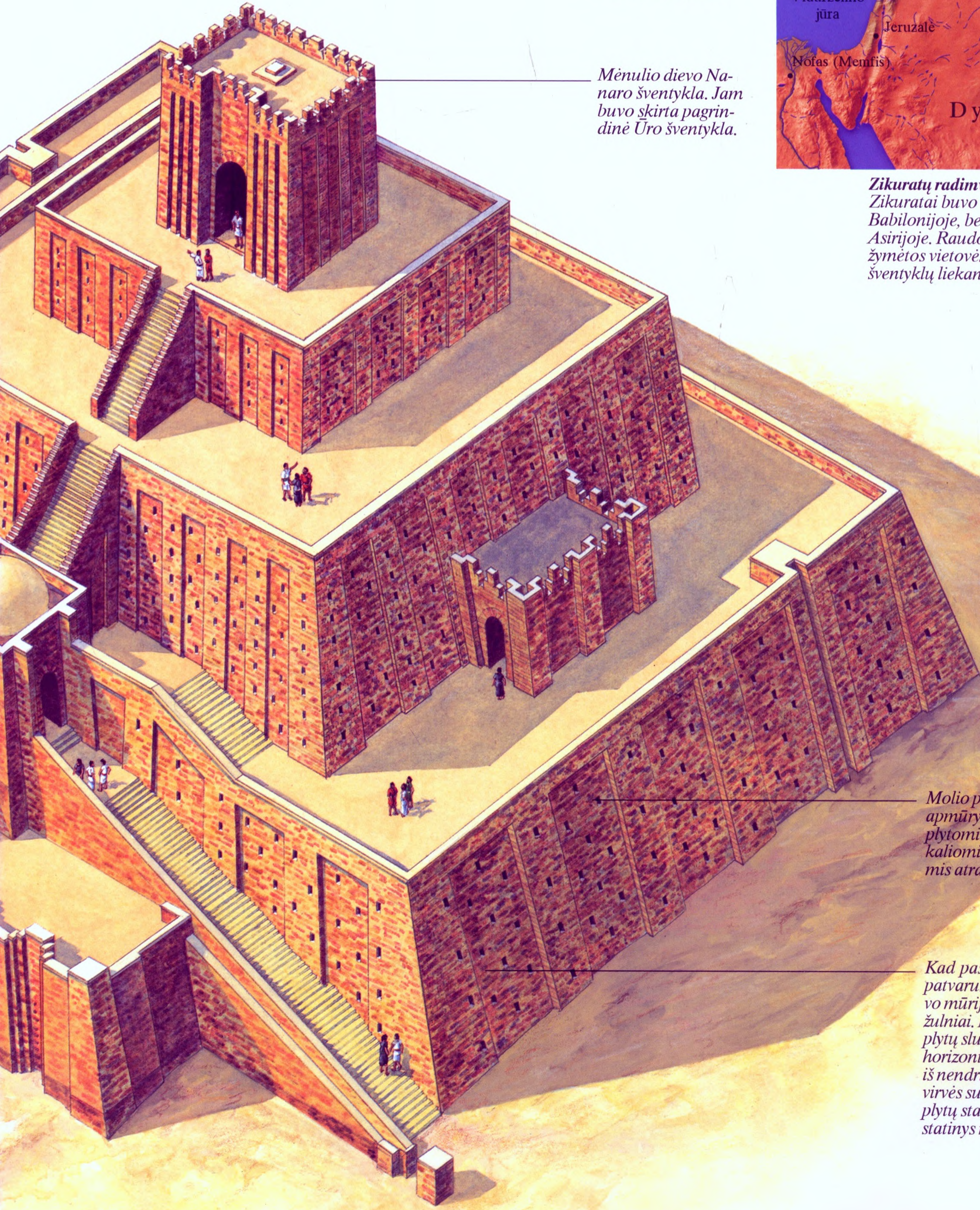
__Artimuosiuose__ Rytuose plytos daromos taip pat, kaip prieš tūkstantmečius. Molis sumaišomas su šiaudais, formuojamos plytos, kurios ir išdžiovinamos karštoje saulėje arba išdegamos.

__Asirų__ cilindro formos antspaude pavaizduoti statybos darbus dirbantys meistrai. Pagrindinė statybinė medžiaga Mesopotamijoje buvo ore išdžiovintos plytos. Skiediniui naudodavo bitumą arba jo mišinį su mineralinėmis medžiagomis.

Zikuratų radimvietės
Zikuratai buvo statomi ne tik Babilonijoje, bet ir Elame bei Asirijoje. Raudonais taškais pažymėtos vietovės, kuriose yra šių šventyklų liekanų.

Mėnulio dievo Nanaro šventykla. Jam buvo skirta pagrindinė Ūro šventykla.

Molio plytų siena, apmūryta degtomis plytomis ir su vertikaliomis kyšančiomis atramomis.

Kad pastatas būtų patvarus, sienos buvo mūrijamos nuožulniai. Nuožulnūs plytų sluoksniai ir horizontaliai klotos iš nendrių susuktos virvės sutvirtindavo plytų statinį (plytų statinys neiširdavo).

Mesopotamietis su ožiu

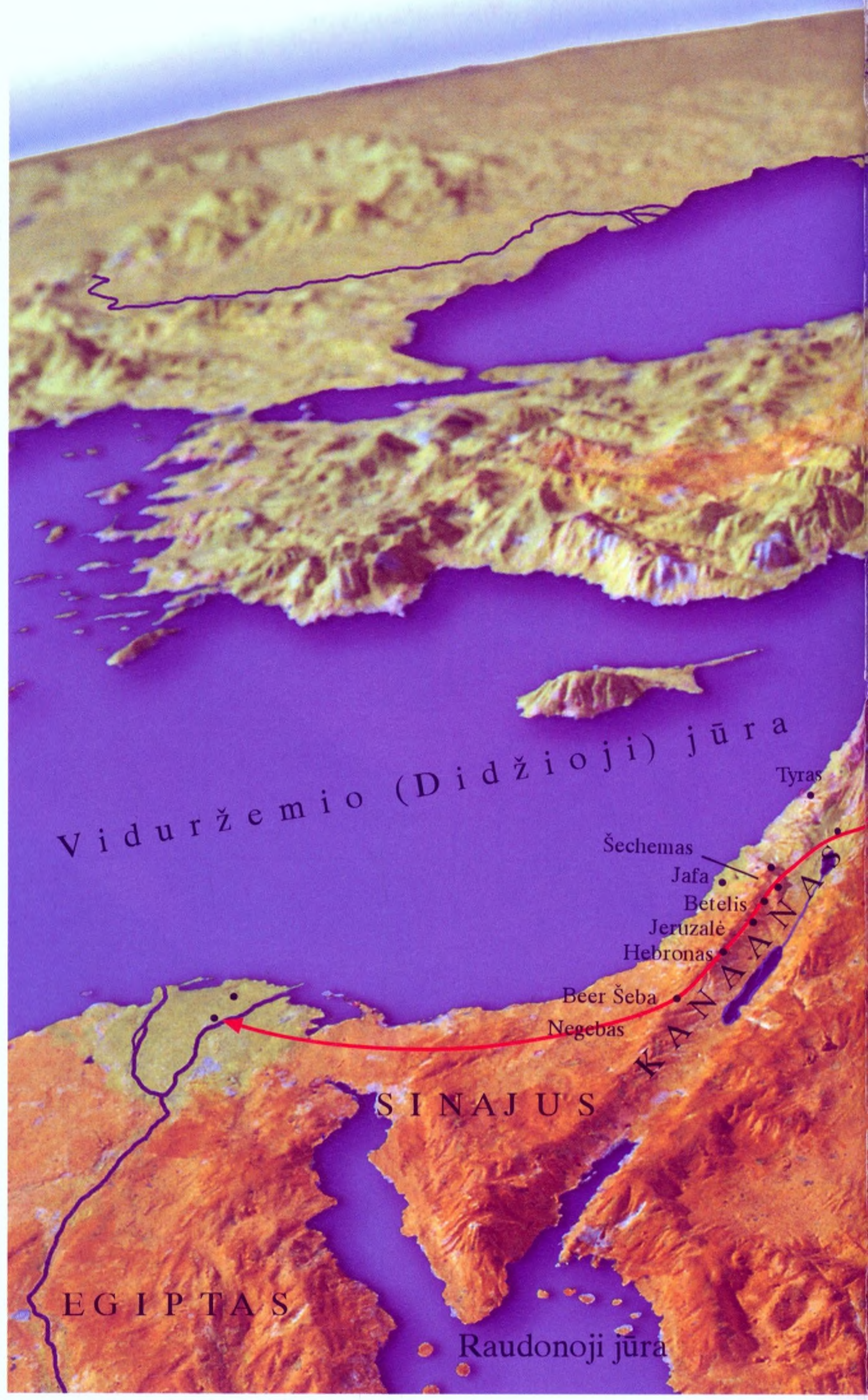
Abraomas, Nojaus palikuonis, gyveno, pasak Biblijos, Mesopotamijoje, netoli Harano miesto, kai Dievas įsakė jam palikti savo gimtinę ir keliauti į Kanaano žemę. Už tai Dievas pažadėjo Abraomui, kad vieną dieną jo šeima tapsianti didelė, Dievo palaiminta tauta. Ir iškeliavo Abraomas su savo žmona Sara (iš pradžių – Saraja. – *Vert.*), brolio sūnumi Lotu, tarnais bei tarnaitėmis ir ožkų banda. Kanaano krašte, Negebo pusdykumėje, pasistatė jie palapines, bet badas vijo juos tolyn į pietus, Egipto link.

Pasakojimuose apie Abraomą išlikę izraelitų klajokliško gyvenimo, dar prieš susikuriant jų valstybei, prisiminimų. Patriarchai: Abraomas, Izaokas ir Jokūbas (gyvenę pusiau sėsliai, pusiau klajokliškai) vaizduojami kaip gyvenantys pakankamai sėsliai, nors jiems nemažai tekdavo ir klajoti. Tokios klajoklių grupės apsistodavo ties gyvenamo (sukultūrinto) Kanaano krašto riba, ir savo gyvenamąją vietą palikdavo tik tada, kai leisdavosi ieškoti geresnių ganyklų. Abraomo sandora su Dievu – tai pirmoji reikšminga Senojo Testamento vieta, kur kalbama apie identiškumą: Izraelis kildina save iš didžiųjų protėvių, pirmiausia iš Abraomo, ir jai retrospektyviai kaip pranašystė bus priskiriama tai, kas vėliau patvirtinta istorinių įvykių. Todėl Abraomas sako, kad Dievas jam išpranašavęs, jog iš jo palikuonių išaugs didelė tauta.

■ *„...išaukštinsiu tavo vardą, ir tu būsi palaimintas. Laiminsiu tave laiminančius ir keiksiu tave keikiančius; visos žemės gentys ras tavyje palaiminimą.“*

Pr 12,2–3

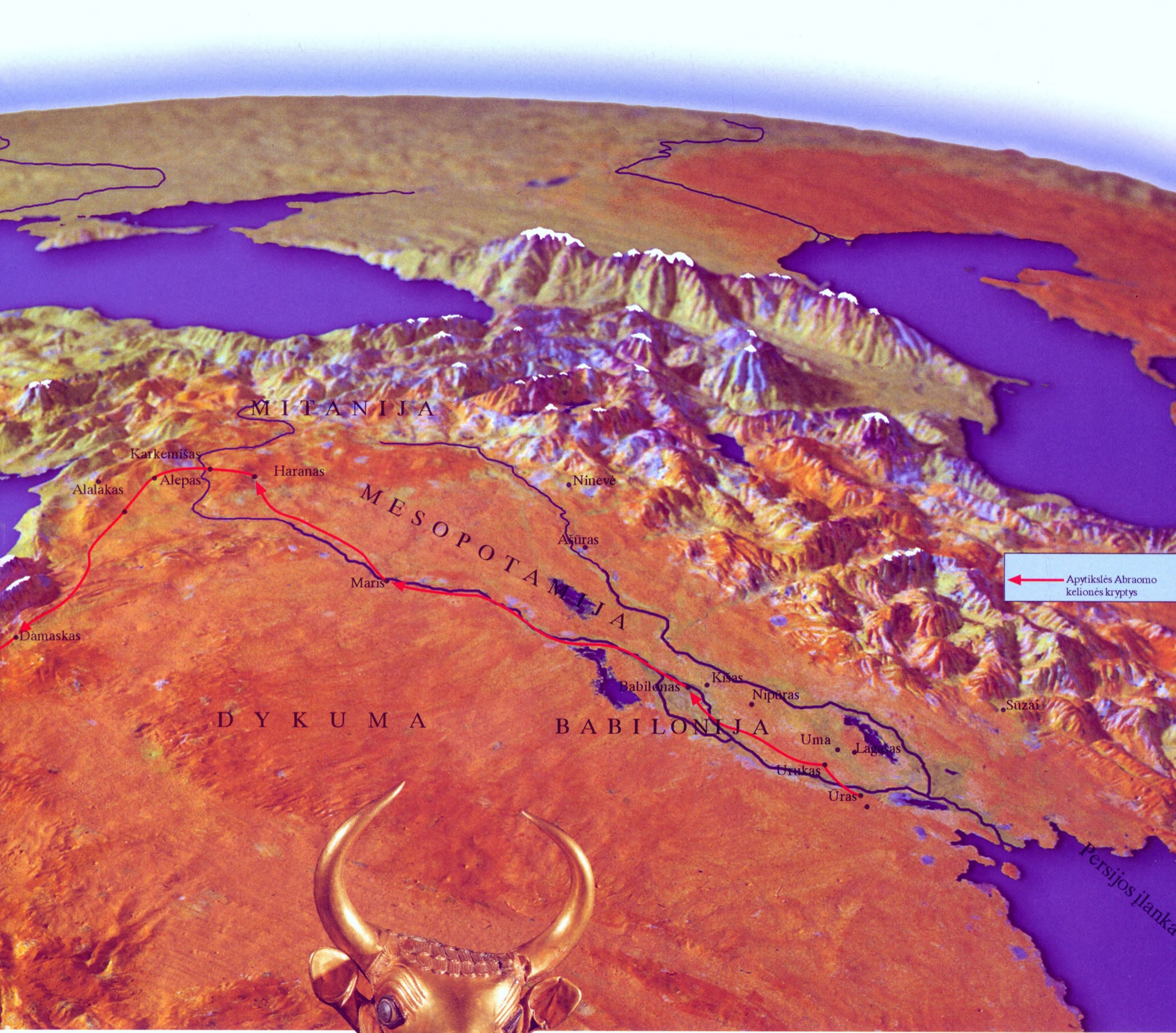
Šia pranašyste nuo pat pradžių buvo abejojama, nes Sara buvo jau sena ir nevaisinga. Pradžios knygoje 16 ši problema išsprendžiama: Sara, kaip priimta klajoklių šeimoje, siunčia Abraomą pas savo tarnaitę Hagarą. O kai šioji tampa nėščia, Sara išvaro savo varžovę. Dykumoje Hagarą išgelbsti angelas, ir ji Abraomui pagimdo sūnų Izmaelį. Per Izmaelį, izmaelitų protėvį, siejama Izraelio giminystė su kaimynine tauta. Tikroji Dievo pranašystė Abraomui gali išsipildyti tik per Sarą.

Abraomo kelionės
Tuo laiku, kai Dievas pašaukė Abraomą, jis buvo įsikūręs netoliese Harano miesto, šiaurės Mesopotamijoje. Biblijoje nepasakojama, kiek ilgai jis ten gyvenęs, tik užsiminta, kad jis augęs šumerų krašte, netoli Ūro, ir iš ten su žmona Sara, tėvu Terachu ir brolio sūnumi Lotu patraukęs į šiaurę. Palikęs Haraną, Abraomas nukeliavo į Karkemišą, persikėlė per Eufratą ir pro Damaską pasiekė Betelį, esantį į šiaurę nuo Jeruzalės. Iš ten susiruošė į Negebą, bet pusdykumėje gyvuliams trūko pašaro ir badas privertė Abraomą patraukti į Egiptą.

***Ši žmonių,** avių, ožkų ir jaučių vora rodo, ką Abraomas bus greičiausiai pasiėmęs iškeliaudamas į Kanaaną. Šis frizas yra iš pietų Mesopotamijos miesto Ūro, kuriame Abraomas gyveno prieš persikeldamas į Haraną.*

Abraomas ir jo šeima gyveno greičiausiai pusiau klajokliškai, kaip šių dienų beduinai. Jie įsikurdavo vienoje vietoje tol, kol pritrūkdavo gyvuliams pašaro, po to keldavosi į kitą vietą.

Kad Ūre būta *pasakiškų turtų, patvirtina ši auksinė buivolo galva, naudota papuošti lyrai. šiuo styginiu instrumentu buvo pritariama dainininkams.*

Sodomos sunaikinimas

Pradžios knygoje yra pasakojimas, kaip Dievo rūstybė ištiko Sodomą ir Gomorą. Abiejų miestų pavadinimai virto moralinio nuopuolio sąvoka. ši istorija atsirado, norint paaiškinti ištuštėjusių žemės plotų su keistomis geologinėmis farmacijomis atsiradimą. Dar ir šiandien tebestovintis druskos stulpas pietrytiniame Negyvosios jūros krante inspiravo pasakojimą apie Loto žmonos pavirtimą druskos stulpu. Ji nepaklausė Dievo draudimo ir bėgdama iš Sodomos dairėsi atgal. Mokslininkai mano, kad Sodoma buvo sugriauta viduriniuoju Bronzos amžiaus laikotarpiu, kilus žemės drebėjimui, sprogus susikaupusioms žemės gelmėse dujoms.

Abraomo bandymai

Abraomas (hebrajiškai „ tėvas tautų daugybės"), pirmasis iš trijų Izraelio protėvių, yra svarbus asmuo ne tik judaizmui, bet ir krikščionybei bei islamui. Visų trijų religijų išpažinėjai jį laiko savo patriarchu. Biblijoje Dievas bando Abraomą dukart, ir kadangi šis tuos bandymus atlaikė garbingai, jis yra ir tikėjimo tėvas.

Pirmą kartą Dievas bandė Abraomo tikėjimą. Pusiau klajokliškai gyvenančiam Abraomui, palikusiam savo gimtuosius namus netoli Ūro ir persikėlusiam į Mamrą prie Hebrono, Dievas, kaip rašoma Pradžios knygoje 15, pažadėjo ne tik sūnų, bet ir palikuonių: *„...suskaičiuok žvaigždes, jei gali jas suskaičiuoti... Tokie gausūs bus tavo palikuonys."*. Nepaisydamas nei vaikų neturėjimo, nei žmonos Saros, kuri net pasišaipo iš pažado (Pr 18,14–15), nes jau sulaukusi senatvės, Abraomas tiki Viešpatį.

Antrą kartą Dievas, kaip rašoma Pradžios knygoje 22, bandė

Abraomo klusnumą. Dievas įsakė Abraomui paaukoti savo sūnų Izaoką. Nedelsdamas kitą rytą Abraomas išsiruošė su Izaoku į Dievo nurodytą vietą. Kai Izaokas pasiteirauja, kur gi aukai avis, Abraomas atsako išsisukinėdamas, kad Dievas pats parūpinsiąs avį aukai. Abraomas pastato aukurą, suriša savo sūnų ir, pakėlęs peilį, rengiasi jį nužudyti. Pasigirsta Viešpaties angelo balsas ir jį sustabdo. Tą pačią akimirką Abraomas pamato ragais krūmuose įstrigusį aviną, ir, paėmęs jį, paaukoja vietoj savo sūnaus. Tada Dievas savo klusniam tarnui prižada laiminti visas, iš jo palikuonių kilusias, žemės tautas.

Dievo reikalavimas (Pr 22), kad Abraomas paaukotų savo sūnų, atrodo keistas, net smerktinas. Bet jei atsižvelgsime į tai, jog čia pasakojama ne apie istorinį įvykį, o norima paaiškinti, kad žmonių aukojimas pagaliau pakeičiamas gyvulių aukojimu, tai tuomet ši mintis yra giliai humaniška.

***Viršuje:** Abraomas rengiasi aukoti Izaoką. Mozaika (Bet Alfa, Izraelis).*
***Fone:** Judėjos dykuma į pietus nuo Hebrono.*
***Žemėlapyje:** Hebrono apylinkės, kur gyveno Abraomas.*

1. Didžioji Hebrono mečetė; Abraomo kapas.
2. Negyvosios jūros druskos klodai.
3. Auksinė jaučio galva iš Ūro.
4. Avių kaimenės dykumoje.
5. Molio stulpas, ant kurio užrašyti Abraomo ir jo palikuonių vardai.

3

5

4

Egiptiečių antkapių tapyba: semitų pirkliai

Pradžios knygoje, kur surašyta genealogija, sakoma, kad Izaokas, sūnus Abraomo, šiam dar gyvam tebesant, būdamas 40 metų ves Rebeką, giminaitę iš gimtųjų vietų. Rebeka pagimdo dvynius: ūmųjį pirmagimį bei tėvo numylėtinį Ezavą ir tylų, protingą Jokūbą, prie kurio labiau linksta motinos Rebekos širdis. Augdami jie stipriai ir dažnai pykdavosi (jie gina dvi besivaidijančias tautas, kurios žino apie savo giminystę: Jokūbas – už Izraelį, Ezavas – už Edomą).

Atviras priešiškumas pratrūksta, kai Jokūbas atima iš Ezavo jo pirmagimystės teisę. Vėliau Jokūbas iš tėvo klasta pasiima broliui priklausantį palaiminimą. Senas ir aklas Izaokas paprašo Ezavo paruošti gardų valgį, kad pavalgęs prieš mirtį galėtų jį palaiminti. Bet Jokūbas, motinos Rebekos pamokytas, pirmas nuneša paruošto maisto tėvui. Izaokas nepatikliai paliečia savo sūnų, apsivilkusį ožkenomis, kad tėvui atrodytų, jog liečia gauruotąjį Ezavą. Ir Izaokas neatpažinęs palaimina ne tą sūnų. Ezavas už tai labai įtūžta ir nori Jokūbą nužudyti. Rebeka išsiunčia savo mylimiausiąjį sūnų į Haraną. Be to, ji tikisi, kad jis ras ten sau žmoną.

■ *„... Tauta, netgi tautų bendrija, išaugs iš tavęs, ir iš tavęs kils karaliai. Kraštą, kurį daviau Abraomui ir Izaokui, dabar duodu tau. Ir tavo būsimiems palikuonims aš duosiu šį kraštą."*

Pr 35,11–12

Jau istorijos apie Jokūbą pradžioje galima suprasti, kad Jokūbas vaizduojamas kaip sudėtinga asmenybė. Abraomas, tikėjimo tėvas ir patriarchas, Izraeliui yra pavyzdys, kaip turi būti, o Jokūbas vaizduojamas kaip apgavikas ir susirašinėjęs su Izraeliu apie tai, kaip yra. Nors jis pasirodo esąs nevertas Dievo palaiminimo (tą jis ir pats pripažįsta Pr 32,11), vis dėlto jis palaiminamas. Jis susiima su Dievu (Pr 32,23–33), per grumtynes susižeidžia, bet lieka gyvas ir palaimintas. Šiame protėvį vaizduojančiame epizode Izraelis gali atpažinti save tremtyje. Istorija apie Jokūbą duoda dingstį tikėti, kad ateitis susijusi su Dievu.

Jokūbo kelionė

Keliaudamas į Haraną Jokūbas sapnuoja laiptus, siekiančius dangų. Angelai laipioja jais aukštyn ir žemyn. Pačiame viršuje stovi Dievas ir pažada Jokūbo palikuonims dovanoti visą aplink besidriekiančią šalį, saugoti jį kelionėje ir saugiai parvesti į Kanaaną. Pabudęs Jokūbas pavadina šią vietovę Beteliu („Dievo namai") ir pastato Dievui pašventintą akmenį kaip paminklą. Harane Jokūbas susipažįsta su Rachele, jauniausia dėdės Labano dukra, ir įsimyli ją. Labanas pažada atiduoti ją jam į žmonas, tik su sąlyga, kad Jokūbas septynerius metus tarnaus jam piemeniu. Bet Labanas apgaule jam į žmonas atiduoda vyresniąją dukrą Leją. Jokūbui ėmus prieštarauti, Labanas paaiškina jam atiduodąs ir jaunylę, bet už ją šis turįs tarnauti dar septynerius

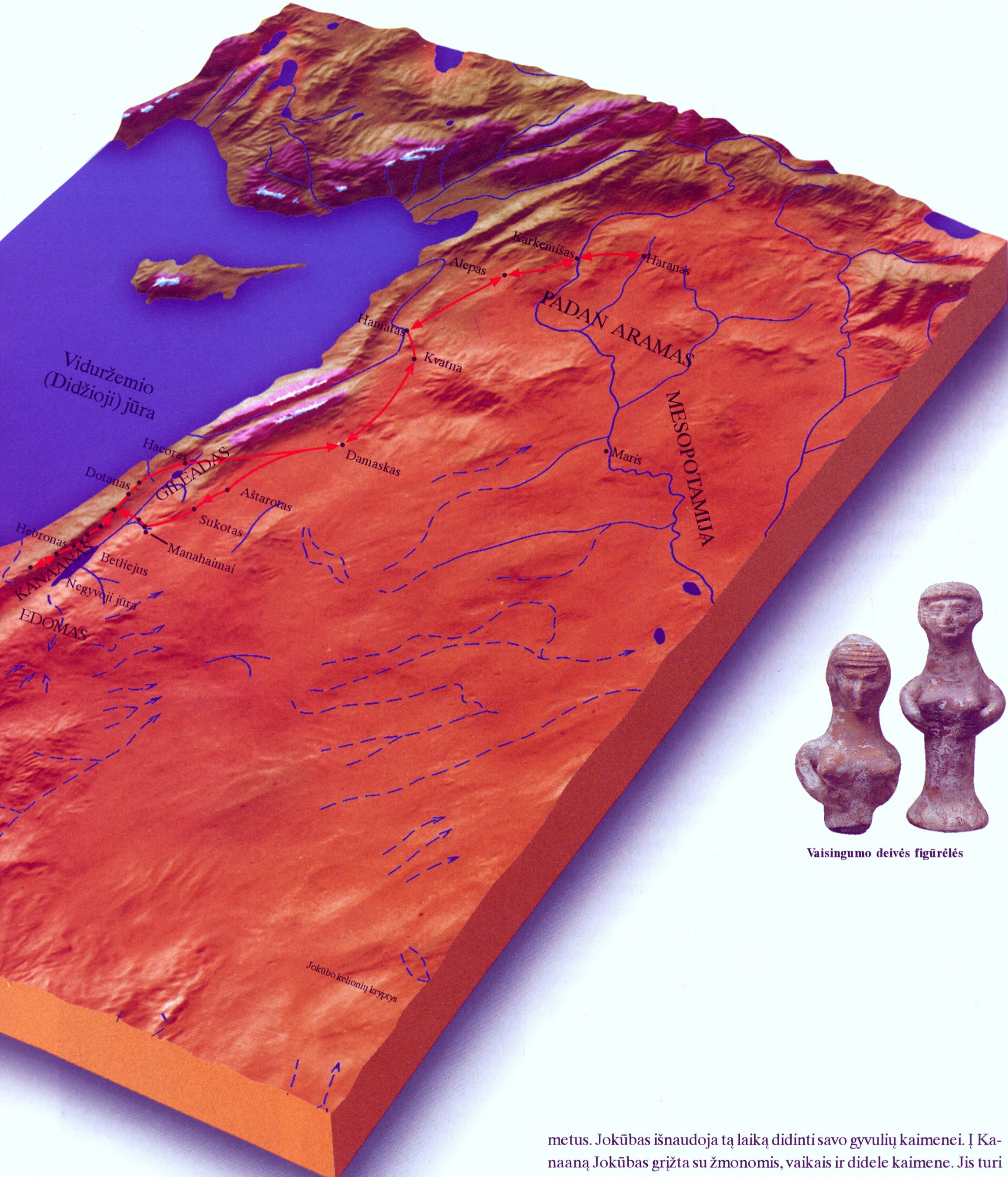
***Puošybiniais** raštais išmarginta kanaaniečių keramika (apie 1500–1200 pr. Kr.). Greičiausiai panašiai bus atrodę indai, kuriais naudojosi Jokūbas ir jo namiškiai.*

Jokūbo maršrutas
Biblijoje nenurodomas tikslus kelionės į Haraną ir atgal maršrutas. Tikriausiai Jokūbas keliavo pagrindiniu prekybos keliu, tarp Kanaano ir Mesopotamijos.

Mesopotamijos menas
Ši kruopščiai iš alebastro padaryta valdininko Ebihilo figūra iš Ištarės šventyklos Mario mieste – tai įšventinimo dovana dievybei Ninni–Zazai. Maris šiaurės vakarų Mesopotamijoje Jokūbo pabėgimo į Haraną laikais buvo svarbiausia prekyvietė visame regione. Maris ir Haranas buvo įsikūrę prie pagrindinio kelio, jungiančio Mesopotamiją su kitomis Vakarų vietovėmis.

Vaisingumo deivės figūrėlės

metus. Jokūbas išnaudoja tą laiką didinti savo gyvulių kaimenei. Į Kanaaną Jokūbas grįžta su žmonomis, vaikais ir didele kaimene. Jis turi susitikti su broliu Ezavu, kurio vis dar prisibijo. Naktį prieš susitikimą Jokūbas praleidžia vienas. Sapne jam pasirodo paslaptingas vyras, su kuriuo jis grumiasi iki pat ryto, bet jo nenugali. Nepažįstamasis, Dievo angelas, duoda Jokūbui naują vardą – Izraelis, t.y. tas, kuris ėmėsi su Dievu ir žmonėmis ir nugalėjo. Kitą rytą Jokūbas susitiko su Ezavu ir susitaikė. Po to Jokūbas ramia širdimi leidosi toliau kelionėn.

Juozapo sapnas. Hebrajų rankraštis.

Istorija apie Juozapą (Pr 37–50) – tai savarankiškas ankstyvos pasaulio literatūros kūrinys, į Biblijos tekstą įpintas kaip jungiantis pasakojimus apie patriarchus (didžiuosius protėvius) ir istoriją apie Išėjimą. Jau genealogijoje matyti, kad Juozapas yra mylimiausias Jokūbo ir jo žmonos Rachelės sūnus. Kai vieną dieną Jokūbas jam padovanoja brangų šventinį apdarą, margą apsiaustą, broliai ima dar labiau jam pavydėti. Padėtis dar pablogėjo, kai Juozapas papasakojo, ką sapnavęs. Viename sapne jis regėjo, kaip visi dvylika brolių laukuose rišo kviečius į pėdus, ir brolių pėdai žemai nusilenkę Juozapo pėdams. Kitame sapne Juozapui nusilenkė vienuolika žvaigždžių, Saulė ir Mėnulis, kuriuose jis atpažinęs savo tėvus.

Pasakojimas apie sapnus sukėlė dar didesnį brolių pavydą ir neapykantą. Jie – visi vienuolika brolių – nusprendė Juozapą nužudyti. Tik atsitiktinai pro šalį traukiantis karavanas išgelbsti Juozapo gyvybę, mat broliai apsigalvojo, kad geriau jį parduoti vergijon už dvidešimt sidabrinių. Juozapo apdarą išmirko ožkos kraujuje ir nusiunčia išsigandusiam tėvui, kuris patiki, kad mylimiausią sūnų bus sudraskęs laukinis žvėris.

„... ateis septyneri didelio pertekliaus metai visame Egipto krašte. Po jų užeis septyneri bado metai. Visas Egipto žemės perteklius bus užmirštas, badas nualins kraštą."

Pr 41,29–30

Egipte vergą hebrają nuperka Potifaras, aukštas faraono pareigūnas, ir paskiria jį savo rūmų prievaizdu. Potifaro žmona bando suvilioti gražųjį vergą, bet nepasisekus apskundžia Juozapą vyrui, neva jis norėjęs ją išprievartauti. Potifaras uždaro jį į kalėjimą. Čia Juozapas paaiškina dviems kaliniams, buvusiems rūmų pareigūnams, jų sapnus. Faraono vyriausiajam kepėjui išpranašauja, kad jis būsiąs nužudytas, o vyriausiajam vynininkui – kad šis vėl atgausiąs pasitikėjimą. Po dvejų metų faraonas susapnavo du sapnus, kurių jo žyniai nemokėjo paaiškinti. Tada vynininkas prisiminė savo nelaimės draugą kalėjime, ir Juozapas buvo skubiai atgabentas pas faraoną.

Pirmajame sapne septynios riebios karvės išbrenda iš Nilo ir rupšnoja žolę, o paskui jas iš upės išbrenda septynios liesos karvės ir anas praryja, bet lieka tokios pat liesos. Antrajame sapne faraonas mato septynias pilnas varpas, kurias praryja septynios tuščios varpos. Neatidėliodamas Juozapas paaiškina faraonui abu sapnus ir paragina jį ruoštis septyneriems bado metams, prieš kuriuos eisią septyneri derliaus metai. Kad būtų galima išvengti bado bloguoju laiku, jis pataria derlingaisiais metais pasirūpinti maisto atsargomis.

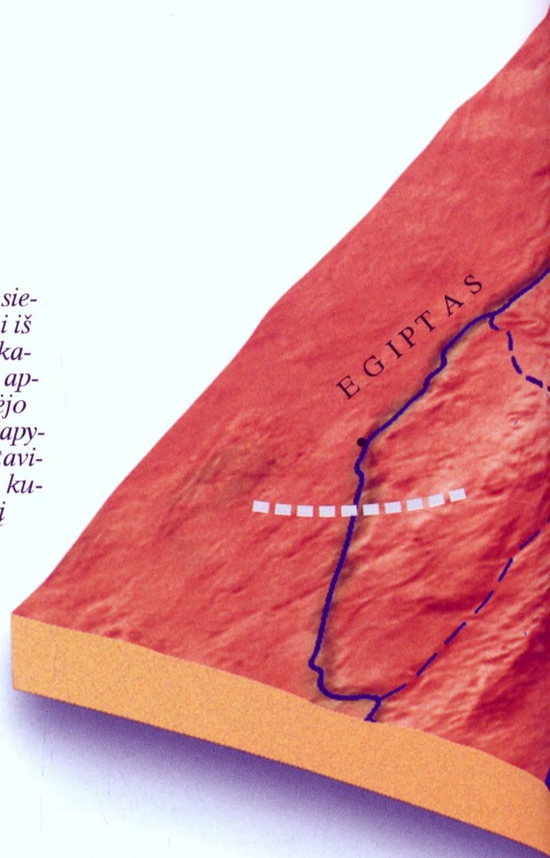
Faraonas lieka sužavėtas Juozapu, ir paskiria jį Egipto valdytoju. Derliaus metais Juozapas liepia rinkti didžiules grūdų atsargas į sandėlius. Nederliaus metais sandėliai atidaromi ir grūdai išdalijami žmonėms.

Badas paliečia ir Kanaano kraštą. Į Egiptą pirkti grūdų bado verčiami atvyksta Juozapo broliai, kurie jo neatpažįsta, todėl šis drąsiai klausinėja apie šeimos likimą ir tik po to pasisako, kas esąs.

Pasakojimas perteikiamas su teologišku sąmoju, būtent didžiadvasiško atleidimo, pagrįsto religingumu, dvasia. Juozapas žino, kad Dievas į Egiptą jį nuvedė tam, kad jis galėtų išgelbėti saviškius nuo bado. Faraonui leidus, Juozapas į Egiptą pakviečia visą savo šeimą. Jie įsikuria rytinėje Nilo deltos pakrantėje.

Taip susiejami pasakojimai apie tėvus ir Išėjimą. Izraelis persikelia į Egiptą.

Hiksų viešpatavimas
Galbūt istorija apie Juozapą siekia laikus po 1700 pr. Kr., kai iš Artimųjų Rytų kilę Hiksai užkariauja Egiptą. Tai paaiškintų aplinkybę, kaip neegiptietis galėjo tapti žemių valdytoju. Žemėlapyje pavaizduota Hiksų viešpatavimo valdos ir prekybos kelias, kuriuo Juozapas galėjo patekti į Egiptą.

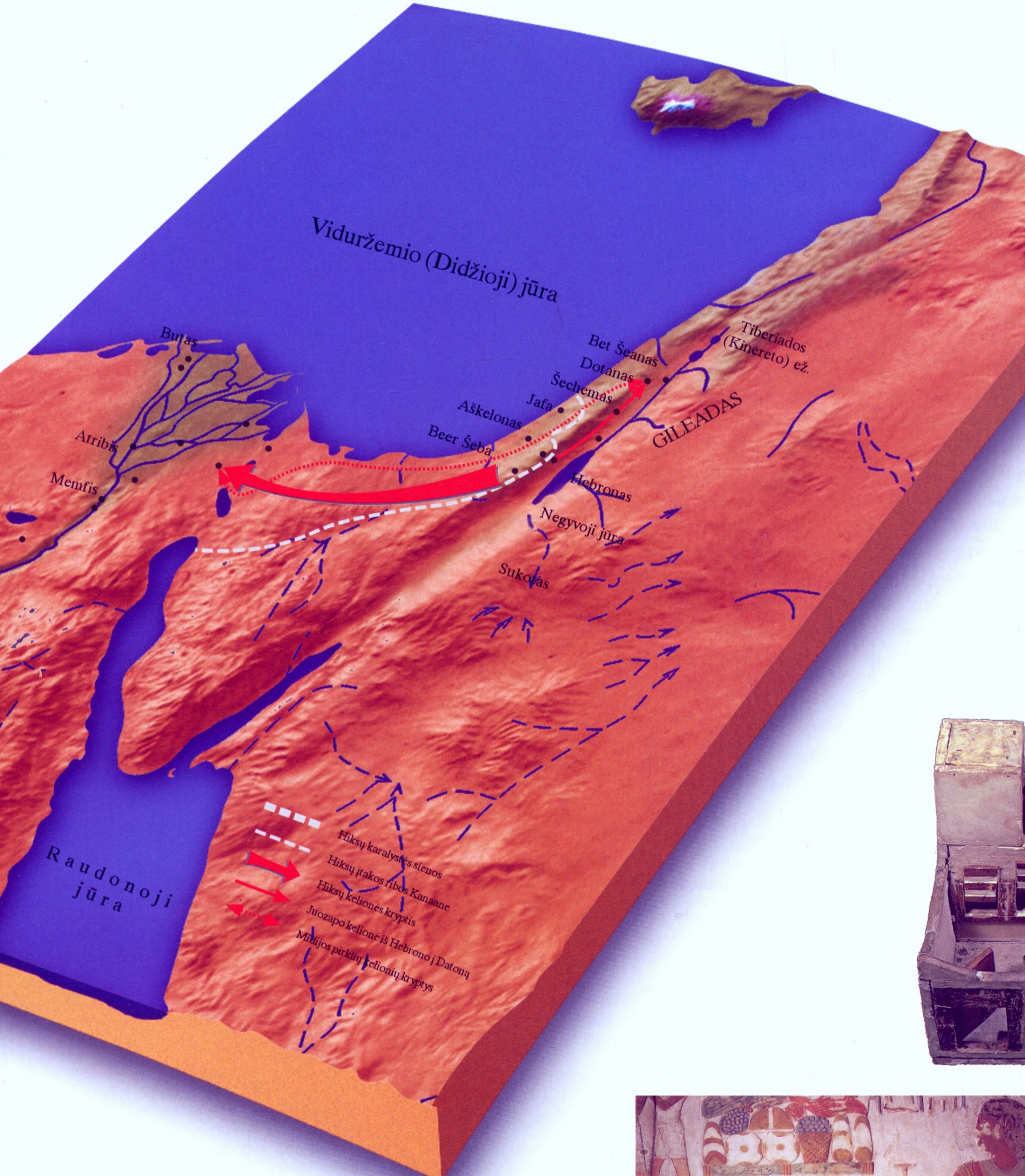

Javų derlius. *Egiptiečių antkapių tapyba. Daugiausia buvo auginami miežiai ir kviečiai: dvigrūdžiai ir vienagrūdžiai. Mėsa buvo prabangos dalykas, kurį galėjo sau leisti tik turtingieji.*

Senovės Egipte *pagrindinis žmonių maistas buvo duona iš vienagrūdžių kviečių. Ši molinė statulėlė vaizduoja klūpantį grūdus malantį vyrą (tikriausiai malūnininką).*

***Faraono viziris,** aukščiausiasis karalystės pareigūnas, sėdi prie padengto stalo (dešinėje). Juozapas, faraonui padaręs didelį įspūdį sugebėjimu paaiškinti sapnus, buvo paskirtas viziriu. Molinis maketas (dešinėje viršuje) vaizduoja egiptiečių grūdų sandėlį.*

Moteris mala kviečius, raštininkas žymi knygoje, kiek atsargų yra sandėlyje. Pasak legendos, Juozapas ragino kaupti grūdų atsargas per septynerius derliaus metus, kad paskui, per kitus septynerius nederliaus metus, aprūpintų žmones maistu.

Mozė ir degantis dygliakrūmis.

Kaip liudija Biblija, po Juozapo mirties izraelitai Egipte buvo vis labiau ir labiau engiami. Istoriškai tai tikriausiai buvo XIII a. pr. Kr., kai Egiptą valdė faraonai Setis I ir Ramzis II, kurių verčiami izraelitai turėję atlikti sunkius statybos darbus. Šis priverstinis alinantis darbas, kurį jie dirbo kartu su Egipte gyvenančiais svetimtaučiais ir kaimų gyventojais, buvo tikroji priežastis, dėl kurios izraelitai išėjo iš Egipto. Biblijoje rašoma, kad faraonas, sunerimęs dėl gausėjančios izraelitų tautos, įsakė nužudyti visus vyriškos lyties naujagimius. Izraelitė, vardu Jochebeda, paslėpė savo vaiką meldinėje pintinėje nendryne Nilo pakrantėje. Jį aptiko faraono duktė, atėjusi prie upės maudytis. Pagailėjusi ji pasiėmė kūdikį, pavadino jį Moze ir augino kaip savo vaiką.

Skaitydami Bibliją nieko nesužinome apie Mozės vaikystę ir jaunystę, prabėgusią faraono rūmuose. Kiti šaltiniai nurodo jį ten gyvenus apie keturiasdešimt metų. Biblijoje kreipiamas dėmesys tik į Mozės pašaukimą būti Izraelio vadu. Čia taip pat pateikiama istorija, kurioje Mozė, žinodamas savo tikrąją prigimtį, pasielgia kaip izraelitas. Matydamas, kaip egiptietis muša vergą hebrają, nužudo kankintoją, o kūną užkasa smėlyje. Kruvina piktadarybė išaiškinama, ir Mozė bėga į Sinajų. Ant Sinajaus kalno Dievas apsireiškia Mozei ir pašaukia jį. Mozė atpažįsta Dievą, kalbantį iš degančio dygliakrūmio, kuris, skendėdamas liepsnose, per stebuklą nesudegė. Jam įsakoma Dievo tautą išvesti iš Egipto vergovės.

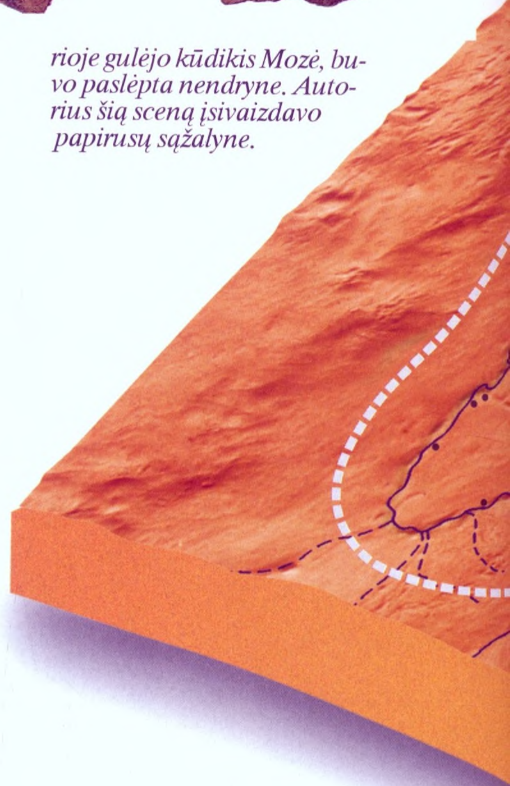
> „...Aš esu VIEšPATS! Išlaisvinsiu jus iš egiptiečių lažo ir išgelbėsiu jus iš jų vergijos. Atpirksiu jus pakelta ranka ir teismo rykštėmis."
>
> Iš 6,6

Dešimt nelaimių

Mozė, pasak Biblijos, grįžta į Egiptą ir kartu su savo broliu Aaronu prišnekina izraelitus dalyvauti jo plane. Broliai nueina pas faraoną ir prašo išleisti Izraelio tautą į dykumą aukoti Dievui. Faraonui delsiant, Dievas siunčia Egiptui daugybę nelaimių. Prieš Egiptą nukreipta pasakojimo apie nelaimes polemika turėjo sustiprinti Dievo, kaip stebukladario, įspūdį, izraelitams išeinant iš Egipto. Viešpaties valia Egipto žemę apniko varlės, uodai ir musės, galvijų maras išnaikino egiptiečių gyvulių kaimenes, žmonės ir gyvuliai apteko votimis, kruša ir skėriai sunaikino derlių, tris dienas trukusi tamsa gaubė Egiptą. Faraonui vis tiek neleidžiant išeiti Izraelio tautai, Dievas siunčia dešimtą, paskutinę, nelaimę, kuri palaužia faraono priešinimąsi.

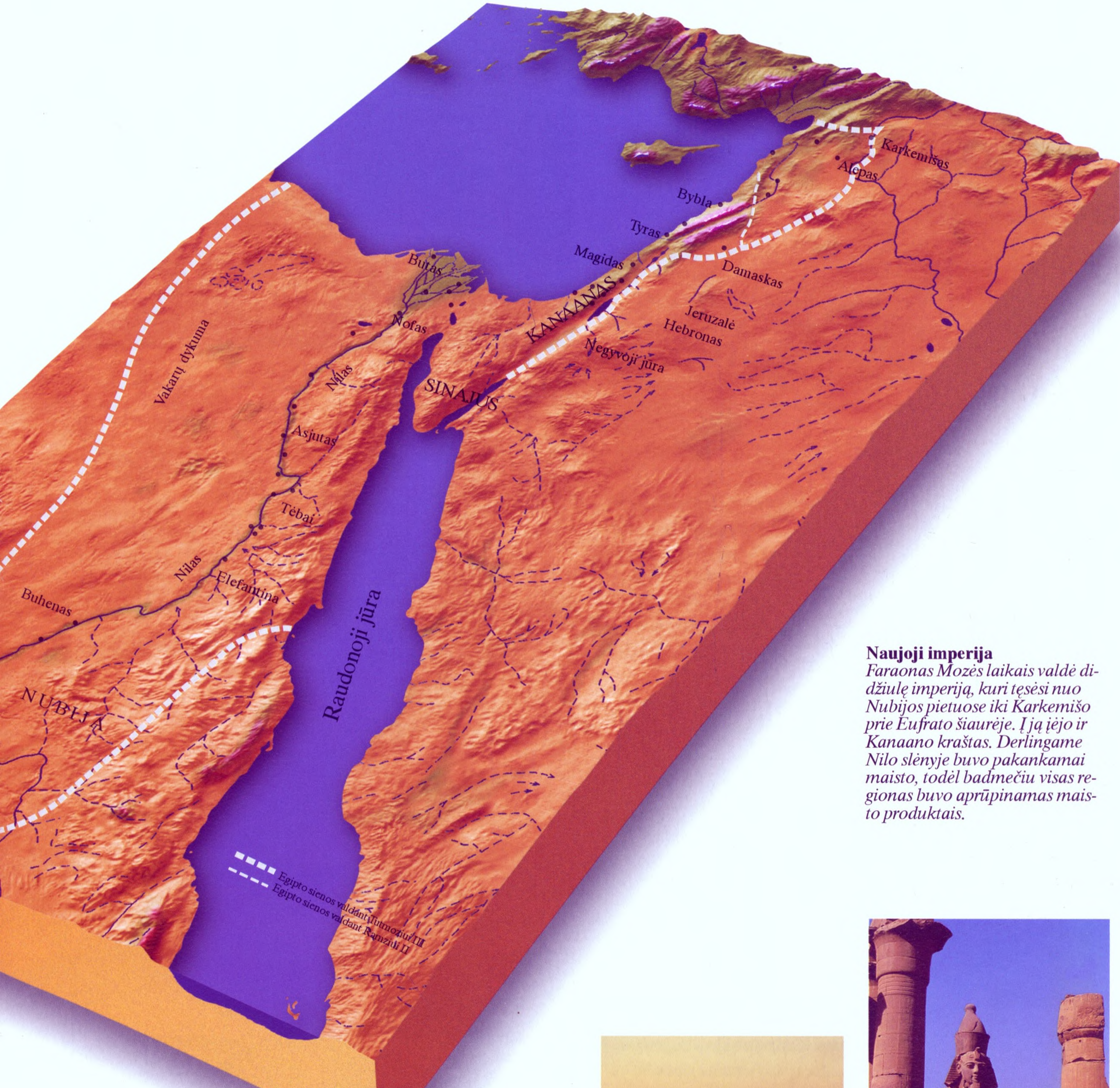

***Paukščių medžioklė papirusų** tankmėje Nilo pakrantėje. Egiptiečių sienų tapyba (viršuje). Pasak Biblijos, pintinė, kurioje gulėjo kūdikis Mozė, buvo paslėpta nendryne. Autorius šią sceną įsivaizdavo papirusų sąžalyne.*

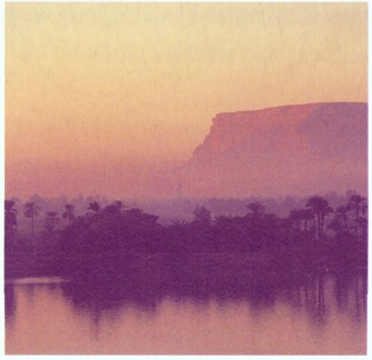

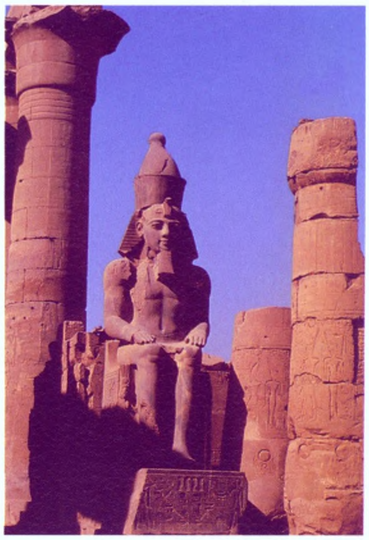
***Be priverstinio izraelitų** ir kitų svetimtaučių darbo, faraonai nebūtų galėję įgyvendinti tiek daug statybos projektų.*

Naujoji imperija
Faraonas Mozės laikais valdė didžiulę imperiją, kuri tęsėsi nuo Nubijos pietuose iki Karkemišo prie Eufrato šiaurėje. Į ją įėjo ir Kanaano kraštas. Derlingame Nilo slėnyje buvo pakankamai maisto, todėl badmečiu visas regionas buvo aprūpinamas maisto produktais.

Tankiame Nilo *pakrantės nendryne išsigandusi Mozės motina paslėpė savo vaiką nuo persekiotojų. Vėliau tą kūdikį aptiko faraono duktė ir ėmėsi jį globoti.*

Didžioji Karnako šventykla *Aukštutiniame Egipte, iliustruojanti, kokius darbus Egipto valdovai vertė dirbti izraelitus.*

Išėjimas iš Egipto

Nendrių jūra prasiskiria, kad jos dugnu galėtų pereiti izraelitai.

Dešimtoji nelaimė, kuri izraelitams atvėrė kelią iš Egipto, susijusi su Pascha. Ši klajoklių šventė buvo švenčiama keliantis iš vienos ganyklos į kitą ir susieta su išganytojiška Dievo veikla, skirta izraelitams Egipte. Ritualinės šios šventės apeigos – ėriuko aukojimas ir su tuo susijęs kraujo ritualas, karčiųjų žolių vartojimas ir neraugintos duonos valgymas – teksto autoriaus istoriškai įteisinamos naktį prieš Izraelio išėjimą iš Egipto. Pasakojama apie Dievo stebuklą, įvykusį vidurnaktį. Miršta visi egiptiečių pirmagimiai. Izraelio pagailima, ir jam faraonas leidžia išeiti. Kitą dieną izraelitai, vedami Mozės, patraukia į Sukotą, o iš ten – į Sinajų. Tikslaus maršruto, kokį įsivaizdavo Biblijos pasakotojas, atkurti neįmanoma.

Dykumoje

Biblijoje aprašoma Izraelio tauta Egipte buvo santykiškai gausi ir todėl, panašiai kaip per tautų kraustymąsi, iš Egipto išėjo didelis izraelitų būrys – apie 600 000 vyrų, moterų ir vaikų. Iš tiesų tai turėjusi būti maža grupelė, jokiu būdu neatstovavusi visam Izraeliui. Tik mažai pabėgėlių grupei buvo įmanoma prasmukti pro dažnus Egipto kontrolės postus ir išvengti Nendrių jūros pelkėtose pakrantėse (lagūnose) jų tykančių egiptiečių karo vežimų. Biblijos Išėjimo knygoje kalbama apie Raudonąją jūrą.

„Ar koks nors dievas kada nors bandė eiti ir pasiimti sau tautą iš kitos tautos rykštėmis, ženklais ir stebuklais, karu, galingai pakelta ranka ir siaubą keliančiais darbais, kaip kad VIEšPATS, jūsų Dievas, kad padarė tau matant dėl jūsų Egipte?"

Įst 4,34

Biblijoje šis įvykis labai sureikšmintas: Dievas keliauja su izraelitais, kad rodytų jiems kelią: dieną juos lydi kaip debesies stulpas, naktį – kaip ugnies. Visa Egipto kariuomenė persekioja izraelitus. Mozė, Dievo padedamas, perskiria jūrą, kad izraelitai sausu jūros dugnu galėtų ją pereiti. Susiveriančios vandens gelmės pasiglemžia egiptiečių kariūnus. Žūsta ir pats faraonas.

Istorinė tikrovė kiek kitokia: deltos srities pasienio protokoluose neaprašytas joks Biblijoje minimas tautų kraustymasis ir joks faraonas tuo laiku nežuvo Nendrių jūroje. Bet šie faktai nesumenkina tikrosios Išėjimo knygos (Dievas vedantis ir išgelbstintis) vertės.

***Egiptiečiai su kovos vežimais** persekiojo izraelitus (Išėjimo knyga). Dievas praskyrė vandenis, ir savo tautą pervedė per Nendrių jūrą, o egiptiečius paskandino didžiulėse bangose. Talmude – žydų teisės nuostatų rinkinyje su Biblijos paaiškinimais – yra legenda apie tai, kaip angelai, giedodami giesmes, norėję perspėti egiptiečius, bet Dievas liepęs jiems nutilti, kad galėtų įvykdyti savo stebuklą.*

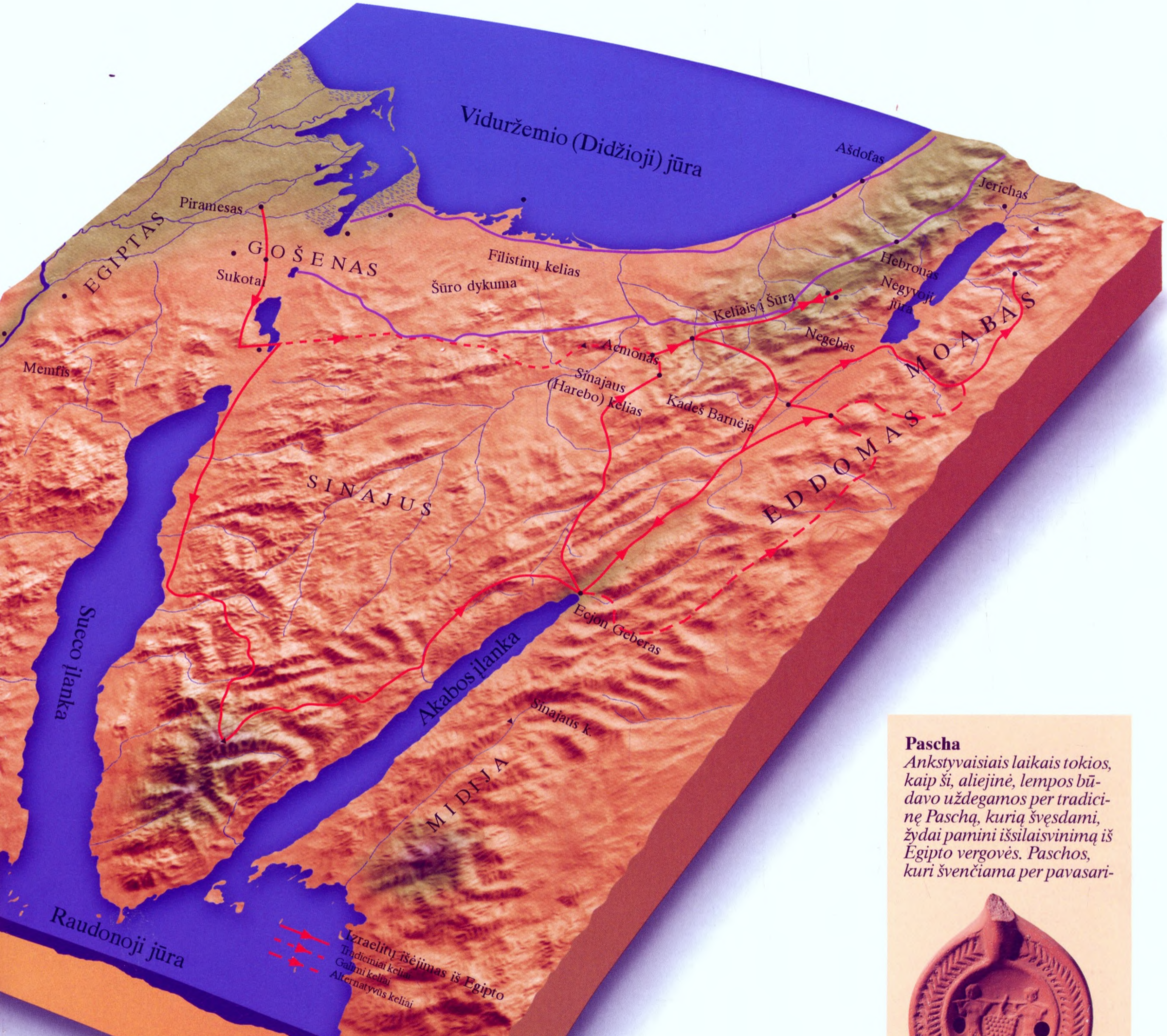

Išėjimas iš Egipto
Yra daugybė nuomonių, kuriuo keliu izraelitai keliavę. Biblijos pasakojimas nevienareikšmis, nes šiandieninį turinį jis įgijo tik po daugelio metų. Viena yra aišku, kad izraelitai tikrai apkeliavo Sinajaus pusiasalį.

***Išeidami iš Egipto** izraelitai nuo persekiotojų pabėgo ties vieta, kuri galėtų būti panaši į šią Nilo deltos vietovę. ST laikais palei Nilą augo tokie vešlūs nendrynai, kaip čia antkapių tapyboje pavaizduotas papirusų sąžalynas (viršuje dešinėje). Šiandien, deja, nebeįmanoma tiksliai nustatyti, kur buvo Nendrių jūra. Ankstyvasis Biblijos vertimas klaidingai ją sulygino su Raudonąja jūra.*

Pascha
Ankstyvaisiais laikais tokios, kaip ši, aliejinė, lempos būdavo uždegamos per tradicinę Paschą, kurią švęsdami, žydai pamini išsilaisvinimą iš Egipto vergovės. Paschos, kuri švenčiama per pavasari-

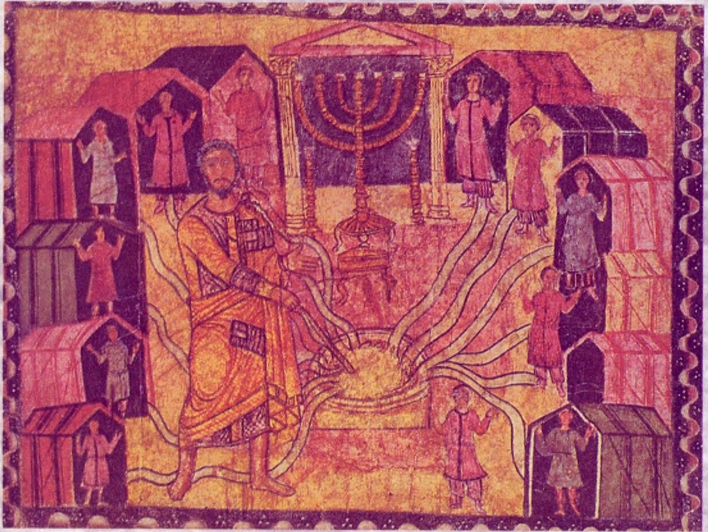

nio mėnulio pilnatį, išvakarėse valgyti aukos susėsdavo žydų šeimos; tam būdavo skerdžiamas ėriukas arba ožiukas. šiandien Pascha — pirmoji diena aštuonias dienas trunkančios Neraugintosios duonos šventės, po kurios anksčiau sekdavo Pjūties (Pirmienų) šventė.

Gyvenimas dykumoje

Išėjimo knyga vaizduoja gausybę Izraelio tautos išgyvenimų dykumoje. Išgyvenimai buvo patirti greičiausiai ne tuomet, kai Mozės vedami izraelitai išėjo iš Egipto (šiandien manoma, kad tai XIII a. pr. Kr.), bet iš dalies tai tikriausiai retrospektyvūs Babilonijos tremties išgyvenimai (587–539 pr. Kr.). Antrojoje Išėjimo knygos dalyje bei Kunigų knygoje (V a. pr. Kr.) pasakojama apie beveik keturiasdešimt metų trukusias izraelitų klajones dykumoje. Jos grindžiamos Dievo bausme murmančiai tautai, kuri priešinosi Mozei bei Dievui ir pasirodė esanti neverta Dievo teikiamo išgelbėjimo.

Kitokį klajonių po dykumą vertinimą siūlo Išėjimo knygos Elohisto versija (VIII a. pr. Kr.). Ten dykuma yra ta vieta, kur tautą gelbstinti Dievo veikla yra tiesiogiai susijusi su Egipto įvykiais.

Apie išgelbėjimą dykumoje pasakojama taip: kai Izraelis iš šūro atkeliauja į Marą, dykumos vanduo čia negeriamas, kartus. Dievas parodo Mozei medžio gabalą, kurį šis turįs įmesti į vandenį – ir vanduo pasidarysiąs saldus. Ant Sinajaus kalno Refidimuose, kur ištroškusi tauta nori akmenimis užmušti Mozę, Viešpats įsako Mozei lazda suduoti į uolą. Mozė tai padaro, ir iš uolos ištrykšta vanduo. Kai izraelitai įkuria savo stovyklą Moabe, Dievo valia iš žemės ima trykšti šaltinis.

Kadangi dykumoje trūksta ir maisto, izraelitai vėl burnoja prieš Mozę, išvedusį juos iš Egipto, kur jų kąsnis buvo sotus. Dievo valia iš dangaus pasipila mana. Esama įvairiausių manos aiškinimų. Dauguma mokslininkų įsitikinę, kad tai – vabalų, gyvenusių ant datulių lapų, išskyros, kurios sausame ore susikristalizuodavo į žirnio didumo rutuliukus ir paryčiais krisdavusios ant žemės

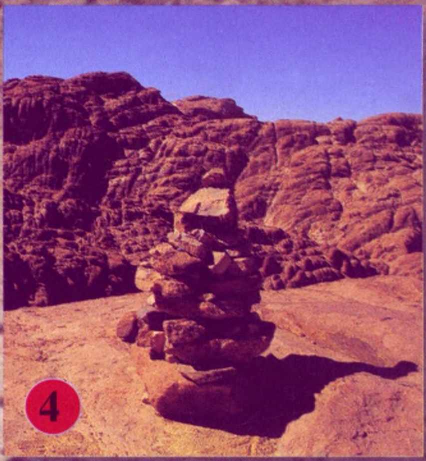

Viršuje: *Mozė ir stebuklingas Moabo šaltinis. Freska iš sinagogos*
Fone: *Judėjos dykuma*
Žemėlapyje: *Refidimai. Ten, Mozei sudavus lazda į uolą, iš uolos ištryško vanduo*

1. Sausoji Sinajaus kalnų sritis
2. Sinajaus kalno papėdėje – labai vertinamo vandens telkinys
3. Ryto žara Sinajaus kalnuose
4. Centriniai Sinajaus kalnai

SINAJUS
Refidimas
Sueco įlanka
Akabos įl.

4

3

Egiptietiška bronzos statulėlė.

Į pasakojimą apie klajones po dykumą įterpta Dešimt Dievo Įsakymų, skirtų Izraelio tautai. Pagal dabartinį jų supratimą, Dešimt Dievo Įsakymų yra ir Sandoros su Izraeliu dokumentas, kuris reguliuoja santykius tarp Dievo ir žmonių bei tarp pačių žmonių. Net jei atrodo, kad Įsakymai tarsi nukritę iš dangaus, tai šis rinkinys – sujungtų senųjų pavienių įsakymų ir įsakymų rinkinių redakcija.

Išėjimo knygoje pateiktas epizodas ant Sinajaus kalno. Mozė ten sukviečia tautą. Dievas pasišaukia Mozę ir perduoda jam akmens plokštes, kuriose iškalta Dešimt Dievo Įsakymų, ir gausybę pamokymų, kurių izraelitai turį laikytis. Mozė perskaito tuos įstatymus tautai, kuri jiems pritaria ir tuo patvirtina Sandorą su Dievu.

Mozė dar kartą užkopia į Sinajaus kalną, kad išgirstų ir kitų pamokymų. Viešpats jam nurodo iš akacijos medienos ir aukso padaryti Sandoros Skrynią, kurioje būtų laikomos plokštės su įstatymų įrašais. Sandoros Skrynia turi būti padėta šventoje Padangtėje (Palapinėje), išskleidžiamoje maldykloje, kad klajodami galėtų ją pasiimti.

Mozė išvyksta 40–čiai dienų. Jam nebūnant, izraelitai pradeda abejoti Dievu ir daugelis jų išsižada tikėjimo. Jie pareikalauja iš Aarono, kad šis jiems padirbtų stabą, kurį būtų galima garbinti. Aaronas, išgirdęs reikalavimą, išlydo auksinius moterų papuošalus ir išlieja aukso veršį. Kai sugrįžęs Mozė pamato apie aukso veršį šokančius žmones, iš įtūžio išmeta iš rankų plokštes su įstatymais ir jas sudaužo. Po to Mozė suburia Dievui ištikimuosius ir liepia jiems išžudyti stabų garbintojus. Istorija baigiasi pakartotiniu Įsakymų užrašymu akmens plokštėse. Mozė – pagal tradiciją – nebeveda tautos į Pažado Žemę; jis miršta Nebo kalne, nuo kurio atsiveria vaizdas į Kanaano žemę.

> *„O dabar, jei paklusite mano balsui ir laikysitės mano Sandoros, jūs būsite mano nuosavybė, brangesnė už visas kitas tautas."*
>
> Iš 19,5

Šitie pasakojimai apie įvykius ant Sinajaus kalno parašyti vėlesniais laikais ir gali būti teisingai paaiškinti tik žinant kūrėjo požiūrį. Tai, kad Dešimt Dievo Įsakymų ir Sandoros šventoji Palapinė minima per apsireiškimą ant Sinajaus kalno, tik patvirtina pripažinimą, kad šie pasakojimai yra vėlesnės kilmės. Autorius, norėdamas pailginti Saliamono šventyklos amžių ir padidinti šlovę, mini šventosios Palapinės versiją dar prieš izraelitams užkariaujant kraštą. Tuo tarpu aukso veršis Betelio veršio paveiksle atspindi karalystės skilimo laikus (X a. pr. Kr.); karalius Jeroboamas I, kurio nuodėmės visiems žinomos iš Karalių knygų, liepė padirbdinti aukso veršį.

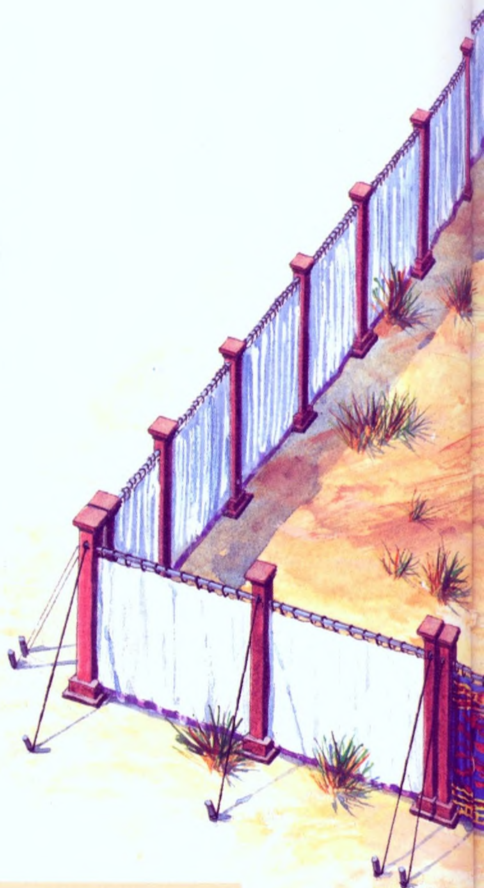
***Išėjimo knygoje** pateikti tikslūs nurodymai, kaip padaryti Sandoros Skrynią ir šventąją Palapinę. Sandoros Skrynia buvo laikoma už uždangos Palapinės gilumoje.*

Prieš ją stovėjo memora – septynšakė žvakidė (viršuje dešinėje), kuri nuo Saliamono laikų pakeitė kandeliabrą.

***Nuo Nebo kalno viršūnės** – rašoma Pakartoto Įstatymo knygoje – Mozė, sulaukęs biblinio 120 metų amžiaus, prieš numirdamas galėjo apžvelgti Pažado Žemę. Vakaruose tyvuliavo Negyvoji jūra, supama Judėjos kalvų, šiaurėje raizgėsi Jordanas, kurį izraelitai, prieš įžengdami į Kanaano kraštą, turėjo pereiti.*

Efodas

Dvylikai Izraelio genčių, kurias Mozė, pasak legendos, vedė iš Egipto, vadovavo dvylika Jokūbo sūnų. Kiekvieną gentį simbolizavo brangakmenis, puošęs vyriausiojo kunigo efodą ir krūtinės dėklą (dešinėje). Į šventų švenčiausiąją vietą šventojoje Palapinėje, kaip visos tautos atstovas prieš Dievą, turėjo teisę įžengti tik vyriausiasis kunigas.

Įstatymų rinkinys *Penkiaknygėje (Pr–Įst) daug kuo panašus į karaliaus Hamurabio (gyv. 1728–1686 pr. Kr.) išleistus įstatymus.*
Persų Sūzuose rastas 2 metrų aukščio akmens obeliskas su Hamurabio kodeksu (viršuje).

Perėjimas per Jordaną

Pjautuvo formos kardas.

Mozei, anot Penkiaknygės, nebuvo lemta savo tautą nuvesti į Pažado Žemę. Šventajame Rašte ši užduotis paskiriama Jozuei, Mozės patikėtiniui. Jis vadovavo krašto užkariavimui ir todėl į Izraelio istoriją įėjo kaip užkariautojas.

Istoriškai kraštas buvo užkariaujamas dvejopai. Be taikingo klajoklių genčių (iš kurių vėliau susiformuos Izraelis) kėlimosi iš vienos ganyklos į kitą, apgyvenant kraštą, vyko stiprūs susidūrimai su Izraelio gentimis. Pažadėtasis Kanaano kraštas buvo apgyventas ir vietos gyventojai kanaaniečiai buvo sukūrę aukštą vietinę bei decentralizuotą miestų kultūrą, todėl pusiau klajokliškos grupės tokių miestų įveikti nepajėgė. Pavienės Kanaano vietovės buvo užimamos tik izraelitų gentims susimaišius su vietos gyventojais. Tokio Kanaano užkariavimo, kaip aprašoma Jozuės knygoje, nėra buvę.

Mintis, kad Izraelis savo dienas Kanaane pradėjo vartodamas galingą jėgą ir prievartą, yra pirmiausia Deuteronominių Istorinių knygų rezultatas, taigi įvykiai pavaizduoti sąmoningai, nors istoriškai viskas buvę kitaip. Deuteronominės Istorinės knygos, į kurias įeina Jozuės, Teisėjų, Samuelio pirma, Samuelio antra, Karalių pirma, Karalių antra knygos, yra knygų, parašytų 587 metais po Jeruzalės sugriovimo, ciklas, kuriame vaizduojama visa Izraelio ištikimybės Sandorai su Dievu ir nuolatinio Izraelio tautos atsimetimo nuo Dievo istorija.

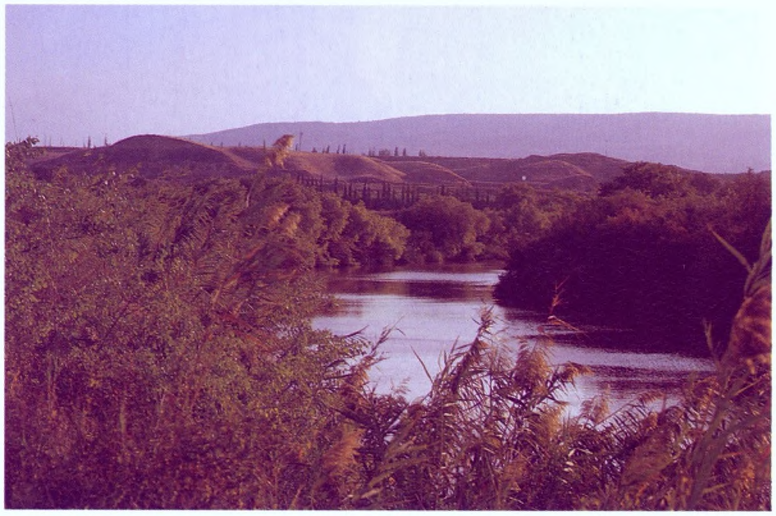
Kanaano žemėje

Biblijos pasakojimas Jozuės knygoje prasideda Jericho užkariavimu. Po to, kai miestą iššnipinėjo žvalgai, Jozuė, remdamasis jų pranešimu, ryžtasi pereiti Jordaną. Kunigai su Sandoros Skrynia žygiuoja priekyje, ir vandenys atslūgsta. Kunigai stovi Jordano viduryje, kad izraelitai sausa upės vaga galėtų pereiti į kitą krantą. Dvylikos genčių atstovai paima po akmenį iš sausos upės vagos ir prie upės sudeda akmenų piramidę Dievo stebuklui atminti. Kai tik kunigai su Sandoros Skrynia pasiekia kitą krantą, vandenys vėl grįžta.

> ■ *„Būk stiprus ir ryžtingas, nes tu padalysi šiems žmonėms kraštą, kurį jiems duoti esu prisiekęs jų protėviams."*
>
> Joz 1,6

Dievo garbinimo šventė

Kitame Jordano krante izraelitai įsirengia stovyklą ir švenčia Paschą Kanaano žemėje. Dievas praneša Jozuei, kad tauta pagaliau galinti užimti Pažado Žemę.

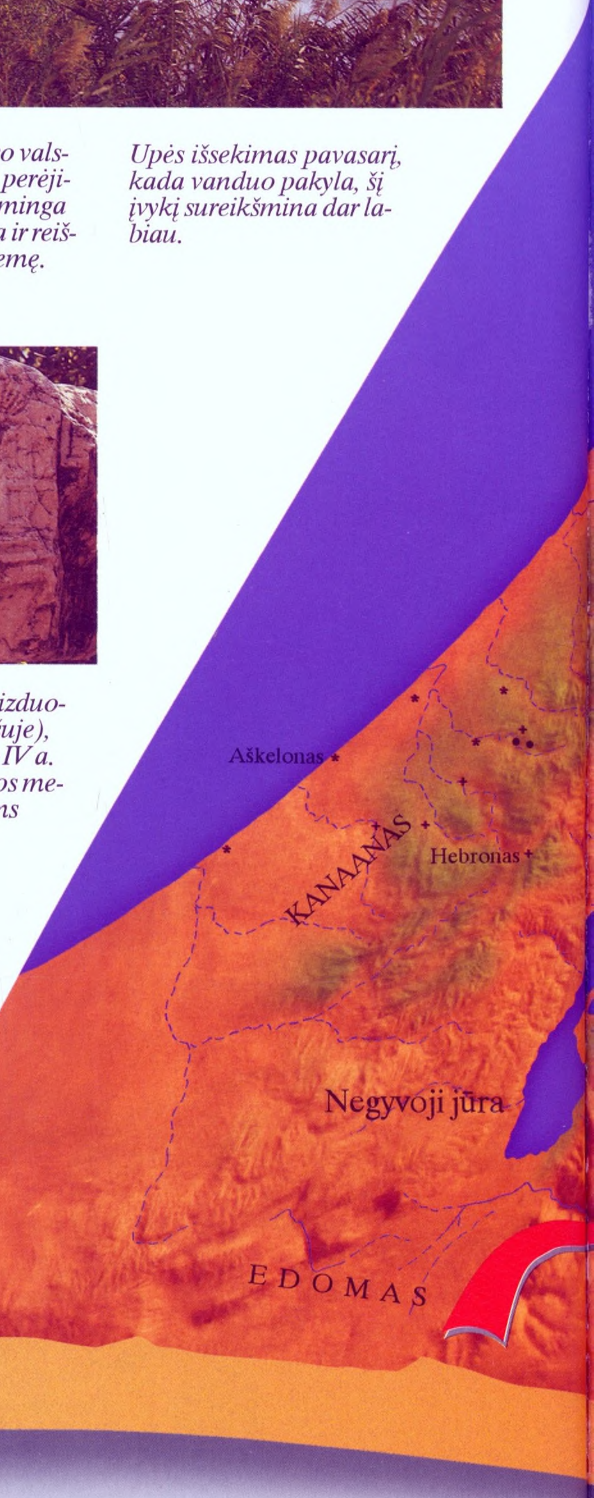

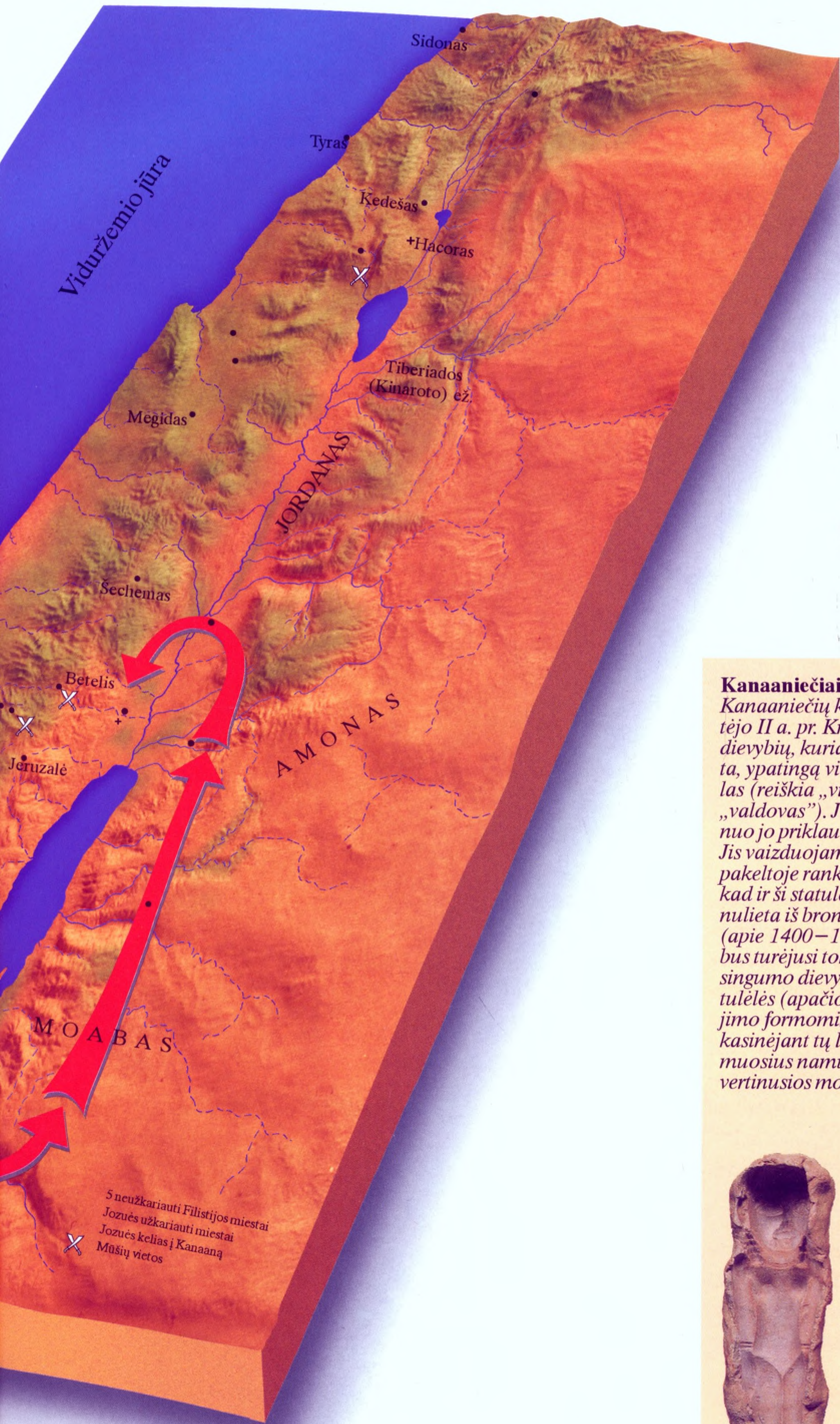
Jordanas *(viršuje) nebuvo valstybės siena, bet šios upės perėjimas pateiktas kaip reikšminga Izraelio istorijos akimirka ir reiškia įžengimą į Pažado Žemę.*

Upės išsekimas pavasarį, kada vanduo pakyla, šį įvykį sureikšmina dar labiau.

Bareljefas*, kuriame pavaizduota Sandoros Skrynia (viršuje), yra iš Kafarnaumo (III–IV a. pr. Kr.). Skrynia iš akacijos medienos ir aukso izraelitams turėjo didžiulę religinę ir simbolinę reikšmę. Šio šventojo daikto kilmė ir likimas šiandien nežinomas. Joje, berods, saugotos plokštės su Dešimt Dievo Įsakymų ir kitos šventenybės.*

Jordano perėjimas
Pasak Biblijos, izraelitai keliavo šiaurės kryptimi, pro Moabą, pasuko į vakarus ir 25 km nuo Jericho į šiaurę prie Adamo bei netoliese nuo Jaboko intako perėjo Jordaną. Biblija sako, upės vaga buvusi sausa. To galėjusi būti natūrali priežastis: 1927 m. nuslinkus didelei nuošliaužai, Jordano vaga buvo pertverta, ir daugiau kaip 21 valandai buvo nustojęs tekėti upe vanduo.

Kanaaniečiai
Kanaaniečių kultūra suklestėjo II a. pr. Kr. Tarp daugybės dievybių, kurias garbino tauta, ypatingą vietą užėmė Baalas (reiškia „viešpats" arba „valdovas"). Jis valdė lietų ir nuo jo priklausė derlingumas. Jis vaizduojamas su vėzdu pakeltoje rankoje. Manoma, kad ir ši statulėlė (dešinėje), nulieta iš bronzos bei aukso (apie 1400–1200 pr. Kr.), bus turėjusi tokį ginklą. Vaisingumo dievybių molio statulėlės (apačioje) kartu su liejimo formomis buvo rastos kasinėjant tų laikų gyvenamuosius namus. Jas labai vertinusios moterys.

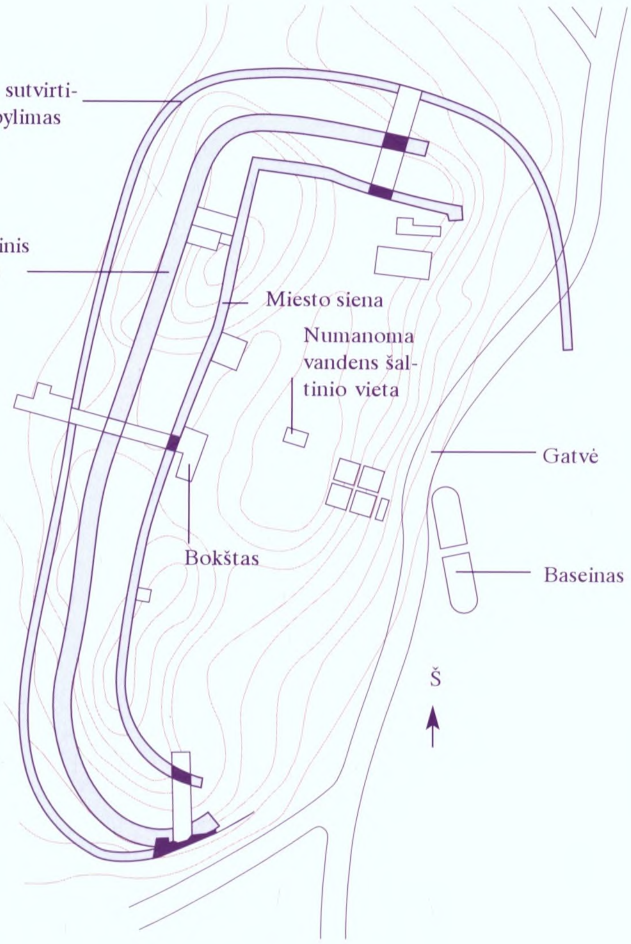
Mesopotamietis trimitininkas

Jericho sugriovimas – istorinis faktas. Bet tai bus įvykę 1000 metų prieš aprašytuosius krašto užėmimo laikus. Įvykis pavirto mitu, ir jį panaudojo Izraelis. Jericho užkariavimas aprašytas Joz 6: kirtę Jordano slėnį, izraelitai pasuko į Jerichą. Kaip buvo įsakęs Dievas, šešias dienas iš eilės aplink miesto sienas kariai ėjo tylėdami. Septyni kunigai ėjo pirma Sandoros Skrynios ir pūtė trimitus. Septintą dieną kariai apėjo miesto sienas, tik šį sykį – septynis kartus. Kunigams papūtus trimitus septintą kartą ir nuaidėjus paskutiniam trimito garsui, izraelitai ėmė galingai šaukti ir puolė miestą. Galingos miesto sienos griuvo, ir izraelitai greitai užėmė Jerichą.

Pasak Biblijos, Dievo valia visi, kas gyvas, buvo išžudyti kalaviju ir miestas sudegintas iki pamatų. Sidabras, auksas, bronza ir geležis turėjo atitekti Dievui. Ir nė vienas izraelitų karys negalėjo nieko pasiimti iš sunaikinti skirtų daiktų. Anuo metu Jozuė tarė: *„Tebūna prakeiktas VIEŠPATIES akivaizdoje žmogus, kuris bandytų atstatyti šį Jericho miestą!"* (Joz 6,26). Užėmęs miestą ir visiškai išnaikinęs priešą, Jozuė paskelbia, kad jei kiti Kanaano miestai nori išgyventi, turi nesipriešindami pasiduoti izraelitams.

„Taigi žmonės sušuko ragams sugaudus. Vos išgirdę ragų gausmą, žmonės suriko galingu šauksmu, ir siena nugriuvo. Žmonės veržėsi į miestą, kiekvienas tiesiai iš savo vietos, ir užėmė jį."

Joz 6,20

Senąjį Jerichą *atkasė archeologė Kathleen Kenyon. Paaiškėjo, kad neolite miestas buvo atsikūręs net du kartus. Seniausi sienų likučiai – 6 metrų aukščio.*

Kova dėl Ajo

Kitaip negu pasakojime apie Jericho užkariavimą, istorijoje apie kovas dėl Ajo miesto (Joz 8) pateikta daug akivaizdžių sunkumų, izraelitų giminių patirtų kovojant su kanaaniečių miestais–valstybėmis. Bandymas užimti Ają, pasak Biblijos, sužlunga iš pirmo karto. Atremiamas 3000 karių puolimas. Ši nesėkmė aiškinama Dievo įsakymo sulaužymu. Achanas iš Judo giminės pasiglemžė gražią skraistę, sidabro ir aukso luitą iš Jericho grobio. Po to, kai, Jozuei įsakius, Achanas užmušamas akmenimis, nusižengimas atleidžiamas, ir izraelitai užima miestą.

Su Jericho žlugimu nuo žemės paviršiaus buvo nušluotas seniausias (kaip šiandien žinoma) Palestinos miestas ir sykiu vienas seniausių pasaulio miestų. Kasinėjimai rodo, kad apie 8000 pr. Kr. Jeriche gyveno maždaug 1500 žmonių. Tuo laiku, kai Kanaano kraštas buvo užimamas, Jeriche išties buvo gyvenama, bet iki V a. pr. Kr. jis priminė kaimą. Naujojo Testamento laikų Jerichas yra nauja gyvenvietė, pastatyta hasmonėjų į pietus nuo senojo Jericho (šiandieninio Tell es Sultano) apie II–I a. pr. Kr.

Molžemio vaza *su išsprogusiomis apvaliomis akimis, atsikišusia nosimi ir nukarusiu smakru – vienas senojo Jericho artefaktų (apie 1600 pr. Kr.). Paskirtis nežinoma. Galbūt tokios vazos būdavo dedamos į kapus.*

Protėviai
Archeologiniai tyrinėjimai rodo, kad Jericho gyventojai bus labai gerbę savo protėvius. Pavyzdžiui, buvo paprotys mirusį šeimos narį palaidoti po gyvenamojo namo grindimis, tik prieš tai galva būdavo atskiriama nuo kūno ir paliekama trūnyti; audiniams suirus kaukolėje iš gipso vėl būdavo išlipdomas veidas. Veido bruožus paryškindavo dažais. Vietoj akių įstatydavo kriaukles. Šio papročio pagrindas neaiškus. Galbūt gyvieji tikėdavo taip išsaugosią protėvių išmintį, o gal tokiu būdu norėta palaikyti ryšį tarp gyvųjų ir mirusiųjų.

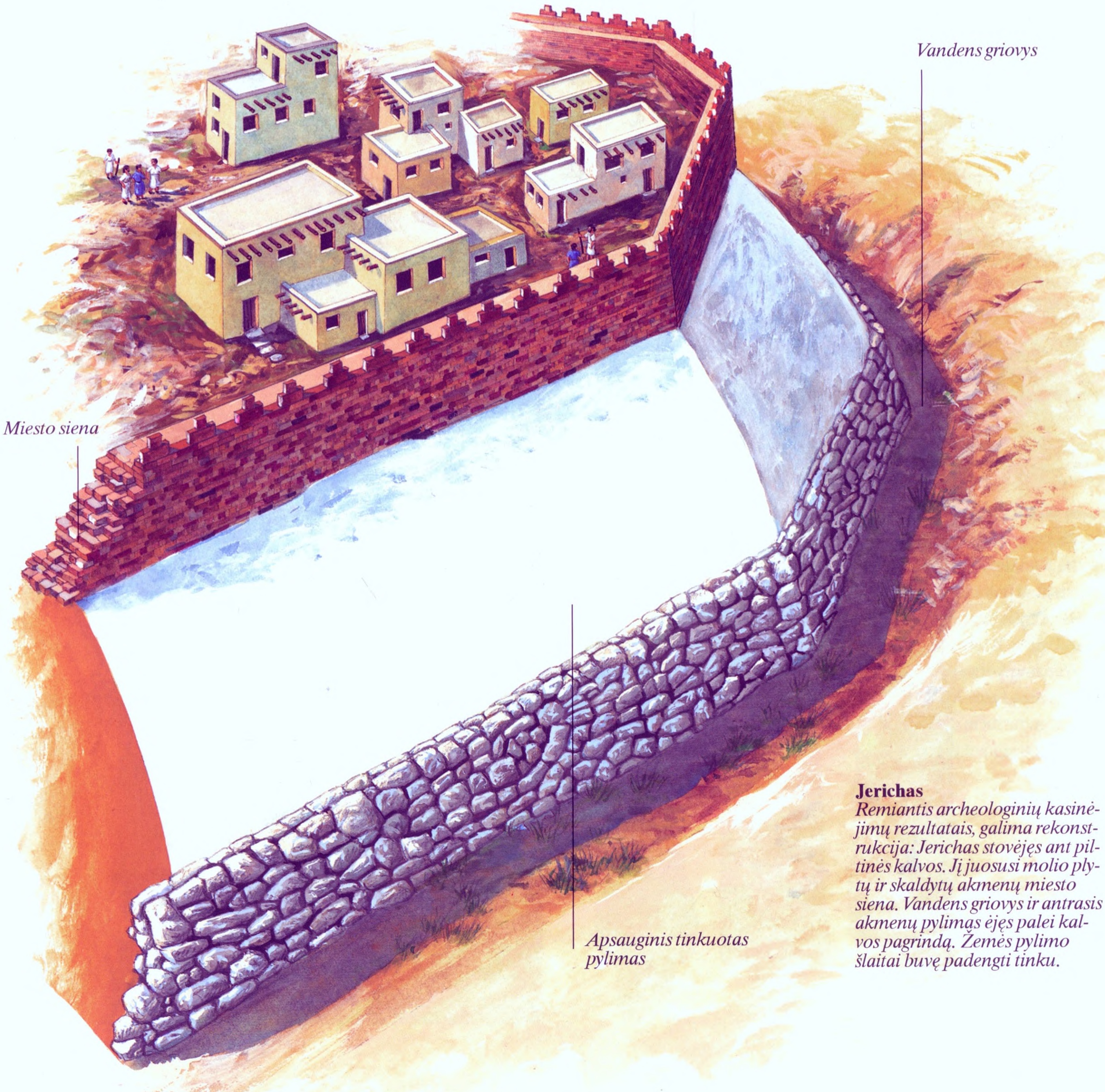

***Jericho panorama** iš paukščio skrydžio (fotografuota iš šiaurės pusės). Didelę kalvą sudaro šimtmečių senumo gyvenvietės sluoksniai. Kalvotame paviršiuje atsispindi ten slypintys pastatų griuvėsiai bei matyti kasinėjimų vietos.*

***Šis 8 m aukščio ir 10 m pločio** apvalus bokštas, esantis vidinėje senosios Jericho sienos pusėje, datuojamas apie 7000 pr. Kr. Tik neaišku, ar tai būta stebėjimo bokšto.*

Jerichas
Remiantis archeologinių kasinėjimų rezultatais, galima rekonstrukcija: Jerichas stovėjęs ant piltinės kalvos. Jį juosusi molio plytų ir skaldytų akmenų miesto siena. Vandens griovys ir antrasis akmenų pylimas ėjęs palei kalvos pagrindą. Žemės pylimo šlaitai buvę padengti tinku.

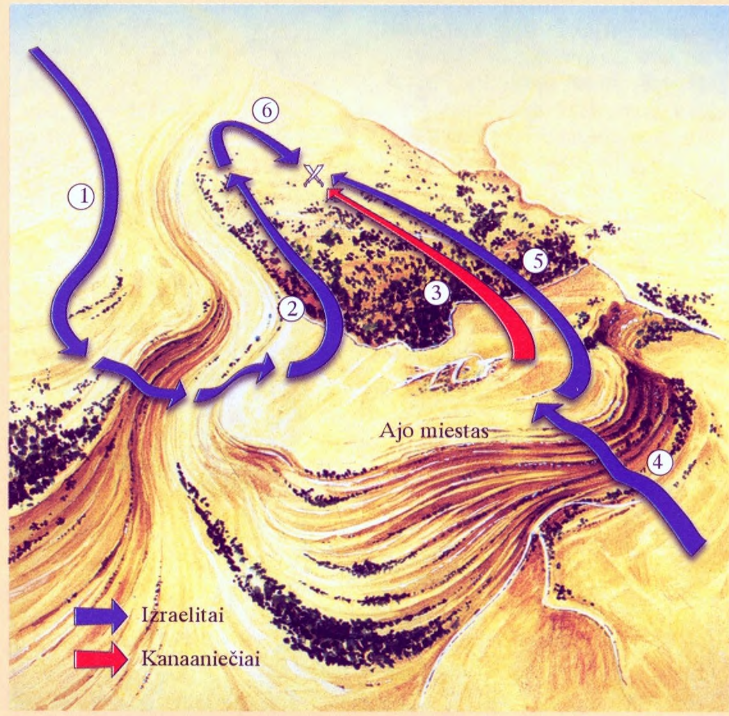

Kanaaniečių kulto kaukė (Galilėja)

Jozuės knygoje aprašomas antrasis mėginimas užimti Ajo miestą: Jozuė Dievo liepiamas veda kariuomenę prieš Ają. Dalį karių palikęs pasaloje, Jozuė su likusia kariuomene pasuka atgal, kad apgaulingu atsitraukimu suklaidintų ir iš miesto išviliotų gynėjus. Į nebeginamą miestą iš pasalos įsiveržia Jozuės kariai ir, padegę jį, išskuba padėti kariuomenei. Kai Jozuė pamato virš Ajo kylančius dūmus, įsako kariuomenei apsigręžti ir pulti persekiotojus. Ajo žmonės atsiduria tarp dviejų frontų ir žūva.

Pasakojimų apie Kanaano užkariavimą autoriai remiasi tuo, kad tuo laiku kraštas buvo laisva valstybėlių sąjunga, valdoma iš įtvirtinto miesto. Šių valstybėlių karaliai, sužinoję apie Jericho ir Ajo žlugimą, susijungė, kad sustabdytų izraelitų veržimąsi. Gibeono, miesto į šiaurės vakarus nuo Jeruzalės, gyventojai, norėdami išvengti atviros kovos su Jozue, pabando išsigelbėti apgaulės būdu. Jie apgauna Jozuę, apsimesdami atvykėliais iš tolimos šalies ir išsideri iš jo taikos sutartį. Gana greitai Jozuė sužino, kad jie kilę iš gretimų vietų, taigi – priešai. Tačiau priesaikos reikia laikytis. Palikę juos gyvus, paverčia juos pavaldiniais.

Jeruzalės karalius, išgirdęs apie susitarimą su gibeoniečiais, sukviečia Hebrono, Jarmuto, Lachišo ir Eglono karalius, ir jie patraukia prieš Gibeoną. Jozuė išskuba savo sąjungininkui į pagalbą. Mūšyje, pasak Biblijos pasakojimo, daug priešų žūva, nes Viešpats pasiunčia smarkią ledo krušą ant jų galvų, sustabdo Saulę ir Mėnulį. Kanaaniečiai sumušami, jų penki karaliai nužudomi.

Ajo mūšis
Pagrindinė Jozuės kariuomenė puola Ają iš Jericho pusės (1). Apgaulingu atsitraukimu (2) iš miesto išviliojami (3) Ajo kariai. Pasalos pulkai (4) įsiveržia į nesaugomą miestą, išžudo gyventojus ir padega miestą (5). Šie pulkai skuba padėti pagrindinei Jozuės kariuomenei. Jozuė, pamatęs degantį miestą, įsako kariuomenei apsigręžti ir pulti persekiotojus. Mūšyje (6) Ajo kariuomenė visiškai sutriuškinama.

> *„Jozuė užėmė tą visą kraštą ...*
> *Visus jų karalius jis pagavo ir nužudė."*
>
> Joz 11,16–17

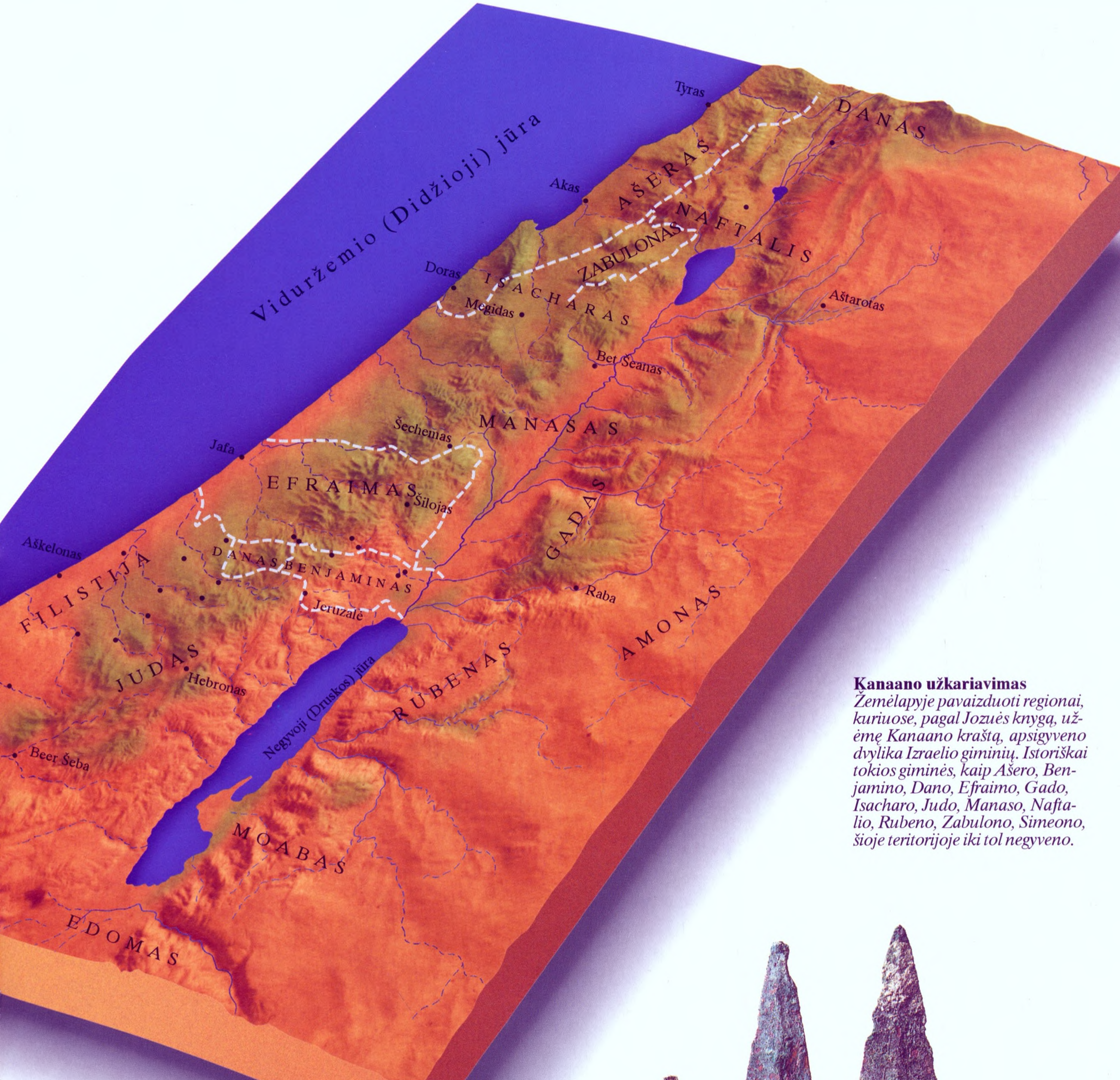

Jozuė toliau pergalingai žygiuoja per kraštą
Jozuės knyga pasakoja, kaip Jozuė laimi mūšį po mūšio. Jis užkariauja ne visą Kanaano kraštą, bet pakankamai didelę teritoriją, kurioje žemių visiškai pakako visoms dvylikai Izraelio giminių.

Remiantis Senojo Testamento pagrindine teze, neva visas Izraelis buvęs Egipte, iš ten iškeliavęs ir atėjęs į Pažado Žemę, paaiškėja krašto užkariavimo koncepcija, kad tai – vienos tautos pergalingas žygis. Į pasakojimus, kurie Jozuę padaro didvyrišku vadu ir užkariautoju, įpinta siužetų, neturinčių nieko bendra su Izraeliu, arba laiko atžvilgiu labai nutolusių tradicinių versijų.

***Hacoro miesto**, esančio Galilėjoje, griuvėsiai (apačioje).*
Biblijoje skaitome, kad Hacoras buvo vienas tų miestų, kuriuos sugriovė Jozuė, užkariaudamas Kanaaną. Ties Meromo vandenimis jis susirėmė su jungtine Hacoro bei kitų kaimyninių karalyščių kariuomene ir be vargo ją sutriuškino.

Kanaano užkariavimas
Žemėlapyje pavaizduoti regionai, kuriuose, pagal Jozuės knygą, užėmę Kanaano kraštą, apsigyveno dvylika Izraelio giminių. Istoriškai tokios giminės, kaip Ašero, Benjamino, Dano, Efraimo, Gado, Isacharo, Judo, Manaso, Naftalio, Rubeno, Zabulono, Simeono, šioje teritorijoje iki tol negyveno.

Bronzos laikotarpio ginklai *(iš kairės į dešinę): durklo bei dviejų iečių antgaliai ir akmensvydžio kulka. Metams bėgant pagrindinė ginklų forma mažai pakito. šie pavyzdžiai yra iš ankstyvojo tarpsnio, bet izraelitai ir kanaaniečiai, kovodami dėl Pažado Žemės, bus vartoję panašius ginklus.*

Izraelio teisėjai

Teisėjų knyga apima naują Izraelio istorijos laikotarpį. Joje pasakojama apie Izraelio kultūrinį gyvenimą ir politinį stabilumą Kanaane. Tai būtų laikai nuo krašto užkariavimo iki pirmųjų karalių (XIII–XI a. pr. Kr.). Teisėjų knygos autoriai įsitikinę, kad šį laikotarpį lėmė teisėjai, kaip charizmatinės asmenybės, į savo rankas paėmusios giminių ir mažesnių giminių junginių likimą. Įvairios versijos apie teisėjus susilieja į vieną visumą (net *oral tradition* = žodinė versija). Tarp teisėjų yra istorinių, legendinių asmenybių, pavyzdžiui, Samsonas, kuris atlieka iš dalies kunigo, iš dalies pranašo ir iš dalies kario funkcijas.

Pirmieji, vadinamieji didieji, teisėjai, pasak Teisėjų knygos, buvo Ehudas ir Gideonas: Ehudas nugalėjo moabitus ir savo tautai užtikrino 80 metų taiką. Pranašės Deboros iniciatyva žlugo dvidešimt metų trukęs Kanaano karaliaus Jabino viešpatavimas.

Praėjus 40 metų, Izraeliui naują grėsmę ėmė kelti klajoklių midjaniečių plėšikavimai. Kasmet per javapjūtę jie atjodavę ant kupranugarių siaubti krašto. Teisėjas Gideonas tampa kariuomenės vadu ir su nedideliu karių būriu nugali midjaniečius. Pasak pasakojimo, tik 300 izraelitų, apsiginklavusių trimitais ir su deglais molio puoduose, išsiruošė pulti priešo stovyklą. Pagal signalą jie sudaužė ąsočius, ir laikydami rankose deglus, ėmė pūsti trimitus. Tarp midjaniečių kilo sąmyšis ir jie puolė bėgti.

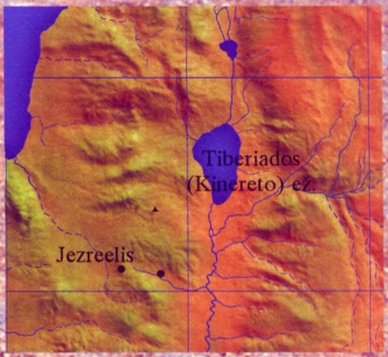
Po šios pergalės izraelitai norėjo padaryti Gideoną savo valdovu, bet šis atsakęs: *„Viešpats jus valdys".* Pagal Teisėjų knygos chronologiją, Gideono pergalės užtikrino Izraeliui 40 metų trukusią taiką, kol šaliai pradėjo grasinti naujas priešas – filistinai.

1

Viršuje: *Debora kviečia Baraką į kovą su kanaaniečiais*
Fone: *Izraelio šalies viduje, aukštai kalnuose, dirbamos žemės plotai (fotografuota iš viršaus)*
Žemėlapyje: *Vietos, kuriose kariavo Debora ir Gideonas*

1. *Megido antikinė tvirtovė*
2. *Akmeninis kanaaniečių deivės bareljefas*
3. *šventovė ant Taboro kalno*
4. *Taboro kalnas Jezreelio lygumoje*

4

3

2

Paukščio formos aukojimo dubenėlis iš Tel Kasilės.

Apie 1200 pr. Kr. „jūros tautos" (manoma, kad jos – iš Egėjo jūros kraštų) nuolat puldinėjo rytinius Viduržemio jūros regionus. Egiptiečių pasakojimuose minima, kad faraonas Ramzis III (1183–1152 pr. Kr.) Nilo deltoje „jūros tautoms" (viena jų buvo filistinai) stipriai pasipriešino. Kadangi kelias į Egiptą joms buvo užkirstas, jos ėmė veržtis į Kanaaną, įsitvirtino pajūrio lygumoje ir užkariavo kai kuriuos kanaaniečių miestus. Šis regionas vėliau pavadinamas filistinų kraštu (gr. *Palestina*). Vėliau filistinai buvo tapę necivilizuotumo simboliu, nors, nepaisant to, ši tauta garsėjo aukšta kultūra. Filistinai vieninteliai regione mokėjo apdirbti geležį, jų keramikai jaučiamas Mikėnų kultūros poveikis. Kasinėjant buvo rasta daugybė ąsotėlių ir taurių. Kiekvienas miestas turėjo savo valdytoją, politinė valdžia buvo susitelkusi penkių miestų sąjungoje. Trys miestai – Gaza, Aškelonas ir Ašdodas – įsikūrę pajūryje, kiti du – Gatas ir Ekronas – yra kiek toliau, šalies gilumoje. Jų puikiai išsilavinusi karininkija buvo aprūpinta dviračiais karo vežimais bei geležiniais ginklais, todėl be vargo įveikė ginkluotus kanaaniečius. Izraelio giminės, pavergtos filistinų ir praradusios savo šventenybę – Sandoros Skrynią – nepriklausomybę galėjo susigrąžinti tik valdant Dovydui.

Filistinų religija

Vyriausiasis filistinų dievas buvo Daganas, pirmą kartą paminėtas akadų laikais (III a. antroji pusė), – oro, vaisingumo ir javų dievas, garbintas, pirmiausia, viduriniame Eufrate aplink Mario ir Tergo miestus ir visoje Sirijoje. Vėliau jo vardas minimas babiloniečių bei asirų ir ugaritų tekstuose, taip pat Senajame Testamente. Daganas vaizduojamas kaip mitologinė būtybė: žmogaus galva bei rankomis ir žuvies liemeniu bei uodega. Pagal Ras Šamroje rastus tekstus (ugaritų kalba), Daganas – Baalo tėvas.

Kasinėjant Tel Kasilę, į šiaurę nuo Tel Avivo, atrasta filistinų šventykla. Ji buvo pastatyta tarp 1150–1050 m. pr. Kr., t.y. kaip tik tuo laiku, kai filistinai atsikraustė į Kanaaną. Buvo atkastos trys šventyklos, pastatytos viena ant kitos. Vėlesnioji didesnė už ankstesniąją. Didžiausioje ir vėliausiai statytoje šventykloje ant kalkakmenio pagrindo stovėjo dvi kolonos iš kedro medienos ir laikė stogo sijas. Palei sienas buvo išrikiuoti tinkuoti akmeniniai suolai. Vakarinėje salės dalyje buvo pakyla. Už jos – maža patalpa, kurioje buvo saugomi apeiginiai įrankiai ir pašventinta auka. Daugybei ritualinių molinių indų, kurie čia galėjo būti slepiami, priklauso smilkytuvai, papuošti žvėrių figūromis, ąsočiai, moterų statulėlės, keraminės žmonių veidų ir žvėrių snukių kaukės, kurias tikriausiai bus nešioję kunigai per ceremonijas.

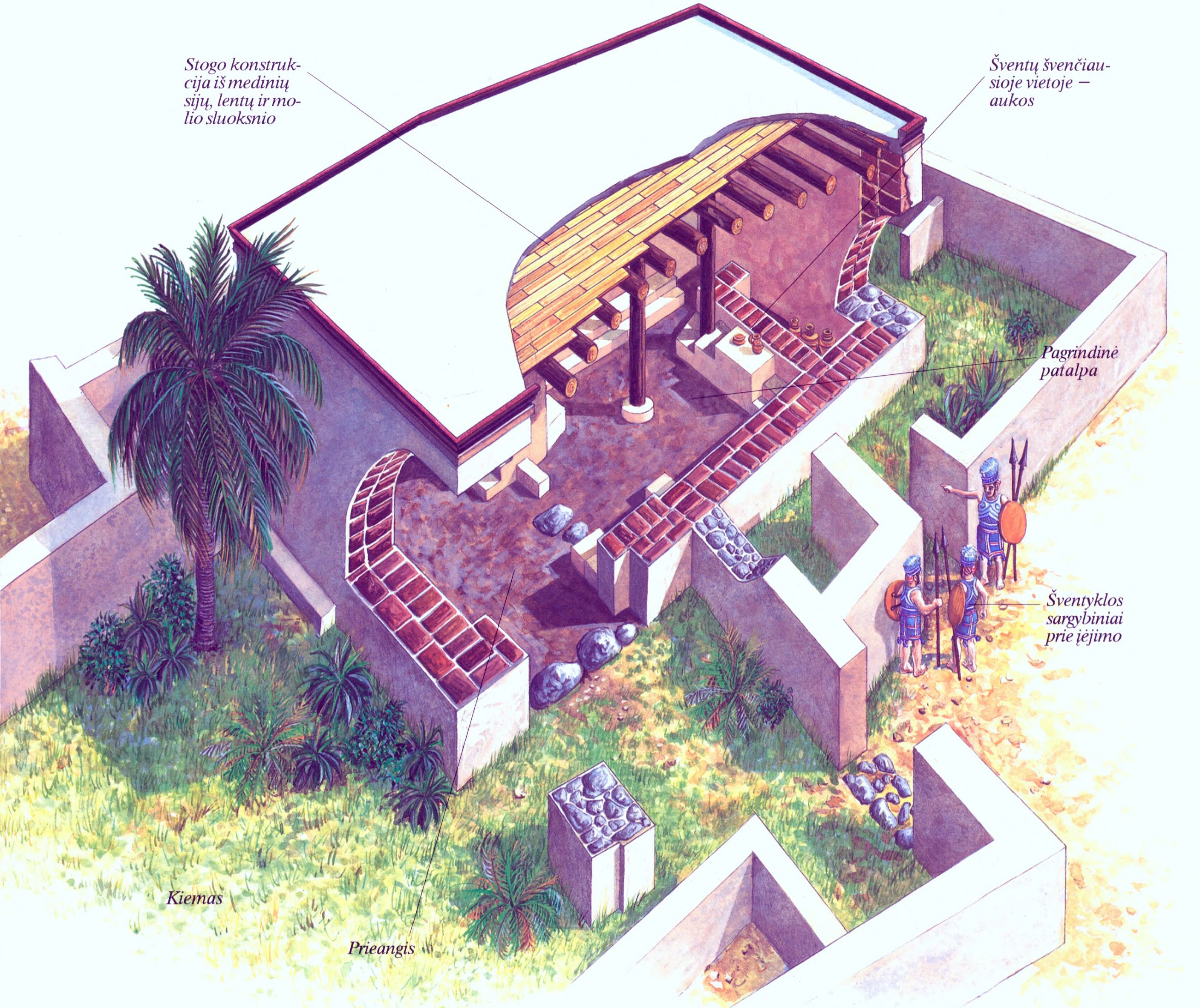

Filistinų šventykla
Trečiosios šventyklos Tel Kasilėje, pastatytos XI a. pr. Kr., rekonstrukcija. Patalpa yra 14,5 m ilgio ir 8 m pločio. Šventų šventčiausioje vietoje – laiptuotoje pakyloje, įrengtoje vakarinėje pagrindinės patalpos dalyje, – buvo saugomas dievo atvaizdas.

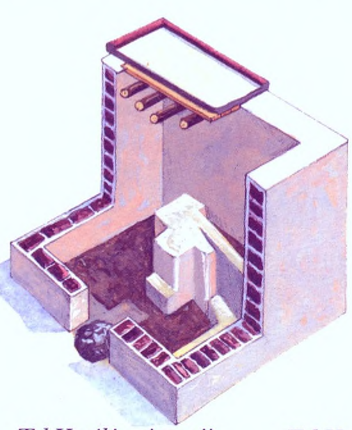
Filistinų molio indai. *Šios statulėlės – būdingi filistinų keramikos pavyzdžiai. Antropomorfinis dangtis (viršuje) yra nuo molio sarkofago. Mažos rankos remia smakrą. 33 cm aukščio vaisingumo deivės pavidalo indas (apačioje) buvo rastas antrojoje šventykloje Tel Kasilėje. Manoma, jis buvo naudojamas aukojant gėrimus.*

Kasinėjant Tel Kasilę *(apačioje), 1980 m. buvo rasta smilkytuvų, ąsočių, dubenėlių ir viena geležies apyrankė. Šventykla, kurią Samsonas sugriovė Gazoje, galėjo atrodyti panašiai, tik buvo didesnė ir per vidurį stogą laikė dvi kolonos.*

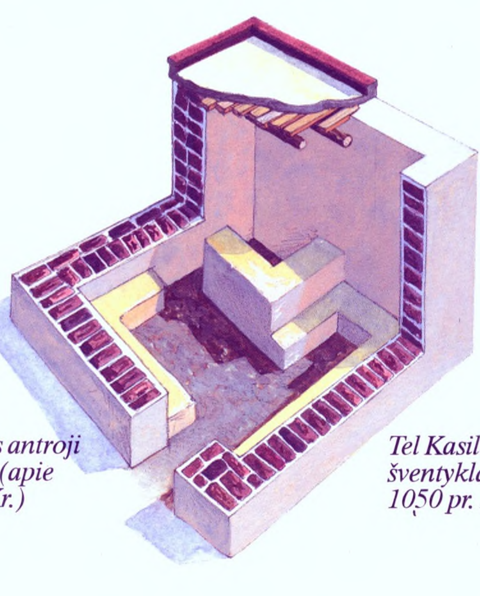

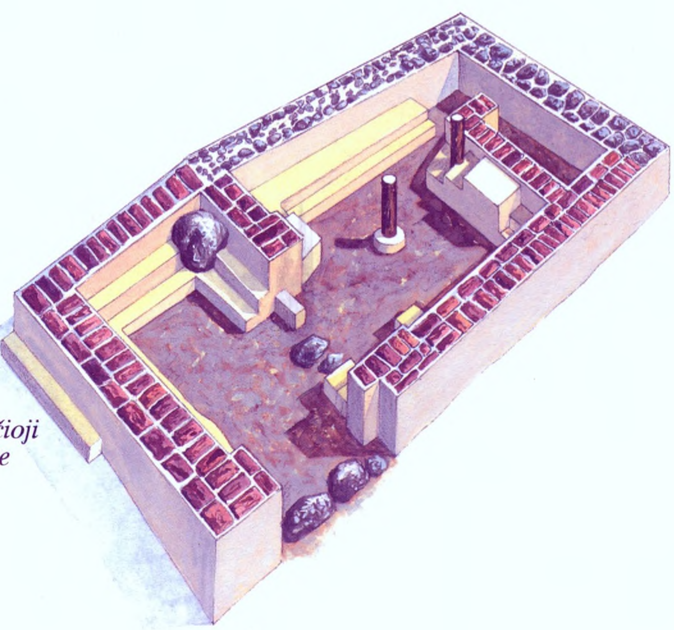
Tel Kasilės šventyklos raida

Tel Kasilės pirmoji šventykla (apie 1150 pr. Kr.)

Tel Kasilės antroji šventykla (apie 1100 pr. Kr.)

Tel Kasilės trečioji šventykla (apie 1050 pr. Kr.)

Puošta filistinų vaza iš Megido

Filistinams, įsikūrusiems Kanaano pajūrio lygumoje, stiprėjant pradėjo dažnėti nesutarimai su Izraeliu. Kalvoti šiaurės ir vakarų Izraelio regionai pateko filistinų valdžion. Šie nesutarimai minimi pasakojimuose apie Samsoną. Apie šį teisėją yra daug liaudies sakmių, kuriose pagrindinės temos – Samsono jėga ir silpnybė moterims. Legenda apie stebuklingą Samsono gimimą liaudies herojų padaro ir religiniu personažu. Vieną dieną angelas pranešė jo motinai, nevaisingai Manoacho žmonai, kad ši pagimdysianti sūnų, kuris išlaisvins Izraelį. Kadangi jis būsiąs skirtas Dievui, turėsiąs gyventi nuosaikiai ir nesikirpti plaukų.

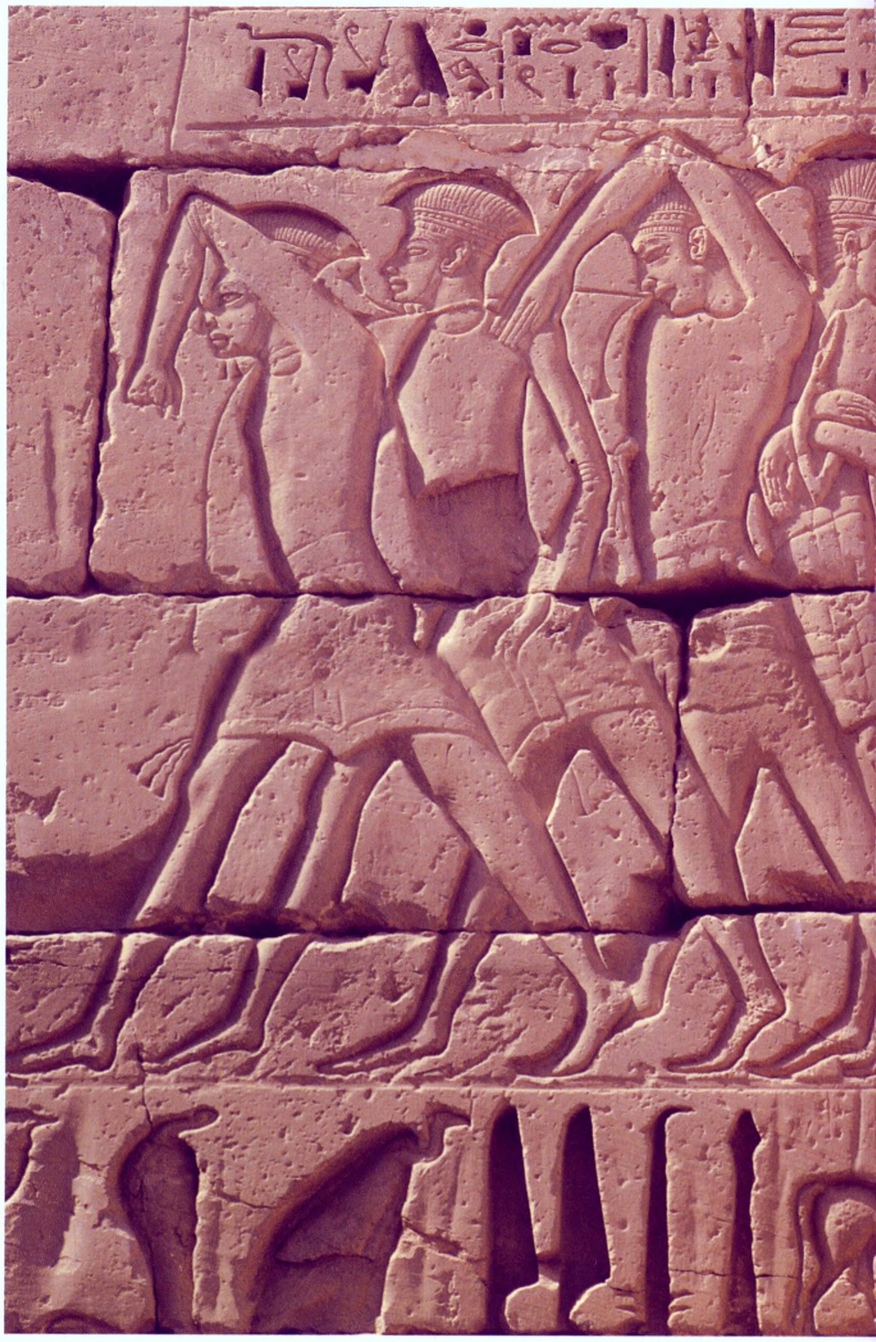
Samsonas ir liūtas

Kai vieną dieną Samsonas su savo tėvais lankėsi Timnos mieste, jo žvilgsnis užkliuvo už vienos filistinės, kurią jis panoro vesti. Neilgai trukus Samsonas vėl nuvyksta į Timną, tik šį sykį – kelti vestuvių. Ten jam kelią pastoja liūtas. Samsonas, apdovanotas dieviškąja jėga, perplėšia jį plikomis rankomis. Liūto kūne radęs bičių spiečių ir medaus, saujomis jo prisigramdo ir valgo. Apie savo nuotykį su liūtu jis niekam neprasitaria.

> „Suviliok jį ir sužinok, kodėl jis toks stiprus ir kaip galėtume jį įveikti, kad sugebėtume jį surišti ir padaryti bejėgį!"
>
> Ts 16,5

Samsono mįslė

Vestuvių su filistine vaišėse, Samsonas, kaip įprasta jaunikiams, pagal rytų kraštų paprotį užminė svečiams mįslę: *„Iš ėdančiojo išėjo šis tas pavalgyti. Iš stipriojo išėjo šis tas saldaus."* Susilažino Samsonas su svečiais iš trisdešimties šventiškų drabužių. Kadangi mįslės niekas negalėjo įminti, lažybininkai pagrasino Samsono žmonai sudeginsią ją ir tėvo namus, jei ši nesužinosianti mįslės įminimo. Po daugkartinių žmonos prašymų Samsonas atskleidžia jai atsakymą, bet pateikia jį klausimo forma: *„Kas saldesnis už medų? Kas stipresnis už liūtą?"*

Akmens bareljefas *(viršuje) iš Ramzio III šventyklos Tėbuose. Suimti filistinų kariai – atpažįstami iš plunksnų karūnų ir strėnų raiščių – vedami pas dievą Amoną. Viešpataujant Ramziui III, egiptiečiai nugali „jūros tautą" apie 1180 pr. Kr. Po to filistinai toliau veržėsi į Kanaaną. Ginkluoti geležiniais ginklais jie buvo neįveikiami kanaaniečiams ir izraelitams.*

Šiame bareljefe, *kuris buvo rastas filistinų užkariautame Bet Šeano mieste Kanaane ir šiandien laikomas Jeruzalės muziejuje, pavaizduoti besikaunantis liūtas su liūte ir šunimi (dešinėje). Liūtas – Artimųjų Rytų ir Mikėnų epochos graikų, kurie darė didžiulį poveikį filistinų kultūrai, stiprybės simbolis. Pasak Biblijos, antžmogiška jėga apdovanotas Samsonas plikomis rankomis užmuša liūtą.*

Paslapčia ji persako atsakymą svečiams. Supykęs dėl šios apgavystės, Samsonas užmuša trisdešimt filistinų, nuvelka šventiškus jų drabužius ir atiduoda juos mįslę įminusiesiems.

Kai vėliau Samsonas nori aplankyti savo žmoną, jos tėvas neįsileidžia jo į namus. Keršydamas už tai, Samsonas padega javų laukus, vynuogynus ir alyvmedžių sodus. Bijodami keršto, izraelitai sučiumpa Samsoną ir atiduoda jį filistinams. Bet jis išsilaisvina ir – pasak sakmės – asilo žandikauliu užmuša tūkstantį filistinų.

Filistinai, atsikėlę iš Egėjo jūros regiono, atsinešė įspūdingą puodininkystės meną. Sis gražus alaus ąsotis (dešinėje) datuojamas XII a. pr. Kr., – tai būtų laikai, kada filistinai įsikūrė Kanaane. Puodo raštas rodo turėjus išlavintą meninį skonį. Piešinys – net šiuolaikiškas.

Filistinai Kanaane

Filistinų tėvynė greičiausiai bus buvusi rytinė Viduržemio jūros teritorija. Į Kanaaną jie veržėsi tuo pačiu laiku, kaip ir izraelitai, ir užkariavo pietvakarinę krašto dalį, kurioje buvo įsikūrę penki miestai: Ašdodas, Aškelonas, Ekronas, Gatas ir Gaza. Šventykla, kurią sugriovė Samsonas, tikriausiai stovėjo Gazoje. Filistinai ir izraelitai konfliktavo dėl pretenzijų į tas pačias krašto žemes. Samsono laikais viešpatavo filistinai.

Samsonas ir Delila

Pasakojimo apie Samsoną tema (paslaptis, Samsono jėga ir silpnybė moterims) pakartojama istorijoje apie Samsoną ir Delilą, tik ji kitaip baigiasi. Šį kartą Samsonas įsimyli Delilą, kuri taip pat nori atskleisti jo jėgos paslaptį. Po ilgų kamantinėjimų Samsonas pasako paslaptį, kad jo jėga – ilguose, nenukirptuose plaukuose. Vieną naktį, Samsonui miegant, Dalila nukerpa jo plaukus. Samsonas suimamas, nes prarado savo jėgą.

Filistinai išbado jam akis ir pažemina jį, liepdami dainuoti jų malonumui dievo Dagono šventykloje. Samsonui prašant Dievo atleisti jam, jis vėl atgauna buvusias jėgas, kad galėtų atkeršyti už save ir savo tautą. Tragiškasis herojus, įsirėžęs patraukia du atraminius stulpus, laikančius pagoniškos šventyklos stogą. Griūnanti šventykla po griuvėsiais palaidoja ir Samsoną, ir jo priešus.

Samuelis ir Saulius

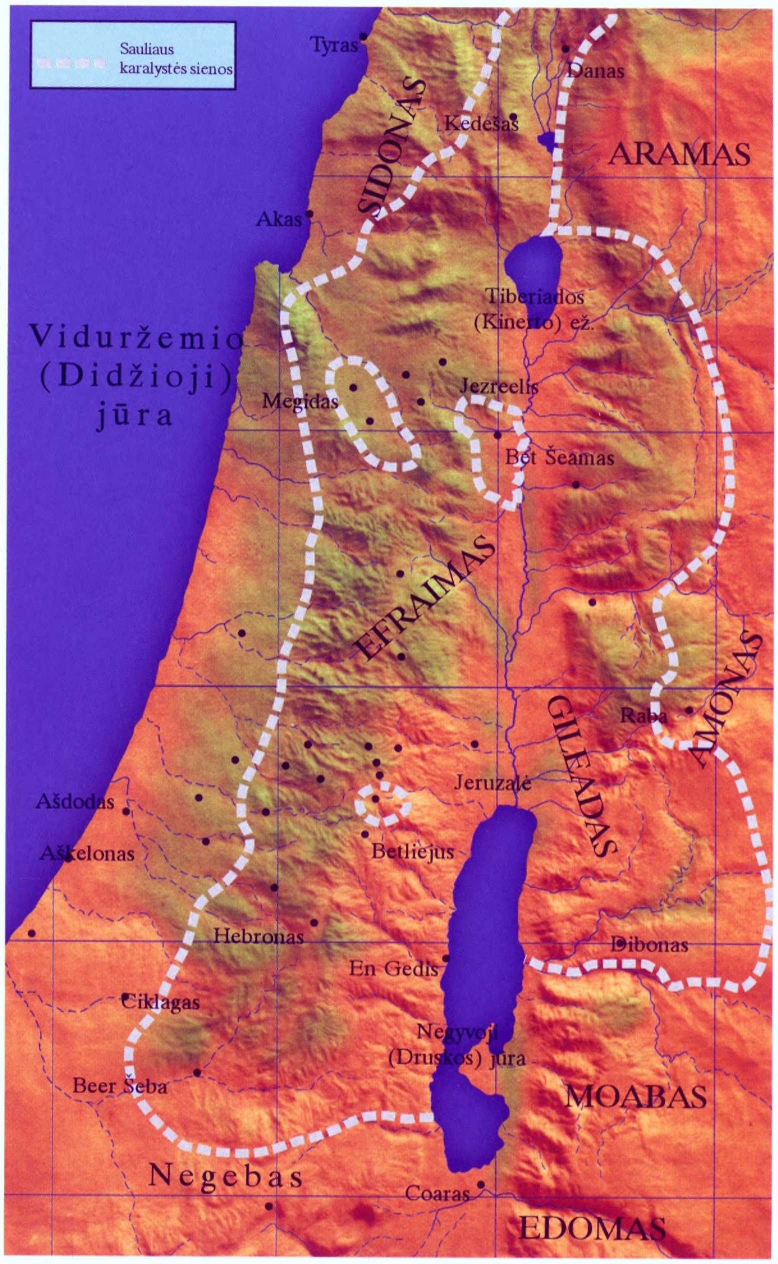

Mūšis prie Gilbojos kalno (viduramžių laikų paveikslas)

Samuelio knygoje tęsiamas pasakojimas apie nesutarimus tarp Izraelio ir filistinų tais metais, kai baigėsi teisėjų valdymas ir atsirado karalių valdžia. Viena vertus, Samuelis yra paskutinysis teisėjas, antra vertus, personažas, atliekantis kunigo ir pranašo funkcijas. Į šį kontekstą įpintas savarankiškas tradicinės versijos tekstas, būtent – istorija apie tai, kaip Sandoros Skrynia atitenka filistinams ir stebuklingu būdu vėl sugrąžinama. Sandoros Skryniai šiame epizode paskutinį kartą tenka vaidmuo, kuris jai buvo numatytas iš pat pradžių. Sandoros Skrynia – šventasis daiktas, kuris, ypač Izraeliui kariaujant, buvo suvokiamas kaip ženklas, kuriuo Dievas izraelitams rodydavęs paramą. Mūšyje ties Afeku filistinai Sandoros Skrynią paima kaip trofėjų, bet, deja, ji jiems neša nelaimes. Kai jie šventenybę nugabena į stabo Dagono šventyklą Ašdode, stabas nugriūna ir sudūžta. Skrynia ėmė bauginti miestiečius. Po septynių mėnesių filistinai siunčia Skrynią atgal.

Samuelis – Izraelio teisėjas ir pranašas

Kai Elis, vyriausiasis kunigas, Šilojo šventykloje saugojęs Sandoros Skrynią, sužino apie Skrynios pagrobimą, jį ištinka mirtis. Jo globotinis Samuelis, apie kurio stebuklingą gimimą ir pašaukimą pasakojama pirmuosiuose Samuelio pirmos knygos skyriuose, ilgiems metams paskiriamas naujuoju Izraelio teisėju ir pranašu. Vėlesnė Biblijos versija su juo susieja karaliaus valdžios pradžią Izraelyje. Tuo laiku, kai Izraelis buvo be valdovo (po 587 pr. Kr.), noras turėti karalių priskiriamas vien tautai ir pateikiamas tam tikra prasme kaip atskilimas nuo VIEŠPATIES, tikrojo Izraelio karaliaus. Samuelis, pasakojimo veikėjas, prieštarauja tautos vyresniųjų norui turėti kunigą ir yra pasirengęs jį patenkinti tik įsakius Dievui.

Karaliaus Sauliaus viešpatavimas

Saulius buvo pirmasis Izraelio karalius, gyvenęs XI a. pr. Kr. Jam labai sekėsi kovoti su filistinais ir kitomis kanaaniečių gentimis. Jo karalystės sienos pasistūmėdavo priklausomai nuo to, ką tąsyk mūšyje lydėdavo sėkmė: karalių Saulių ar jo priešus. Šiame žemėlapyje pavaizduota didžiausia karalystės teritorija, valdant karaliui Sauliui.

> *„Paėmęs indelį aliejaus, Samuelis, išliejo jį Sauliui ant galvos... ir tarė: ‘Ženklas, kad VIEŠPATS patepė tave savo paveldo valdovu, yra toks.’”*
>
> 1 Sam 10,1

Pirmasis Izraelio karalius yra Saulius, kilęs iš Benjamino genties, akivaizdžiai išsiskyrusios iš kitų kovose už Izraelį. Pasak Samuelio knygos, Samuelis patepa Saulių karaliumi be išankstinių jo nuopelnų ir tuo nuteisinamas Dievo. Sauliaus pripažinimas nėra visuotinis. Jis vaizduojamas kaip personažas, kuriam nesiseka ir kuris praranda dieviškąją paramą. Čia išryškėja sunkumai, su kuriais susidūrė izraelitai, kurdami Izraelio karalystę.

Pagal Bibliją, Sauliaus valdymo metais apstu nesantaikos su filistinais. Su filistinais susijusi ir Sauliaus smurtinė mirtis. Prieš mūšį ant Gilbojos kalno Saulius kreipėsi į Dievą ir nesulaukė jokio atsakymo. Tada jis tikėjosi sulaukti paramos iš burtininkės (mediumo) ir reikalauja, kad šioji iškviestų mirusio Samuelio dvasią. Pasirodžiusi pranašo dvasia išpranašauja jo žūtį. Izraelio vyrai mūšyje su filistinais

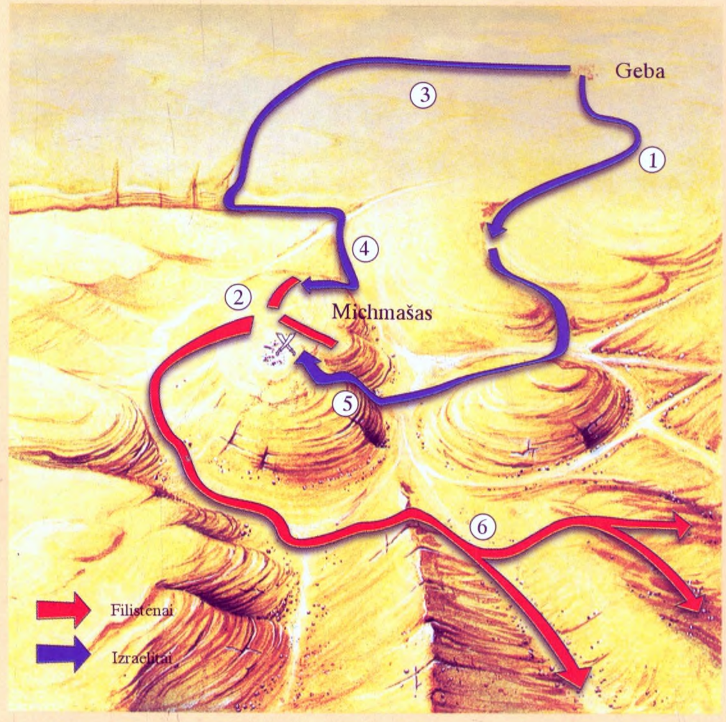

patiria triuškinantį pralaimėjimą; žūsta net paties Sauliaus sūnūs. Kad nepakliūtų į priešų rankas, Saulius puola ant savo kardo ir miršta. Filistinai nukerta negyvo karaliaus galvą ir kūną pritvirtina prie sienos.

Raižytas kraštovaizdis netoliese Bet Horono (viršuje ir viršuje dešinėje) – būdingas kalvotos vietovės, esančios prie Efraimo kalnyno, reljefas. Šituose kalnuose vyko daug susirėmimų tarp filistinų ir izraelitų. Ši vietovė buvo strategiškai patogi abiem kovojančioms pusėms, puolant iš pasalų arba netikėtai atakuojant. Grotos ir slėniai buvo saugus prieglobstis.

Mūšis prie Michmašo
Michmašo kalnų perėja (dešinėje) ėjo svarbus kelias iš pajūrio į krašto gilumą. Šioje perėjoje, pasak Biblijos, vyko vienas didžiausių karaliaus Sauliaus mūšių. Už šią pergalę jis liko dėkingas savo sūnui Jehonatanui ir jo ginklanešiui, pergudravusiems filistinus. Mūšio plane (viršuje) pavaizduota: Sauliaus kariuomenės žygis (1) iš Gebos į Migroną; filistinų įgulos prie Michmašo perėjos (2); Jehonatano ir jo ginklanešio kelias (3); Jehonatanas netikėtai užpuola filistinų įgulą (4); prie Michmašo (5) Saulius puola filistinus iš priekio; filistinai atsitraukia (6).

Samuelis išrenka Saulių Izraelio karaliumi (Anagnio katedros freska Italijoje, XIII a. pr. Kr.). Barzdotas Samuelis pavaizduotas su aureole. Jis vaišina Saulių, sėdintį stalo dešinėje. Prieš tai Samuelis susitiko su Sauliumi gatvėje ir pasikvietė į savo namus pernakvoti. Kai kitą dieną Saulius panoro iškeliauti namo, paėjėjo su Sauliumi į šalį ir patepė jį aliejumi. Samuelis leido Sauliui suprasti, kad šis esąs Izraelio tautos valdovas ir išlaisvinsiąs šalį nuo priešų.

Dovydo iškilimas

Dovydas ir Galijotas. Miniatūra (XIII a. pr. Kr.)

Karalius Dovydas, valdęs kraštą po Sauliaus, yra didžiausias visų laikų Izraelio karalių. Šiam vyrui, kuris įkūnijo biblinio valdovo idealą, Biblija skiria daug superlatyvų (gerų žodžių). Dovydas – dinastijos, kuri Judą valdė beveik penkis šimtus metų, įkūrėjas; jam priskiriamas didžiosios karalystės užkariavimas; jis – psalmių kūrėjas. Dovydas yra daugelio, iš dalies nutolusių nuo tiesos, Biblijos versijų kristalizacijos vaisius, o iš to paaiškėja, kad po idealu slypi prieštaringas ir net silpnas žmogus. Istorinis Dovydo personažas buvo laisvas samdytas kareivis, kartu su būriu karių profesionalų tarnavęs įvairiems valdovams (net filistinams), po to tapęs savarankišku ir, protingai žaisdamas politinius žaidimus, pasiekęs Izraelio sosto karūną. Jo viešpatavimas (ir istoriniu požiūriu) buvo labai sėkmingas, jo laimėtos kovos ir krašto užkariavimai turėjo didžiulę reikšmę Izraeliui, nors visą tai greičiausiai laidavo politinės valdžios vakuumas Sirijoje ir Palestinoje. Biblija apibūdina Dovydą kaip teologinio idealo ir realaus žmogaus derinį. Joks kitas Senojo Testamento veikėjas nėra toks sudėtingas.

Neypatingai šlovinga Dovydo pradžios veikla Samuelio knygose nutylima. Pasakojimai apie Dovydą prasideda legendine, teologinio atspalvio, žinia, kad Samuelis jį patepa karaliumi. Iš šio pasakojimo nuo pat pradžių darosi aišku, į kokį tikslą nukreiptos kitos istorijos apie Dovydo tarnystę, valdant Sauliui, ir būtent – į tai, kad Dovydas užims Izraelio sostą. Istorijos apie Dovydą, karaliaujant Sauliui, pabrėžia būsimo karaliaus didvyriškumą ir aštrina konkurenciją tarp pareigas vykdančio karaliaus ir Dievo skirto jo pasekėjo.

> ■ *„Išsirinko Dovydą, savo tarną, ir pasiėmė jį nuo avių ... kad ganytų jo tautą Jokūbą, jo paveldą Izraelį."*
>
> Ps 78,70–71

Herojiškosios Dovydo savybės ypač aiškiai parodomos pasakojime apie jo kovą su filistinų milžinu Galijotu. Jaunutis, beveik dar vaikas, Dovydas baigia kovą kaip didis vyras. Tai retorinis šablonas, kuriame Izraelis atpažįsta save. Varžymasis su Sauliumi taip pat rado savo literatūrinę išraišką. Saulius šiose istorijose yra tas, kuris geidžia sunaikinti Dovydą. Nors Dovydui pasitaiko ne viena galimybė nužudyti savo karalių, jis dovanoja jam gyvybę. Dovydas pasakoja, kaip jis vieną naktį nusėlino į Sauliaus stovyklą ir buvo taip arti karaliaus, kad būtų galėjęs jį nužudyti. Užuot taip pasielgęs, jis tik paėmė Sauliaus ietį ir vandens ąsotį, kad įrodytų, jog jis išties buvęs taip arti jo. Pasak Samuelio abiejų knygų, tai buvusi antra proga Dovydui, kurios jis neišnaudojo. Nors Saulius apie tuos dalykus žinojo, Dovydas bijojo karaliaus ir ieškojo prieglobsčio pas filistinų karalių Achišą. Neužilgo karalius Saulius krito mūšyje prie Gilbojos kalno.

Grindų mozaika *(dešinėje) iš Akvilėjos bazilikos Italijoje (IV a. pr. Kr.) vaizduoja piemenį su avimis. Biblija irgi taip įsivaizdavo jaunąjį Dovydą. Dovydas, jauniausias Jesės sūnų, turėjo užduotį prižiūrėti savo tėvo avių kaimenę. Pasak Biblijos, Dovydas, kaip ir šis piemuo su birbyne rankoje, linko prie muzikos. Jis skambino arfa ir sukūrė daugybę psalmių.*

Šitoje sienų tapyboje *(III a. pr. Kr.) iš Dura–Europos sinagogos (dabartinis Damasko nacionalinis muziejus) Samuelis patepa Dovydą Izraelio karaliumi. Dievo vedamas Samuelis atkeliavo į Betliejų išrinkti iš Jesės sūnų naująjį karalių. Samuelis atpažino, kad Dovydas, jauniausias iš aštuonių brolių, yra Dievo išrinktasis ir brolių akivaizdoje patepė jį karaliumi.*

Dovydas nugalėjo Galijotą, *pasak Biblijos, Elos slėnyje (viršuje). Saulius ir izraelitai įsikūrė stovyklą ant kalvos vienoje slėnio pusėje, filistinai pasirinko kalvą kitoje. Abi kariuomenės galėjo stebėti akivaizdžiai nelygią dvikovą tarp milžino Galijoto ir jaunojo Dovydo. Filistinai, pamatę, kad jų kovotojas krito nuo pirmo Dovydo svaidykle paleisto akmens, pabėgo.*

Natūralaus didumo svaidyklės akmuo

En Gedžio oazėje *(kairėje) nuo Sauliaus pasislėpė Dovydas (pasak 1 Sam 24). Jis įlindo į olą. Nieko nežinodamas Saulius irgi įėjo į tą pačią olą. Dovydas vogčiomis prisėlino prie Sauliaus ir nupjovė jo skraistės kraštelį. Vėliau jis parodė karaliui tą skiautę, kad įrodytų, jog jis galėjęs, jei tik būtų norėjęs, jį nužudyti. Kurį laiką jie gyveno santarvėje. Bet baimė ir pavydas vėl vertė Saulių kėsintis į Dovydo gyvybę.*

Mirtį nešanti svaidyklė

Dovydo laikais svaidyklė, maža katapulta, buvo paplitusi. Ja dažnai piemenys vaikydavo žvėris nuo kaimenių. Svaidyklės buvo paprastos ir lengvos nešti. Tai buvo nedidelis odinis arba medžiaginis maišelis, už kurio kampų buvo paimama arba prie kurių būdavo pritvirtinamos virvės. Akmenys svaidyklėms, kaip pavaizduota dešinėje, buvo specialiai apdorojami. Jei natūralių akmenų didumas ir svoris tikdavo, naudodavo ir juos. Akmuo būdavo įkišamas į maišelį, apsukamas aplink galvą ir paleidžiamas, kaip pavaizduota vėlyvojo laikotarpio hetitų akmens bareljefe. Įgudęs svaidytojas be didelių pastangų pataikydavo į taikinį. Svaidyklė buvo idealus ginklas mažam, vikriam Dovydui kovoje su nejudriu, iki dantų apsiginklavusiu, milžinu Galijotu.

Karalius Dovydas
(Psalmyno iliustracija, XV a.)

Po lemtingo mūšio tarp izraelitų ir filistinų Gilbojos kalnuose, kuriame žuvo karalius Saulius ir jo sūnus Jehonatanas, karaliaus garbė, pasak 1 Sam pasakojimo, atitenka Dovydui, Jesės sūnui. Tuo baigiasi patepimo istorija Dovydo istorijos prologe. Dovydo karaliavimo pradžia vaizduojama kaip be galo sunki: po mūšio prie Gilbojos filistinai greitai vėl atsikovojo ankstesnes, izraelitų užkariautas, teritorijas. Sauliaus sūnus Išbošetas pabėgo per Jordaną ir Hebrone įkūrė savo karalystę. Besivaržančios pusės skaldė ir tautą. Karas tarp jų truko septynerius su puse metų.

Konfliktas susilpnino Išbošetą, kurį vėliau nužudė jo žmonės. 38 metų Dovydas pareiškia pretenzijas būti viso Izraelio karaliumi ir karaliauja 33 metus.

Senojo Testamento Psalmynas priskiriamas Dovydui. Rinkinį sudaro 150 poetinių šlovinimo giesmių. Iliustracijose Dovydas dažnai vaizduojamas skambinantis arfa. Grindų mozaika (kairėje) iš Gazos sinagogos (IV a. pr. Kr.)

Jeruzalės užkariavimas

Hebrone visų giminių vyriausiųjų pateptas viso Izraelio karaliumi (dubliuojamas Samuelio patepimas?), Dovydas patraukia į Jeruzalę. Dovydo vyrai po siena pastebi tunelį, vedantį į Gihono upelį, iš kurio miestas ėmė vandenį. Šiuo tuneliu Dovydo vyrai įsiveržė į miestą, kuris jiems pasidavė be mūšio. Dovydas paskelbia Jeruzalę sostine, pastato rūmus ir atgabena Sandoros Skrynią. Šventenybė padaro Dovydo miestą tautos religiniu centru ir dieviškojo palaiminimo, saugančiu Dovydo viešpatavimą, simboliu. Taip pateikiama pasakojime. Istoriškai tikslesnė būtų nuomonė, kad Dovydas Jeruzalę padarė savo rezidencija, kuri tik praėjus šimtams metų susiformavo į nenuginčijamą politinį ir religinį centrą.

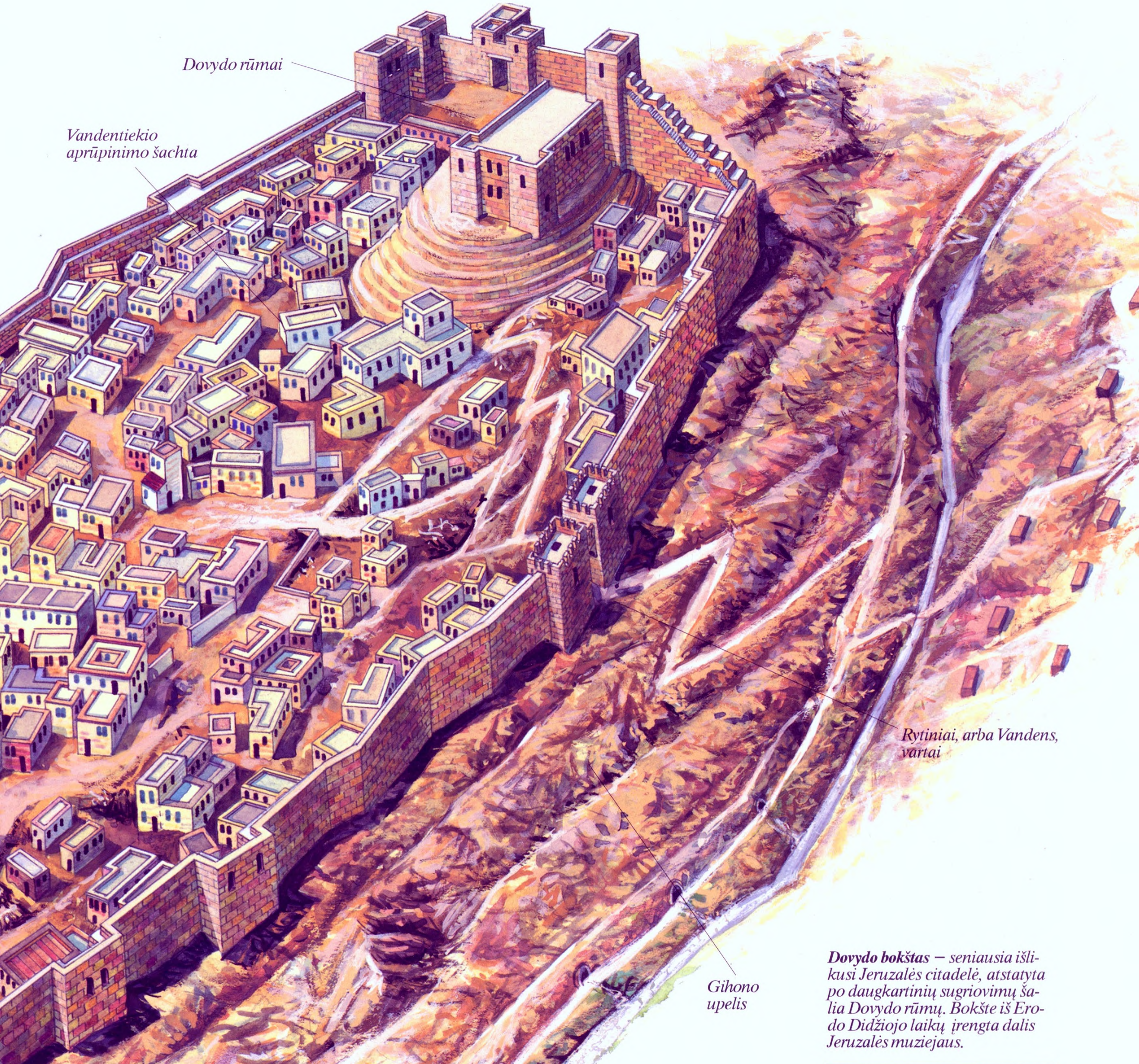
■ *„...Izraelio Uola man pasakė: „'Kas valdo žmones teisingai, valdo Dievo baimėje, yra tarsi ryto šviesa, saulei tekant giedrą rytą ...'"*

2 Sam 23,3–4

Biblijoje pasakojama apie galutinį filistinų sutriuškinimą ir karalystės išsiplėtimą iki Eufrato. Kaip priešpriešа karo pergalėms pateikiamos rūmų intrigos. Žinomiausia iš jų yra Dovydo meilė Batšebai, kario Ūrijos žmonai. Šioje istorijoje karalius vaizduojamas kaip niekingas despotas, kuris, siekdamas patenkinti savo seksualinius kėslus, neatsisakydavęs net žmogžudystės.

Biblija pasakoja apie rūstaujantį Dievą, leidusį numirti Dovydo ir Batšebos sūnui. Iš šios meilės vis dėlto gims Dovydo įpėdinis. Tai – Saliamonas. Kita Dovydo rūmų tragedija atsitinka vyriausiajam Dovydo sūnui Amnonui, kuris pirmiausia išprievartauja savo pusseserę Tamarą, o po to ją išvaro. Tikrasis Tamaros brolis Abšalomas, keršydamas už seserį, surengė Amnono nužudymą. Kai Amnonas, sukilęs prieš tėvą, bėga nuo persekiotojų, Dovydo karvedys Joabas jį nužudo. Šiuose pasakojimuose ir Dovydo istoriją užbaigiančiuose pasakojimuose apie sosto paveldėjimą prasikiša Dovydo dvilypumas.

Jeruzalė – Dovydo miestas
Iš epochos, kai Dovydas, pasak Biblijos, užkariavo Jeruzalę, nėra likę jokių archeologinių griuvėsių. Jeruzalės strateginis pranašumas buvo vandentiekio turėjimas. Gihono upelis teka už miesto sienos, bet jį buvo galima pasiekti tuneliu, todėl miestas, net per apgultį, nelikdavo be vandens. Vėliau buvo įrengta kanalų sistema.

Dovydo bokštas – *seniausia išlikusi Jeruzalės citadelė, atstatyta po daugkartinių sugriovimų šalia Dovydo rūmų. Bokšte iš Erodo Didžiojo laikų įrengta dalis Jeruzalės muziejaus.*

Saliamonas – išmintingasis karalius

Saliamono nuosprendis. Viduramžių laikų paveikslas.

1 Kar 2,10–12 Dovydo laikų istorija baigiasi tokiais žodžiais: *„Taigi Dovydas užmigo su savo tėvais ir buvo palaidotas Dovido mieste. Izraelio karaliumi Dovydas buvo keturiasdešimt metų: Hebrone karaliavo septynerius metus ir Jeruzalėje trisdešimt trejus metus. Saliamonas sėdėjo savo tėvo Dovydo soste, ir jo valdžia buvo įtvirtinta."*

Saliamonas, kaip ir jo tėvas, istoriniuose veikaluose vaizduojami dvilypės asmenybės, bet vėlesnis Saliamono vertinimas dar blogesnis negu jo tėvo. Tai susiję, pirmiausia, su tuo, kad Saliamonas buvo linkęs išpažinti kitataučių religiją ir garbinti jų dievus. Pasak 1 Kar 11, Saliamonas, paveiktas kitataučių žmonų, kurių turėjęs gausybę (700 tikrų ir 300 sugulovių), nusigręžė nuo savo Dievo. Tikriausiai gėdos dėmė, kritusi ant jo valdymo laikų, lėmė (istoriniu poži?riu) didžiosios Dovydo imperijos suskilimą po Saliamono mirties.

> *„Todėl suteik savo tarnui imlią širdį, kad galėtų valdyti savo tautą ir suprastų, kas gera ir kas pikta..."*
>
> 1 Kar 3,9

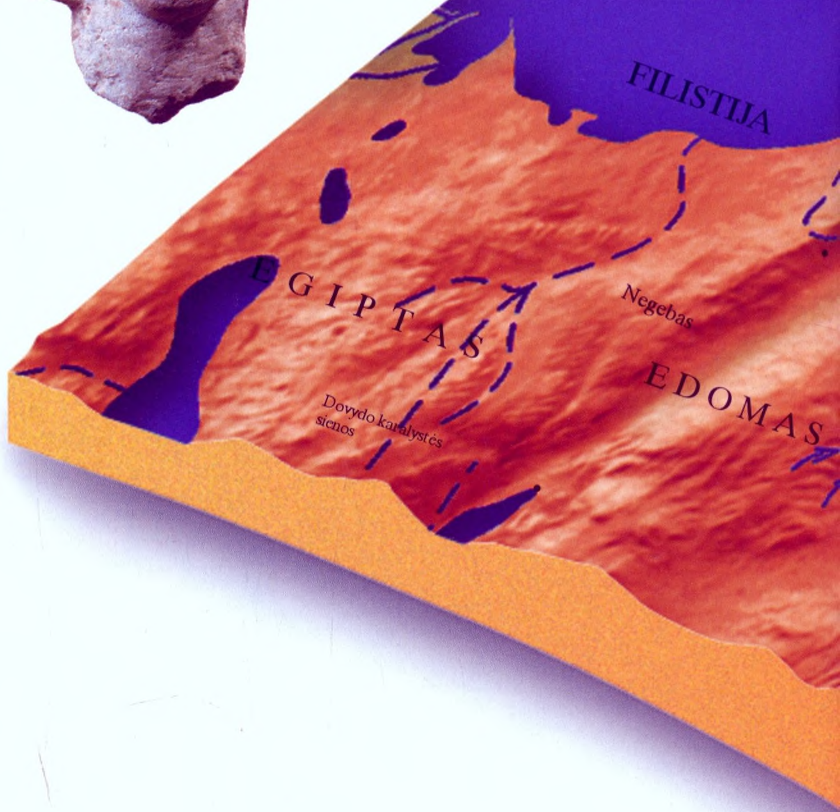
Nepaisant tamsių spalvų, kuriomis kartais vaizduojamas Saliamonas, teigiamos jo savybės kur kas ryškesnės. Svarbiausias paminėtinas dalykas yra šventyklos statyba Jeruzalėje Saliamono valdymo laikais ir posakiais virtusi jo išmintis. Kaip Dovydas pagal tradiciją tampa psalmių kūrėju, taip Saliamonui priskiriami Senojo Testamento išmintį dėstantys veikalai: Patarlių ir Mokytojo knygos.

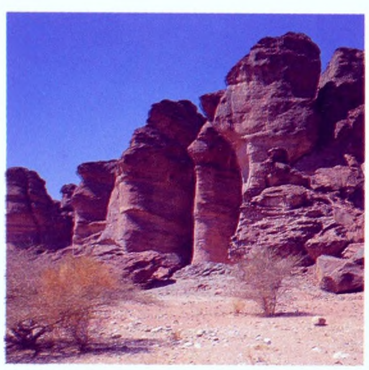
Išminties gijos įpintos į Saliamono laikų istoriją. Tai ir pasakojimas apie tai, kaip Dievas jam dovanoja išmintingą ir išmanančią širdį (1 Kar 3), ir apie karalienės Šebos apsilankymą, ir pagaliau legendinė istorija apie saliamonišką sprendimą. Pasakojama, kaip dvi moterys atvyko pas karalių ir abi tvirtino esančios vieno ir to paties naujagimio motinos. Saliamonas baigė jų ginčą, įsakydamas kalaviju padalyti kūdikį į dvi dalis. Viena iš moterų verkdama sutiko atiduoti kūdikį varžovei, kad tik vaikas liktų gyvas. Saliamonas paskelbė ją esant motina.

Išmintis, kurią turėjo Saliamonas, – ir apskritai išmintis Senajame Testamente – suprantama ne kaip talentas. Ji susijusi su praktiniais dalykais. Išmintingas žmogus yra tas, kurio gyvenimas nusisekęs, kuriam puikiai klojasi. Saliamono turtai taip pat vertinami kaip jo išminties vaisius.

***Moters galvos papuošale** iškalti žodžiai „Šeba" legendinei karalienei Sabai atminti. Grįžusi iš kelionės pas karalių Saliamoną, ji buvo kupina stiprių įspūdžių ir gyrė jo išmintį bei gerumą.*

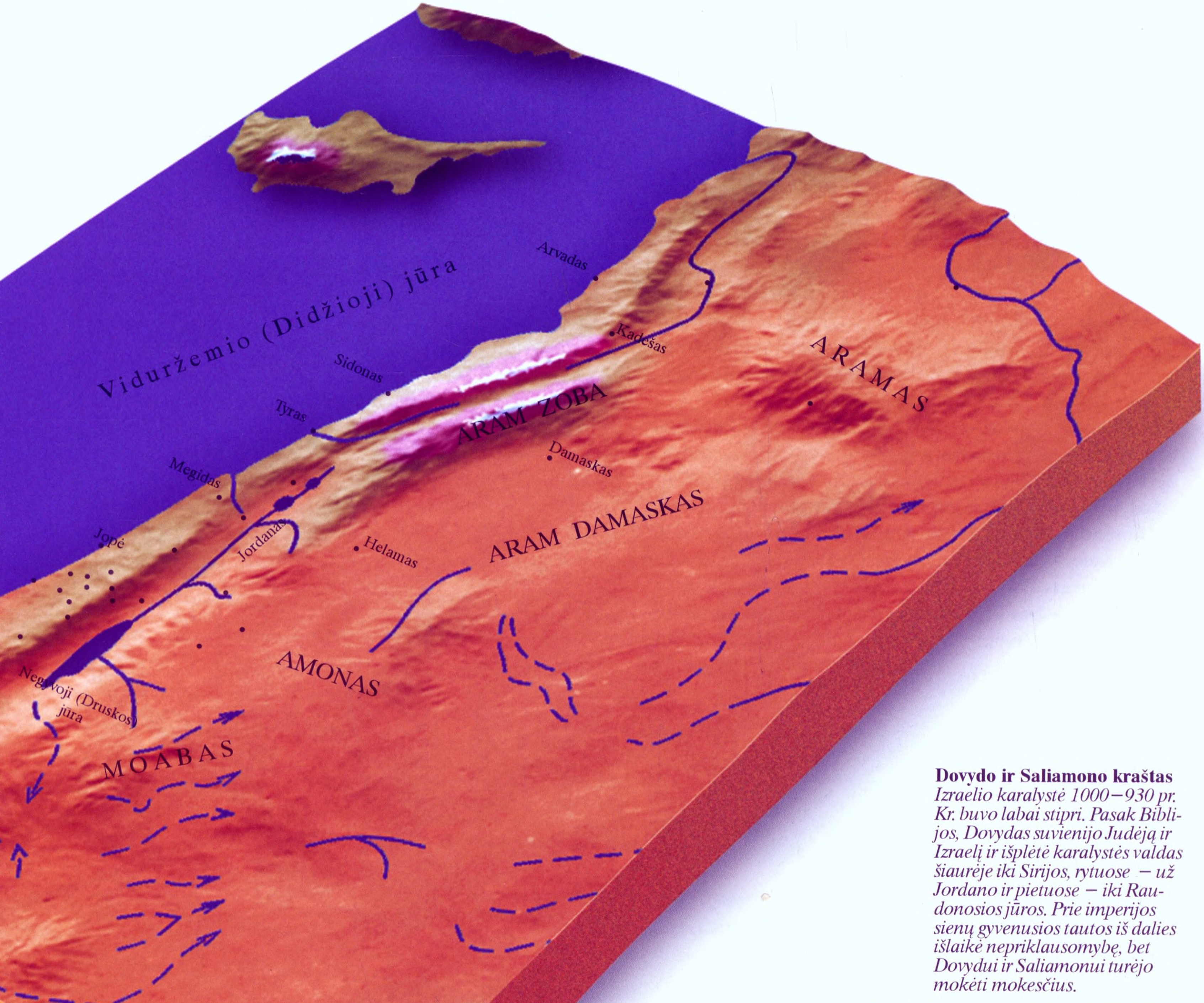

***Saliamono stulpai** (kairėje) yra Negebo dykumoje, netoli Timnos vario kasyklų. Pavadinimas primena legendines karaliaus Saliamono kasyklas. Jau prieš Saliamoną čia buvo kasamas varis. Saliamono laikais kasyba buvo suintensyvėjusi. Tikriausiai bronza buvo viena iš preki?, kuriomis Saliamonas prekiavo Viduržemio jūros regione.*

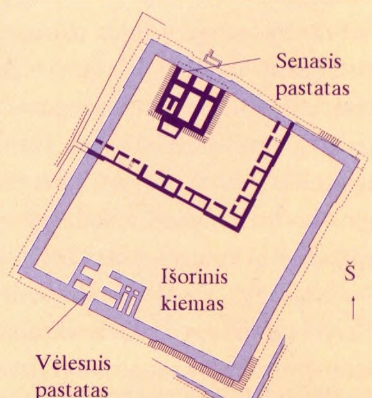

***Megidas** (kairėje) – Saliamono karinės reformos centras. Miestas buvo įsikūręs prie svarbaus kelio tarp Sirijos ir Egipto ir tik Saliamono laikais atitekęs izraelitams. Čia jis pastatė arklides, kuriose sutelkė ir didelę dalį savo 1400 dviračių kovos vežimų. Griuvėsiai, matomi dar ir šiandien, greičiausiai išlikę iš karaliaus Ahabo laikų.*

Dovydo ir Saliamono kraštas
Izraelio karalystė 1000–930 pr. Kr. buvo labai stipri. Pasak Biblijos, Dovydas suvienijo Judėją ir Izraelį ir išplėtė karalystės valdas šiaurėje iki Sirijos, rytuose – už Jordano ir pietuose – iki Raudonosios jūros. Prie imperijos sienų gyvenusios tautos iš dalies išlaikė nepriklausomybę, bet Dovydui ir Saliamonui turėjo mokėti mokesčius.

Ecjon Geberas
Legendiniai Saliamono turtai buvo kraunami iš prekybos. Pasitelkęs finikiečių dailides į pagalbą, jis pastatė prekybos laivyną, kuris inkarus nuleisdavo Ecjon Gebere (dabartinis Elatas). Saliamono prekybos laivai Raudonąja jūra pasiekdavo Ofyrą (dabartinė Somalija). Laivai grįždavo prisikrovę aukso, sidabro, medienos, smilkalų, brangakmenių ir dramblio kaulo. Kasinėjant Tel el Hesį, buvo rasta tvirtovė su stipriais įtvirtinimais ir administraciniais pastatais. Tai galėtų būti Ecjon Gebero griuvėsiai. Brėžinyje (dešinėje) juodai pažymėtos vietos buvo identifikuotos kaip įtvirtinimo įrenginio dalys, nors pagal naujausius tyrimus jos gali būti iš vėlesnių laikų. Šios dalys vėliau buvo integruotos į pilka spalva pažymėtą įtvirtinimą.

Dramblio kaulo granatas iš Saliamono laikų

Svarbiausias darbas, kokį Saliamonas nuveikė Izraelio labui, yra šventyklos pastatymas Jeruzalėje. Dėl šio fakto, priskiriamo Saliamonui, reiktų jį kitaip vertinti, tuo tarpu tas pats faktas meta šešėlį ant jo tėvo Dovydo. Kodėl šis idealus valdovas nepastatė šventyklos? Vėlesni Biblijos autoriai pabandė Dovydo atsiprašyti. Neva jis buvo sukūręs planą, bet Dievas šį įžūlų reikalavimą visiškai atmetė (2 Sam 7), arba aiškinama, kad vadovaudamas daugeliui mūšių ir juose praliejęs nemažai žmonių kraujo, nebuvo tinkamas (t.y. tyras) šiam ketinimui atlikti. Metraščių pirmoje ir antroje knygose Dovydas – tikrasis šventyklos statytojas. Jam priskiriami visi parengiamieji statybų darbai, pirmiausia, statybinių medžiagų parūpinimas.

Šventyklos statybos darbai, prasidėję, pasak 1 Kar 6–8, ketvirtaisiais Saliamono valdymo metais, baigėsi po septynerių metų. Statybai vieta buvo parinkta į šiaurę nuo Jeruzalės esantis Morijos kalnas.

Statybos darbams Saliamonas pasikvietė į talką filistinų. Tyro karalius Hiramas, jo bičiulis filistinas, siųsdino jam iš Libano geriausią kedro medieną. Nukirsti medžių kamienai buvo plukdomi palei pajūrį į senąjį Jafos uostą. Iš ten sausumos keliu rąstus gabendavo į Jeruzalę. Be to, Hiramas Saliamonui atsiuntė geriausius savo amatininkus, tarp jų – puikų varkalį, turėjusį atlikti daugybę darbų iš vario. Todėl visiškai nekeista, kad šventyklos planas ir apipavidalinimas būdingas filistinams.

__Kedrai iš Libano__ (viršuje, kairėje) Biblijos laikais buvo vertinga ir labai vertinama statybinė medžiaga. Kedrų miškais buvo apaugę Libano kalnai. Dabar likę tik pavieniai medžiai.

Asirų bareljefo fragmente pavaizduoti žmonės, plukdantys kedrus jūra. Galima puikiai įsivaizduoti, kad kedrai, kuriuos Hiramas siųsdavo Saliamonui, būdavo taip gabenami laivais.

■ *„Štai pastačiau tau didingus Namus – vietą tau gyventi amžinai ... Tebūna palaimintas VIEŠPATS."*

1 Kar 8,13–15

Kai šventykla buvo baigta, ji pranoko viską, ką iki tolei Izraelio tauta buvo pastačiusi. Kiek vėliau Saliamonas pasistatė rūmus, daug didesnius už šventyklą.

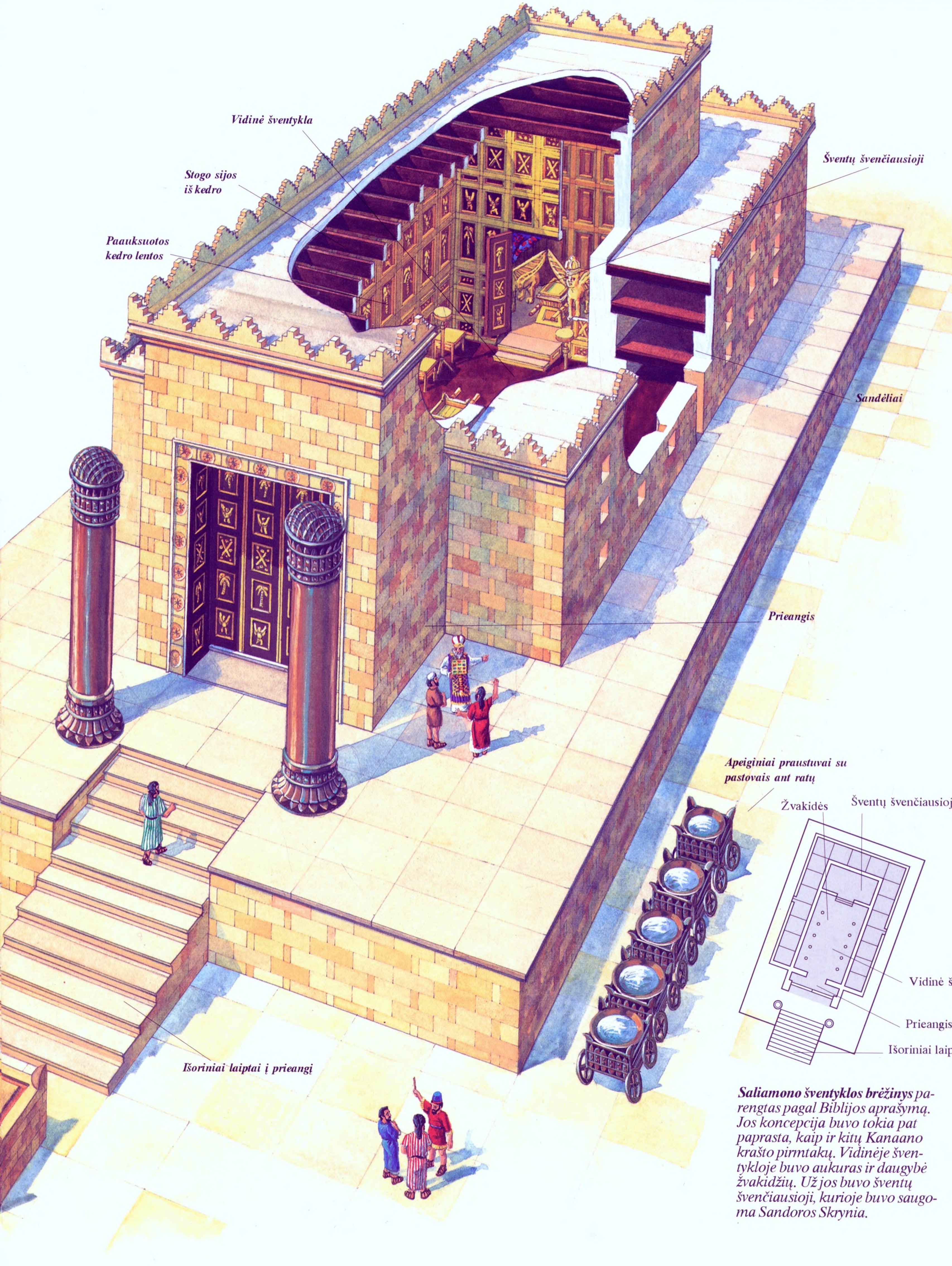
Šventykla

Šventyklą sudarė 3 dalys: už stačiakampio prieangio ėjo pagrindinė patalpa su aukuru. Už jo buvo mažas vidinis kambarys – šventų švenčiausioji, – kurioje buvo saugoma Sandoros Skrynia. Ši belangė patalpa buvo aukštesnė už vidinę šventyklą, t.y. buvo pakylėta per kelius laiptelius. Mūrui paslėpti visos vidinės sienos buvo padengtos brangaus kedro lentomis, apkala buvo puošta raižiniais bei paauksuotais raštais. Kai kunigai, pasak Biblijos, įnešė Sandoros Skrynią į šventų švenčiausiąją, Viešpaties šlovės debesys pripildė šventyklą. Sandoros Skrynią iš viršaus dengė išskleistais paauksuotais sparnais kerubai – kaip simbolis, jog saugo pats Dievas.

Saliamono šventykla turėjo būti labai didinga. Iškilusi virš Jeruzalės, Izraelio sostinės, ji buvo verta būti VIEŠPATIES, Izraelio Dievo, Namais žemėje. Šventykla išstovėjo tik vos 400 metų.

Saliamono šventykla
Nerasta jokių archeologinių Saliamono šventyklos pėdsakų, bet Biblijoje ji aprašoma labai išsamiai. Pagal tai nupieštas šis piešinys. Šventykla pastatyta iš akmens luitų ir kedro medienos. Jos vidus išpuoštas auksu, sidabru ir dramblio kaulu. Prieš šventyklą stovėjo didelis praustuvas.

Saliamono šventyklos brėžinys *parengtas pagal Biblijos aprašymą. Jos koncepcija buvo tokia pat paprasta, kaip ir kitų Kanaano krašto pirmtakų. Vidinėje šventykloje buvo aukuras ir daugybė žvakidžių. Už jos buvo šventų švenčiausioji, kurioje buvo saugoma Sandoros Skrynia.*

Šemajos, Jeroboamo II valdininko, antspaudas.

Ilgi Saliamono valdymo metai aprašomi kaip taikos ir gerovės laikotarpis, tuo tarpu, pasak 1 Kar, netrukus po jo mirties ima kilti vidiniai nesutarimai, kurie, mezgėsi dar jo karaliavimo metais. Pasakojama, kad mokesčiai ir kietas lažas, kurių buvo reikalaujama iš Saliamono tautos jo pasipūtėliškiems projektams įgyvendinti, jo valdiniams kėlė įtūžį. Apie 930 pr. Kr. Izraelio giminių atstovai atvyksta pas Saliamono sūnų ir įpėdinį Rehabeamą ir primygtinai reikalauja palengvinti jo tėvo uždėtą jungą. Rehabeamui dvejojant, prieš jį ima maištauti dešimt šiaurės giminių ir paskelbia Jeroboamą, Saliamono rūmų valdininką, savo karaliumi.

Imperija suskyla į dvi dalis: Izraelį šiaurėje valdo Jeroboamas, Judą pietuose – Rehabeamas. Santykiai tarp abiejų kraštų lieka įtempti, nors didesnių karinių konfliktų nepasitaikė, išskyrus pasienio susirėmimus. Padalytas kraštas ėmė silpti. Netrukus Judą užpuolė egiptiečių kariuomenė, vadovaujama naujojo faraono Šišako I. Po to sekė aramėjų antpuoliai iš Damasko. Filistinai pietuose, moabitai ir amonitai į rytus nuo Jordano pakilo į kovą ir nusimetė Judo viešpatavimo jungą.

Šis bareljefas iš Karnako *(Tėbų) pietų Egipte primena, kaip faraonas Šišakas 926 pr. Kr. siaubė nusilpusį Judą. Biblija pasakoja, kad Šišakas plėšė ir šventyklos lobius. Šiame bareljefe pažymėta 150 užkariautų miestų pavadinimai, iš jų – keli Izraelio miestai. Tik vidiniai Egipto neramumai privertė įsibrovėlius nutraukti karo žygį.*

■ *„Ahijas ... tarė... Jeroboamui: '...aš išplėšiu iš Saliamono rankos karalystę ir duosiu tau dešimt giminių.'"*

1 Kar 11,30.31

Žlugimas ir suklestėjimas

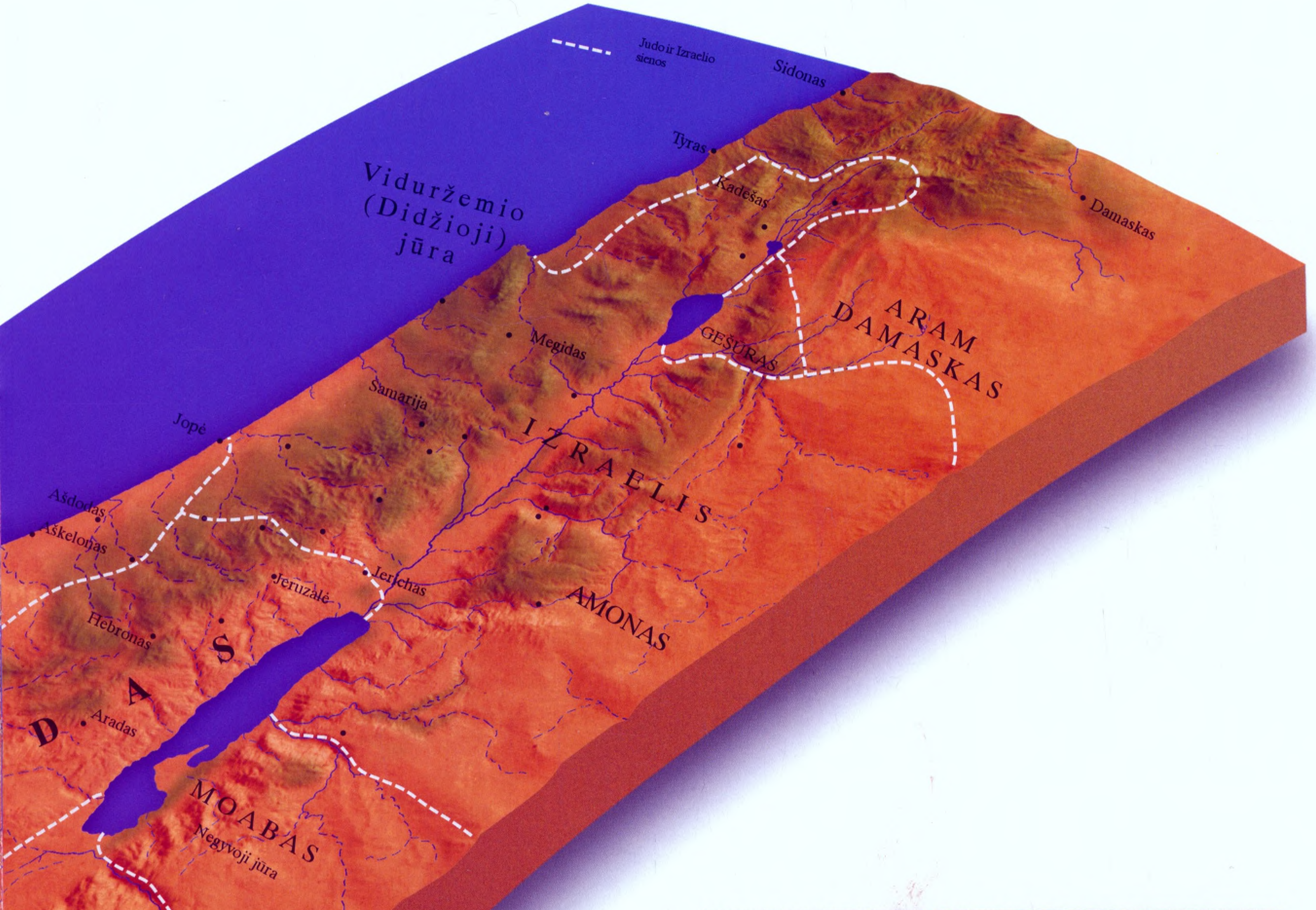
Apie IX a. pr. Kr. prasidėjo Asirijos kilimas. Pusę šimto metų asirų kariuomenė puldinėjo Siriją ir Palestiną. Jų antpuoliai parengė kelią Hazaelio, Damasko karaliaus, karo žygiams. Jis pavergė visą Transjordaniją iki Moabo pietuose, o Izraelį pavertė marionetine valstybe.

VIII a. pradžioje regione vėl pasikeitė jėgos santykis, kai Asirijos karalius sutriuškino Damaską ir apdėjo jį didele duokle. Ir Izraelis turėjo mokėti mokesčius, nors ir nebuvo užkariautas. Karalius Jehoašas sulaikė asirų veržimąsi. Jo sūnus Jeroboamas II galutinai atgavo Izraeliui prarastas žemes. Jo karalystė beveik siekė Dovydo karalystės ribas.

Tuo laiku klestėjo ir pietų karalystė Judas. Karalių antroje knygoje ši pozityvi vystymosi kryptis priskiriama Azarijui ir ilgiems jo karaliavimo metams. Pasak 2 Kar 15, jis valdė 52 metus, po to sirgo raupsais iki pat mirties.

Padalyta imperija
Nei Dovydui, nei Saliamonui nepasisekė pašalinti giliai įsišaknijusią nesantaiką tarp šiaurėje ir pietuose gyvenančių giminių. Apie 930 pr. Kr., po Saliamono mirties, konfliktas dar paaštrėjo. Pasekmė: karalystė suskilo. Jeroboamas, šiaurės karalystės, Izraelio karalius, sostine paskelbė Sichemą, o Rehabeamas savo pietų karalystę, Judą, valdė iš Jeruzalės. Šių dviejų karalysčių pasienyje nuolat būdavo nedidelių susirėmimų.

Micpa *buvo vienas iš miestų, stovėjusių prie neramios sienos tarp abiejų karalysčių. Micpa buvo Judo teritorijoje, Rama priklausė Izraeliui. Šių miestų istorija byloja nuožmią nesantarvę tarp dviejų karalystės dalių, kurios vis labiau tolo viena nuo kitos. Micpos miestas apie 900 pr. Kr., valdant karaliaus Rehabeamo anūkui Asai, buvo perstatytas į stiprią tvirtovę. Taip norėta pasirengti antpuoliams iš šiaurės. Nuotraukoje iš oro (viršuje) tarp šiandieninių pastatų ir gatvių matyti tvirtovės griuvėsiai.*

Pranašas Elijas

Per Eliją, pranašą iš Tisbės Gileade, Karalių pirmoje knygoje apnuoginama problema, su kuria Izraelis susidūrė tik pradėjęs užkariauti kraštą, būtent: tautai grėsė susimaišymas su kanaaniečiais, perimant jų kultūrą ir religiją. VIEŠPATS, Izraelio Dievas, iš pradžių buvęs klajoklių dievu, atitiko klajojančių giminių interesus (poreikius), tačiau izraelitams tapus sėsliems, atsiradus žemdirbystei ir pakitus gyvenimo sąlygoms, iškilo klausimas, kuris jų – VIEŠPATS ar Baalas, kanaaniečių derlingumo dievas, – yra tikrasis Viešpats, galingesnis ir tinkamesnis.

Pasakojime ši problema išsprendžiama Elijo ir Izraelio karaliaus Ahabo (apie 870–851 pr. Kr.) ginču.

Ginčo esmę sudarė iškilęs klausimas, kuris – VIEŠPATS ar Baalas – siunčia lietų, sykiu ir derlių. 1 Kar 17–18 pasakojimuose šį klausimą inscenizavo krizė, kilusi dėl trejus metus trukusios sausros.

Po trejų metų šis ginčas tęsiamas ant Karmelio kalno. Elijas sušaukė 450 Baalo pranašų ir liepė jiems ant Karmelio kalno įrodyti savo dievo stebuklingąją galią. Abi besikivirčijančios pusės turėjo paruošti po deginamosios aukos aukurą, bet jo neuždegti, mat ugnį atsiųsiąs tikrasis dievas. Pirmieji savo dievo šaukėsi Baalo pranašai. Nesėkmingai – aukuras neužsiliepsnojo. Po to meldėsi Elijas. Nužengė ugnis ir pasiglemžė aukojamą jautį. Tautą apniko siaubinga baimė, ir Elijo nurodymu išžudomi visi Baalo pranašai. Neilgai trukus užslinko debesys ir prapliupo smarkus lietus.

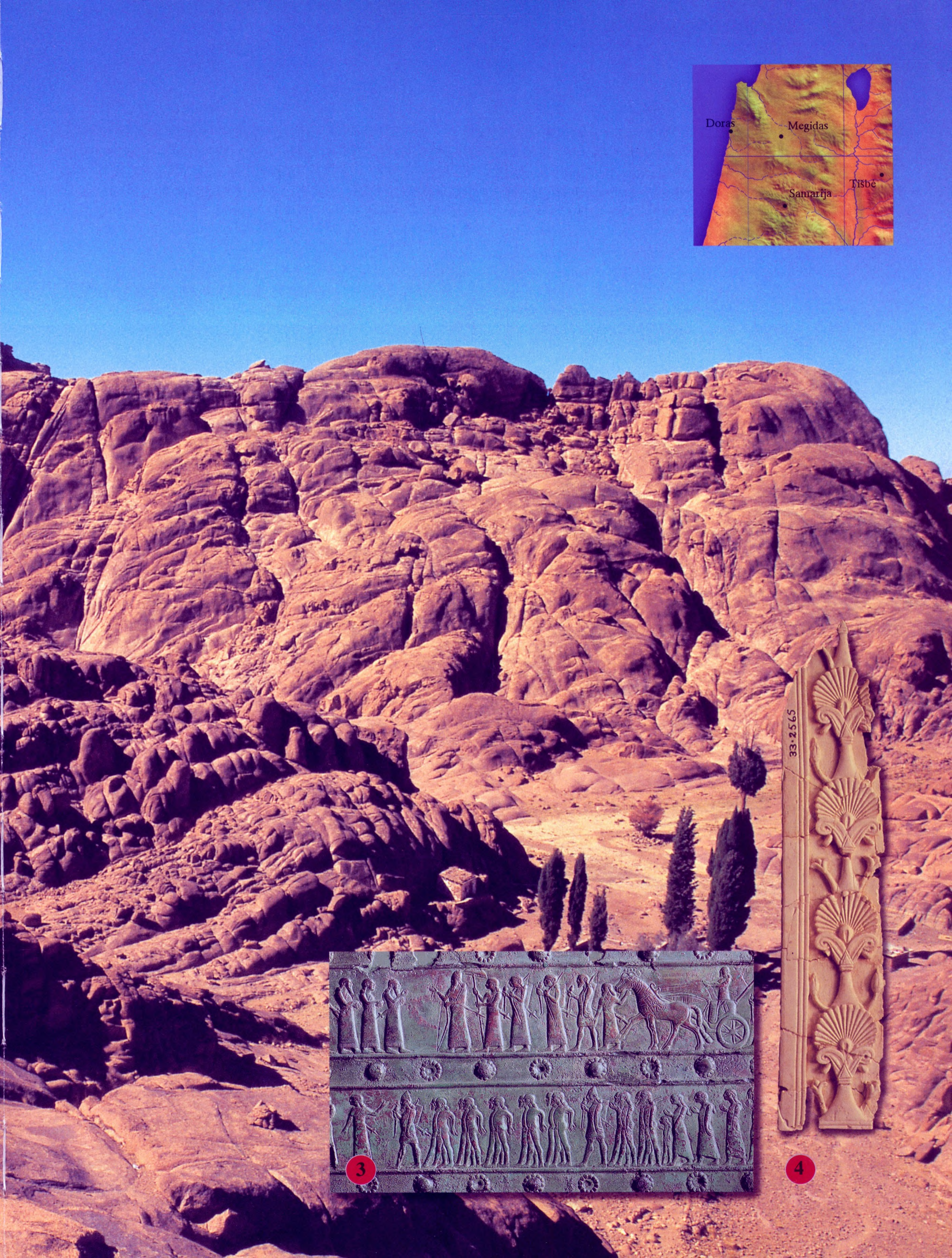
Žiaurią istoriją apie Baalo pranašų išžudymą pabandyta sušvelninti paaiškinant, neva tai padeda siekti aukštesnių tikslų – tikrojo tikėjimo, kuris išsikovoja pripažinimą pasipriešindamas stabų garbinimui. Iš religijos istorijos perspektyvos šis pasiteisinimas atmestinas. Mat Senasis Testamentas – tai būtina įsidėmėti – perteikia būtent demoniškų bruožų Dievo paveikslą.

***Viršuje:** Elijo paėmimas į dangų. Bizantinė tapyba.*
***Fone:** Horebo kalnas.*
***Žemėlapyje:** Ahabo karalystė.*

***1.** Karmelio kalnas.*
***2.** Baalo pranašai ant Karmelio kalno (paveikslas sinagogoje).*
***3.** Bronzinis bareljefas. Asirija nugali karalių Jehuvą.*
***4.** Dramblio kaulo drožyba (karaliaus Ahabo laikai).*

Doras
Megidas
Samarija
Tišbė
3
4

Asirija užkariauja Izraelį

Asirų sfinksas iš dramblio kaulo (VIII a. pr. Kr.)

Maždaug apie VIII a. pr. Kr. Izraelis ir Judas atkariavo didesnę teritorijos dalį, kurią po Saliamono laikų buvo praradusios. Abi karalystės ėmė vėl kontroliuoti svarbiausius prekybos kelius ir klestėti.

Tais laikais, kurie, beje, vadinami ankstyvojo kapitalizmo suklestėjimo epocha, kai pranašas Amosas iš Tekojos atvyko į Izraelį, šio krašto istorijoje ėmė atsirasti naujų dalykų: išryškėjo Dievo pranašų, kurių pranašystės užrašytos, darbai. Amosas – pirmasis tokių pranašų. Kai atrodė, jog viskas klostosi gerai, šiaurės karalystei – Izraeliui – jis pranašavo Dievo siunčiamą tremtį ir kritikuodamas pagrindė socialinį, visuomeninį ir kultūrinį Izraelio gyvenimą.

Izraelio žlugimas

Pranašo Amoso išpranašauta Izraelio tremtis, praėjus keliems dešimtmečiams, t.y. apie 760–750 pr. Kr., išties išsipildė. Antrojoje VIII a. pr. Kr. pusėje, valdant karaliui Tiglat Pileserui III, Asirija – valstybė tarp dviejų didelių upių – tapo galinga pasaulio imperija, kuri per gana trumpą laiką savo teritoriją išplėtė net iki Egipto sienų. Naujoji imperija sutriuškino Siriją ir Palestiną. Ten gyvenusios mažos valstybėlės žūties galėjo išvengti tik pripažindamos Asirijos viešpatavimą ir mokėdamos jai mokesčius. Valdant Menahemui (apie 739 pr. Kr.) tokie mokesčiai tikrai buvo mokami, bet apie 735 pr. Kr. Izraelio karalius, Menahemo įpėdinis, Pekachija sukilo prieš Asiriją ir prisijungė prie antiasiriškos sąjungos, į kurią įėjo ir aramėjų miestas–valstybė Damaskas. Judas, valdant Ahazui, taip pat įsijungė, bet ne savo noru, į išsivaduojamąjį judėjimą. Karaliui Ahazui delsiant, jis buvo priverstas taip elgtis, dėl to kilo karas, istorijoje vadinamas Sirų–efraimų karu; apie jo eigą mažai žinoma, tik baigtis aiški: asirai, galbūt Ahazo paprašyti į pagalbą, 732 pr. Kr. sugriauna Damaską ir užkariauja šiaurės karalystę – Izraelį. Pastarųjų teritorijoje lieka tik Efraimas.

„Todėl paversiu Samariją griuvėsiais tuščiame lauke, vieta vynuogynams veisti. Bus ... sunaikinti visi jos stabai."

Mch 1,6–7

Šiaurės karalystės sutriuškinimas

Anas laikotarpis taip pat tęsėsi neilgai. Po Tiglat Pilesero mirties 727 pr. Kr. naujasis Izraelio karalius Ozėjas greitai atskilo nuo asirų. Tiglat

Sargonas II, Asirijos karalius, valdė 722–705 pr. Kr. Bareljefas iš Chorsabado (dabartinis Irakas) vaizduoja karalių, kalbantį su aukšto rango rūmų pareigūnu (pav. dešinėje), galbūt sosto įpėdiniu Sanheribu. Išsamų Biblijos pasakojimą apie Sargono karo žygį į Samariją ir ištremtų izraelitų skaičių patvirtina įspaustas įrašas, išlikęs iš tų laikų.

Bareljefe iš šiaurės Sirijos pavaizduoti Tiglat Pilesero III ir Sargono II laikų asirų pėstininkai. Tai lankininkai, nes jie be šarvų. Visais laikais asirų labai bijota kaip nežmoniškai žiaurių karių.

Asirijos karinė ekspansija

VIII a. pr. Kr. pabaigoje galinga Asirijos imperija darėsi vis agresyvesnė kaimyninių valstybių atžvilgiu. Valdant Tiglat Pileserui III ir jo įpėdiniams, asirai pavergė visas, prie Asirijos sienų buvusias, karalystes, iš kurių reikalavo duoklės. 732 pr. Kr. jie sutriuškino Siriją ir Izraelio karalystę. 722 pr. Kr. likusi laisva Samarija buvo užkariauta, spėjama, Sargono II. Daug izraelitų jis ištrėmė į Mesopotamiją, o į Izraelį atkeldino gyventojų iš kitų Asirijos imperijos vietų.

Pilesero sūnus ir įpėdinis Šalmaneseras V užkariavo Izraelį. Ozėjas buvo paimtas į nelaisvę, o Samarija apgulta. Izraelio sostinė Samarija buvo užimta tik 722 pr. Kr., greičiausiai Šalmanesero brolio Sargono II. Daugelis Izraelio gyventojų buvo ištremti į Mesopotamiją, pasak Sargono raštų, – 27 290 žmonių. Į Samariją ir kitus šiaurės miestus buvo atkeldinta gyventojų iš Babilonijos ir kitų Asirijos imperijos vietų.

Žvelgiant iš retrospektyvos, Biblija aiškina Izraelio tremtį kaip VIEŠPATIES teismą (2 Kar 17). Izraelis ištremiamas, Judas lieka.

Juodasis obeliskas iš Kalacho *(viršuje) su bareljefais, vaizduojančiais įvykius iš Šalmanesero III (858–825 pr. Kr.) valdymo laikų. Antrajame frize iš viršaus pavaizduotas Izraelio karalius Jehuvas, parkritęs ant kelių prieš Asirijos valdovą. Palyda moka duoklę. Iš įrašo aišku, kad buvo duodama sidabro, geležies, aukso, vario indų, skeptrų, arklių ir dvikuprių.*

Pranašas neša žydų pergamento (Toros) ritinį.

Šiaurės karalystės Izraelio priklausomybė nuo asirų vis didėjo, ir tai nedžiugino Judo. Pranašas Michėjas perspėjo, kad toks pats likimas laukiąs ir Judo, ir net Jeruzalės.

Valdant karaliui Ahazui 738–718 pr. Kr. (VIII a. pr. Kr. chronologija yra netiksli), Judas tapo Asirijos valda ir privalėjo jos valdovams mokėti duoklę. Užkariautojai, pasak 2 Kar 16, bus privertę Ahazą Jeruzalės šventykloje garbinti asirų dievus. Karalių antroje knygoje Ahazas vaizduojamas kaip VIEŠPATIES išsižadėjęs karalius.

Jo sūnus ir įpėdinis Ezekijas (spėjama, valdęs apie 715–686 pr. Kr.) apibūdintas teigiamai. 2 Kar 18,3–4 jo valdymas aprašomas taip: *„Jis darė, kas dora VIEŠPATIES akyse, kaip buvo daręs jo protėvis Dovydas."* Ezekijas vaizduojamas kaip reformatorius, kuris stengėsi grąžinti tautą į tikėjimą.

Be to, jis stengėsi atgauti nepriklausomybę, nusimesti Asirijos jungą. Po galingojo karaliaus Sargono II mirties 705 pr. Kr. į sostą įžengus jo sūnui Sanheribui, Asirijos imperijos rytuose, Babilone, prasidėjo dideli maištai. Kol Sanheribas kovojo su Babilono maištininkais, Ezekijas, Judo karalius, pasinaudojo proga ir liovėsi mokėjęs duoklę Asirijai. Prieš Asirijos priespaudą Ezekijas sudarė koaliciją su faraonu, maištaujančiu Babilonijos karaliumi ir kitais karaliais.

Ezekijas rengiasi karui

Ezekijas sudarė karo veiksmų programą, lėšų surinkęs iš prekybos su Egiptu, Artimaisiais bei Viduriniaisiais Rytais. Jis sustiprino savo karalystės tvirtoves ir jų arsenalus aprūpino naujausiais ginklais. Kai kurie filistinų įtvirtinti miestai dvejojo prisijungti prie Ezekijo koalicijos, todėl Judas, kad galėtų kartu su sąjungininkais nuversti proasiriškus valdovus, užėmė tuos miestus.

***Asirų lankininkai** (kairėje) žygiuoja pro šalį palmių. Iš šarvinių marškinių, kuriais vilki lankininkai, ir smailėjančių šalmų ant galvų, aišku, kad jie priklausė elitui. Lankininkai sudarė svarbiausius ir stipriausius asirų kariuomenės pulkus.*

■ „Ezekijas pasitikėjo tik VIEŠPAČIU, Izraelio Dievu ... Jis pakėlė maištą prieš Asirijos karalių ir netarnavo jam."

2 Kar 18,5.7

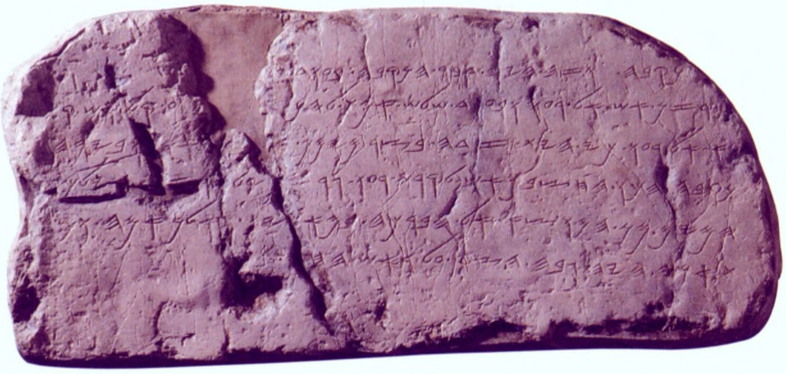
***Šuoliais jojantys lankininkai** (viršuje). Šiame bareljefe pavaizduotas asirų karalius Ašurbanipalas medžioklėje. Jis apsiginklavęs tarsi jotų į karo žygį. Bareljefas perteikia įspūdį apie ginkluotųjų pajėgų, kuriomis asirai disponuodavo karo žygiuose, greitumą ir stiprumą.*

Ezekijas įsakė sustiprinti Jeruzalės sienas ir sumanė neįsivaizduojamą dalyką: prakirsdino uoloje tunelį, kad per apgultį miestas būtų aprūpinamas vandeniu. Taip Judas pasirengė Asirijos antpuoliams.

701 pr. Kr. Sanheribas įsiveržė į Judą. Sėkmingas asirų karo žygis į Finikiją, filistinų teritorijos šiaurę, daugeliui maištaujančių koalicijos narių buvo dingstis prašyti taikos paliaubų. Ištvėrė tik Judas ir filistinų miestai Aškelonas bei Eglonas. Po to Sanheribas užkariavo abu filistinų įtvirtintus miestus, išžudė arba ištrėmė gyventojus ir puolė Lachišo tvirtovę Jude.

VIII a. pr. Kr. Jeruzalės planas *(dešinėje). Jame matyti sritis, kuri metams bėgant prisijungė prie citadelės ir šventyklos kalno. Tunelis, iškastas Ezekijo laikais Jeruzalėje, ėjo lygiagrečiai Siloamo kanalui. Abu kanalai siekė Siloamo tvenkinį, kuris prieš išsiplečiant miestui buvo anapus miesto sienos. Priešingai negu Siloamo kanalas, Ezekijo tunelis buvo miesto teritorijoje. Juo alternatyviai buvo tiekiamas miestui vanduo per apgultį. Be to, Ezekijo tunelis galėjo pakeisti užgriuvusią šachtą.*

Šiaurinis įėjimas į Ezekijo tunelį *(kairėje), netoliese tvenkinio ties užgriuvusios šachtos dugnu (dabartinis jo vaizdas). Naujuoju tuneliu vanduo iš natūralaus Gihono šaltinio buvo tiekiamas į Siloamo tvenkinį. Ezekijo tunelis ėjo minkštų uolienų sluoksniu po Jeruzale. Tai lengvino tunelio kasėjų darbą, dirbusių be šiuolaikinės technikos.*

Šis įrašas *yra pietiniame Ezekijo tunelio gale, ties Siloamo tvenkiniu. Įrašas byloja apie tunelio statybą, apie dviejų kasėjų grupių, pradėjusių kasti iš priešingų pusių, susitikimą per tunelio vidurį. Tai ilgiausias įrašas, rastas Biblijos laikų Jeruzalėje. Dabar jis laikomas Stambule.*

Jeruzalės vandentiekis
Piešinyje (apačioje) pavaizduoti tuneliai ir šachtos, iškasti per šimtmečius iki už miesto ribų buvusio Gihono šaltinio, iš kurio buvo tiekiamas miestui vanduo. Ezekijo laikais senoji šachta, ją atradusių archeologų nuomone, buvo užgriuvusi. Todėl Ezekijas turėjo kasti naują tunelį, kuriuo vanduo pasiektų miestą. Piešinyje pavaizduota viduramžiais įrengta prieiga prie šaltinio.

Karo žygis į Judą

Amuletas iš Lachišo (VIII a. pr. Kr.)

Kai karaliaus Sanheribo kariuomenė 701 pr. Kr. įsiveržė į Judą, kraštas pajuto sunkią Asirijos priespaudos dalią. Prieš tai asirai buvo užėmę Finikiją ir užkariavę filistinų miestus Aškeloną bei Ekroną – tuometinius Judo sąjungininkus. Sutriuškinusi Azeką ir Gatą, kariuomenė patraukė į Judą. Tik Jeruzalė ir Lachišo tvirtovė galėjo atlaikyti priešo apgultį. Pastaruosius miestus nuo priešų saugojo žiedinė dviguba mūrinė siena ir gynybiniai įrenginiai. Be to, jie buvo pastatyti ant aukštų kalvų. Šalia Lachišo miesto, šiaurinėje gynybinių įrenginių dalyje, stovėjo karaliaus pilis, taip pat už aukštos sienos.

Dramatiška apgultis

Žinių apie šį įvykį randame ne tik didžiuliame bareljefe, esančiame Sanheribo rūmuose Ninevėje, bet ir metraščiuose, Sanheribo tekstuose, išlikusiuose molio prizmėje (vad. Teiloro prizme). Ten parašyta: „Užkariavau Ezekiją, Judo karalių, nepaklususį mano priespaudai – apsupau jo keturiasdešimt šešis, su tvirtomis sienomis, miestus ir miestelius jų apylinkėse ir užkariavau, įrengdamas apgulties pylimus, panaudodamas kovos avinus, pėstininkus, griaudamas, laužydamas bei šturmuodamas kopėčiomis. Iš jų kaip karo laimikį išsivedžiau 200 150 žmonių, didelių ir mažų, vyrų ir moterų, be to, arklių, mulų, asilų, kupranugarių, jaučių ir nesuskaičiuojamą gausybę smulkių galvijų. Jį patį (Ezekiją) uždariau kaip paukštį į narvą jo rezidencijoje Jeruzalėje."

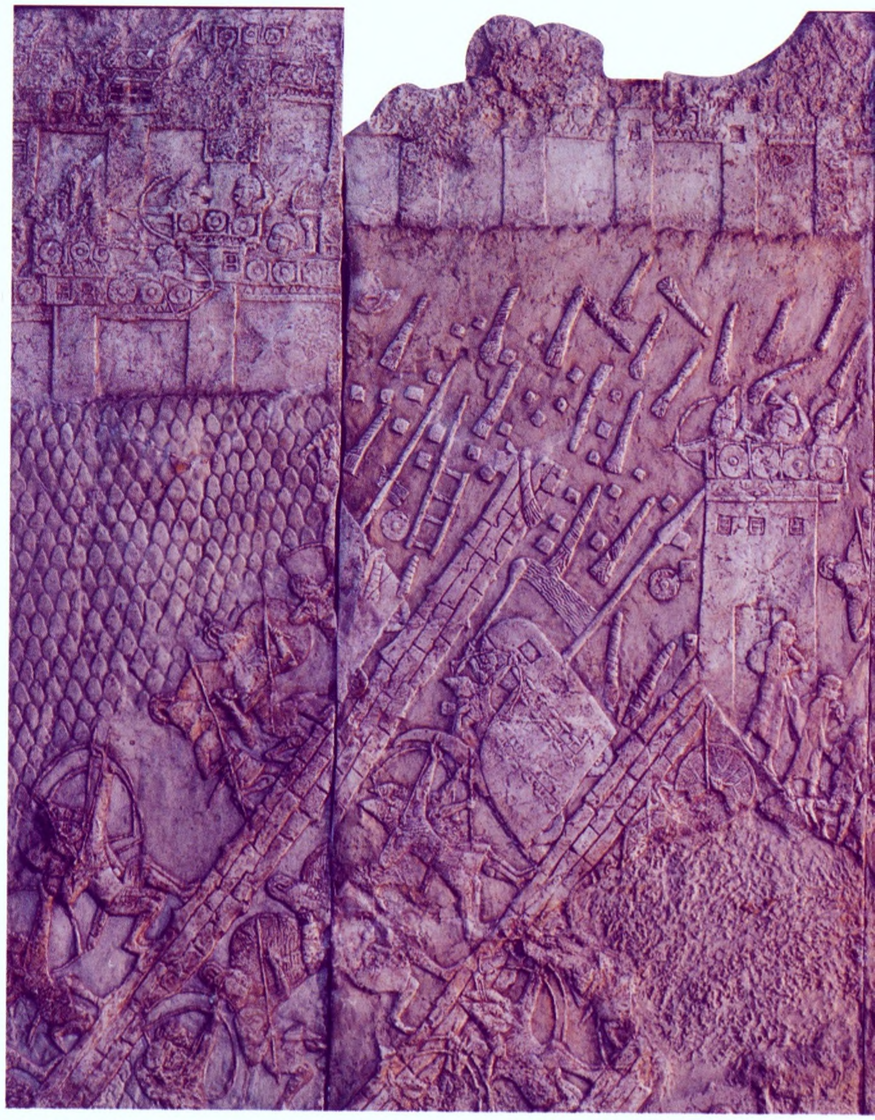
Tarp 46–ių išvardytų miestų buvo ir Lachišas. Nepaisant stipraus priešinimosi, asirams pavyko užkariauti šią tvirtovę. Prieš sulyginant miestą su žeme daug gyventojų buvo išžudyta, daug paimta į nelaisvę.

■ *„...Nebijokite ir nedrebėkite prieš Asirijos karalių ir prieš visą jį lydinčią kariauną, nes mūsų daugiau negu jų."*

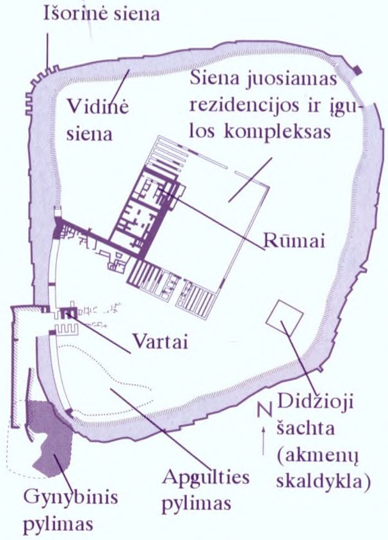
2 Met 32,7

Jeruzalės išgelbėjimas

Jeruzalę aplenkė Lachišo likimas, ji išvengė sunaikinimo. Galbūt paskutiniąją akimirką Ezekijas išsipirko didele duokle, nors kai kurie dalykai lieka neaiškūs. Pats Sanheribas savo metraščiuose neužsimena apie miesto pasigailėjimo priežastį. Taip tradicijoje buvo sukurta legenda apie stebuklingą Jeruzalės išgelbėjimą. Naktį prieš planuotą puolimą Dievo siųstas angelas užmuša 185 000 asirų karių. „Atsikėlus kitą rytą, visi buvo rasti negyvi. Įtūžęs Sanheribas sugrįžo į savo šalį." Grįžęs, pasak legendos ir istorinių faktų, jis buvo nužudytas savo sūnų.

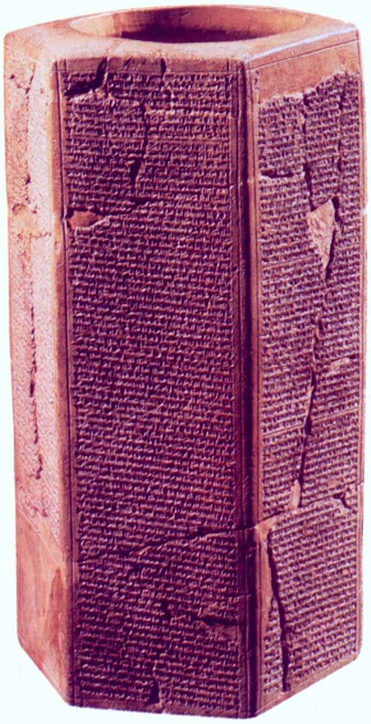

***Bareljefas**, rastas XIX a. Sanheribo rūmų Ninevėje (dabar Irakas) griuvėsiuose, vaizduoja dramatišką Lachišo apgultį 701 pr. Kr. Lentelių panoramoje (viršuje) galima įžiūrėti mūrdaužius, paskui kuriuos lankais ir ietimis ginkluoti kariai rampa puola gynybinę sieną. Akmenų, deglų ir kitokių sviedinių kruša (tarp jų ir sulaužytos kopėčios) krinta ant apgultųjų. Vienas karys pila vandenį ant mūrdaužio, kad neužsidegtų. Archeologiniai Lachišo kasinėjimai patvirtino daugelį bareljefe pavaizduotų detalių.*

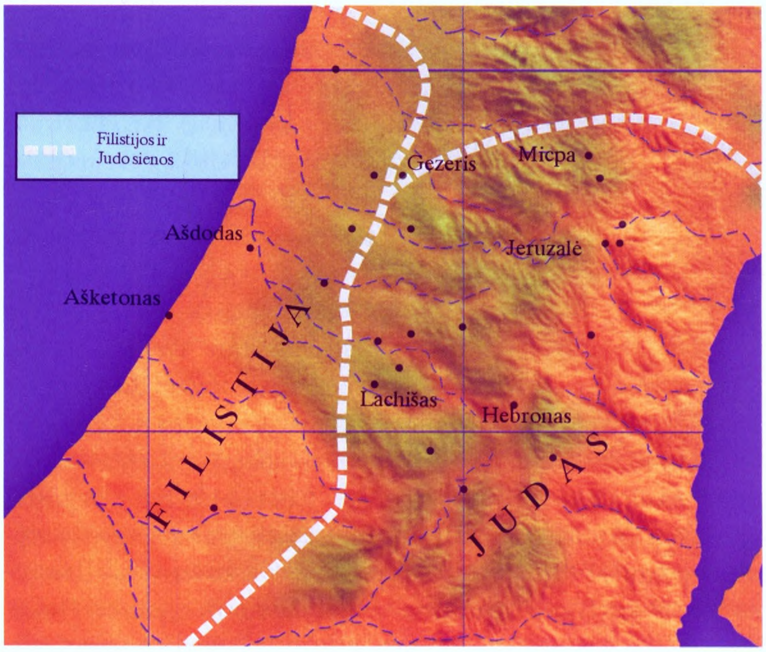

Lachišo apgultis
Miestas, įsikūręs ant stačios kalvos, buvo prieinamas tik iš vienos vietos – pietvakarių pusės, netoli pagrindinių vartų. Ten užpuolikai supylė pylimą ir mūrdaužiu puolė sieną. Lachišo gynėjai didžiąją šachtą panaudojo akmenims skaldyti. Iš jos buvo tiekiama statybinė medžiaga gynybiniam pylimui, remusiam sieną iš vidaus. Sykiu jis buvo ir pakyla, nuo kurios daug karių iš karto apšaudydavo besiveržiančius asirus.

Degto molio lentelėse *yra karaliaus Sanheribo metraščiai, parašyti asirų dantiraščiu. Čia aprašomas trečiasis karo žygis į Judą 701 pr. Kr. ir Lachišo užkariavimas.*

Judas ir Filistija 701 pr. Kr.
VIII a. Judui grėsmę kėlė šiaurės ir vakarų kaimynai. Po šiaurės karalystės užkariavimo Jeruzalė atsidūrė Didžiosios Asirijos imperijos pasienyje. Lachišas buvo svarbiausia tvirtovė prie sienos su Filistija. Po to, kai karaliaus Sanheribo kariuomenė 701 pr. Kr. metų pradžioje vėl pavergė sukilusius Filistijos miestus, ji pradėjo karo žygį į Judą, kurios karalius Ezekijas rėmė sukilimą. Kaip bausmė už tai buvo pasirinktas Lachišas.

Lachišo tvirtovė
Šioje rekonstrukcijoje matyti miesto įtvirtinimai, kaip jie atrodė prieš asirų antpuolį. Lachišas buvo svarbiausias Judo miestas po Jeruzalės. Didelis administracinis bei įgulos kompleksas ir dveji didžiuliai bronza apkalti vartai rodo miestą buvus administraciniu centru ir gynybine tvirtove. Be to, gyventojams buvo tankiai pristatytų gyvenamųjų namų kvartalų.

Jeruzalės paėmimas

Ezechielio alegorija: Jeruzalės paėmimas

Tą šimtmetį, kai mirė karalius Ezekijas (apie 678 pr. Kr.), Judas daug kartų buvo įtrauktas į kovas su didžiaisiais kaimynais. Tais laikais savo galybės viršūnę pasiekė Asirija. Pavojus grėsė ir iš rytų, kur regimai stiprėjo Babilonija. Ezekijo sūnus Manasas pabandė sudaryti sąjungą su finikiniečių miestais Tyru ir Sidonu, bet dėl vidinių prieštaravimų ji sužlugo.

Kai asirų galybė ėmė silpti, Judas, valdant karaliui Jošijui (640–609 pr. Kr.), trumpam atgavo nepriklausomybę. Šis valdovas radikaliai nutraukė Manaso politiką ir įvykdė religijos reformas. Jo vardu pavadinta reforma, kurios esmė buvo apeigų centralizavimas – mat Jeruzalės šventykla buvo vienintelė teisėta šventovė – pagrįsta, anot 2 Kar 22 tradicijos, tuo, kad buvo surastas senasis Dievo Įstatymas, t.y. senoji Penkiaknygės versija. Tai reiškia, kad karalius atnaujino Sandorą su Dievu ir panaikino stabmeldystę. Bet pranašė Hulda išpranašavo, kad po Jošijo mirties Dievas siųsiąs savo tautai didelę nelaimę.

VII a. pabaigoje regione valdžios santykis iš esmės pasikeitė. Valdant Nebukadnecarui, 612 pr. Kr. babiloniečiai, susijungę su medais, užkariavo Ninevę, Asirijos imperijos sostinę. Egipto faraonas Nekojas

***Ezekijo** laikų babiloniečių sugriautos sienos. Gynybiniai įtvirtinimai, įrengti Ezekijo, ir išgelbėję Jeruzalę nuo asirų, šimtmečiu vėliau nebeatlaikė Nebukadnecaro kariuomenės.*

***Geležiniai strėlių antgaliai**, rasti prie gynybinės miesto sienos bokšto iš tų laikų, kai Jeruzalė buvo apgulta babiloniečių. Abiejų kariuomenių svarbiausias toliašaudis ginklas buvo lankai.*

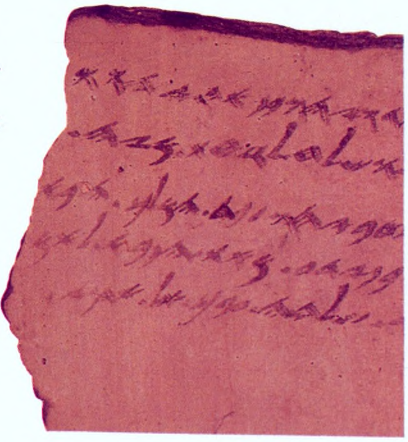
Naujoji Babilonijos imperija
Žlugus Asirijos viešpatavimui VII a. pr. Kr., regione iškilo galinga Babilonija. Judo karalystė buvo įtraukta į šių dviejų konkurentų kovą. Egiptas palaikė Asiriją.

Babilonija užkariavo savo priešininkus, sukūrė naują Didžiąją imperiją ir prijungė prie jos Judo karalystę. Po Jeruzalės paėmimo 587 pr. Kr. miesto gyventojai buvo ištremti į Babiloniją.

Dievas baudžia Izraelį. *Ezechielio regėjimai pavaizduoti paveiksle iš Dura–Europos sinagogos Sirijoje (III pr. Kr.). Pranašas, po Judo užkariavimo 597 pr. Kr. ištremtas į Babiloniją, išpranašavo Jeruzalės sugriovimą.*

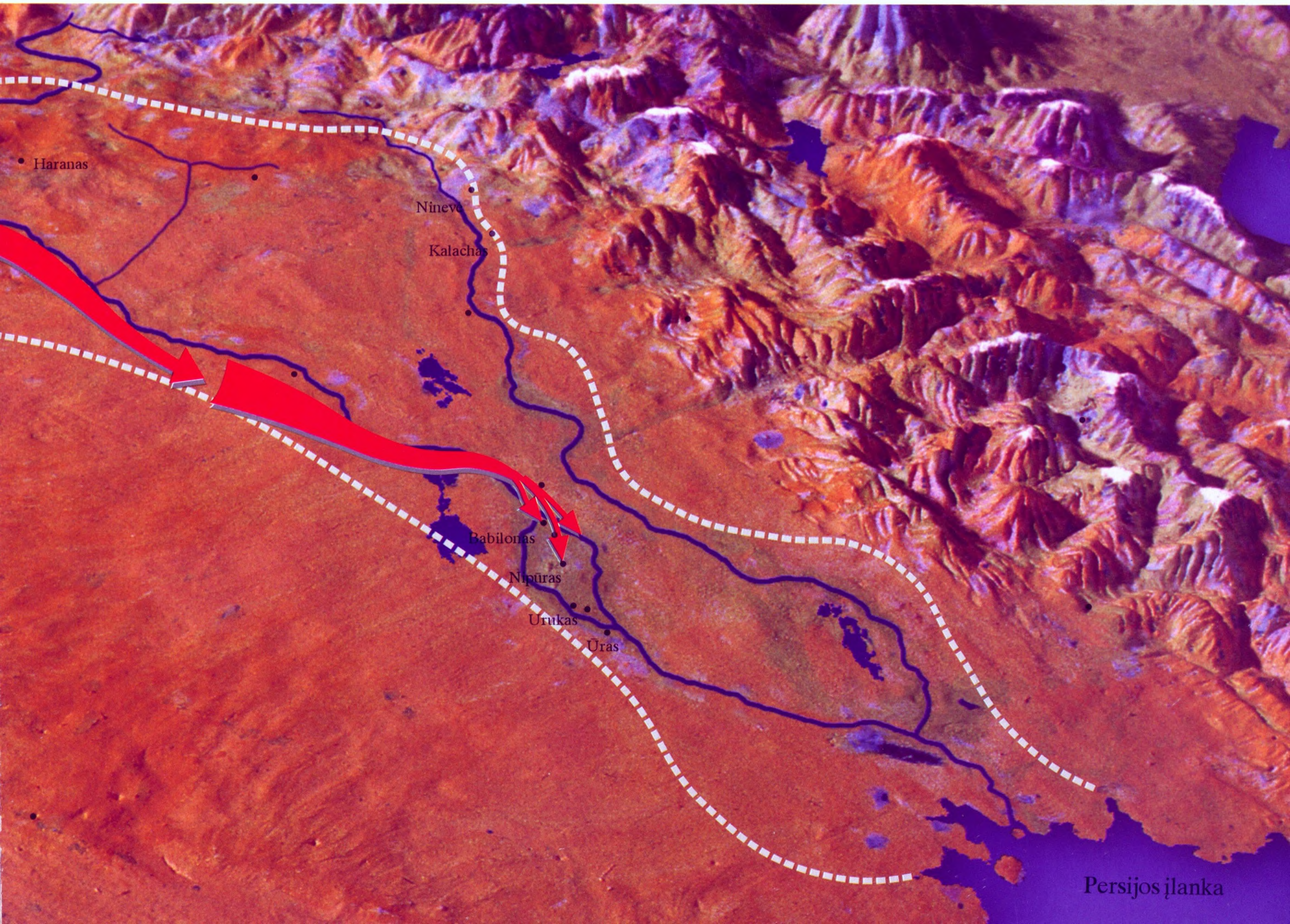

***Laiško**, parašyto hebrajiškai, fragmentas ant molio šukės (iš Lachišo). Jame rašoma, kaip babiloniečiai apgulė miestą 589 pr. Kr.*

II išžygiavo asirams į pagalbą. Jošija stojo į kovą su juo prie Megido ir krito mūšyje.

Nekojas apdėjo Judą mokesčiais ir Judo karaliumi padarė Jehojakimą. 605 pr. Kr. babiloniečiai nukariavo egiptiečius ir 598 pr. Kr. įsiveržė į Judą. Jeruzalė pasidavė po metų. Žymiausi piliečiai buvo ištremti į Babiloniją, tarp jų – ir pranašas Ezechielis.

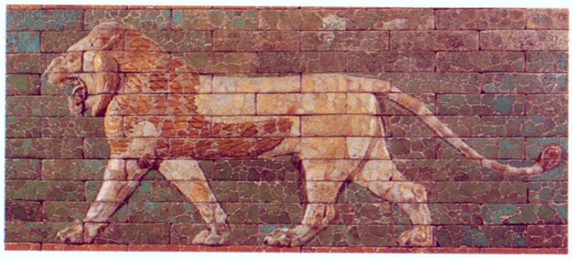
Nebukadnecaras paskyrė Zedekiją Judo karaliumi. 589 pr. Kr. jam sukilus prieš savo valdovą, Jeruzalė vėl apgulama. Kai pagaliau 587 pr. Kr. liepos mėnesio pabaigoje neatlaikė miesto sienos ir tautai grėsė mirtis iš bado, miestas ir šventykla buvo nuniokoti ir sudeginti. Zedekijas buvo suimtas, jam išbadytos akys ir išsiųstas su daugeliu Jeruzalės gyventojų į tremtį. Jo sūnūs buvo nužudyti.

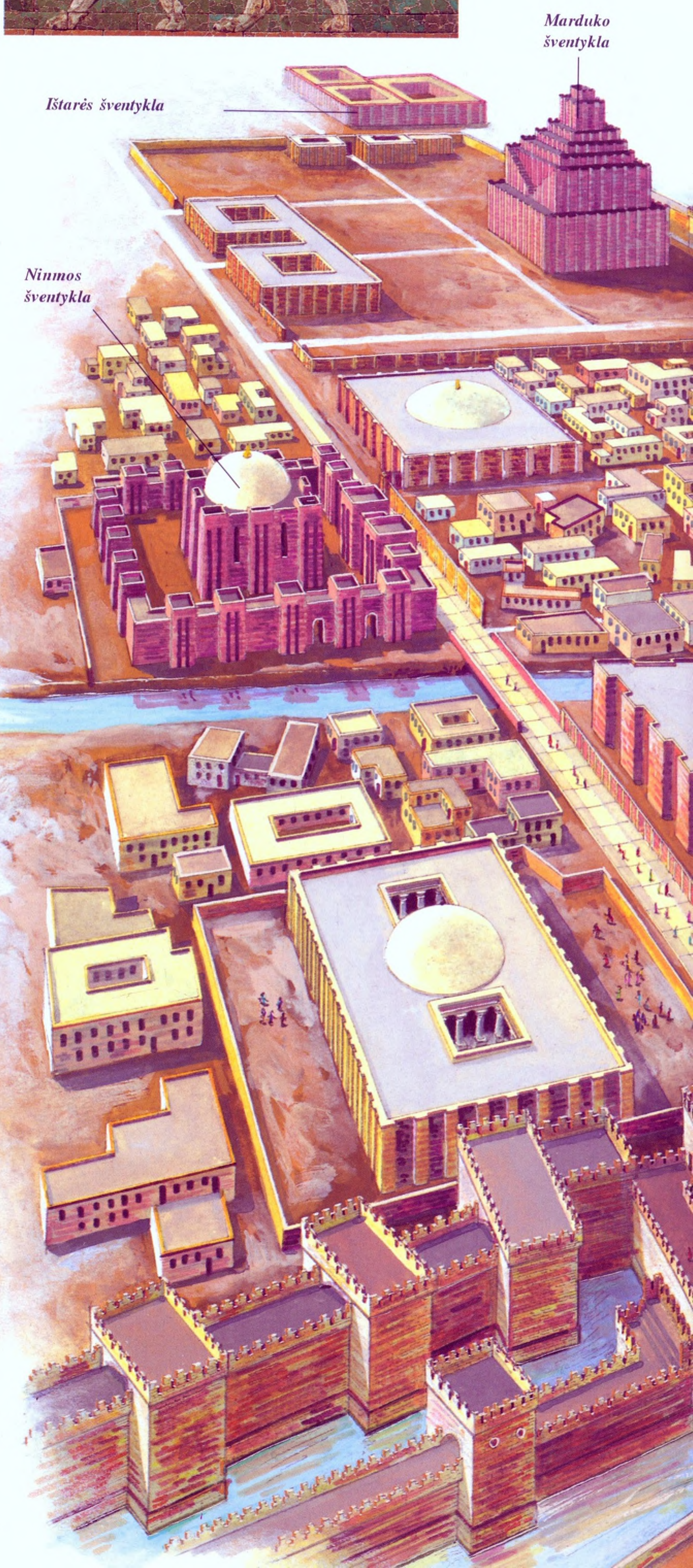

Sosto menės sienų dekoracijos

Jeruzalės bei šventyklos sugriovimas ir žydų ištrėmimas į Babiloniją Judui reiškė ne tik politinę katastrofą, bet ir tautos tikėjimo krizę. Klausimas, ar jų VIEŠPATS Dievas esąs bejėgis, ar jo Sandora su Izraeliu dar galioja, reikalavo atsakymo. Tremtis buvo gilių teologinių apmąstymų ir literatūrinės kūrybos metas. Tuo laiku buvo parengta daug Pranašų knygų, pradėta Pakartoto Įstatymo knyga, kuri mokė 587 pr. Kr. ištikusią katastrofą suprasti kaip Dievo siunčiamą bausmę jam neištikimai tautai. Ir ankstyvasis Izraelio šaltinis, Penkiaknygė, buvo perrašoma tuo laiku. Dauguma tų raštų atsirado būtent Babilone.

Žydų gyvenimas tremtyje

Imperijos sostinė, Babilonas, į kurią buvo ištremti izraelitai, tuomet buvo didžiausias pasaulio miestas. Palei Eufrato krantus plytėjo plačios ir didelės krantinės. Virš miesto panoramos didingai kilo Marduko šventykla su didžiuoju zikuratu (laiptuotu bokštu), vadinamuoju Babelio bokštu.

Senajame Testamente nurodomas skirtingas ištremtųjų skaičius. Anot vėlesnių Metraščių pirmos ir Metraščių antros knygų, buvo ištremta visa tauta ir kraštas tremties laikotarpiu virtęs dykyne. Tikrovę labiau atitinka duomenys iš Jeremijo knygos (Jer 52). Čia nurodoma, kad per abu trėmimus (597 ir 587 pr. Kr.) buvo ištremta 4600 žmonių.

Žydų tremtiniai gyveno specialiose kolonijose pietų Mesopotamijoje, netoli Babilono. Jiems buvo suteikta daug laisvių. Jie galėjo atnašauti aukas savo Dievui. Netekus šventyklos ir dėl to nutrūkus įprastiniam atnašavimui Dievui, ėmė megztis sinagoginės pamaldos. Kai kurie tremtiniai, tarp jų ir karalius Jehojachinas, gyveno Babilono karaliaus rūmuose ir turėjo didelį autoritetą.

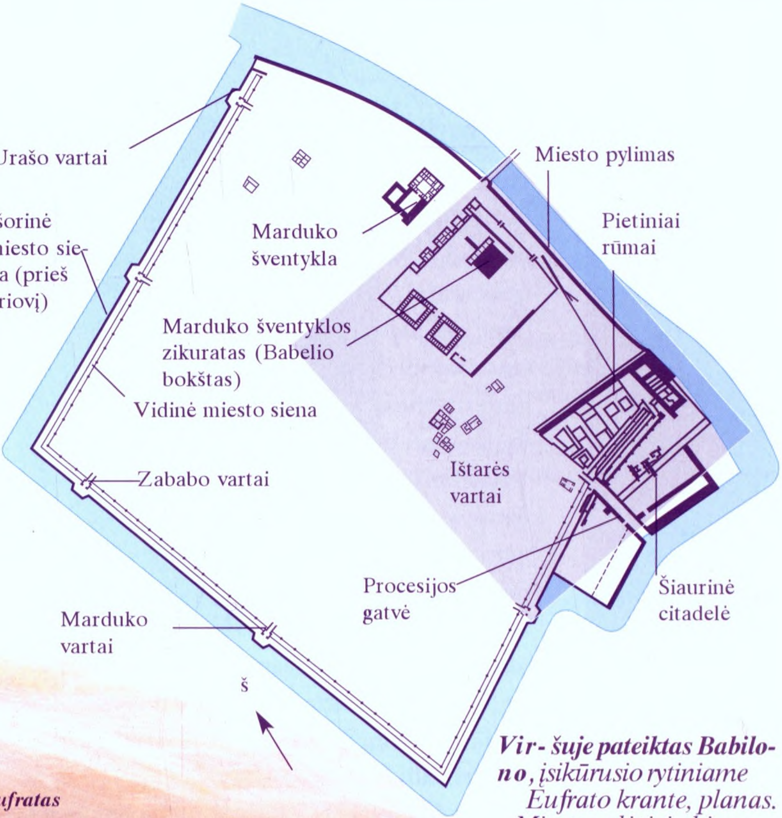
■ *„Prie Babilono upių mes sėdėjome verkdami, Siono kalną atsiminę."*

Ps 137,1

Pasigirsdavo pranašų balsų, skelbusių, kad tremtinių sugrįžimas yra Dievo išganymo ženklas. Tai buvo Jeremijo, Ezechielio ir kitų nežinomų pranašų balsai. Tarp pastarųjų paminėtinas Izaijo knygos autorius (arba autoriai), Babilone pranašavęs ateinantį Izraelio išganymą.

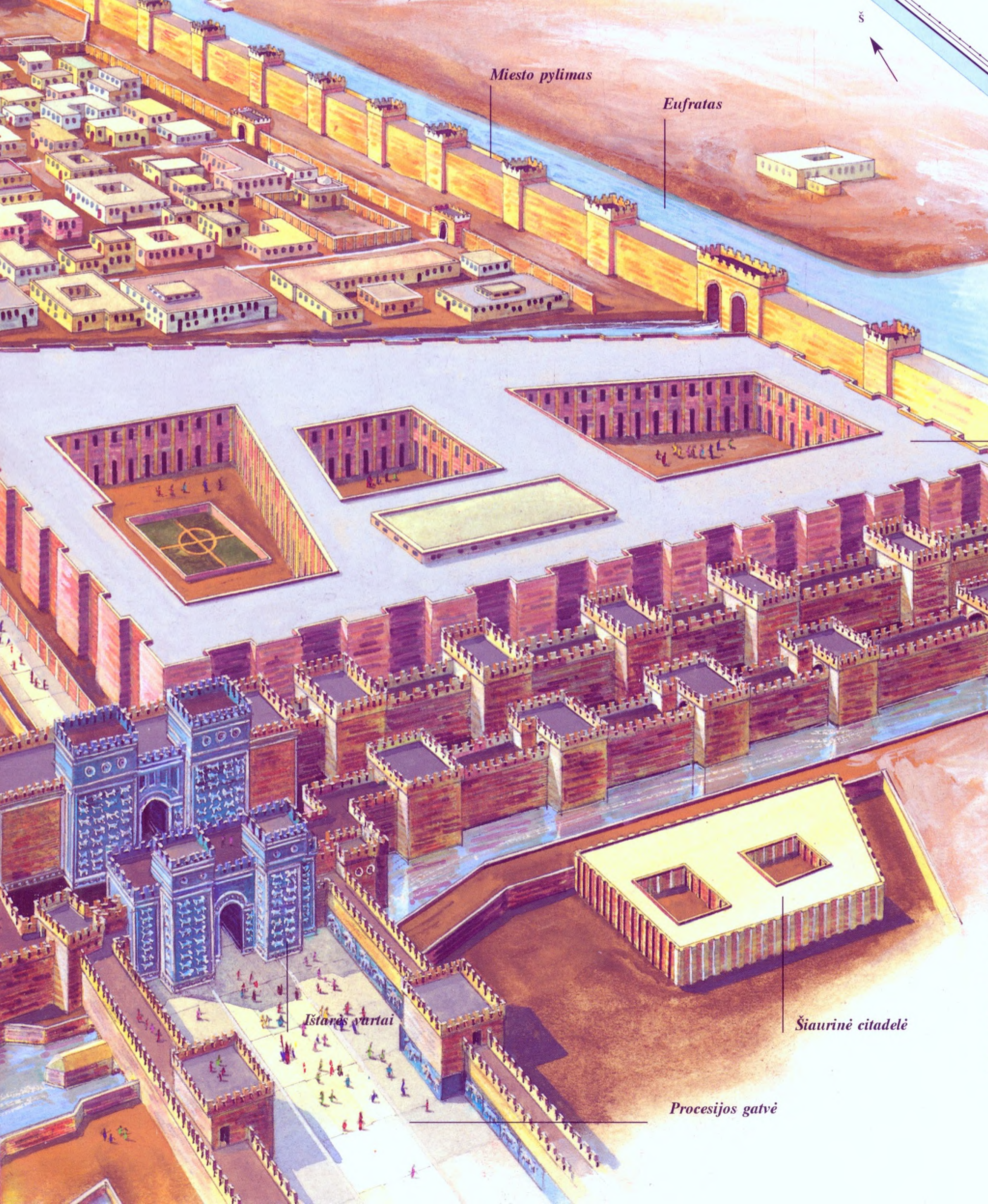
Glazūruotų plytelių sienos, ant kurių pavaizduoti einantys liūtai ir fantastiški žvėrys, juosė procesijos gatvę. Ištarės vartus puošė drakonai ir jaučiai. Šie simboliai buvo skirti miesto dievui Mardukui ir lietaus bei audros dievui Adadui.

Vir-šuje pateiktas Babilono, įsikūrusio rytiniame Eufrato krante, planas. Miestas plėtėsi abipus upės. Pasak senų babiloniečių ir asirų molio lentelių, miestas buvęs padalytas į dešimt dalių ir jų vartai pavadinti dievybių vardais. Iš viso buvo 43 šventyklos, svarbiausia iš jų pastatyta miesto dievo Marduko garbei.

Babilonas
Babilonas, vienas įspūdingiausių senojo pasaulio miestų, pirmą kartą paminėtas 2300 pr. Kr. Gyventojai tikėjo, kad Babiloną įkūrė dievas Mardukas. Miesto pavadinimas reiškia „Dievo vartai". Rekonstrukcijoje matyti, kaip atrodė rytinė miesto dalis, valdant Nebukadnečarui II (605–562 pr. Kr.). Šis valdovas pastatydino miestą ir daugelį įspūdingų pastatų. Jo viešpatavimo laikais Babilonas užėmė 15,5 km².

***Babiloniečių bareljefe** (IX a. pr. Kr.) pavaizduotas saulės dievas Šamašas. Tremtyje gyvenę žydai perėmė babiloniečių dievų garbinimo elementus. Tikėjimas pomirtiniu gyvenimu rėmėsi babiloniečių samprata.*

Glazūruotų plytelių bareljefas iš Sūzų rūmų.

Po Nebukadnecaro II mirties 562 pr. Kr. Babilono galybė ėmė silpti. Jo žlugimą pagreitino vidaus nesantarvė. Babilono krizė ypač paaštrėjo valdant Nabonidui, paskutiniajam Babilonijos karaliui. Nabonidas, mėnulio dievo Šino garbintojas, papiktino Marduko šventyklos kunigus. Galbūt dėl to jis dešimt metų praleido toli nuo sostinės, Arabijos dykumoje. Savo sūnui Belšacarui jis paliko valdyti Babelį. Šis, priešingai nei tėvas, paminėtas Biblijoje. Danieliaus knygoje pasakojama, kaip Belšacarui per didelę puotą įžeidusiam Dievą, pasirodė paslaptinga ranka, ant sienos užrašiusi tokius žodžius: „MENE MENE, TEKEL IR PARSIN." Niekas, išskyrus jauną hebrają Danielių, tarnavusį rūmuose, negalėjo paaiškinti šių žodžių reikšmės. Danielius išaiškino juos kaip perspėjimą apie greitą Belšacaro mirtį ir Babilono žūtį.

Danieliaus knygoje, parašytoje praėjus 300 metų po šių įvykių, minima, kad Belšacaras buvo nužudytas tą pačią naktį. Po jo į sostą įžengė medas Darijus, ir prasidėjo Persijoje naujos dinastijos era. Ji suklestėjo, 550 pr. Kr. Kyrui II užkariavus visą Mediją ir Mažojoje Azijoje pavergus pasakiškai turtingą Lydijos karalių Krezą. Kyro II karo žygis buvo pergalingas, ir Babilono kariuomenė sutriuškinta. Miestas pasidavė nesipriešindamas. Kyras triumfuodamas įžengė į miestą. Jo vykdoma politika leido hebrajams ir kitoms pavergtoms tautoms grįžti į tėvynę.

> *„...Krito, krito Babilonas! Guli sudaužytos ant žemės visų jų dievų statulos!"*
>
> Iz 21,9

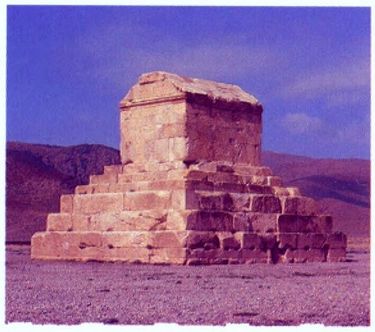
Kyras potvarkiu įsakė sugrąžinti Jeruzalės šventyklos turtus, kurių buvo prisiplėšęs Nebukadnecaras. Kyras garsėjo kaip išmintingas ir tolerantiškas valdovas. Iz 45,1 jis apibūdinamas kaip mesijas, kaip Dievo pateptasis.

Kyro sukurtą imperiją jo sūnus Kambizas dar išplėtė, 525 pr. Kr. užkariaudamas Egiptą. Jo įpėdinis Darijus I Didysis (522–486 pr. Kr.) buvo vienas gabiausių Persijos imperijos valdovų. Jis išplėtė administracinį centrą Sūzuose, įkurdamas įstabią sostinę ir pastatydindamas puikius karaliaus rūmus Persepolyje.

Sugrįžimas iš tremties

Biblijoje vos teužsimenama, kokia buvo gimtame krašte likusių hebrajų padėtis tremties laikotarpiu. Tuometinė Judo karalystė, valdyta hebrajo Gedalijo, Babilonijos paskirto valdytojo, matyt, priklausė Samarijos provincijai. Nors kraštas buvo nusiaubtas babiloniečių, padėtis pamažu taisėsi. Tremties laikotarpiu kraštas buvo suskirstytas į provincijas, ir tai apsunkino grįžtančiųjų reintegraciją.

Nežinoma, kiek hebrajų tuo laiku sugrįžo į tėvynę. Tie, kurie Babilonijoje praturtėjo, nebenorėjo grįžti, nes jiems būtų tekę atsisakyti

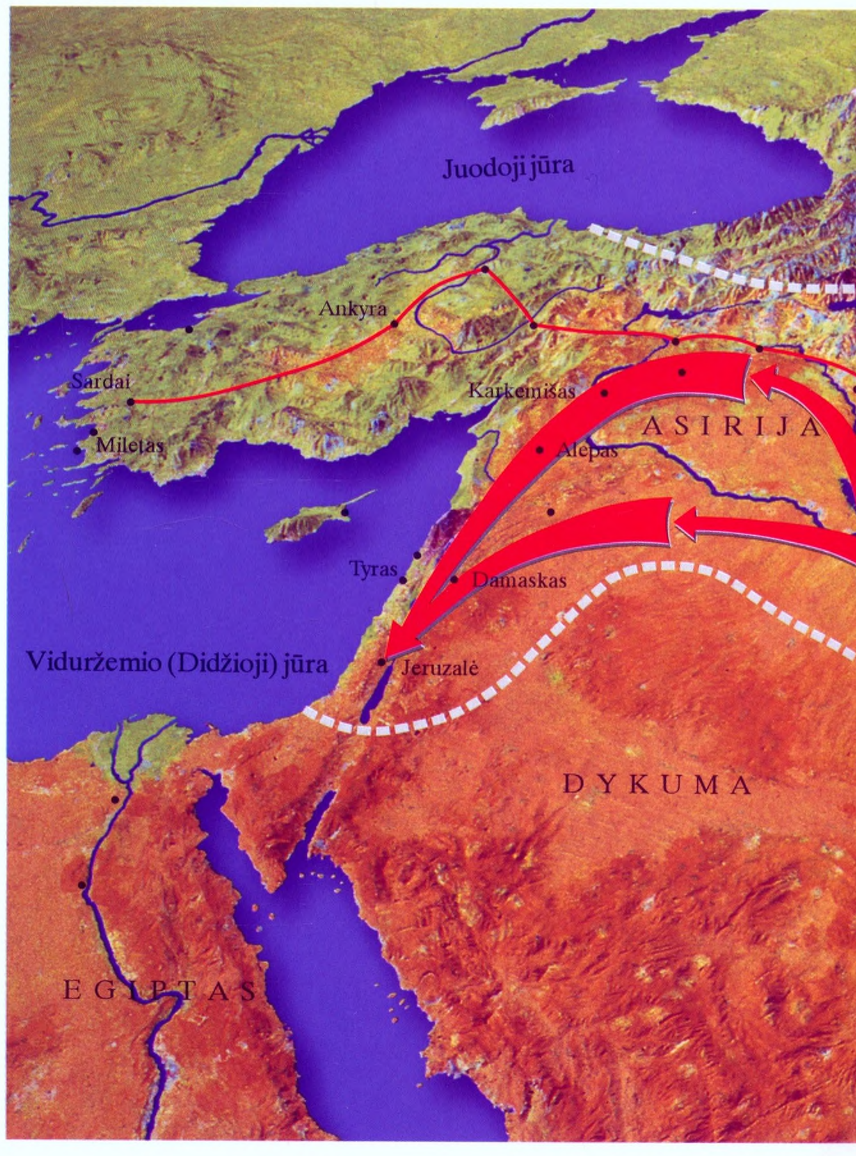
***Kyras Didysis** sukūrė didžiulę imperiją, nes garsėjo karine galia ir pakanta įvairioms religijoms. Jam pastatytas kuklus antkapis Pasargade prie Persepolio, jo įpėdinio Darijaus Didžiojo sostinėje.*

***Auksinė apyrankė,** besibaigianti avinų galvomis, priklausė skitams, gyvenusiems prie Kaspijos jūros. Tokiais papuošalais, kaip šis, buvo duodama duoklė persų karaliui.*

Senoji Persijos imperija

VI a. pr. Kr. viduryje Kyrui užkariavus medus, susikūrė galinga imperija, kurią nukariavo tik Aleksandras Didysis. Didžiulei imperijai valdyti reikėjo gerų kelių. Graikiškieji šaltiniai mini Karalių kelią, jungusį Sūzus su Sardais Mažojoje Azijoje. Žemėlapyje (apačioje) pavaizduoti abu maršrutai, kuriais hebrajai grįžo iš Babilonijos tremties į savo tėvynę Judą.

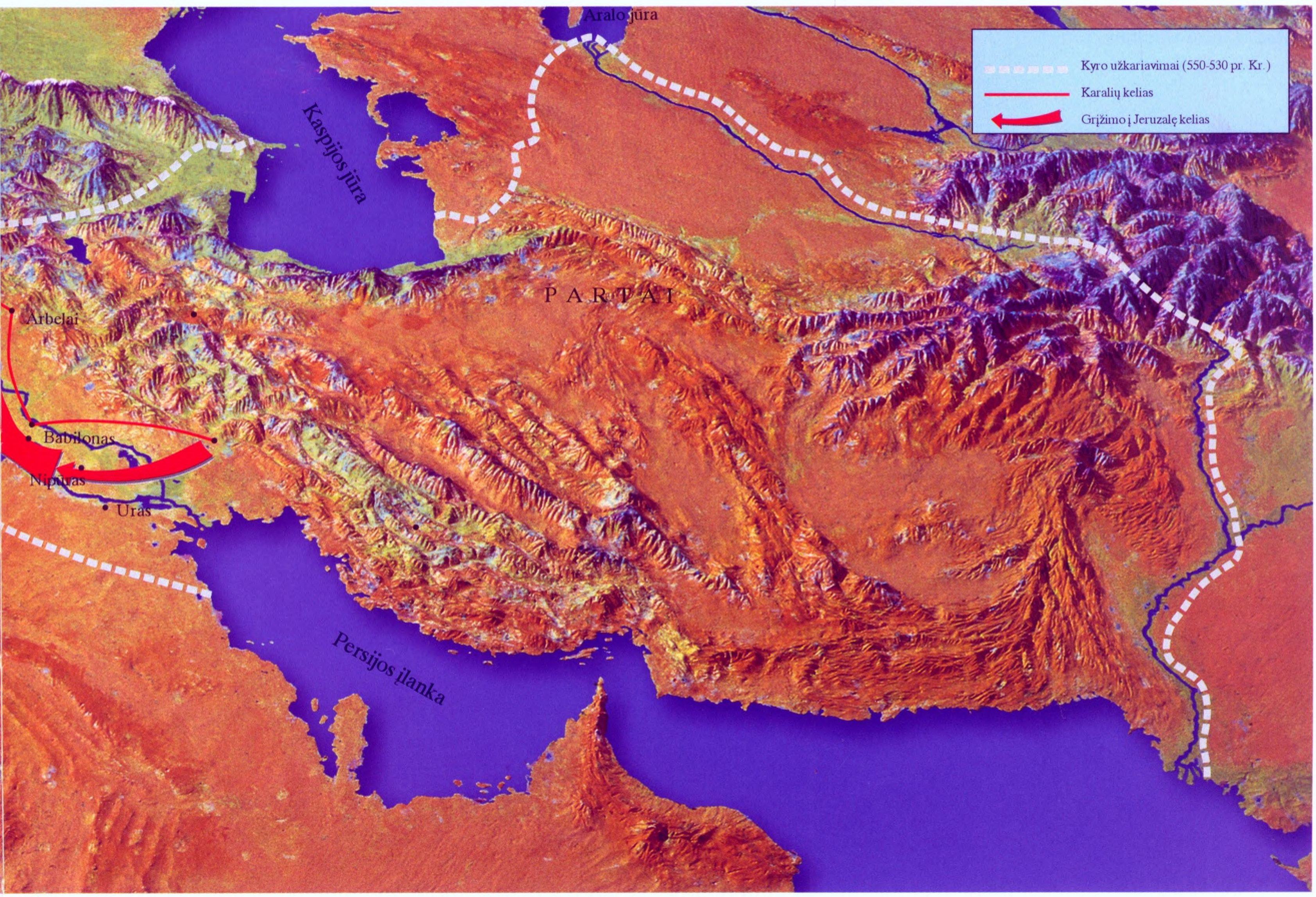
Sostinėje Persepolyje *Darijus pastatė naujus karaliaus rūmus. Įspūdingiausias statinys buvo Apadana – oficialių priėmimų menė. Čia kiekvieną pavasarį pavergtųjų karalysčių valdovai mokėdavo duokles karaliui. Menės sienas puošė frizai. Fragmente (viršuje) pavaizduotas jautį užpuolęs liūtas – karaliaus galybės simbolis.*

Persepolio statinių sienos *gausiai puoštos bareljefais, kuriuose atsispindi persų karalių didybė ir valdžia. „Tautų parade" Apadane, pagrindinėje Darijaus priėmimų menėje, pavaizduotos 23 pavergtų tautų delegacijos, nešančios duoklę: drabužių, metalinių indų, aukso ir dramblio ilčių, taip pat antilopių ir okapijų. Bareljefe (kairėje) greičiausiai pavaizduotas pasakiškai turtingų lydų, gyvenusių Mažosios Azijos vakaruose, pasiuntinys.*

susikurtos gerovės, bet užtat jie noriai pinigais ir brangiomis dovanomis rėmė į tėvynę grįžtančiuosius.

Iš tremties grįžtantiems hebrajams vadovavo Šešbacaras, po to Zerubabelis, prisidėjęs prie naujosios šventyklos statymo. Šventykla buvo pašventinta tik 515 pr. Kr. Tuos darbus užbaigti ypač ragino pranašas Agėjas.

Tarnai persų karaliaus rūmuose

Kyrui Didžiajam užkariavus Babiloną 539 pr. Kr., Judas tapo Persijos imperijos provincija. Kyras leido Babilone gyvenusiems hebrajams grįžti į savo kraštą. Antroji grįžtančiųjų banga nuvilnijo kitą šimtmetį, valdant Artakserksui I. Šie hebrajai tremtiniai ir jų vadovai Nehemijas bei Ezra pripažįstami kaip judaizmo pradininkai.

Nehemijas vaizduojamas kaip Artakserkso rūmų vyninininkas ir valdovo numylėtinis. Kartą jam pasiskundus savo tėvynės ir Jeruzalės, skendinčios griuvėsiuose, likimu, Artakserksas paskiria jį Judo, Persijos provincijos, valdytoju ir patiki jam vadovauti statyboms.

445 pr. Kr. Nehemijas su daugeliu kitų tremtinių iškeliavo iš babiloniečių miesto Nipuro apylinkių namo, į Jeruzalę. Vadovaujant protingam ir energingam valdytojui, darbas ėjo sparčiai ir miesto sienos buvo greitai atstatytos.

Ezra, kuris buvo ne politikas, o kunigas, Artakserksui įsakius, po 20 metų vedė hebrajus tremtinius į jų tėvų žemę. Nehemijas rūpinosi materialiais Jeruzalės atstatymo dalykais, o Ezros (Ezn 8–10) užduotis buvo atnaujinti hebrajų tikėjimą. Pasipiktinęs krašte likusių hebrajų kulto apeigomis, jis reformavo tikėjimą, kuris rėmėsi griežtais tvirtai tikinčių tremtinių principais. Tikintiesiems siaubą kėlė kaimyninė Samarija.

Molio cilindre (536 pr. Kr., Babilonas) dantiraščiu aprašyti Kyro darbai. Aprašomas Babilono užkariavimas 539 pr. Kr. ir karaliaus įsakas, kuriuo iš karalystės į Babiloniją ištremtiems „žmonėms ir dievams" – tikriesiems dievo atvaizdams – buvo leidžiama sugrįžti į savo tėvynę. Šis įsakas reiškia hebrajų tremties Babilonijoje pabaigą.

Grįžimas į Jeruzalę
Hebrajai iš Nipuro prie Babilono, kur gyveno dauguma tremtinių, į tėvynę grįžo dviem etapais: 538–515 pr. Kr., vadovaujant Šešbacarui bei Zerubabeliui, ir antrojoje V a. pr. Kr. pusėje, vadovaujant Nehemijui ir Ezrai. Judas, tuo laiku Persijos imperijos provincija, buvo pavaldi satrapui (valdytojui), valdžiusiam teritoriją anapus upės (t.y. Eufrato). Pasibaigus priverstinei tremčiai hebrajų diasporos bendruomenių liko Babilone ir Elefantinos saloje Egipte.

■ *„... Tikėki manimi, išgelbėsiu savo tautą iš saulėtekio šalies ... parvesiu juos gyventi į Jeruzalę."*

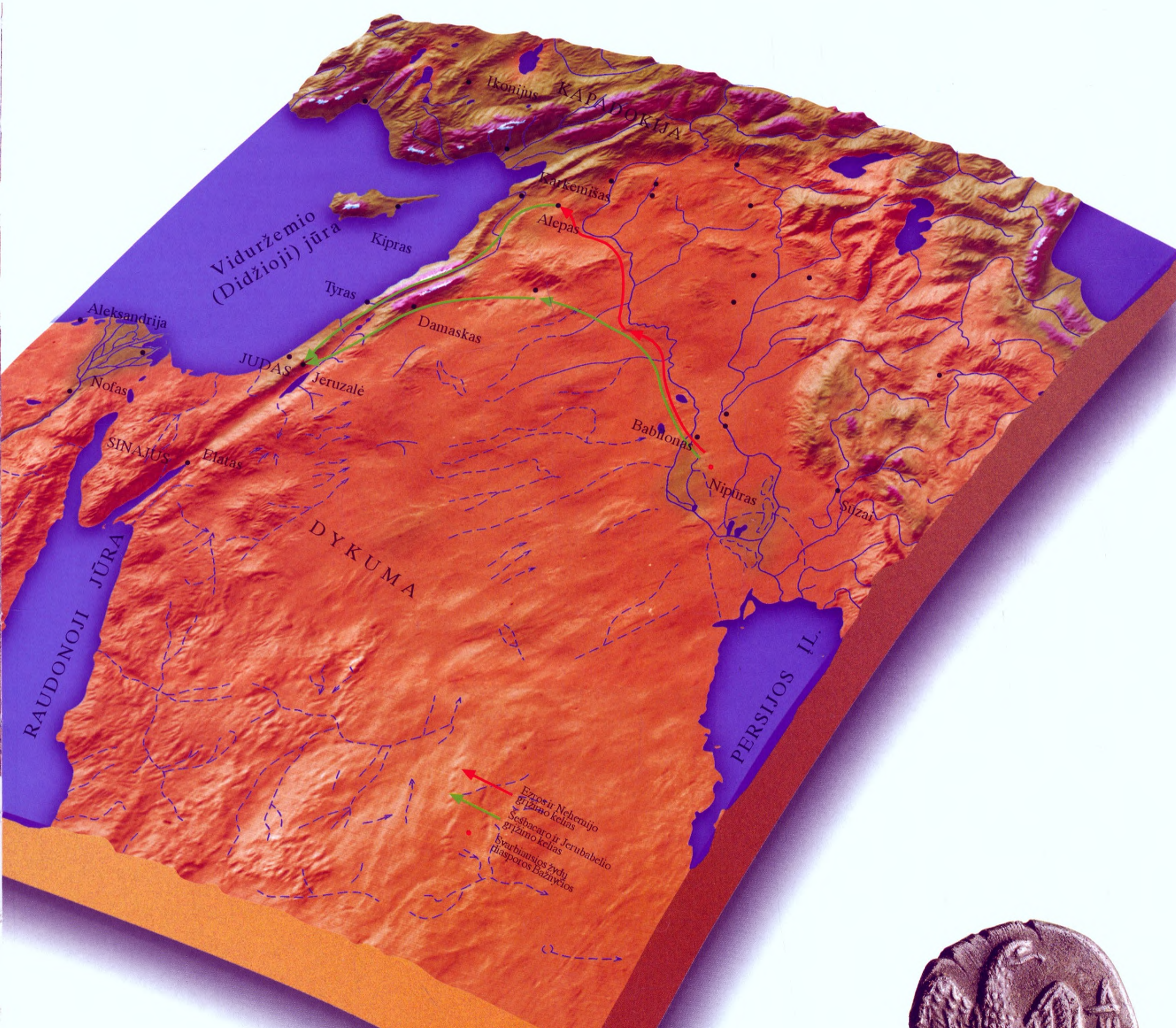
Zch 8,7

Elefantinos sala yra žemiau pirmojo Nilo slenksčio. Archeologinių kasinėjimų duomenimis, čia koloniją buvo įkūrę hebrajai, 586 pr. Kr. babiloniečiams užkariavus jų tėvynę Judą. Jie perėmė kai kurias egiptiečių religines apeigas ir suvokimą, kad, be VIEŠPATIES, yra ir kitų dievų. Kolonija egzistavo iki IV a.

Ezros reformos
Ezros reformos padėjo išlikti judaizmui, todėl jis vadinamas judaizmo patriarchu, arba antruoju Moze, nes rabinų judaizmas yra kildinamas iš jo veiklos.

Babilonijoje likusios hebrajų bendruomenės dar daug metų buvo klestintys hebrajų mokymo ir tikėjimo centrai. Be šios diasporos, Egipto Elefantinos saloje dar ilgai gyvavo hebrajų anklavas (karinė kolonija). Ten rasti radiniai iš XIX a. įrodo, kad buvo susirašinėjama su tėvyne Judėja. Kolonija, kurioje akivaizdžiai vyravo politeistinės tendencijos, egzistavo nuo VI a. iki IV a. pr. Kr.

Ahabo rūmų griuvėsiai *Samarijos mieste. Sugrįžę tremtiniai kaimyninėje Samarijoje rado izraelitus, susimaišiusius su pagonimis ir atskilusius nuo savojo tikėjimo.*

Persų monetos iš Jehudo, *kuriose pavaizduotas erelis ir lelija. Tokios monetos buvo kalamos Jeruzalėje, buvusioje Judo karalystės sostinėje, kuri tapo Persijos imperijos provincija.*

Aleksandro Didžiojo imperija

Aleksandro atvaizdas (moneta)

334 pr. Kr. Aleksandras, Pilypo Makedoniečio sūnus, su 30 000 pėstininkų ir 5000 raitininkų nužygiavo iš Europos į Antiochiją. Jo tikslas buvo sutriuškinti Persijos imperiją. Nugalėjęs persų valdytoją Mažojoje Azijoje prie Graniko upės ir Persijos valdovą Darijų III prie Iso, Aleksandras patraukė toliau į pietus. Keliaudamas per Finikiją, keletą miestų pavertė pelenų ir griuvėsių krūva. Tik Tyras, pasidavęs po 17 mėnesių trukusios apgulties, stipriai pasipriešino.

Aleksandras žygiavo per persų užimtas teritorijas: Galilėją, Samariją ir Ašdodą (buvusią Filistiją). Kadangi Gazos miestas pasidavė tik po du mėnesius trukusios apgulties, jis liepė išžudyti visus gyventojus. Egipte Aleksandras pasiskelbė faraonu. 332/331 pr. Kr. žiemą jis įkūrė Aleksandrijos miestą. Grįždamas per Palestiną, Aleksandras buvo sustojęs Jeruzalėje. Yra įrodymų, kad jis sumušė savo varžovus Samarijoje. Miestas buvo nusiaubtas, gyventojai išžudyti arba paimti į vergovę.

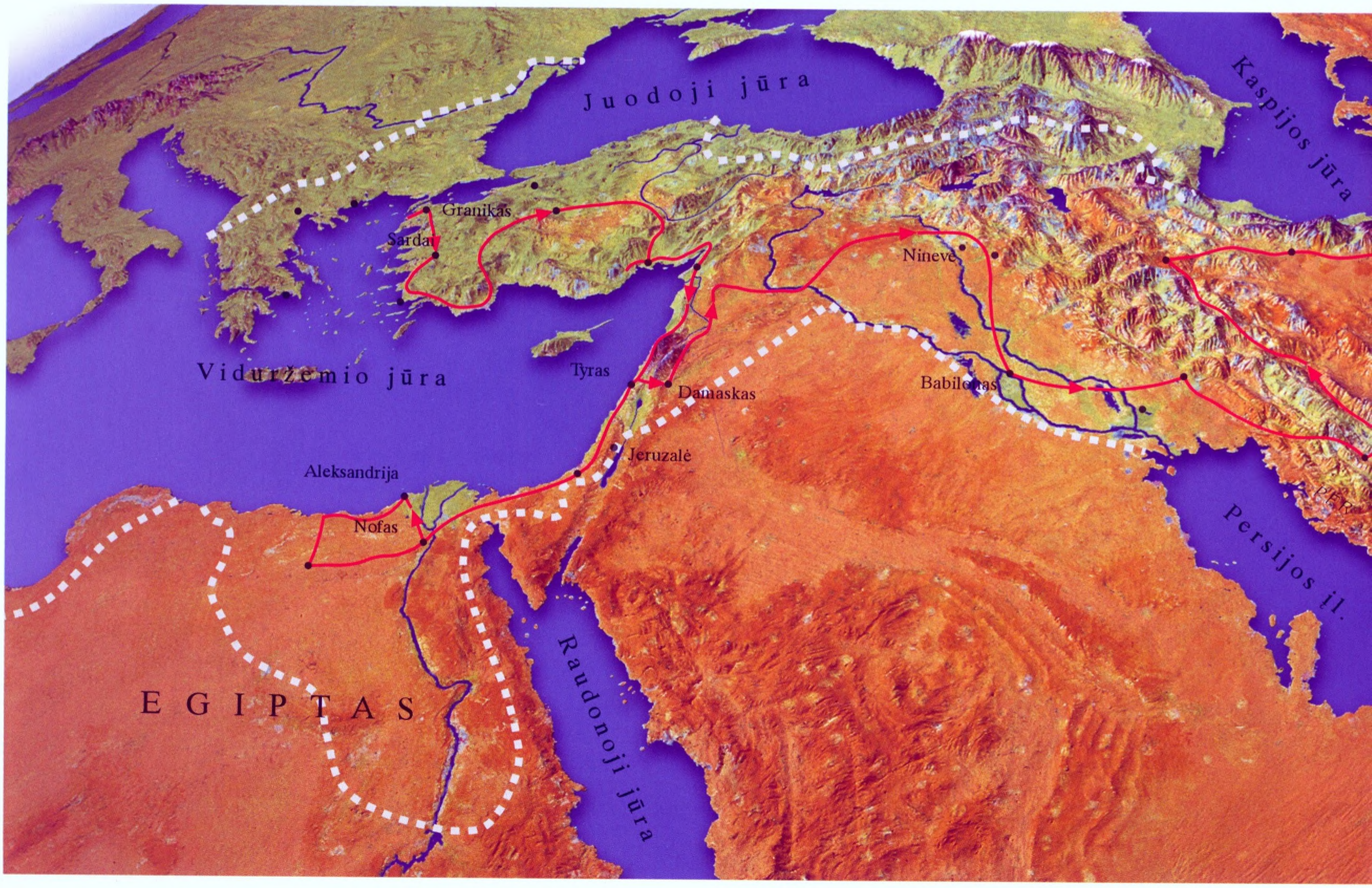
331 pr. Kr. Aleksandras peržengė Eufratą bei Tigrą ir patraukė į Persijos imperijos širdį. Prie Gaugamelų jis dar kartą sumušė Darijų, kurį greitai po to nužudė jo sūnūs. Aleksandras pasivadino Persijos imperatoriumi ir tęsė savo karo žygį į rytus per Hindukušą ir 326 pr. Kr. pasiekė Indo upę šiaurės Indijoje. Pradėję maištauti kariai privertė jį grįžti. Su kariuomenės likučiais jis per pietų Persijos dykumą atžygiavo į Babiloną. Čia ir mirė nuo drugio, būdamas 32 metų.

Mozaikoje iš Pompėjos *(spėjama, kad ji sukurta pagal V a. pr. Kr. graikų paveikslą) pavaizduotas Aleksandras, pergalingasis nukariautojas mūšyje prieš persų karaliaus Darijaus III kariuomenę. Fragmente (kairėje) pavaizduotas Aleksandras, vadovaujantis lemiamai raitininkų atakai. Dešinėje – Darijus, nusprendęs bėgti nuo priešo.*

Aleksandro užkariavimai
Aleksandro imperija buvo didžiausia pasaulyje. Ligi tol kitos tokios nebuvo. Makedonijos ir Graikijos būriai, nors jiems ir trūko vienybės, per 4 metus pranoko persų kariuomenę, valdžiusią didžiulę teritoriją. Aleksandro karo žygis tęsėsi nuo Mažosios Azijos į Egiptą, po to – į Centrinę Aziją ir galiausiai iki šiaurės Indijos. Visur, kur apsilankė, Aleksandras kūrė miestus savo vardu. Tokiu būdu helenistinę miestų kultūrą jis paskleidė po platų pasaulį.

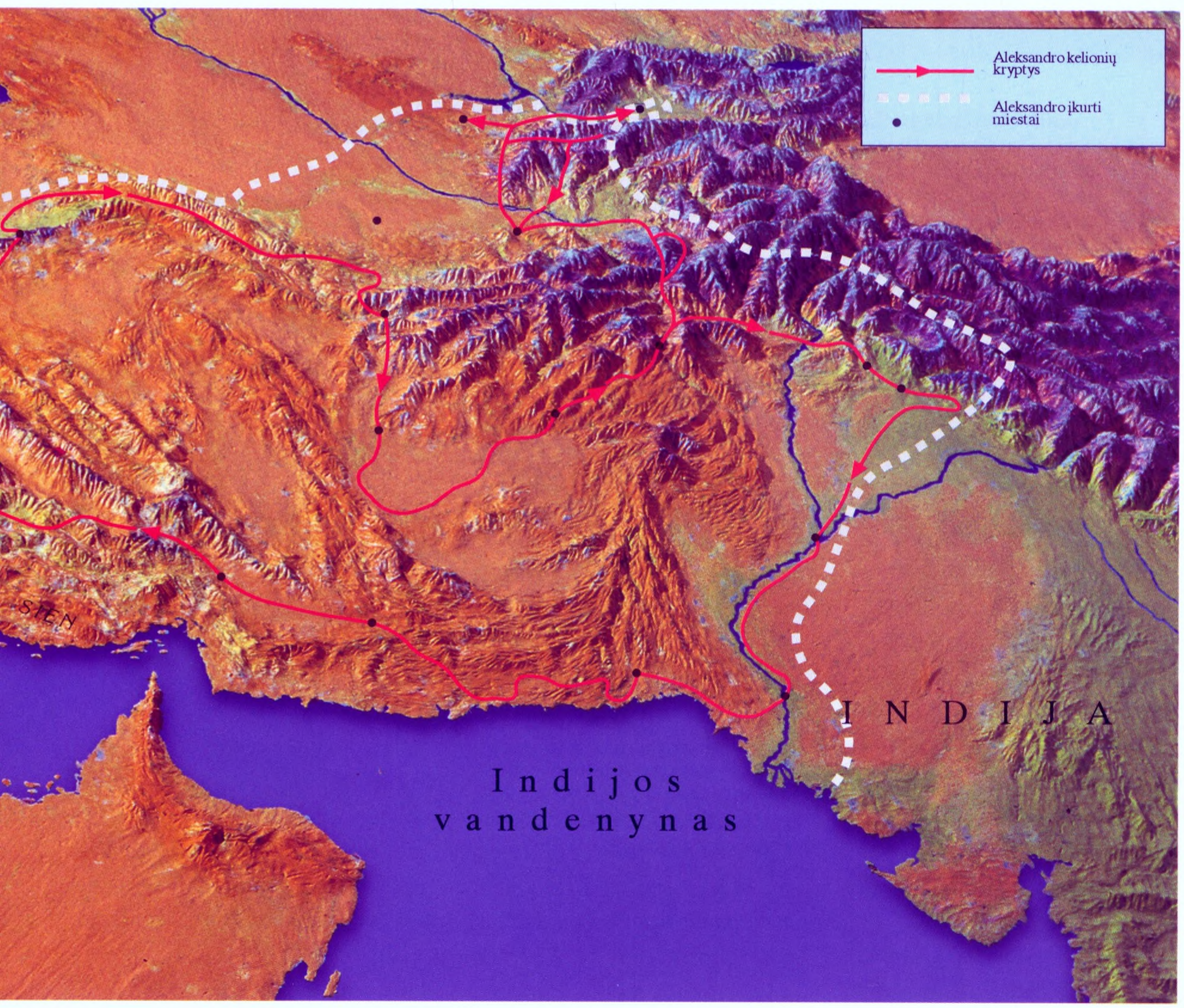
Aleksandro palikuonys Palestinoje

Po Aleksandro mirties jo įpėdiniai keturis dešimtmečius įnirtingai kovojo dėl valdžios. Antigonas Makedonietis norėjo atstatyti imperiją, o graikų karvedys Ptolemėjas, Aleksandrijos valdytojo Egipte sūnus, bandė įsikurti kaip nepriklausomas atsiskyrusios provincijos vyresnysis. 315–306 pr. Kr. abiejų varžovų kariuomenės nuolat kariavo Palestinoje ir Sirijoje. II a. pr. Kr. pabaigoje Ptolemėjas įsitvirtino Egipte ir kontroliavo Palestiną ir Siriją. Į pastarąją pretenzijas reiškė ir Seleukas, Aleksandro karvedys. Jam atiteko rytinė imperijos dalis.

Per karo neramumus Judas išlaikė teokratinę valstybės valdymo formą, kuri vyriausiajam kunigui suteikė didžiausią valdžią, o kitiems kunigams – ir pasaulietinius, ir dvasinio luomo įgaliojimus. Labai svarbus to meto įvykis buvo Biblijos vertimas į graikų kalbą Aleksandrijoje. Pasak legendos, ją Faraono saloje vertė 70 vertėjų, todėl ji vadinama Septuaginta. Galima drąsiai teigti, kad ji buvo verčiama daug ilgiau (iki I a. pr. Kr.).

II a. pr. Kr. pradžioje Ptolemėjas galutinai prarado Palestiną. Ji atiteko Seleukidų karaliui Antiochui III (243–187 pr. Kr.). Iš pradžių hebrajai palankiai vertino naująjį režimą, garantavusį jiems politinę ir tikėjimo laisvę. Šeštajame dešimtmetyje II a. pr. Kr. Seleukidų vykdoma helenistinė politika sukėlė daug nesantaikos. Dėl prieštaravimų tarp su graikais susimaišiusiųjų ir konservatyvių žydų kilo daug neramumų, ir tauta vis labiau ėmė neapkęsti Seleukidų viešpatavimo.

Seleukidų imperija
Besivaržant dėl Aleksandro palikimo, Seleukidų imperija iškilo kaip didžiausia imperijos dalis. Sirija ir Palestina iš pradžių priklausė Ptolemėjams, valdžiusiems iš Egipto, bet 201–195 pr. Kr. šias valstybes nukariavo Antiochijas II ir jas 31 metus valdė Seleukidai. Jie išplėtė savo įtaką Mažojoje Azijoje ir Graikijoje, bet netrukus juos nurungė stiprėjanti Romos valstybė.

Makedonijos raitininkai
Bareljefo fragmentas nuo tariamojo Aleksandro sarkofago. Spėjama, kad šis įstabus kūrinys yra kilmingo makedoniečio sarkofagas, rastas Sidone. Dabar jis laikomas archeologijos muziejuje Stambule.

Toros ritiniai (XIX a. Irakas)

Judaizmo ir graikų kultūros, arba helenizmo, pirmosios sąsajos atsirado tais laikais, kai žydų tauta, kurios istorija paženklinta audringų įvykių, gyveno diasporoje. Nuo Babilonijos tremties (598/587–539 pr. Kr.) iki Erodo Didžiojo laikų pirmajame šimtmetyje prieš Kristų žydų tauta buvo išblaškyta po visą pasaulį. Šios epochos pabaigoje apie pusė iš maždaug septynių milijonų žydų gyveno už Palestinos ribų, ypač daug jų buvo Babilone ir Aleksandrijoje. Laikui bėgant šie tremtiniai perėmė vis daugiau helenistinės kultūros elementų, pirmiausia, graikų kalbą, kuri buvo pagrindinė prekybos ir verslo kalba.

Kai 332 pr. Kr. Aleksandro Didžiojo kariuomenė užkariavo Judėją, helenizmo įtaka judaizmui dar labiau sustiprėjo. Jei kas Aleksandro valdomame krašte norėjo susilaukti sėkmės, tas turėjo būti auklėjamas graikų dvasia. Daugeliui žydų tai patiko. Pilypas iš Aleksandrijos (apie 20 pr. Kr.–50 po Kr.) buvo iškiliausias žydų tradicijos ir graikų filosofijos sintezės atstovas. Žydų vyriausieji kunigai, nukeliavę į šventąsias vietas, sveikindavo į šventyklą susirinkusius sugraikėjusius žydus.

Konservatyviai nusiteikę žydai atmesdavo kai kuriuos graikų papročius ir sporto šakas: lengvąją atletiką, imtynes ir į helenizmą žiūrėjo kaip į jų gyvensenai gresiantį pavojų. Iš šių tendencijų judaizme susiformavo religinių grupuočių įvairovė. Įtakingiausios iš jų buvo fariziejų ir sadukiejų sektos.

■ *„Mat sadukiejai neigia mirusiųjų prisikėlimą, angelų ir dvasios buvimą, o fariziejai tuos dalykus pripažįsta."*

Apd 23,8

Fariziejai ir sadukiejai

Fariziejai, norėdami pasipriešinti graikų įtakai, reikalavo griežtai laikytis judaizmo ritualinių įstatymų. Jie labai tiksliai laikėsi valgio gaminimo ir nešvarumo reikalavimų, daugelis jų nebendravo su nefariziejais. Be to, jie buvo gerbiami ir turėjo didelę įtaką Žydų taryboje (Sinedrione).

Fariziejai – pavadinimas kilęs iš „peruchim" (hebr. atsiskyrusieji) – sudarė judaizmo rabinų (mokytojų) pagrindą ir sinagogą pavertė religinių mokymų centru. Jie pripažino tradicinį žodinį Šventojo Rašto aiškinimą, vadinamąjį žodinį Įstatymą, nes tikėjo, kad jis jiems perduotas Mozės. Tarp fariziejų stiprėjo suvokimas, kad su Dievu bendrauti gali ir pavienis asmuo, ne tik tauta.

Sadukiejų vardas tikriausiai kilęs iš Sadoko, Saliamono vyriausiojo kunigo. Nors sadukiečių buvo nedaug, tik keli tūkstančiai, jie turėjo

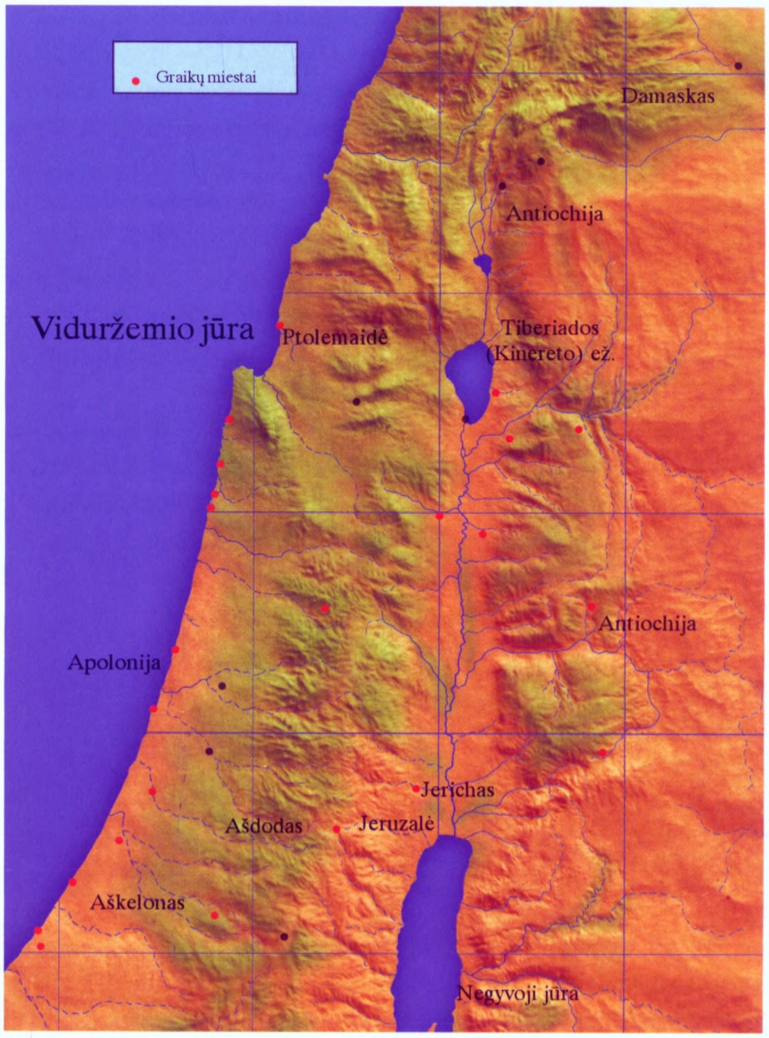

***Šios abi graikų vazos** puoštos atletų atvaizdais: kairėje – ragaujantis vyną ir dešinėje – imtynių metu. Veikiami helenistinės kultūros kai kurie žydai perėmė graikų įpročius. Konservatyvūs žydai nepritarė, kad žydų jaunuomenė dalyvautų tokioje veikloje ir smerkė dekadansinę gyvenseną. Kadangi imtynėse rungdavosi nuogi vyrai, į tokius papročius buvo žiūrima kaip į realų pavojų, iškilusį žydų religijai bei gyvensenai, ir todėl su tuo būdavo kovojama.*

Šioje mozaikoje iš Bet Šeano sinagogos pavaizduoti du judaizmui svarbūs dalykai: menora (septynšakė žvakidė) ir šventykla. Nepaisydami helenizmo įtakos, patirtos ir tėvynėje Palestinoje, ir diasporoje, žydai iš esmės neatsisakė savo religijos.

Helenistinė Palestina
Nuo Aleksandro Didžiojo laikų žydų pasaulis pateko į vis didesnę graikų kultūros įtaką. Dauguma žydų patyrė helenizaciją ir perėmė ne tik graikų kalbą, bet ir jų papročius. Žemėlapyje pavaizduoti graikų įtakos padariniai. Helenistinė kultūra plito, kuriant naujus miestus ir suteikiant jiems graikiškus pavadinimus, pvz.: Skitopolis arba Ptolemaidė (žemėlapyje jie pavaizduoti raudonais taškais).

daug didesnę politinę ir dvasinę įtaką. Vyriausiasis kunigas, vadovavęs Žydų tarybai, taip pat buvo sadukiejus. Priešingai negu fariziejai, sadukiejai pripažino tik Toroje surašytą rašytinį Įstatymą ir todėl netikėjo prisikėlimu, angelais ir dvasiomis.

Palestinoje helenizmo priešininkai siekė sustiprinti judaizmą. Ėmė rastis vis daugiau antihelenistinių grupuočių. Graikų viešpatavimas taip pat buvo viena iš priežasčių, kodėl žydai savo noru išsikeldavo į kitas tolimas šalis. Prekybos keliai, išraizgę graikų imperiją, skatino žydų pirklius palikti Palestiną. Emigrantai paskleidė judaizmą pasaulyje, ir daugelis nežydų (prozelitų) pradėjo išpažinti šį tikėjimą.

Tora
Dešinėje – seno Toros rankraščio fragmentas. Žodis „tora" reiškia „mokymas". Iš pradžių tuo vardu buvo vadinama Penkiaknygė – penkios pirmosios Mozės knygos. Fariziejai, griežta judaizmo religinė sekta, taip pat laikėsi Toros žodinio Įstatymo, perduodamo iš kartos į kartą nuo Mozės laikų. Fariziejai Toros žodžius pritaikė kasdieniam gyvenimui ir juos aiškindavo kaskart iš naujo. Tam prieštaravo sadukiejai, kita judaizmo sekta, ir atkakliai laikėsi rašytinio Įstatymo, jį pritaikydami paraidžiui. Vienaip ar kitaip, bet aišku, kad Tora – žydų religijos pagrindas. Todėl ji tapo gyvensenos simboliu, pagrįstu Dievo Sandora su jo tauta.

Makabiejų sukilimas

Antiocho IV Epifano atvaizdas ant monetos

Po Aleksandro mirties 323 pr. Kr. jo karvedžiai pasidalijo imperiją: Artimuosiuose Rytuose įsikūrė Ptolemėjo dinastija, kuri valdė Egiptą, Siriją ir Finikiją. Mesopotamija atiteko Seleukidams. Judą, iš pradžių priklausiusį Ptolemėjo imperijai, apie 200 pr. Kr. ėmė valdyti Seleukidų karalius Antiochas III. Po to spaudimas žydų tautai priimti graikų kultūrą tik sustiprėjo.

175 pr. Kr. į sostą įžengė Antiochas IV. Jis buvo labai agresyvus žydų religijos atžvilgiu ir, ar iš godumo pasiglemžti šventyklos turtus, ar dėl didybės manijos, jis sau davė Epifano („ Dievo apsireiškimas") pravardę ir iš pavaldinių reikalavo besąlygiško jo garbinimo. Antiocho IV priešai jį pašaipiai vadino Epimanu („pakvaišėliu").

Mūšyje prie Elasos 161 pr. Kr. sukilėlių makabiejų kariuomenę sutriuškino pranašesnės Seleukidų ginkluotosios pajėgos ir nužudė Judą Makabiejų. Pasak Biblijos, šiame akmeniniame karste netoli Lodės prie Modeino jį palaidojo jo broliai Jehonatanas ir Simeonas.

■ *„O Judas Makabiejus, galiūnas nuo pat jaunystės, bus jūsų kariuomenės vadas ir ves karą su pagonimis."*

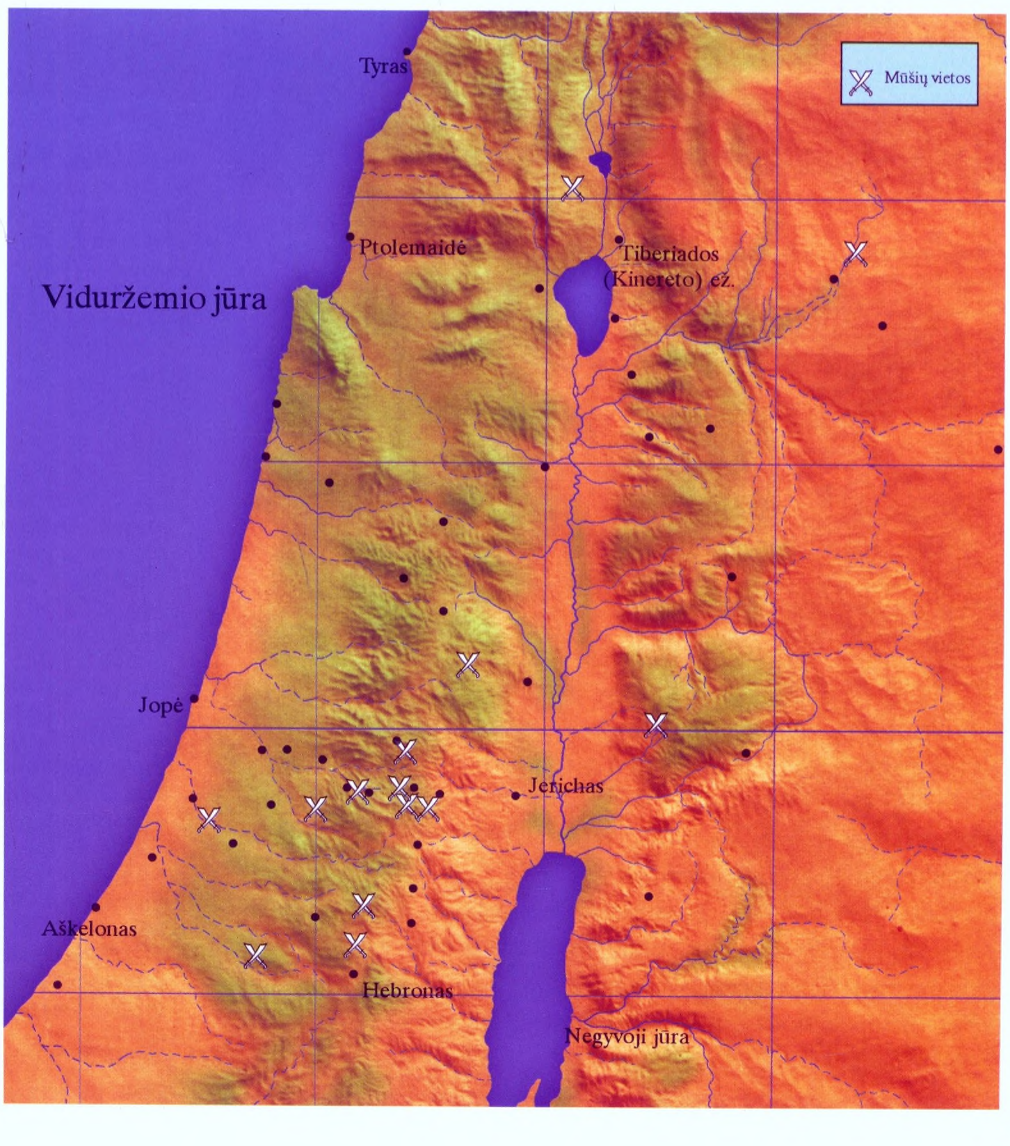
1 Mak 2,66

Makabiejų kovos
Žemėlapyje (apačioje) pavaizduotos Judėjos vietovės ir regionai, kuriuose vyko svarbios makabiejų kovos. 167 pr. Kr. žydai, vadovaujami Matatijo ir jo sūnų, pakilo į kovą su Seleukidais. Kovas sėkmė vainikavo tik po 25 metų, kai Seleukidai dėl vidinių ginčų turėjo pasitraukti iš Judėjos.

169 pr. Kr. Antiochas išplėšė šventyklą. Po metų Jeruzalėje kilo neramumai. Karalius įvedė kariuomenę, kuri nusiaubė miestą ir sugriovė sienas. Užgrobikai šventyklą kaip mat pavertė Dzeuso šventove ir krašte pristatė aukurų pagonių stabams garbinti. Izraelitai buvo verčiami aukoti pagonių dievams, buvo uždraustos žydų religinės apeigos ir šabo šventimas, pamaldūs žydai kraupiai persekiojami.

Sukilimas prie Modeino
Modeine gyveno kunigas Matatijas ir penki jo sūnūs: Johananas, Simeonas, Judas, Eleazaras ir Jehonatanas. Kai karaliaus pareigūnai atėjo į miestelį ir pareikalavo iš gyventojų aukoti pagonių stabams, Matatijas tam pasipriešino: jis nužudė karaliaus pareigūną bei jo įsakymui paklususį žydą ir sugriovė aukojimo aukurą. Po to jis paragino tikinčiuosius gyventojus imtis ginklo ir su savo sūnūmis pabėgo į kalnus; iš ten vadovavo pasipriešinimo karui prieš Seleukidų režimą ir žydus kolaborantus.

Po Matatijo mirties 166 pr. Kr. jo sūnus Judas Makabiejus ėmė vadovauti maištininkams. Jam pasisekė išvaduoti Jeruzalę ir atgauti šventyklą. Ji buvo išvalyta ir pašventinta. Tą įvykį žydai ligšiolei mini per Šviesų šventę (Hanuka).

Seleukidų pergalė

163 pr. Kr. nuo sukilėlių sėkmė nusigręžė, ir jie pralaimėjo mūšyje prie Bet Zacharijos. Čia žuvo Eleazaras ir žydai buvo priversti bėgti. Seleukidai vėl galėjo įsitvirtinti Jeruzalėje ir, nepaisydami vidaus kovų dėl valdžios, 161 pr. Kr. laimėti mūšį prie Elazo, kur buvo nužudytas Makabiejus. Kovą tęsė likę gyvi Matatijo sūnūs Simeonas ir Jehonatanas. Vėliau paaštrėjo prieštaravimai Seleukidų stovykloje. Pasekmė buvo besitęsiančios nuolaidos. 142 pr. Kr. Seleukidų padėtis tapo visiškai nepakenčiama, ir jie suteikė Judėjai nepriklausomybę.

Makabiejų sukilimas kilo, *Seleukidų valdžios pareigūnams Modeine ėmus versti žydus laikytis Antiocho IV išleistų kulto įstatymų. Šioje makabiejų rankraštinės knygos iliustracijoje Matatijas išsitraukia kardą prieš atsimetėlį žydą. Pastarasis aukoti pagonių stabams ant rankų neša kiaulę, žydų supratimu – nešvarų gyvulį. Iliustracijos viršuje pavaizduotas Matatijas, užmušantis karaliaus pareigūną.*

Graikų vazos fragmente *(viršuje) pavaizduotos pagoniškos apeigos: šventas jautis su palyda vedamas prie aukuro. Žvilgtelėjus iš retrospektyvos, paaiškėja, kad monoteistams žydams nuo Abraomo laikų įtaką darė kaimynės pagoniškos tautos. II pr. Kr. Seleukidų karalius Antiochas IV pabandė suvienyti didžiulę imperiją, naudodamasis helenizacija. Žydai buvo verčiami dalyvauti pagonių apeigose. Jiems buvo uždrausta išpažinti savo tikėjimą. Gyventojų pasipiktinimas peraugo į maištą.*

Terakotinė statulėlė iš Mirinos *Mažojoje Azijoje (III pr. Kr.). Su tokiais indų kovos drambliais Seleukidai kovojo prie Bet Zacharijos. Eleazaras, Judo brolis, mūšyje vienu dūriu į šoną užmušė tokį dramblį, pamanęs, kad ant jo sėdi pats karalius. Pasakojama, kad gyvulys sukniubo ant Eleazaro ir jį sutraiškė.*

Erodiumo tvirtovė

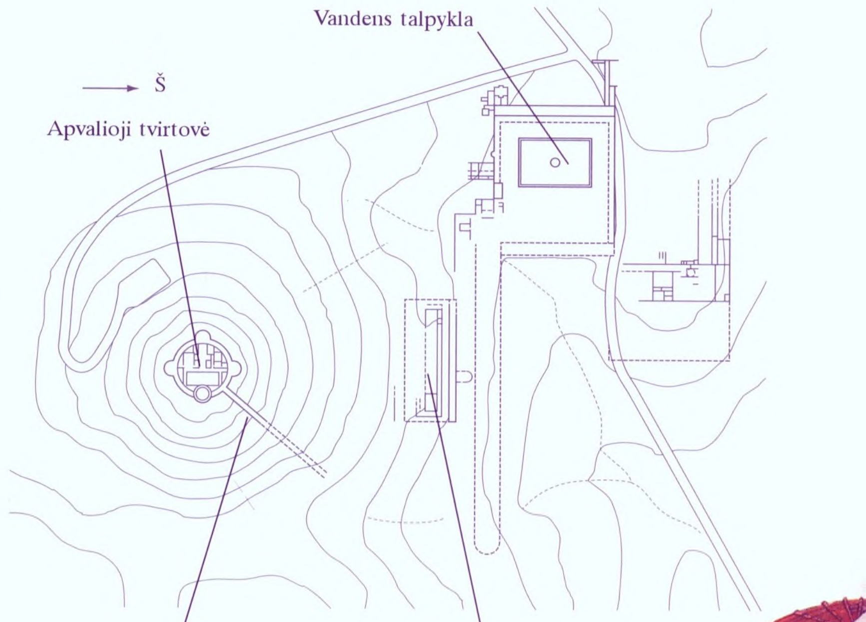

Bareljefo fragmentas iš Erodiumo

Jonas Hirkanas nuvertė savo tėvą Simoną Makabiejų ir 135 pr. Kr. tapo Judėjos karaliumi. Kraštas nebepriklausė Sirijai. Karaliaus ir jo įpėdinių Hasmonėjų politika buvo užkariavimai. Pavergtų kraštų gyventojai buvo verčiami išpažinti judaizmą. Vėliau Hasmonėjų dinastija suskilo į įvairias grupuotes, kurios kariavo tarpusavyje ir su kaimyninių valstybių vadovais. 63 pr. Kr. romėnų karvedys Pompėjus užkariavo Jeruzalę ir paskyrė savo valdytoją. Tai buvo rūmų pareigūnas Antipatras, kurio tėvas prievarta buvo atverstas į judaizmą. Nors Judėja buvo satelitinė Romos valstybė, bet kunigai iš dalies turėjo valdžią.

Erodas, Antipatro sūnus, buvo paskirtas Galilėjos valdytoju. Mirus Antipatrui, Roma jam suteikė Judėjos karaliaus titulą. Jis stengėsi užvaldyti visą kraštą, kuriame į valdžią buvo prasiveržęs varžovas iš Hasmonėjų dinastijos. 37 pr. Kr. Erodas, romėnų padedamas, užkariavo Jeruzalę. Kovose tarp Marko Antonijo ir Oktaviano susirėmimuose dėl 44 pr. Kr. nužudyto Julijaus Cezario įpėdinystės, Erodas palaikė Marką Antonijų. Šiam galutinai pralaimėjus 31 pr. Kr., Erodas, prieš patvirtindamas jį Judėjos karaliumi, turėjo atsiprašyti Oktaviano, vėliau tapusio pirmuoju Romos imperatoriumi Augustu.

Erodas, kaip vyriausiasis sūnus vadintas Didžiuoju, buvo įžūlus, bet įžvalgus valdovas, mokėjęs sumaniai apsvarstyti remiamų grupuočių interesus. Jis pastatė pastatų, liudijančių jo šlovę. Tai ir Jeruzalės šventykla, ir gynybiniai įrenginiai, pavyzdžiui, Erodiumo tvirtovė į pietryčius nuo Betliejaus. Pastatų didybė išsilaikė neilgai. Praėjus tik 70 metų po karaliaus Erodo mirties (4 pr. Kr.), romėnams slopinant

***Erodiume ant kalno** stovėjo apvalioji tvirtovė, o apačioje, šiaurinėje dalyje, – rūmų statiniai. Čia buvo vandens telkinys, atstojęs ir geriamo vandens talpyklą.*

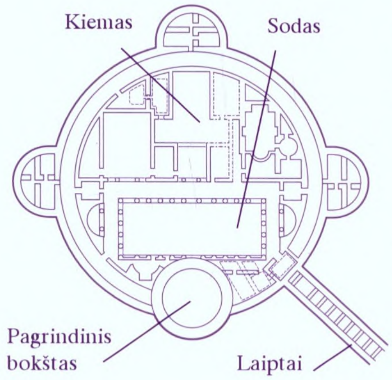

***Tuo laiku,** 4 pr. Kr., kai didžiausią valdžią pasiekęs mirė Erodas Didysis, į jo imperiją įėjo Judėja, Samarija ir Galilėja. Imperija plytėjo nuo Sirijos sienų šiaurėje iki Nabatėjų imperijos pietuose. Žemėlapyje pavaizduota teritorija ir įvairios karaliaus pastatytos tvirtovės. Iš begalybės Erodo statinių įspūdingumu išsiskyrė į pietryčius nuo Betliejaus pastatytas Erodiumas.*

Erodo tvirtovė
Tvirtovės rekonstrukcija pagal archeologinius duomenis. Statinys stovėjo ant dirbtinai paaukštinto kalno. Iškilus dideliam pavojui, pasislėpti čia galėjo karalius, o jam mirus, galėjo būti įrengtas mauzoliejus. Pasak žydų metraštininko, Erodas išties čia palaidotas, bet jo kapas neaptiktas.

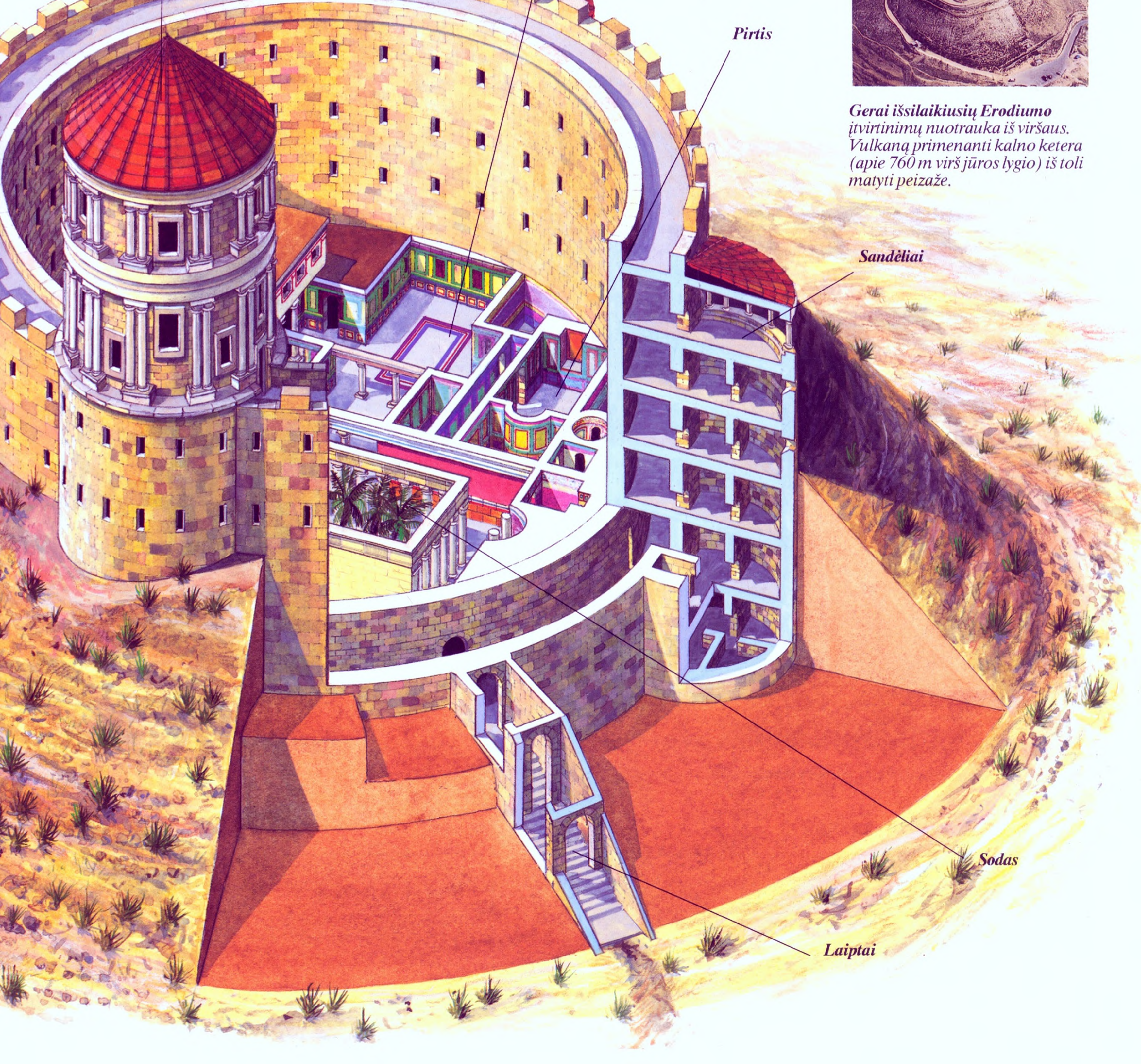
pirmąjį žydų sukilimą, šventykla ir kiti statiniai buvo visiškai sugriauti. Taip išsipildė Jėzaus pranašystė, kad Erodo šventykloje neliks akmens ant akmens.

Erodiumo tvirtovės planas. *Gynybinio įtvirtinimo vidinė teritorija buvo padalyta į dvi dalis. Pagrindinio bokšto papėdėje buvo įrengtas kolonomis apstatytas sodas, kitoje dalyje – rūmų pastatai, einantys aplink kryžiaus formos kiemą. Į šią kalvą vedė požeminiai laiptai – vienintelis įėjimas į pilį.*

Gerai išsilaikiusių Erodiumo *įtvirtinimų nuotrauka iš viršaus. Vulkaną primenanti kalno ketera (apie 760 m virš jūros lygio) iš toli matyti peizaže.*

Kristaus prisikėlimas (mozaika iš Bizantijos)

Naująjį Testamentą sudaro 27 knygos, daugelis jų parašytos 50–100 m. po Kr. Keturiose evangelijose pasakojama apie Kristaus gyvenimą ir darbus. Apaštalų darbuose pavaizduoti įvykiai po Kristaus mirties ir prisikėlimo. Aprašoma, kaip pirmieji krikščionys skleidė Gerąją Naujieną ir graikų bei romėnų pasaulyje kūrė bendruomenes. Įvairių autorių laiškai – ypač Pauliaus – naujosioms Bažnyčioms duoda patarimų ir drąsina krikščionis. Naujasis Testamentas baigiasi Apreiškimu Jonui, pranašingąja žinia apie Paskutinį teismą ir ateisiančią Dievo karalystę.

Evangelijos

Keturios evangelijos perteikia svarbiausius Jėzaus gyvenimo įvykius ir priskiriamos evangelistams Matui, Morkui, Lukui ir Jonui. Jose nerandame ištisos religijos įkūrėjo biografijos. Evangelijomis siekiama skleisti krikščioniškąjį tikėjimą ir ginti pirmuosius krikščionis. Pateikti Jėzaus gyvenimo epizodai įrodo, kad jis buvo Dievo Sūnus ir Kristus, Mesijas, Išganytojas, kurio žydai seniai laukė. Evangelijos, nors jose Kristaus gyvenimas vaizduojamas neištisai, gerai perteikia tuolaikinio gyvenimo atmosferą. Vaizdingai aprašomi kunigai ir pokalbiai, kelionės ir Jėzaus bičiuliai.

30 pr. Kr. | **20 pr. Kr.** | **10 pr. Kr.** | **1 po Kr.**

I Naujojo Testamento įvykiai

Biblijos įvykiai nustatomi apytiksliai

- *Erodas Didysis pradeda atstatyti Jeruzalės šventyklą (apie 20 pr. Kr.)*
- *Jėzaus gimimas (6 po Kr.)*
- *Romos prokuratorių valdymo pradžia (6 po Kr.)*
- *Jaunasis Jėzus šventykloje (apie 5 po Kr.)*

Meniška akmens tašyba iš Erodo rūmų Erodiume

Marija su kūdikiu

Hebrajų monetoje pavaizduotas įėjimas į šventyklą

II Judėjos karaliai

Erodas Didysis (37–4 pr. Kr.)

Erodas Archelajas, etnarchas (4 pr. Kr.–6 po Kr.)

Erodas Pilypas, tetrarchas (4 pr. Kr.–34 po Kr.)

Erodas Antipas, tetrarchas (4 pr. Kr.–39 po Kr.)

III Romos imperija

Augustas (27 pr. Kr.–14 po Kr.)

Imperatorius Augustas

Evangelijų parašymas

Jėzaus sekėjai evangelijų istorijas perduodavo žodžiu. Tik daug vėliau prisiminti epizodai buvo užrašyti, tikriausiai, graikų kalba.

Manoma, kad Evangelija pagal Morkų yra pirmoji ir, kad pagal ją bei kitus šiandien jau dingusius šaltinius (žinomus „Q" pavadinimu) Matas ir Lukas kūrė savo versijas. Jei šias tris evangelijas įmanoma lyginti vieną su kita, tai ketvirtosios, Evangelijos pagal Joną, stilius bei kalba labai skiriasi. Pastarojoje Evangelijoje yra epizodų, kurių nėra anose trijose, pavyzdžiui, kaip vanduo buvo paverstas vynu Kanoje. Be to, dėmesio centre yra teologinis aspektas; išsamiai nagrinėjamas Jėzaus ir Dievo santykis.

Iš pradžių evangelijos buvo anonimiškos. Tik daug vėliau joms buvo priskirta autorystė. Apaštalais gali būti laikomi Matas bei Jonas. Morkus tikriausiai buvo Petro vertėjas, o Lukas – Pauliaus bičiulis.

Apaštalų darbai ir laiškai

Apaštalų darbai, priskiriami taip pat Lukui, pasakoja apie krikščionybės išplitimą per Paulių ir jo bičiulius. Po Apaštalų darbų seka 21 laiškas pirmosioms krikščionių Bažnyčioms, siekiant jas padrąsinti ir sustiprinti jų tikėjimą. Net 13 iš tų laiškų neva bus parašęs Paulius, nors tyrinėtojai abejoja, ar iš tiesų visus jų. Šie laiškai yra aistringiausi ir asmeniškiausi visoje Biblijoje. Kiti 7 laiškai priskiriami įžymioms, su krikščionybe susijusioms, asmenybėms. Vieno laiško autorius nežinomas.

Naujasis Testamentas baigiasi Apreiškimu Jonui, simbolikos ir retų įvaizdžių turtingu įsakmiu tekstu, pranešančiu apie Dievo planą pasaulio pabaigoje išganyti žmoniją.

II a. po Kr. plito daugybė krikščioniškų religinių tekstų, tarp jų ir evangelijos. Pirmieji Bažnyčios tėvai ginčijosi dėl jų teisingumo, vienus išmesdavo, kitus įterpdavo, kol IV a. po Kr. atsirado tokia Naujojo Testamento struktūra, kurią turime ir šiandien.

20 po Kr. | 40 po kr. | 60 po Kr. | 80 po Kr. | 100 po Kr.

- *Jėzaus darbų pradžia (apie 28 po Kr.)*
- *Jonui Krikštytojui nukirsdinama galva (apie 28 po Kr.)*
- *Jėzaus nukryžiavimas (apie 30 po Kr.)*
- *Pauliaus atsivertimas (apie 34 po Kr.)*

Romėnų bareljefe Pauliaus laikų krovininis laivas

Evangelijos pagal Morkų sukūrimas (apie 30–70 po Kr.)

Evangelijų pagal Matą bei Luką ir Apaštalų darbų sukūrimas (apie 70–80 po Kr.)

Evangelijos pagal Joną ir Apreiškimo Jonui sukūrimas (apie 90–100 po Kr.)

Nukryžiuotasis Kristus

Pirmoji Pauliaus misijų kelionė (46–48 po Kr.)

Antroji Pauliaus misijų kelionė (50–52 po Kr.)

Žydų karas (66–70 po Kr.)

Trečioji Pauliaus misijų kelionė (53–57 po Kr.)

- *Jeruzalės šventyklos sugriovimas (70 po Kr.)*

Pauliaus areštas Romoje (59–61 po Kr.)

Pauliaus laiškai (50–60 po Kr.)

- *Pauliaus mirtis (apie 65 po Kr.)*

Iš šventyklos pagrobti fakelai nešami per Romą (Roma, Titusbogenas)

Erodas Agripa I (37–44 po Kr.)

Erodas Agripa II (50–100 pr. Kr.)

Poncijus Pilotas, Judėjos prokuratorius (26–36 po Kr.)

Klaudijus (41–54 po Kr.)

Kaligula (37–41 po Kr.)

Galba (68–69 po Kr.)

Otas (69 po Kr.)

Titas (79–81 po Kr.)

Tiberijus (14–37 po Kr.)

Neronas (54–68 po Kr.)

Vespasianas (69–79 po Kr.)

Domicianas (81–96 po Kr.)

Moneta su Augusto atvaizdu

Roma, tuo laiku kai gimė Jėzus, buvo sostinė milžiniškos pasaulio valstybės, nusidriekusios nuo Atlanto vandenyno vakaruose iki Juodosios jūros rytuose, nuo Reino šiaurėje iki Nilo pietuose. Viduržemio jūra, skalaujanti pavergtus kraštus ir provincijas, buvo Romos imperijos vidaus jūra.

14 po Kr. mirus pirmajam Romos imperatoriui Augustui, imperiją sudarė 36 provincijos, valdomos arba Senato, arba imperatoriui pavaldžių vietininkų (prokuratorių). Pasaulio valstybė turėjo veiksmingą valdymą ir stiprią kariuomenę, saugojusią sienas ir vidaus tvarką.

Augustas
Klastingai nužudžius Cezarį ir kilus pilietiniam karui, imperatoriaus įpėdinis Oktavianas (63 pr.Kr. – 14 po Kr.) Romos imperijoje išsikovojo vienvaldystę. Senatas jam suteikė „Augusto" (didingas) titulą. Imperijos provincijose jis buvo garbinamas, vėlesni imperatoriai – dievinami.

„Pax Romana"

Augusto išleista „Romos taika" skatino prekybą, kuri papildomai pelnydavosi iš vienybės ir gerų gatvių, kelių bei uostų.

Romos imperijoje buvo daugybė klestinčių miestų, o juose – imperijai būdingų statinių. Forumas buvo socialinio ir politinio gyvenimo centras. ši vieta kažkada buvo prekyvietė, į kurią susirinkdavo pirklių. Kiti romėnų miestams būdingi statiniai: maudyklės su šilto ir šalto vandens baseinais, pirtys, amfiteatrai gladiatorių kovoms, hipod-

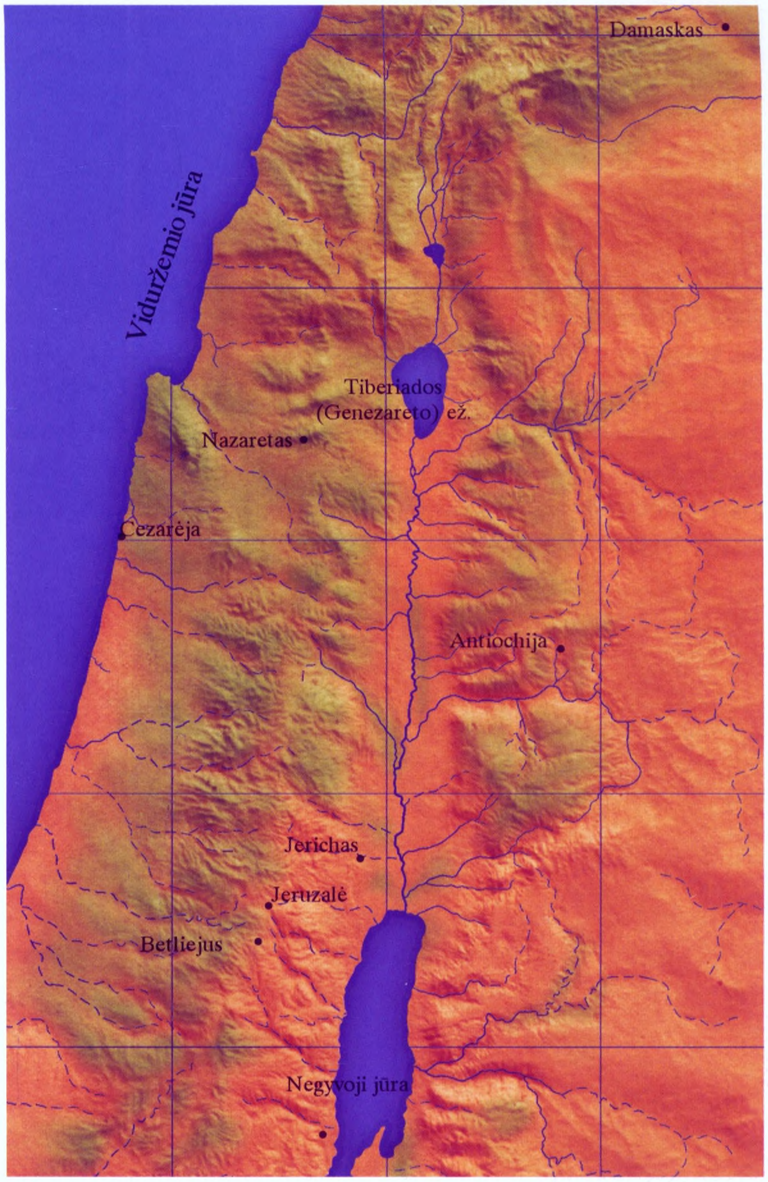
romai vežimų lenktynėms, bibliotekos ir teatrai.

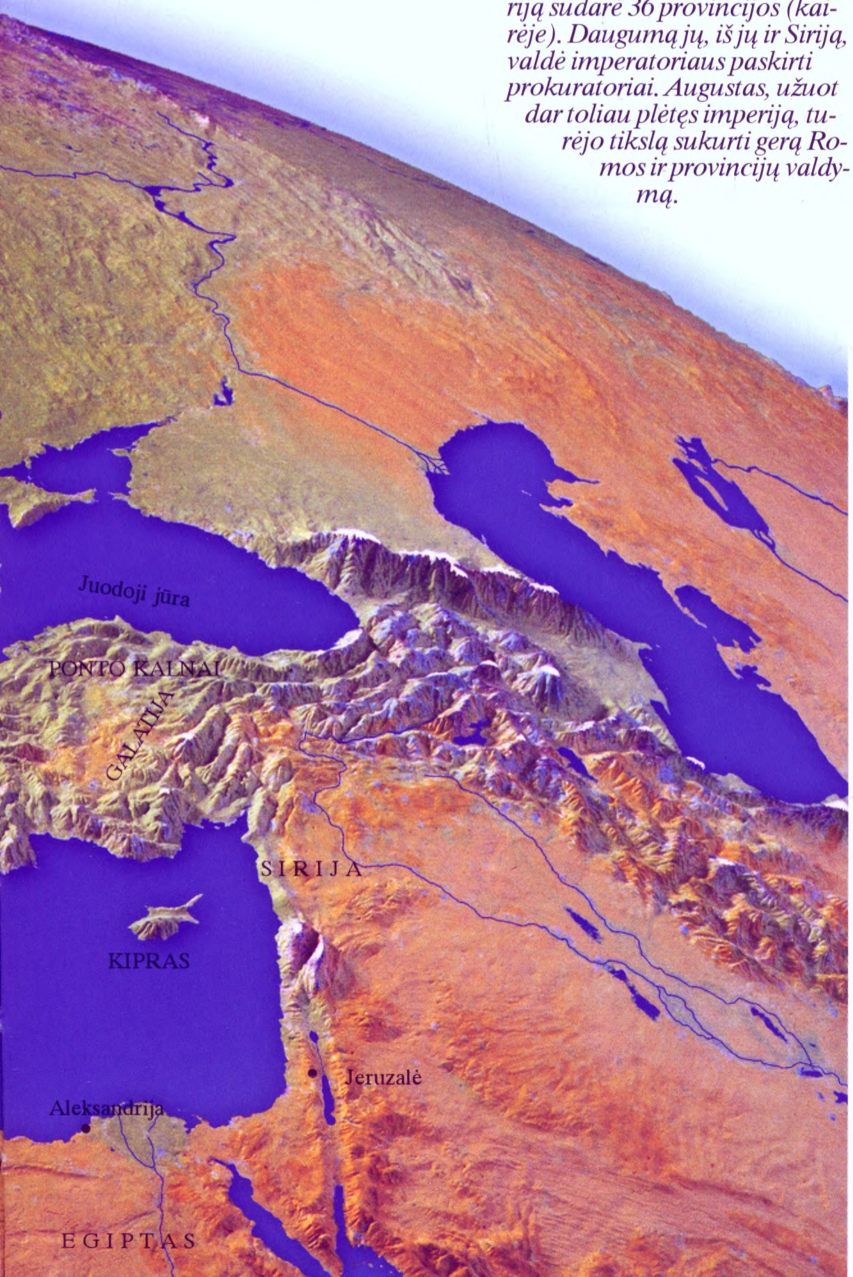
Rytuose romėnai atnešė taiką ir gerovę Mažajai Azijai bei Sirijai, išskyrus Judėjos sritį, kuri nuo 6 po Kr. buvo Romos provincija.

Kenčiančios žydų tautos įvaizdis dėl pagonių priespaudos galėjo būti stilizuotas.

Ištikimybė imperatoriui

Roma, be valstybinės religijos, toleravo ir kitas religijas, bet visi pavergtieji įvairiomis religinėmis apeigomis turėjo išpažinti ištikimybę imperatoriui. Už vengimą tai daryti buvo apkaltinama nelojalumu. Žydai visas savo viltis dėjo į Mesiją, kurio vedami jie turėjo nugalėti romėnus užkariautojus. Jų religingumas ir nacionalizmas dar labiau sustiprėjo valdant paperkamam ir nesupratingam Poncijui Pilotui. Iš nuolat kurstomų pasipiktinimo kibirkščių 66 po Kr. įsižiebė sukilimas, baigęsis Jeruzalės užkariavimu ir žydų išvarymu iš Palestinos.

Romos imperija
14 po Kr. mirus Augustui, imperiją sudarė 36 provincijos (kairėje). Daugumą jų, iš jų ir Siriją, valdė imperatoriaus paskirti prokuratoriai. Augustas, užuot dar toliau plėtęs imperiją, turėjo tikslą sukurti gerą Romos ir provincijų valdymą.

***Romos imperijos miestai** lenktyniavo praštmaniais statiniais. Triumfo arka Voliubilyje (Marokas) žmonėms turėjo priminti karo pergales. Kolonų gatvė netoli Palmyros (Sirija) (dešinėje) – būdingiausias galingiausios pasaulio valstybės rytinės dalies architektūros bruožas.*

***Daugelyje Romos imperijos** miestų stovėjo tokie amfiteatrai, kaip šis al Džeme (Tunisas). Romėnai ten susirinkdavo pasižiūrėti viešų pramogų – gladiatorių kovų ir žvėrių pjudymo.*

Švč. Mergelė su kūdikiu (mozaika)

Pasakojimai apie Jėzaus gimimą žydų mieste Betliejuje yra pagrindiniai krikščioniškosios tradicijos tekstai. Dvi skirtingas versijas apie Jėzaus vaikystę pateikia Evangelijos pagal Matą ir Luką. Jomis iliustruojamas Jėzaus reikšmingumas nuo pat pradžių. Gimimas vaizduojamas kaip nepaprastas įvykis. Tuo, kad Jėzus gimsta Betliejuje, pagrindžiama pranašystė, jog jis – Mesijas.

Lukas aprašo, kaip jauna moteris iš Nazareto išrenkama tapti Jėzaus motina. Pasirodo angelas ir praneša, kad iš Šventosios Dvasios ji pagimdysianti kūdikį. Matas papildo, kad po to pas Juozapą, Marijos sužadėtinį, ateina angelas ir ragina jį neatstumti savo moters, nes ji nebuvo jam neištikima, ji tik laukiasi kūdikio nuo Šventosios Dvasios, kuriam turės būti suteiktas Jėzaus vardas.

„Išklausę karaliaus, išminčiai leidosi kelionėn. Ir štai žvaigždė, kurią jie buvo matę užtekant, traukė pirma, kol sustojo ties ta vieta, kur buvo kūdikis."

Mt 2,9

Pasak Luko, Jėzus gimė valdant imperatoriui Augustui (30 pr. Kr – 14 po Kr.). Jo įsakymu vyko gyventojų surašymas, ir Juozapas su Marija turėjo užsiregistruoti Betliejuje, Juozapo gimtinėje. Neradę kur apsistoti, jie apsinakvojo tvarte, kur Marija pagimdė kūdikį ir paguldė jį į ėdžias. Piemenims, kuriems apie tai pranešė angelas, pirmiesiems teko garbė liudyti Jėzaus gimimą.

Evangelijoje pagal Matą dėmesio centre yra žvaigždžių aiškintojai, žyniai iš Rytų kraštų. Žyniams ryškiai šviečianti žvaigždė danguje buvo ženklas, kad gimė naujas žydų karalius ir jie sekė paskui ją. Erodas Didysis (37 – 4 pr. Kr.), Palestinos žydų valdovas, išgirdęs apie išminčių atvykimą ir priežastį, ima drebėti dėl savo sosto. Argi pranašas neišpranašavo, kad iš Betliejaus kils naujasis valdovas? Erodas įsako išminčiams rasti kūdikį ir jam pranešti. Žvaigždės vedini žyniai randa Mariją su Jėzumi ir apdovanoja juos smilkalais, auksu ir mira. Sapne įspėti nebegrįžti pas Erodą jie pasuko atgal į savo šalį. Lukas ir Matas pasakoja apie stebuklingą įvykį.

Paslaptingai žėrinti žvaigždė *tris išminčius nuvedė į tvartą, kuriame jie rado kūdikėlį Jėzų. Šioje sienos mozaikoje (Rovena, Italija) pavaizduoti trys išminčiai, naujajam žydų karaliui nešantys dovanų aukso, smilkalų ir miros.*

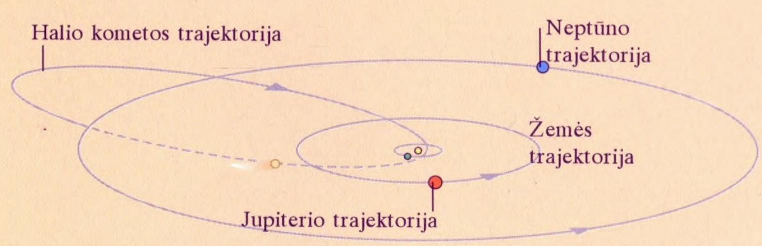

Betliejaus žvaigždė
Per pastaruosius du tūkstančius metų gamtos tyrinėtojai ne kartą tyrinėjo savybes žvaigždės, vedusios tris išminčius iš Rytų šalies iki tvarto Betliejuje.

Kai kurie astronomai laikosi nuomonės, kad tai greičiausiai buvo kometa. Deja, nėra jokių duomenų apie tai, kad Jėzaus gimimo metais būtų pasirodžiusi kometa. Apskaičiavus paaiškėja, kad Halio kometa pasirodė 12 metais pr. Kr., t.y. šešeriais metais anksčiau negu gimė Jėzus.
Brūkšninė linija (diagrama dešinėje) rodo Halio kometos trajektoriją Jupiterio ir Neptūno planetų atžvilgiu.
Kita mokslinė hipotezė tvirtina, kad Betliejaus žvaigždė – trumpaperiodė; blykstelėjo ir pradingo.
Pagal kitą teoriją, „žvaigždė" buvo dviejų žvaigždžių konjunkcija, kai atrodo, kad švyti viena.

Johannes Kepleris, XVII a. vokiečių astronomas, apskaičiavo, kad Saturno ir Jupiterio planetos konjunkcijoje buvo 7 pr. Kr., Jupiteris ir Venera – 3 pr. Kr. Kaip beaiškintume šią žvaigždę, ji visada išliks Kalėdų nakties dalimi.

Vaizdingu pasakojimu apie tris išminčius iš Rytų šalies pabrėžiamas kosminis šių įvykių reikšmingumas.

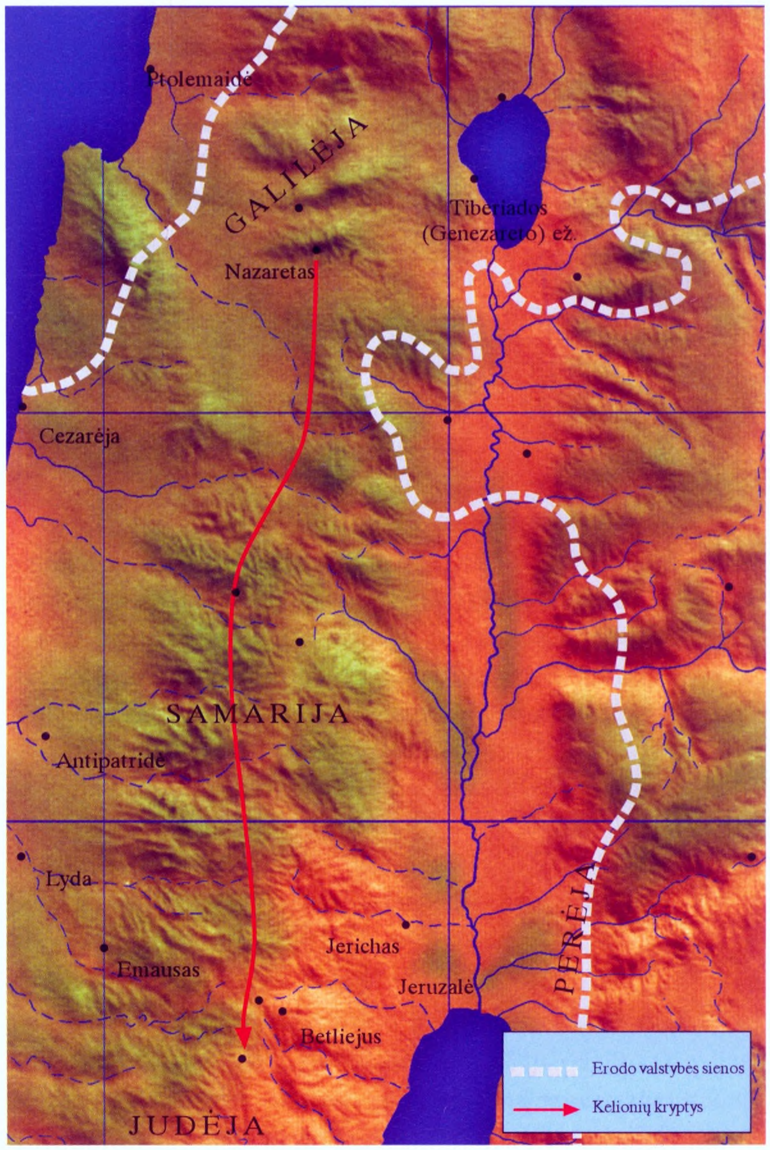

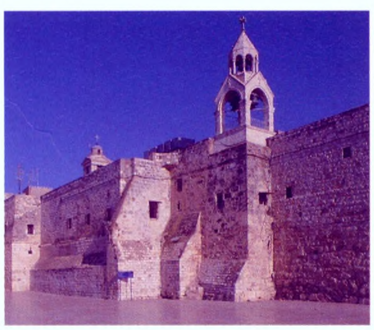

Betliejaus miestelis *(viršuje kairėje – šių dienų vaizdas, viršuje dešinėje – istorinė fotografija) yra 8 km į pietus nuo Jeruzalės, derlingose Judėjos kalvose. Pasak evangelisto Luko, tose kalvose piemenims pasirodė angelas ir pranešė apie Jėzaus gimimą. Giliai įtikėję piemenys nuskubėjo į tvartą prie kūdiko ir šlovino Dievą.*

Betliejaus bažnyčia *iškilusi virš tos vietos, kur, pasak Biblijos, gimė Jėzus. Šiandieninė bažnyčia buvo pastatyta VI a. imperatoriaus Justiniano toje pačioje vietoje, kur stovėjo senoji, 339 po Kr. imperatoriaus Konstantino Didžiojo motinos Elenos pastatyta bažnyčia.*

Įduboje *po bažnyčios altoriumi įtaisyta sidabrinė žvaigždė su Jėzaus gimimo datos įrašu. Bažnyčios vidaus apdaila per kryžiaus žygius buvo labai nusiaubta. XIX a. pabaigoje bažnyčia buvo restauruota.*

Kelionė į Betliejų
Evangelijoje pagal Luką pasakojama, kad tuo laiku, kai gimė Jėzus ir kraštą valdė Sirijos prokuratorius Kvirinas, vyko didelis gyventojų surašymas. Tokiame kontekste atsirado pasakojimas apie Juozapo ir jo nėščios žmonos Marijos kelionę iš Nazareto Galilėjoje į pietus, į Juozapo gimtinę Betliejų Judėjoje. Įtemptoje kelionėje jie įveikė 120 km ir į vakarus nuo Jordano – toks turėjo būti maršrutas – kirto nesvetingąją Samariją.

Šventoji Šeima bėga į Egiptą

Apie įvykius po Jėzaus gimimo pasakoja tik evangelistai Lukas bei Matas, bet jų versijos labai skiriasi. Ir iš jų mažai sužinome apie Jėzaus vaikystę ir jaunystę, prabėgusią Nazarete. Lukas pasakoja, kaip Šventoji Šeima Jeruzalėje ieškojo bažnyčios, kad galėtų paaukoti, kaip nustatyta Įstatyme. Matas praneša, kaip Marija ir Juozapas su sūnumi bėga į Egiptą nuo Erodo persekiojimų.

Šventyklos aplankymas

Lukas pasakoja, kad Jėzus buvo apipjaustytas praėjus 8 dienoms po gimimo ir jam buvo suteiktas Jėzaus vardas. Vardas Jėzus (hebr. tariamas Ješūva) reiškia „išgelbėtojas". Vėliau Marija ir Juozapas su Jėzumi išvyksta iš Betliejaus į Jeruzalę, esančią už 8 km į šiaurę, ieškoti bažnyčios apeigoms atlikti. Marija turėjo paaukoti ir užbaigti 40 dienų trukusį apsivalymo tarpsnį. Antrasis ritualas buvo „pirmagimio pašventinimas". Kaip reikalavo Įstatymas, Marija ir Juozapas nunešė savo kūdikį į Jeruzalę, nes kiekvienas pirmagimis berniukas turi būti „pašvęstas Viešpačiui".

> *„Dabar gali, Valdove, kaip buvai žadėjęs, leisti savo tarnui ramiai iškeliauti, nes mano akys išvydo tavo išgelbėjimą."*
>
> Lk 2,29–30

Kai Šventoji Šeima įžengė į šventyklos išorinį kiemą, juos sutiko Simeonas, kuriam Šventoji Dvasia buvo apreiškusi, kad jis nenumirsiąs, kol nepamatysiąs Kristaus. *„Simeonas jį paėmė į rankas, šlovino Dievą..."* (Lk 2,28). Paskiausiai Simeonas palaimino visus juos tris, išpranašaudamas Jėzui, kad Izraelyje „šis skirtas daugelio... nupuolimui ir atsikėlimui." Jėzaus motinai pranašavo daug skausmo.

Evangelijoje toliau atsiranda dar vienas veikėjas. Po susitikimo su Simeonu prie Šventosios Šeimos prieina 84 metų našlė Ona. Ji pristatoma pranaše. Ona atpažįsta Jėzuje Dievo Siųstąjį ir dėkoja už tai Dievui. Viską atlikę, kaip numato Įstatymas, Juozapas su šeima grįžta į Galilėją, į gimtą miestą Nazaretą.

Bėgimas į Egiptą

Mato pasakojime pateiktas visai kitoks įvykis, nutikęs po Jėzaus gimimo. Juozapas, sapne įspėtas angelo, su savo šeima bėga į Egiptą nuo Romos paskirto Judėjos karaliaus Erodo persekiotojų. Erodui, pasak Mato, buvo išpranašautas naujojo karaliaus gimimas, todėl jisai, drebėdamas dėl savo sosto, įsako išžudyti visus berniukus iki 2 metų amžiaus. Spėjama, kad bėgimą į Egiptą Matas vaizdavo pagal Senojo Testamento dokumentus. Pagal Šventąjį Raštą, Izraelis buvo paėmęs Pažado Žemę iš Egipto, o Mesijas, Izraelio išgelbėtojas, turi ateiti iš Egipto ir įkurti amžinąją Dievo karalystę.

Po Erodo mirties, taip Matas užbaigia šį epizodą, Šventoji Šeima sugrįžta į Judėją ir apsistoja Nazarete.

Jėzaus auklėjimas

Evangelijose beveik nieko nėra parašyta apie jaunojo Kristaus gyvenimą Nazarete. Klintinių kalvų ir derlingų laukų apsuptas mažas miestelis buvo būdinga Galilėjos valstiečių gyvenvietė. Joje – vienaaukščių namų ir siaurų gatvelių sankaupa, turgaus aikštė ir sinagoga. Atvykėliams Nazaretas darė apsnūdusio miestelio įspūdį, nors per jį ėjo pagrindinis kelias tarp Damasko bei Egipto ir pajūrio, taigi jį labai greitai pasiekdavo naujausios žinios ir nuo Seforio į šiaurės vakarus buvo nutolęs tik per 6 km. Ten iki 22 po Kr. rezidavo Erodas Antipas, Galilėjos valdovas.

Manoma, kad Jėzus sekė savo tėvo pavyzdžiu ir išmoko dailidės amato. Jo santykis su religija buvo kaip brandžios asmenybės: jis lankė sinagogą, nagrinėjo Torą ir kitas Izraelio istorines knygas.

Evangelijoje pagal Luką pavaizduotas atsitikimas, įvykęs, kai Jėzui buvo 12 metų. Velykų švenčių proga Šventoji Šeima iškeliavo į Jeruzalę. Grįždami namo, tėvai pastebėjo, kad jo nėra kartu, kad jis pasilikęs šventykloje. Jį rado pas Rašto aiškintojus, pasinėrusį į diskusiją apie žydų įstatymus. Rašto aiškintojus labai nustebino jo žinios ir protas. Tai vienintelis epizodas, aprašantis Jėzaus jaunystę evangelijose. Išskyrus šias žinias, Naujajame Testamente nėra jokių duomenų apie Jėzaus jaunystę.

Judėja Jėzaus vaikystės laikotarpiu
Jėzus augo pasaulyje, valdomame vieno miesto – Romos. Jo tauta, žydai, priešinosi romėnų viešpatavimui ir juos laikė svetimšaliais pagonimis. 6 po Kr. žydai sukilo. Vadovaujant Galilėjos Judui, jie siekė nusimesti romėnų jungą. Ypač jie maištavo prieš didelius gynybai skiriamus mokesčius. Prieš maištininkus romėnai panaudoję brutalią jėgą. Kokia buvo Jėzaus politinė nuostata romėnų užkariautojų atžvilgiu, nežinoma, išskyrus tai, kad Evangelijoje pagal Morkų cituojami tikriausiai autentiški Jėzaus žodžiai: „Kas ciesoriaus, atiduokite ciesoriui, o kas Dievo – Dievui."

Žydų moneta iš tų laikų, kai gimė Jėzus

Kita monetos pusė

Erodo šventykla
Jėzus buvo pašventintas Erodo šventykloje, kurią 70 po Kr. užkariaudami sugriovė romėnai. Iliustracijoje viršuje pavaizduotas šventų švenčiausiosios maketas. Puošnios kolonados supa aikštę prieš šventyklą, kuri ir vėliau Jėzaus gyvenime buvo svarbi. Būdamas 12 metų, Jėzus čia diskutavo su Rašto aiškintojais apie žydų įstatymus, o suaugęs iš šios šventyklos išvaikė prekeivius ir pinigų keitėjus.

***Per Velykų** (Paschos) šventę Jeruzalėje Jėzus diskutavo su Rašto aiškintojais. XII a. tapyboje (iliustracija viršuje) pavaizduotas Jėzus tarp suaugusiųjų, nustebintų žydų įstatymų išmanymu. Pascha ir šiandien švenčiama izraelitų išsivadavimui iš Egipto vergijos atminti.*

***Jėzaus palyginimai** paimti iš gamtos. Savo mintis jis iliustruoja vynuogynų, figmedžių, gėlių ir žvėrių įvaizdžiais. Tam tikriausiai jį paskatino Galilėjos (viršuje) kraštovaizdis, kuriame įsikūręs jo miestas Nazaretas. Šiaurinė Jeruzalės provincija, esanti atokiau nuo judrios Jeruzalės, garsėjo derlingomis žemėmis ir skaniais produktais.*

***Vaikystę Jėzus praleido Nazarete.** Nors miestas buvo įsikūręs prie svarbaus Palestinos prekybos kelio, tai buvo apsnūdusi vieta, kurios šimtmečiais nepaliesdavo visuomeninis ir religinis Izraelio gyvenimas. Gal tą apsnūdimą lėmė ir geografinė miesto padėtis: Nazaretas buvo santykiškai izoliuotas slėnyje, pietinėje Libano kalnų dalyje tarp stačių kalnų šiaurėje, vakaruose bei rytuose ir su garsiu apvaliaviršūniu Taboro kalnu. Nuotraukoje (viršuje kairėje), fotografuotoje XX a. pradžioje, Nazaretas – mažas kaimiečių miestelis. Šiandien ten (viršuje dešinėje) gyvena apie 60 000 gyventojų. Nepaisant visų šiuolaikinių pokyčių, miestelis išlaikė istorinį savo žavesį.*

Jėzaus krikštas (bronzinis reljefas ant krikšto indo)

Pasak Evangelijų, Jėzus buvo trisdešimties, kai išvyko iš Nazareto ir pradėjo viešąją veiklą visuomenėje. Darbams buvo pasirengta po to, kai Jonas pakrikštijo Jėzų ir po gundymų dykumoje.

Žydų religijoje ligšiolei daug apsivalymo ritualų. Kultinis švarumas buvo labai svarbus. Todėl yra patvirtinti įvairiausi apsiplovimai. Apsivalymo apeigos judaizme turėjo būti kartojamos nustatytais laiko tarpais, o vienkartinis krikštas buvo „atrastas" Jono. Todėl jis vadinamas Jonu Krikštytoju. Jonas krikštą suprato kaip atgailos apeigą. Jis krikštijo žmones, kad apvalytų nuo nuodėmių ir parengtų Dievo karalystei.

Visus, kurie brido į upę krikštytis, Jonas ragina atsiversti: *„Atsiverskite, nes prisiartino dangaus karalystė!"*

„Ir iš dangaus pasigirdo balsas: „'Tu mano mylimasis Sūnus, tavimi aš gėriuosi.'"

Mk 1,11

Jonas krikštijo Jordano vandenyse, prie Judėjos dykumų uolėtųjų krantų. Čia Jonas pakrikštijo ir Jėzų. Tai, matyt, istorinis faktas. Evangelijoms darė įtaką vėlesnių Jėzaus darbų reikšmingumas. Krikštu pasinaudojama kaip priemone parodyti Jėzui patarnaujantį Joną ir pabrėžti, kad Jėzus – Dievo Sūnus. Pasakojime akcentuojama, kad Jėzus išklausė Jono pamokslą ir todėl pasikrikštijo.

Gundymas dykumoje

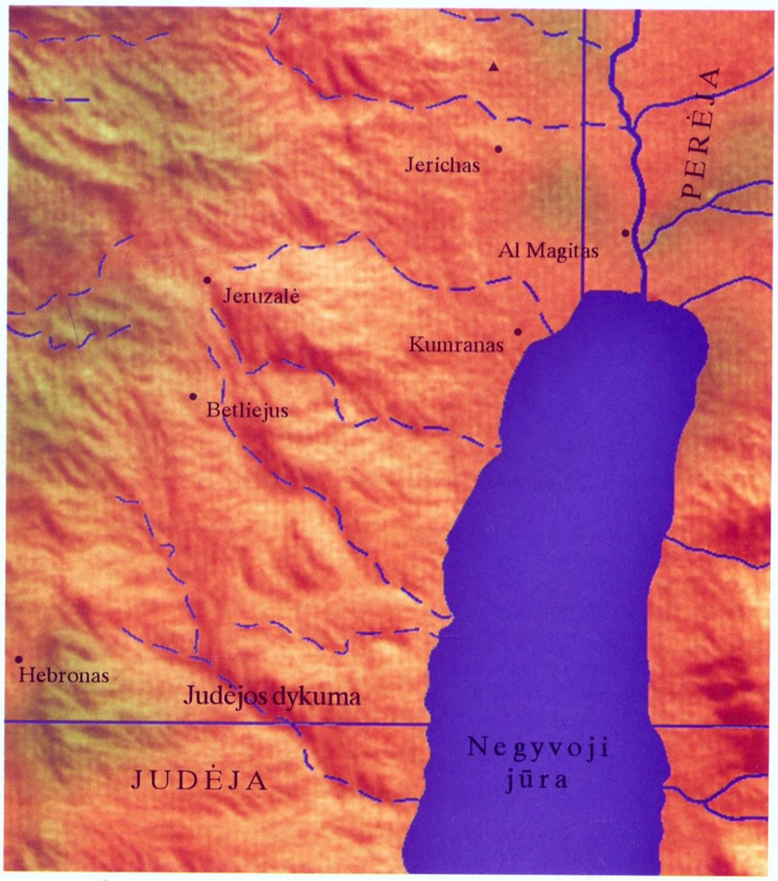
Po krikšto ir po Dievo apsireiškimo sinoptikai pasakoja, kad Šventoji Dvasia nuvedė Jėzų į dykumą, ir ten jį gundė arba bandė velnias. Ši dykuma lyginama su niauria dykyne, besidriekiančia nuo Jeruzalės pakraščių į rytus iki Negyvosios jūros pakrančių. Pasak liaudies prietarų, ten buvo apsigyvenusios piktosios dvasios. Jėzus dykumoje pasninkavo 40 dienų ir 40 naktų. Pasirodė velnias ir reikalavo akmenis paversti duonos kepalais. Jėzus jam atkirto sakydamas: *„Žmogus gyvas ne viena duona, bet ir kiekvienu žodžiu, kuris išeina iš Dievo lūpų."*

Po to velnias nusivedė Jėzų į Jeruzalę ant šventyklos šelmens ir reikalavo šokti žemyn. Velnias nurodo Šventąjį Raštą, kuriame parašyta, kad Dievas atsiųsiąs angelą Jėzui apsaugoti nuo susižeidimų. Jėzus atsisako, tardamas, kad esą blogai išbandyti Dievą. Paskiausiai nusivedė velnias Jėzų į kalną, nuo kurio jis galėjo matyti *„viso pasaulio karalystes bei jų didybę"*. Jos priklausys Jėzui, jei jis pagarbinsiąs velnią. Jėzus atmetė ir šį gundymą tardamas, tik Dievą reikia garbinti ir jam vienam tarnauti. *„Tuomet velnias nuo jo atsitraukė; štai angelai prisiartino ir jam tarnavo"* (Mt 4,11).

Jėzaus krikštas
Ankstyvųjų laikų mozaikos (dešinėje) viduryje stovi Jėzus, kairėje – Jonas Krikštytojas. Balandis simbolizuoja Šventąją Dvasią, nusileidžiančią iš dangaus (Dievo malonės ženklas). Balsas pranešė, kad Jėzus esąs Dievo Sūnus.

Krikštas ir gundymas
Kur Jėzus buvo pakrikštytas, ligšiolei nesutariama. Dažniausiai minimas al Magtas, esantis į pietus nuo Jericho. Netoliese, Kumrane, gyveno esėjai – religinė sekta, iš kurios tikriausiai buvo kilęs ir Jonas Krikštytojas. Velnias Jėzų gundė Judėjos dykumoje.

Esėjai

Tai, kad Jonas Krikštytojas krikštydavo panardindamas galvą ir asketiškas jo gyvenimo būdas bei kai kurie jo pamokymai, leidžia daryti prielaidą jį buvus žydų sektos nariu – esėjumi (aramėjų kalba „pamaldieji"). Ši sekta gyveno Kumrane, į šiaurės vakarus nuo Negyvosios jūros.

Kasinėjant Kumraną, buvo rastos bendruomenės patalpos, refektoriumas, skriptoriumas, taip pat tvartai ir puodų žiedykla. Skriptoriume esėjai perrašinėdavo Šventąjį Raštą. Tai patvirtina rastos juodojo skalūno lazdelės ir rašalinės (dešinėje).

Griežtai asketiškai gyvenę esėjai valgydavo kartu ir dalijosi įsigytu turtu. Jie save vadino tikraisiais Dievo vaikais. Jie nepripažino pamaldų šventykloje ir aukojimų. Jų religiniai vadai save kildino iš kunigo Sadoko, gyvenusio karaliaus Dovydo viešpatavimo laikais, palikuonių. Kadangi esėjai tikėjo, jog greitai ateis pasaulio pabaiga, tai jie daug dėmesio skyrė kasdieniam ritualiniam apsivalymui. Tai patvirtina iškastos baseinų, vandens indų liekanos.

Viena iš olų, *esančių kalvose aplink Kumraną, kurioje buvo rasti beveik 2000 metų senumo rankraščių ritiniai. Spėjama, kad jie saugumo sumetimais buvo paslėpti olose 68 pr. Kr. per žydų maištą prieš romėnus.*

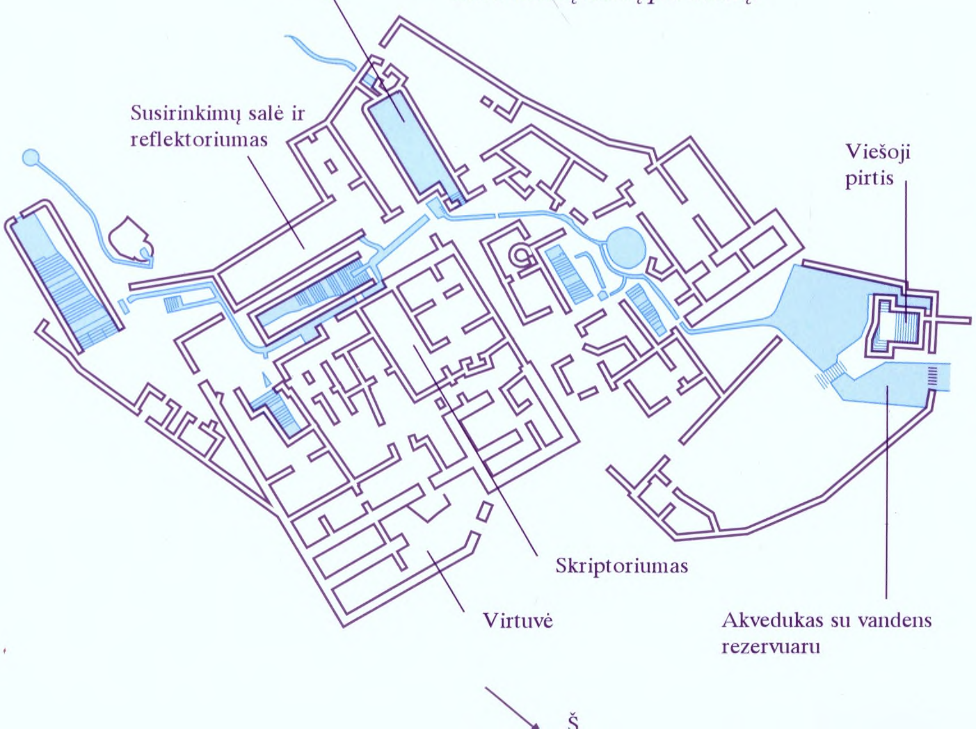

Anų laikų gyvenvietė prie Kumrano *– vieni griuvėsiai. Jėzaus laikais čia gyveno esėjų sekta, į ordiną panaši bendruomenė. Jie gyveno asketiškai, todėl turėdavo atsisakyti asmeninės nuosavybės, griežtai laikytis kulto ritualų ir gyventi saikingą seksualinį gyvenimą.*

Kumrano gyvenvietė

Esėjų gyvenvietė buvo gerai aprūpinta vandeniu. Iš kalvų žemyn buvo nutiestas akvedukas. Vandenį jie laikydavo baseinuose.

Netoliese akveduko buvo įrengta viešoji pirtis ritualiniams apsivalymams, kuriuos esėjai atlikdavo keletą kartų per dieną.

Negyvosios jūros rankraščiai *buvo surasti 1947 m. Kumrano kalnų oloje. Daug ritinių (viršuje) buvo aptikta moliniuose induose (kairėje). Tarp rastų rankraščių buvo Biblijos tekstai ir komentarai.*

Viešasis Jėzaus veikimas

Pasak Biblijos, Jėzus per trejus viešojo veikimo metus daug keliavo. Daugelis tų vietų, kurias jis lankė, yra žinomos, bet nemažai atvejų, kai evangelijoje jos tiksliai nenurodomos.

Jėzus nukeliaudavo net į šalies pietus, į Jeruzalę, dažniausiai apsistodavo šiaurinėje Galilėjos dalyje. Čia jis gydė ir sakė pamokslus, čia aplink save subūrė pirmuosius mokinius. Anot istoriko Juozapo (I a. po Kr.), regionas buvo derlingas žemdirbių kraštas, kuriame vešliai augo graikmedžiai, figmedžiai, vynmedžiai ir alyvmedžiai. „Kraštas buvo tinkamas žemdirbystei ir gyvulininkystei, turtingas miškų ir įvairiausių medžių." Žuvų gaudymo, javų sėjos ir pjovimo, avių auginimo ir darbo vynuogyne įvaizdžiai ir scenos, kurias Jėzus įterpdavo į savo istorijas ir palyginimus, rodo, koks įvairus buvo kraštovaizdis.

Regiono viduryje tyvuliuoja gėlo vandens, 20 km ilgio ir 13 km pločio Tiberiados ežeras. Šio ežero vietovėms Jėzus skyrė ypatingą dėmesį. Jo veiklos centras arba tarsi antroji gimtinė buvo Kafarnaumas, įsikūręs ant šiaurinio ežero kranto. Prie Tiberiados ežero buvo gydomi ligoniai, aklieji, taip pat penkiais kepalėliais duonos ir dvejomis žuvimis pamaitinti penki tūkstančiai žmonių. Jėzus lankėsi ir kitose Galilėjos vietose, pavyzdžiui, Kanoje, kur vandenį pavertė vynu, ir Naine, kur Jėzus prikėlė mirusį našlės sūnų.

1

2

Viršuje: *Jėzus gydo kurčnebylį. Paveikslas vienoje iš Šveicarijos bažnyčių (XII a.).*
Fone: *alyvmedžių giraitė Šventojoje Žemėje.*
Žemėlapyje: *Galilėja.*

1. *Tiberiados ežeras.*
2. *Vynuogynai į pietus nuo Betliejaus.*
3. *Betsaidoje Jėzus aklam žmogui grąžino regėjimą.*
4. *Mozaika su žuvimis iš sinagogos Tiberiadoje (IV a.)*

Ptolemaidė
Kafarnaum
GALILĖJA
Kana
Genezareto ež.
Tiberiados
Nazaretas
Nain

4

3

Konsolė iš sinagogos (Kafarnaumas)

Visose keturiose evangelijose vienodai pasakojama apie išskirtinį, Dievo duotą Jėzaus sugebėjimą daryti stebuklus. Teologai ligšiolei nagrinėja stebuklų autentiškumą ir simbolių reikšmę. Stebuklai šiandien skirstomi į išgydymo (įskaitant ir piktųjų dvasių išvarymą) ir gamtos jėgų sutramdymo: Jėzaus ėjimas vandeniu ir audros nutildymas.

Du žinomiausius stebuklus Jėzus padarė prie Tiberiados ežero. Vienas stebuklas įvyko, kai Jėzus su mokiniais norėjo perplaukti į kitą krantą ir juos užklupo smarki audra. Virš ežero dažnai prasiaučia viesulai, susidarę Hermono kalne arba Golano aukštumose. Kai bangos pradėjo daužyti valtelę, mokiniai persigando ir pažadino Jėzų. Jis atsistojo, sutramdė vėją ir bangos nurimo.

Kitas Jėzaus stebuklas prie Tiberiados ežero yra penkių tūkstančių

> ■ *Juos pagavo didi baimė, ir jie kalbėjo vienas kitam: „Kas gi jis toks? Net vėjas ir marios jo klauso!"*
>
> Mk 4,41

žmonių pamaitinimas. Nors buvo tik penki duonos kepalai ir dvi žuvys, visi pasisotino. Po to Jėzus vienas pasitraukė į kalną pasimelsti. Mokiniai, irkluodami atgalios, išvydo Jėzų, einantį vandeniu ir išsigando.

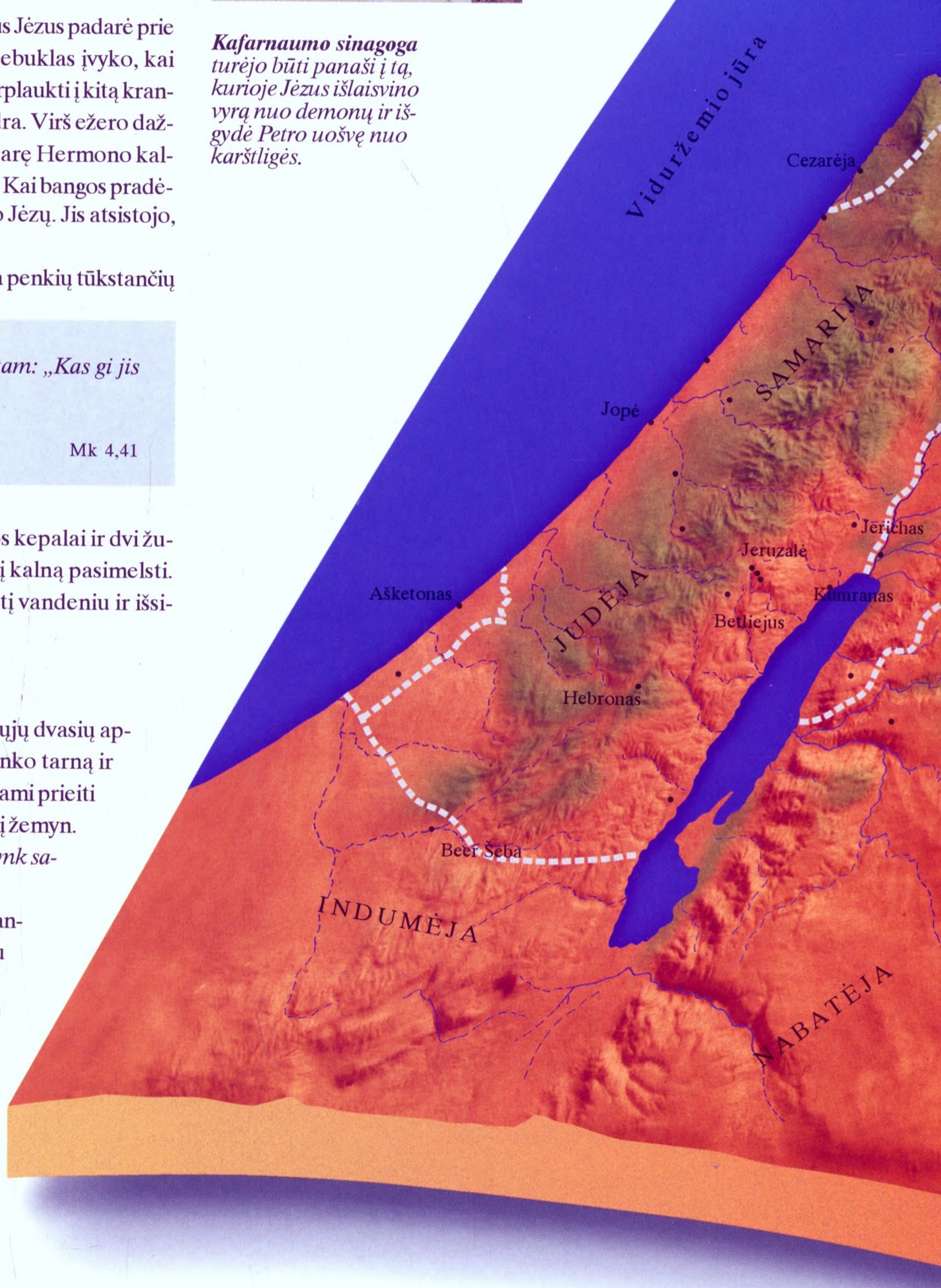
Jėzaus pagydymai

Jėzus daug stebuklų padarė ir Kafarnaume: iš piktųjų dvasių apsėsto vyro išvarė demoną, pagydė romėnų šimtininko tarną ir paralitiką, kurį draugai atnešė neštuvais ir, negalėdami prieiti prie Jėzaus, praplėšė stogą ir nuleido paralyžiuotąjį žemyn. Išvydęs jų tikėjimą, Jėzus tarė paralitikui: *„Kelkis, imk savo neštuvus ir eik namo."*

Apie kai kuriuos Jėzaus stebuklus pasakoja tik evangelistas Jonas. Pavyzdžiui, vandens pavertimas vynu vestuvėse Kanoje. Įspūdingiausias Jėzaus stebuklas yra Lozoriaus, mirusio prieš keturias dienas, prikėlimas iš numirusių. Jėzus įsakė nuritinti akmenį nuo kapo, priėjo prie savo draugo ir paliepė jam išeiti. Iš tiesų Lozorius pakilo. Jo rankos ir kojos buvo apvyniotos aprišalais, o veidas apdengtas drobule.

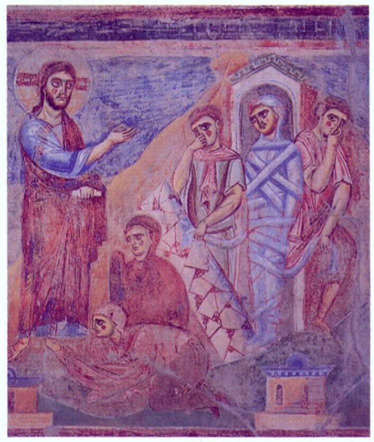

Kafarnaumo sinagoga *turėjo būti panaši į tą, kurioje Jėzus išlaisvino vyrą nuo demonų ir išgydė Petro uošvę nuo karštligės.*

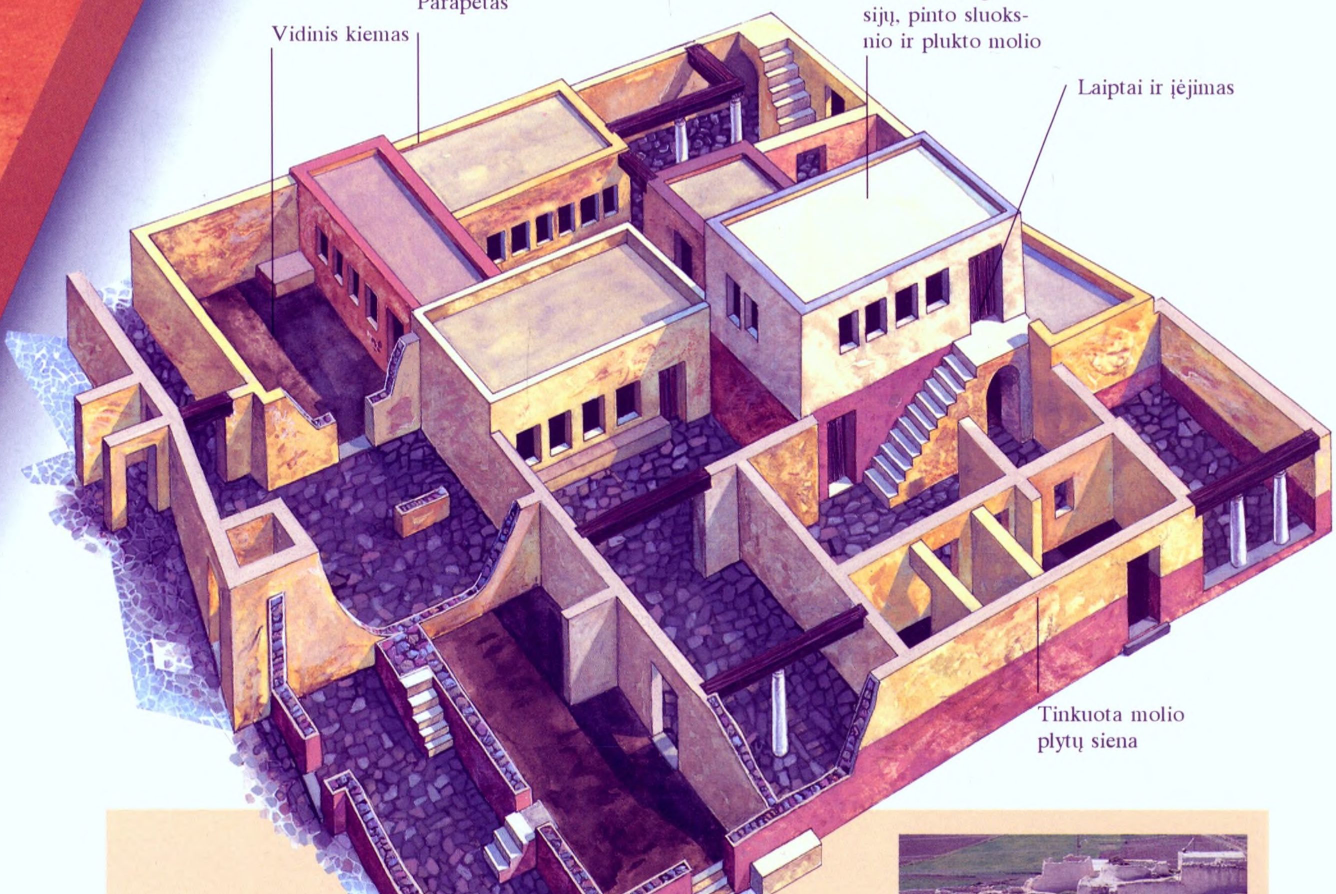
Palestina Jėzaus laikais
Daugumą stebuklų Jėzus darė savo gimtinėje Galilėjoje. Bet ir kitose vietovėse jis buvo žinomas kaip stebukladarys, pavyzdžiui, Finikijoje. Ten jis pagydė pagonės moters dukterį. Jeruzalėje Jėzus išgydė daugybę ligonių ir vienam neregiui nuo vaikystės sugrąžino akių šviesą. Sužavėti žmonės pasiklausyti Jėzaus mokymų atvykdavo iš labai toli – Judėjos, Idumėjos ir net viso Jordano slėnio.

Šiame viduramžių paveiksle *Jėzus prikelia Lozorių iš numirusių. Kai Jėzus atvyko, Lozorius jau keturios dienos buvo miręs. Jis įsakė numirusiajam keltis ir išeiti iš kapo. Nuotraukoje kairėje matome kapą Betanijoje. Šis kapas laikomas tikruoju Lozoriaus kapu.*

Namai Palestinoje I a. po Kr. *Pasak evangelisto Morkaus, paralitiko draugai turėjo pralaužti stogą, kad per angą neštuvais jį galėtų nuleisti žemyn pas Jėzų. Tai padaryti buvo nesunku, nes dauguma Artimųjų Rytų namų (kaip ir ligi šiolei) turėjo plokščius stogus iš pinto sluoksnio ir molio. Nors stogai nuolat turėjo būti taisomi, jie buvo praktiški. Pastogėse būdavo miegama, kabinami skalbiniai arba laikomi vaisiai. Paprasti namai dažniausiai būdavo vienaaukščiai, tik dviejų lygmenų. Viršuje gyvendavo šeima, apačioje būdavo laikomi gyvuliai. Per duris ir mažus aukštus langus į vidų patekdavo pakankamai šviesos.*

Kafarnaume*, kur Jėzus darė įvairius stebuklus, šių dienų gyventojai namus stato taip, lyg per pastaruosius du tūkstančius metų niekas nebūtų pasikeitę.*

Armėnų mozaikoje – pintinė su vynuogėmis

Jėzaus apreiškimo centre – artėjanti Dievo karalystė. Jėzus, kaip ir Jonas Krikštytojas, Dievo karalystės artumą supranta laiko prasme, tik iš jos laukia ne Dievo teismo, kurio išvengia tik atsivertę ir atgailaujantys. Jėzus laukia Dievo, kaip jėgos, kuri padės ir išgelbės.

Jėzaus apreiškimo esmę sudaro palyginimai. Jais suprantamai iliustruojamas Dangaus karalystės atėjimas. Jie paaiškina Dievo veikimą ir klausytojams tenka apsispręsti. Jie skatina klausytojus deramai elgtis.

Palyginimai – sąmojingi pasakojimai iš kasdienio gyvenimo. Kiekvienas klausytojas be vargo gali atpažinti save. Vienas palyginimas nuo kito skiriasi savitumu. Palyginimas apie sūnų palaidūną perteikia mintį, kaip elgiasi mylintis Dievas. Tėvas – tai, pirmiausia, apie jį – išskėstomis rankomis eina pasitikti grįžtančio atgailaujančio sūnaus, vietoj to, kad pasmerktų jį už paklydimus. Ir niekas negali jo perkalbėti taip nedaryti.

■ *„Dangaus karalystė panaši į dirvoje paslėptą lobį. Atradęs jį, žmogus niekam nesako; iš to džiaugsmo eina, parduoda visa, ką turi, ir perkasi tą dirvą."*

Mt 13,44

Daugiaprasmiai palyginimai

Bet ne visi palyginimai, kuriuos Jėzus pasakodavo, tokie vienprasmiški, kaip palyginimas apie sūnų palaidūną; todėl žmonėms būdavo sunku juos suprasti. Pavyzdžiui, palyginimas apie apie ūkininkus žmogžudžius, kurie šeimininko tarnus, atėjusius derliaus dalies, užmušė akmenimis. Jėzui paklausus klausytojų, ką šeimininkas turįs daryti, jie atsako: *„Jis žiauriai nužudys piktadarius ir išnuomos vynuogyną kitiems ūkininkams, kurie, atėjus metui, atiduos vaisių"* (Mt 21,41). Jėzus kritikavo tuometines religines oficialiąsias gyvenimo normas. Šeimininkas – tai Dievas, o tarnai – pranašai; šeimininko sūnus yra pats Jėzus, o piktieji ūkininkai – fariziejai ir vyriausieji kunigai.

Įsakmus kreipimąsis

Įsakmūs Jėzaus palyginimai turėjo didžiulį poveikį todėl, kad jie rėmėsi pavyzdžiais iš kasdienio jų gyvenimo: vynuogių auginimo, sėjos, derliaus nuėmimo arba avių auginimo. Vienas žinomiausių palyginimų yra apie sėjėją. Vienus grūdus paukščiai sulesa, kiti nukrinta į uolėtą žemę, dar kiti – į erškėčius ir būna jų nustelbti. Tik keli grūdai nukrinta į gerą dirvą ir duoda derlių. Grūdai – tai Dievo žodis, o gera žemė – žmonės, kurie klausosi žodžio, jį supranta ir pagal jį gyvena.

Palyginimu apie tinklą buvo priminta klausytojams, kad artėja pasaulio pabaigos laikas. Žvejai žuvims sugaudyti į jūrą užmeta tinklą. Kai tinklas pilnas žuvų, ištraukia jį ir susėdę gerąsias žuvis susideda į savo krepšius, o blogąsias išmeta. Taip reikia suprasti pranašystę apie Paskutinį teismą, kai galutinai bus atskirta, kas gera ir kas bloga.

Jėzaus palyginimai randami pas sinoptikus ir Morkaus evangelijoje, taip pat žodiniuose šaltiniuose.

***Jėzus** kalbėjo įvairiausiais palyginimais apie sėją ir pjūtį. Derliaus nuėmimo būdas Gazoje (viršuje) nuo anų laikų mažai pasikeitė. Prie labai panašaus šulinio (kairėje), kaip šis, Jėzus sutiko samarietę. Moteris labai nustebo, kad Jėzus kalbėjosi su ja, mat žydai ir samariečiai buvo nesutaikomi priešai.*

***Šioje mozaikoje** (V a., Ravena) pavaizduotas avis ganantis Jėzus. Palyginimas apie piemenis ir avis yra mėgstamas Biblijos įvaizdis, kuriuo parodomas santykis tarp Dievo ir žmonių. Jėzus saugo žmones kaip piemuo kaimenę ir džiaugiasi kiekvienu, prisijungusiu prie jos.*

Šių dienų piemuo traukia su savo avių banda per kalvotą Betliejaus kraštą. Avys ir piemenys paminėti Biblijoje daugiau kaip 300 kartų.

Samariečiai niekada nebeatleido žydams, kad šie 129 pr. Kr. sugriovė jų šventyklą ant šventojo Garizimo kalno.

Gailestingasis samarietis

Vienas žinomiausių palyginimų yra apie samarietį, atskubėjusį į pagalbą plėšikų apiplėštam ir sumuštam keleiviui į Jerichą. Žydų kunigas ir levitas praėjo pro gulintį leisgyvį vyrą ir ramiai nukeliavo tolyn, o samariečiui jo pagailo – jis priėjo prie jo, užpylė ant žaizdų aliejaus bei vyno ir sutvarstė jas. Po to savuoju asilėnu nugabeno į užeigą.

Žydams buvo nemalonu girdėti tokį palyginimą ir ne todėl, kad kunigas ir levitas, gal iš baimės susitepti palietus lavoną, praėjo pro šalį sužeistojo, bet todėl, kad tas, kuris padėjo sužeistajam, buvo samarietis. Nors samariečiai taip pat garbino Jahvę ir laikėsi tokių pat religinių apeigų kaip ir žydai, bet jie buvo mirtini priešai. Žydai prikaišiodavo samariečiams, kad šie nepripažįsta kai kurių žydų įstatymų, o samariečiai negalėjo žydams atleisti už tai, kad šie sugriovė jų šventyklą ant Garizimo kalno. Turint omenyje tokias aplinkybes, šis palyginimas buvo dar svarbesnis, mat jis ragina nepaisyti pykčio ir neigiamos išankstinės nuomonės, jei kalba eina apie pagalbą artimajam.

Šis nesvetingas kelias iš Jeruzalės per Judėjos dykumą veda į Jerichą. Pasak žinomo palyginimo, būtent čia gailestingasis samarietis pagelbėjo užpultajam žydui.

Kalno pamokslas

Mato evangelijoje pasakojama, kaip Jėzus su savo mokiniais užlipo ant netoliese buvusio kalno ir išdėstė savo mokymą, kuris liko žinomas kalno pamokslo vardu. Daugelis tyrinėtojų šiandien remiasi tuo, kad evangelistas Matas kalno pamoksle, panaudodamas „Q" šaltinį, apibendrino pagrindinį Jėzaus pasisakymą.

Pasak Biblijos, Mato evangelijoje minimas kalnas – tai žolėmis apaugusi, nuožulniais šlaitais kalva, iškilusi tarp Kafarnaumo ir šiaurės vakarinio Genezareto ežero kranto. Šiandien jis siejamas su idiliška vieta, apvainikuota Bažnyčios palaiminimų.

Evangelijoje pagal Matą kalno pamokslas suskirstytas į 5 dalis ir sudaro etikos pagrindus, kuriais rėmėsi vėlesnis krikščioniškasis mokymas. Iš pradžių pateikiami palaiminimai, apimantys tą pačią temą: laimė ir išganymas žmonių, kurie savo elgesiu

Dievo žemėje nusipelno ypatingo įvertinimo ir tuo užsitarnauja Dangaus karalystę.

Be to, paaiškinama, koks Jėzaus santykis su žydų Įstatymu; gvildenamos mirties, santuokinės neištikimybės ir santuokos nutraukimo temos. Šiems poelgiams įvertinti reikia atsižvelgti ir į vidinę nuostatą, ir į konkretų elgesį. Tik laikytis įstatymų paraidžiui nepakanka – Jėzus kviečia klausytojus atleisti vieni kitiems ir mylėti, net priešus. Trečiajame skyriuje pateikiami svarbiausi Dievui patinkantys gyvenimo dalykai: išmaldos davimas, maldos ir pasninkas. Ketvirtajame skyriuje Jėzus kviečia žmones pasitikėti Apvaizda. Kalno pamokslas baigiasi palyginimu apie išmintingą žmogų, pasistačiusį namą ant tvirtos uolos. Šiuo įvaizdžiu parodoma tikrojo tikėjimo stiprybė.

Viršuje: *freskoje pavaizduotas Kalno pamokslas (Florencija)*
Fone: *Palaiminimo bažnyčia ant kalvos šalia Tiberiados ežero.*

Žemėlapyje: *legendinė Kalno pamokslo vieta tarp Kafarnaumo ir Tiberiados*
1. *Pavasaris Galilėjoje*
2. *Gėlių pievos Galilėjoje*

Nazaretas
Kafarnaumas
Tiberiada
Tiberiados
(Genezareto) ež.
2
1

Velykų epizodas ant akmens kolonos

Evangelija pagal Morkų įvertina viešąjį Jėzaus veikimą. Veikimo vieta – Galilėja, minia, į kurią jis kreipiasi – tauta. Po to Jėzus atsigręžta į Jeruzalę ir kančią, susitelkdamas ties siauru mokinių būriu ir juos paversdamas savo sekėjais. Kur Jėzus buvo apsistojęs keliaudamas į Jeruzalę, tiksliai nežinoma. Pasak Mato ir Morkaus, Jėzus keliavo per Judėją ir kirto Jordaną Perėjos, kurią tuo metu valdė Erodas Antipas, apylinkėse. Lukas nurodo, kad Jėzus keliavo tradiciniu piligrimų keliu iš Galilėjos per Samariją į pietus. Visi trys evangelistai yra tos pačios nuomonės, kad Jėzus buvo Jeriche, prieš iškeliaudamas į Jeruzalę švęsti Paschos – svarbios šventės, į kurią mieste susirinkdavo tūkstančiai piligrimų melstis ir švęsti.

Jėzaus atsimainymas

Pasakojime apie atsimainymą, apie kurį pasakoja Morkus 9 skyriuje (taip pat Mt ir Lk), yra gausu elementų iš Senojo Testamento. Tuo norima pabrėžti svarbų Evangelijos sumanymą: Jėzus yra Mesijas, Išganytojas, kurio laukia tauta. Jėzus nusivedė Petrą, Joną ir Jokūbą – ištikimiausius savo mokinius – ant aukšto kalno. Ten Jėzus jų akyse atsimainė į antžemišką spindinčią būtybę, o jo veidas švytėjo kaip saulė. Greta jo stovėjo Izraelio istorinės asmenybės – Mozė ir Elijas.

■ *„Rytojaus dieną gausiai susirinkusi į šventes minia sužinojo, kad Jėzus ateinąs į Jeruzalę. Žmonės pasiėmė palmių šakų ir išėjo jo pasitikti ...“*

Jn 12,12–13

Švytintis drabužių baltumas, Mozės pasirodymas (kaip Toros atstovo) bei Elijo (kaip pranašų atstovo) ir atspindžiai apaštalų veiduose – visa tai yra elementai, patvirtinantys Jėzaus dieviškumą nuo Senojo Testamento laikų. Be to, Elijas tarsi užuomina apie prisikėlimą, nes pagal Senąjį Testamentą jis pateko tiesiai į dangų, nenumiręs kūniškai.

Toliau į Jeruzalę

Nors Jėzus žinojo, kas jo laukia, jis tęsia savo kelionę mokydamas ir sakydamas pamokslus. Jis išgydo demonų apsėstąjį berniuką ir nustebusiam turtingam vyrui liepia viską parduoti ir savo turtą išdalyti vargšams. Jeriche aklam elgetai Bartimiejui sugrąžina regėjimą.

Iš Jericho Jėzus patraukė pietryčių kryptimi į Jeruzalę. Miesto prieigose jis pasiuntė du mokinius su užduotimi atvesti asilaitį, kuris, pasak Evangelijos, parengtas jam. Jėzus atsisėdo ant asilaičio ir įjojo pro miesto vartus į Jeruzalę. Pasakotojas aprašo, kokia didelė žmonių minia išėjo Jėzaus pasitikti. Žmonės paliko savo namus ir pasipylė į gatves, kad šūksniu „Osana“ („Padėk“, tradicinis Izraelio tautos šūksnis sveikinant karalių) galėtų pasveikinti Jėzų ir jam po kojų pakloti palmių šakelių.

Gundymų kalnas (kairėje) yra dykroje prie Jericho. Padavimas pasakoja, kad Jėzus savo veikimo pradžioje pasninkavo 40 dienų ir naktų ir ištvėrė šėtono gundymus. Paskutinėje kelionėje jis vėl atkeliavo į šią vietą. Galbūt jis čia vėl buvo gundomas išvengti Dievo paskirto likimo.

***Auksiniai vartai** (viršuje) yra rytinėje šventyklos sienoje. Pasak krikščioniškojo padavimo, Jėzus čia įžengė į šventąjį miestą Paskutinio teismo dieną. Dėl šios priežasties musulmonai juos užmūrijo.*

***Žemėlapis–mozaika** (dešinėje) buvo rasta 1896 m. Jurgio bažnyčioje Madabos mieste Jordane. Apie 560 po Kr. sukurtoje mozaikoje begalė paaiškinimų ir citatų iš Biblijos graikų kalba. Jos matmenys 22x7 m. Deja, dėl įvairiausių priežasčių mozaika labai sumažėjo. Išliko tik 10x5 m jos dalis. Mozaikoje, sudėtoje iš 2 mln. margų akmenukų, pavaizduota Šventoji Žemė nuo Negyvosios jūros iki Viduržemio jūros.*

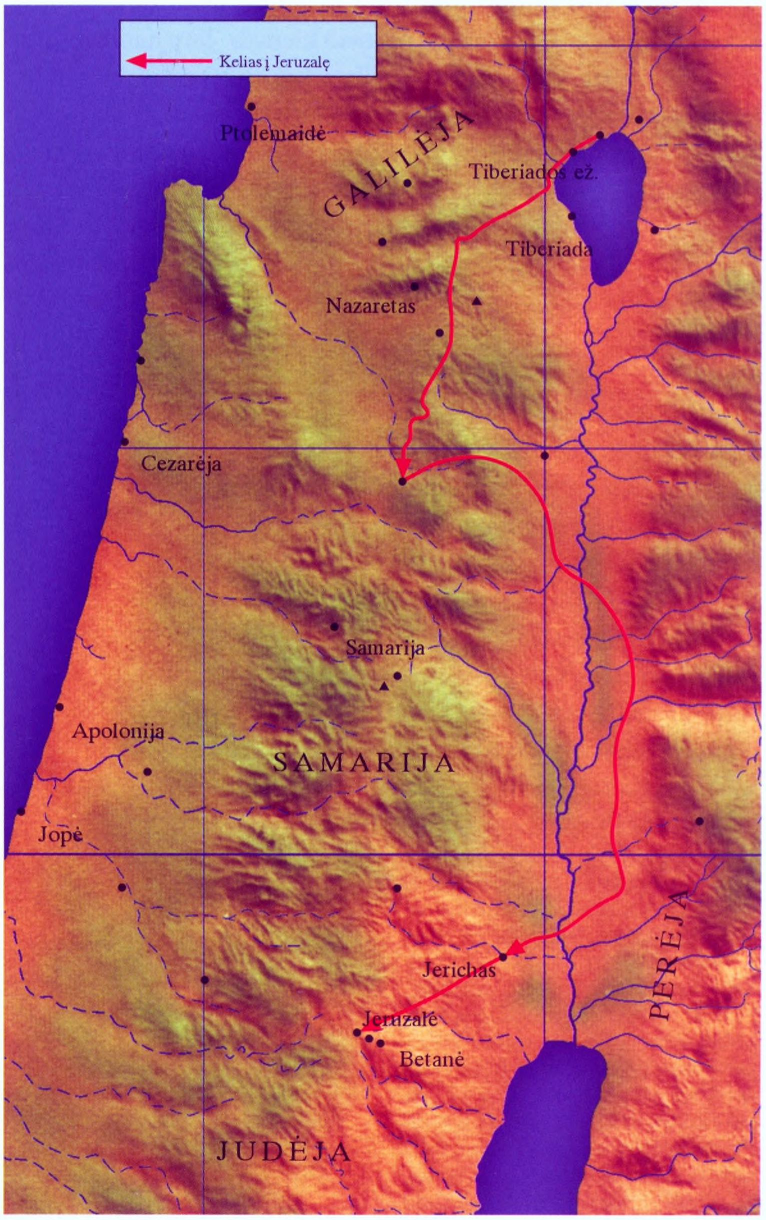
Suprantama, šiuo aprašymu evangelijos turėjo teologinių tikslų. Jėzaus įžygiavimą į Jeruzalę evangelistai sąmoningai vaizduoja kaip Senojo Testamento pranašystės išsipildymą, pasak kurios, išpranašautas Mesijas vieną dieną su triumfu ateis išlaisvinti savo tautos. Pasirinkdamas asilaitį, o ne arklį, Jėzus nedviprasmiškai parodo, kad jis esąs taikingas, o ne karingas Mesijas, toks, kokio laukiama. Buvo tikimasi, kad Mesijas stos vadovauti dideliam sukilimui ir romėnai bus išvyti iš krašto.

***Hermono ir Taboro kalnai** susiję su Jėzaus nušvitimu. 2750 m aukščio Hermonas (viršuje kairėje) yra 45 km į šiaurės rytus nuo Tiberiados ežero. Netoliese jo išteka Jordanas. 411 m aukščio Taboras (viršuje dešinėje) iškilęs virš Jezrcelio slėnio, 16 km į pietvakarius nuo Tiberiados ežero. Jo viršūnėje stovi labai lankoma Nušvitimo bažnyčia. Kadangi arčiau Betsaidos, kurią mini Biblija prieš Jėzaus nušvitimą, yra Hermono kalnas, tai, pasak kai kurių tradicijų, Nušvitimo įvykis siejamas su juo.*

Kelias į Jeruzalę
Tikslus Jėzaus kelionės maršrutas nežinomas. Žemėlapis remiasi Evangelijų pagal Matą ir Morkų duomenimis. Abu evangelistai sutaria, kad Jėzus, prieš atvykdamas švęsti Paschos šventės Jeruzalėje, aplankė Jerichą.

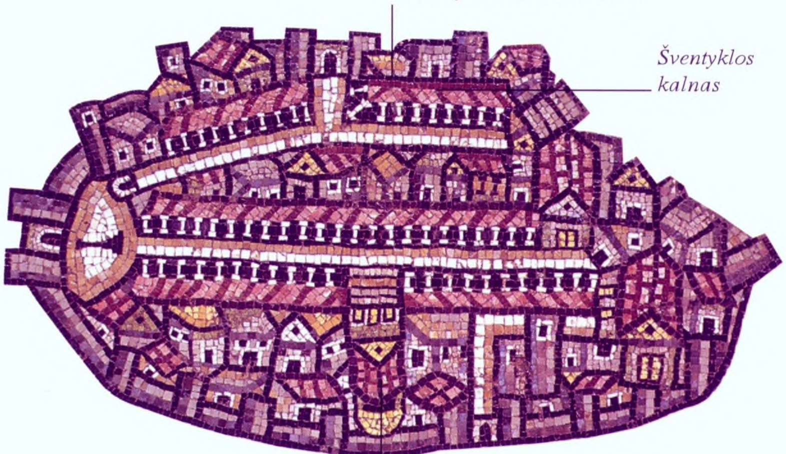

Jeruzalės senamiesčio gatvė

Judėjos aukštumos kalvose įsikūręs Jeruzalės miestas pirmą kartą Izraelio istorijoje minimas karaliui Dovydui X a. pr. Kr. užėmus jebusiečių tvirtovę. Jėzaus laikais Jeruzalė buvo tapusi judaizmo dvasinio ir politinio gyvenimo centru. Pirmiausia, Paschos ir kitų religinių švenčių progomis tūkstančiai piligrimų traukdavo į šventyklą melstis ir švęsti.

Valdant Erodui Didžiajam (37 pr. Kr. – 4 po Kr.), Judėją valdė Romos imperijos valdytojas. Didelę Jeruzalės miesto dalį puošė visuomeninės aikštės ir pastatai. Buvo pastatyta įstaigingų pastatų: maudyklių, teatras ir hipodromas. Taip pat buvo sustiprinta Jeruzalės siena ir šiaurės vakarinėje Šventyklos kalno dalyje iškilo nauja tvirtovė, pavadinta romėnų generolo Marko Antonijo vardu. Viršutinėje miesto dalyje Jeruzalės vakarinėje pusėje Erodas Didysis pastatydino puikius rūmus.

Dauguma gyventojų gyveno paprastuose vienaaukščiuose arba dviaukščiuose namuose su mažais vidiniais kiemais. Tarp namų raizgėsi siauros gatvelės, kuriomis buvo galima joti asilais arba mulais, bet netiko važiuoti vežimais. Gatvių latakais nutekėdavo atliekos, vanduo buvo tiekiamas iš visuomeninių talpyklų (pvz., iš Siloamo tvenkinio) miesto pakraštyje į miesto šulinius. Be veikusių nesuskaičiuojamų krautuvėlių ir auksakalių, batsiuvių bei kalvių parduotuvių, mieste kartą per savaitę vykdavo turgus, kuriame buvo galima nusipirkti maisto produktų ir medienos, vilnos, galvijų, drabužių.

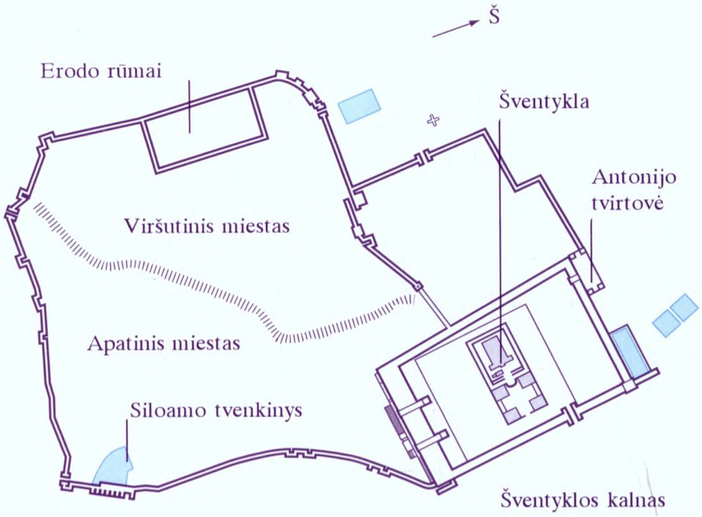

Jeruzalės miesto planas *bizantiškoje mozaikoje. Joje stilizuotai pavaizduotas Šventyklos kalnas, Antonijo tvirtovė ir Kapo bažnyčia ant Golgotos, pastatytos toje vietoje, kur, spėjama, buvo nukryžiuotas Jėzus.*

Šventykla

Į akis labiausiai krisdavo ir kartu švenčiausias statinys buvo Jeruzalės šventykla, padidinta ir pagražinta 20 pr. Kr. valdant Erodui. Statybos darbai tęsėsi daugelį dešimčių metų ir tik prieš pat romėnams ją sugriaunant 70 pr. Kr. buvo baigti. Per aukštų sienų vidurį, dviejų pirmtakų statinių vietoje, ant didelės dirbtinės platformos į viršų stiebėsi pagrindinė šventykla. Įrenginį sudarė daug kiemų aplink šventyklą, viduryje stovėjo šventų švenčiausioji. Gausiai paauksuota ir puošta brangakmeniais šventykla buvo įspūdingiausias Erodo laikų statinys. Pasak žydų istoriko Flavijaus Juozapo (apie 37 – 100/110 po Kr.), iš tolo ji žėrėjo kaip apsnigta kalno ketera.

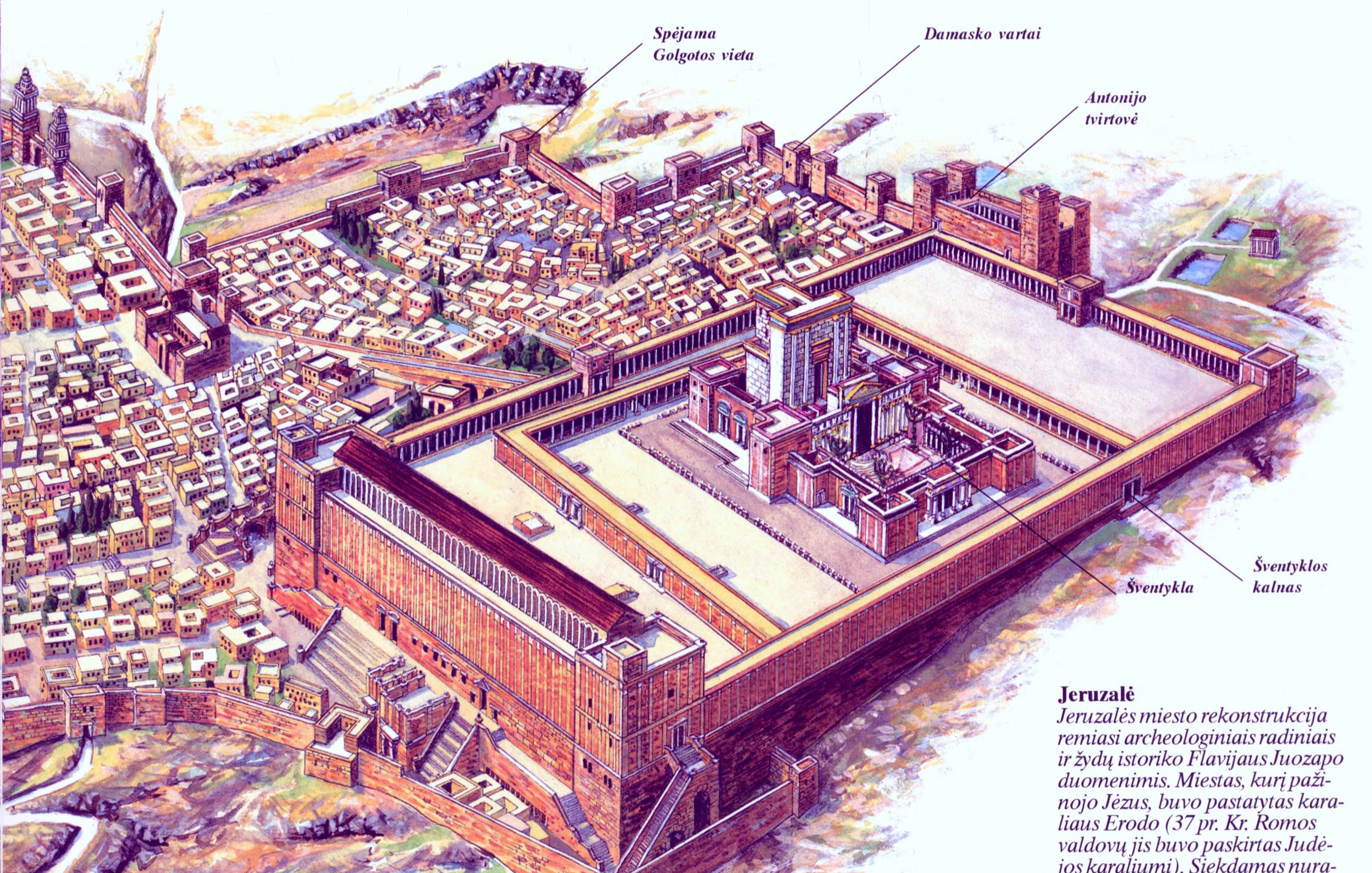
Jeruzalės plane (viršuje) pavaizduotos miesto sienos Jėzaus mirties laikais ir miesto padalijimas į dvi dalis: viršutinį ir apatinį. Pažymėti pagrindiniai statiniai, pastatyti Erodo: jo rūmai, Antonijo tvirtovė ir šventykla.

***Šventyklos kalnas** – čia kažkada į viršų stiebėsi ištaiginga Erodo šventykla. Šiandien ją nustelbia katedra, pastatyta toje vietoje, kur Mahomedas pakilo į dangų.*

***Raudų siena** – Šventyklos kalno tvoros liekana. Sugriovus šventyklą, vakarinė siena tapo maldų ir raudų vieta, kur buvo apraudama sugriauta šventykla.*

Jeruzalė
Jeruzalės miesto rekonstrukcija remiasi archeologiniais radiniais ir žydų istoriko Flavijaus Juozapo duomenimis. Miestas, kurį pažinojo Jėzus, buvo pastatytas karaliaus Erodo (37 pr. Kr. Romos valdovų jis buvo paskirtas Judėjos karaliumi). Siekdamas nuraminti romėnų užkariavimu pasipiktinusią žydų tautą, Erodas sudarė statybos programą, kaip padaryti miestą klestintį. Jėzaus laikais Jeruzalė su savo statiniais ir nuostabia šventykla buvo vienas įspūdingiausių miestų rytinėje Romos imperijos dalyje.

Monetoje – Jeruzalės šventyklos atvaizdas

Evangelistas Jonas nurodo, kad šventyklos valymas įvyko Jėzaus viešojo veikimo pradžioje, o sinoptikai (Mt, Mk, Lk) sensacingą įvykį sutapatina su Kristaus kančių pradžia. Jie šventyklos valymą vaizduoja daugiau negu vien Jėzaus kultinį uolumą. Sinoptikams šventyklos valymas – Mesijo ženklas, signalas atstatyti ir atnaujinti centrinę šventyklą. Jėzus rado šventyklą paniekintą, jos prieškiemį paverstą gatve, kur siūloma nusipirkti aukojamų gyvulių ir kur svetimšalių pinigai keičiami į žydų bei finikiečių pinigus. Jėzus imasi prievartos; jis išvarto pinigų keitikų stalus ir išvaro pirkėjus bei pardavėjus. Tai, kaip be ceremonijų, pasitelkęs Mesijo galią, čia tvarkosi Jėzus, neapsakomai siutino šventyklos vyresnybę. Jų elgesyje sinoptikai įžvelgė jau priimtą Jėzaus mirties nuosprendį: *„Tai išgirdę, aukštieji kunigai ir Rašto aiškintojai tarėsi, kaip jį pražudyti „*(Mk 11,18).

***Už šių sienų Jėzus** su apaštalais valgė paskutinę vakarienę. Kai apaštalai paklausė, kur jie turį paruošti Velykų vakarienę, Jėzus jiems – pasak Evangelijos – įsakė eiti į miestą, kur sutiksią vyrą, nešiną vandens ąsočiu. Iš tiesų jie sutiko žmogų, kuris atvedė juos į savo namų menę, erdvų aukštutinį kambarį su minkštasuoliais; čia buvo pasirengta Šventajai vakarienei. Per vakarienę Jėzus išpranašavo, kad vienas iš apaštalų jį išduosiąs.*

■ *„Ir tarė jiems: 'Trokšte troškau valgyti su jumis šią Velykų vakarienę prieš kentėdamas.'"*

Lk 22,15

Paskutinė vakarienė

Visi evangelistai su nedideliais skirtumais pasakoja apie Jėzaus paskutinę vakarienę su mokiniais prieš jo kančias. Katalikų Bažnyčia šiuose liturginiuose senosios žydų religijos elementuose, kuriuose gausu prasmingos simbolikos, įžvelgia eucharistijos įsteigimą.

Įvairiausiuose pasakojimuose apie paskutinę vakarienę, tarp kurių 1 Kor 11,23 yra seniausias, vienodai vaizduojamas paslaptingas ryšys tarp duonos valgymo bei gėrimo iš taurės ir mirties bei prisikėlimo. Valgymas ir gėrimas su mokiniais sukuria ypatingą ryšį su Jėzumi (*„... Naujoji Sandora mano kraujyje"* žydams turėjo skambėti nusikalstamai), kuris tęsiasi net po mirties. Sykiu tai dramatizuota išdavimo valanda, nes tarp susirinkusiųjų yra vienas, nors jis *„pasirengęs eiti kartu ir į kalėjimą, ir į mirtį"*, kuris išduos Jėzų žydų vyriausiesiems kunigams už trisdešimt sidabrinių. Paulius rašo: *„Aš tai gavau iš Viešpaties ir perdaviau jums, kad Viešpats Jėzus tą naktį, kurią buvo išduotas, paėmė duoną, padėkojęs laužė ją ir tarė: „ 'Tai yra mano kūnas už jus. Tai darykite mano atminimui.' Taip pat po vakarienės jis paėmė taurę ir sakė: 'Ši taurė yra Naujoji Sandora mano kraujyje. Kiek kartų gersite, darykite tai mano atminimui'". Taigi, kada tik valgote šitą duoną ir geriate iš šitos taurės, jūs skelbiate Viešpaties mirtį, kol jis ateis"* (1 Kor 11,2326).

Šventyklos valymas
Jėzus (dešinėje), pasak sinoptikų evangelijų ir Evangelijos pagal Joną, nuėjo į šventyklą ir išvarė iš ten buvusius pardavėjus ir jų klientus. Po to išvartė pinigų keitėjų stalus ir karvelių pardavėjų prekystalius. Tai daryti, matant vyriausiesiems kunigams ir Rašto aiškintojams, buvo neįprasta; pastariesiems prekiautojai buvo neatsiejama šventyklos gyvenimo dalis ir todėl šie mėgavosi šventyklos vyresnybės užtarimu. Karveliai turėjo būti paaukoti pagal Įstatymą. Pinigų keitėjai keitė pinigus į specialiąsias šventyklos monetas, ir už jas buvo perkami aukoti skirti karveliai; tos monetos taip pat buvo naudojamos renkant kasmetinį šventyklos mokestį. Jėzus pasipiktino perdėtu dievobaimingumu, kad nežydai neleidžiami melstis jiems skirtoje šventyklos dalyje. Juk Jėzaus misija – išpildyti Senojo Testamento pranašų pranašystes ir išganyti visas tautas: ir žydus, ir nežydus.

Paskutinė vakarienė
Paskutinė vakarienė visais laikais nuo amžių glūdumos įkvepia menininkus. Šioje freskoje (kairėje) Asino vienuolyne (Kipro sala) pavaizduotas Jėzus su aureole, sėdintis garbingiausioje vietoje, kairėje. Žilaplaukis vyras su aureole yra Simonas Petras. Per stalą pasilenkęs ir ištiesęs ranką – Judas Iskarijotas.

Getsemanė

Po paskutinės vakarienės Jėzus nusivedė savo mokinius iš Jeruzalės ant Alyvų kalno, mažos kalvos į rytus nuo miesto, vadinamo Getsemane (hebr. alyvų spaudykla). Ten jis norėjo pasirengti sunkiems išbandymams, kurie jo laukė. Kur iš tiesų buvo istorinė sodo vieta, lieka neaišku. Šiandien manoma, kad tai – 35x40 m žemės sklypas su labai senais alyvmedžiais šalia šiuolaikinės Getsemanės pranciškonų bažnyčios.

Užkopęs į kalną, pasak Morkaus evangelijos, Jėzus kreipėsi į Petrą (Mk 14, 30) ir pranašavo, kad šis paryčiais tris kartus jo išsižadėsiąs. Petras ir kiti apaštalai užtikrino Jėzų, kad niekada jo neišduosią. Tada jie nuėjo į Getsemanę, vaismedžių sodą ar alyvmedžių giraitę kalvos papėdėje. Pasak Jono evangelijos, čia ir anksčiau dažnai rinkdavosi Jėzus ir apaštalai. Jėzus paprašė mokinių palaukti. Jį pasimelsti atokiau nuo stovyklos palydėjo

Petras, Jonas ir Jokūbas. Labai artimiems savo trims mokiniams Jėzus išsakė savo baimes, kurias jis jautė grėsmingo likimo akivaizdoje. Jis prašė jų pabudėti, kol melsis.

Jis parpuolė ant žemės ir maldavo Dievo, kad sunkus išbandymas jį aplenktų. Šiomis baimės akimirkomis, pasak Evangelijos, Jėzus išgyveno žmogiškąjį silpnumą. Bet tuoj Jėzus atsižadėjo savo išreikšto noro: *„Tačiau tebūnie ne kaip aš noriu, bet kaip tu..."*

Kai Jėzus sugrįžo prie savo palydovų, rado juos miegančius. Jėzus priekaištavo jiems ir antrą kartą nuėjo pasimelsti. Sugrįžęs rado savo mokinius vis dar apsnūdusius. Jam bekalbant su jais, pasirodė Judas su ginkluotų vyrų pulku, atėjusių jo suimti. Jėzus buvo atpažintas išdaviko bučiniu ir nuvestas kareivių.

***Viršuje:** Jėzus meldžiasi Getsemanėje. Paveikslas iš Sienos (Italija)*
***Fone:** vaizdas nuo Getsemanės Alyvų kalno*
***Žemėlapyje:** Jeruzalė ir Getsemanė*

1. Getsemanės kelias ir Siono kalnas.
2. Judas išduoda Jėzų pabučiuodamas jį.
3. Visų tautų Getsemanės bažnyčia.
4. Jėzus su savo mokiniais Getsemanės sode.

Šventykla
Getsemanė
Alyvų kalnas
Jeruzalės sienos
4
3

Menora – svarbus judaizmo kulto simbolis

Po to, kai Jėzus buvo suimtas Getsemanėje, jis nuvedamas į aukščiausiojo teismo tarybą, Sinedrioną, į vyriausiojo kunigo Kajafo rūmus. Religiniai vadai Jeruzalėje, spėjama, baiminosi, kad Jėzaus mokymas nesužlugdytų jų autoriteto. Be to, jie bijojo, kad dėl didelės liaudies meilės, jaučiamos Jėzui, nekiltų neramumų, kurie dar labiau būtų padidinę įtampą su romėnų užkariautojų valdžia.

Todėl jie iškvietė daugybę „liudininkų", galinčių pateikti klaidingus kaltinimus Jėzui. Bet jų pasisakymuose buvo daug prieštaravimų, net priešingų teiginių. Du vyrai nurodė, neva Jėzus pasakęs galįs sugriauti šventyklą ir per tris dienas ją atstatyti. Šis parodymas pagrįstas nesuprasta užuomina apie Jėzaus mirtį ir prisikėlimą. Jėzus tylėdamas išklausė visus šiuos kaltinimus. Po to Kajafas visiškai tiesmukai paklausė, ar jis esąs Mesijas. Evangelijoje pagal Morkų Jėzus atsako: *„Taip, Aš Esu."*

„Tuomet Pilotas ėmė ir nuplakdino Jėzų. Kareiviai, nupynę vainiką iš erškėčių, užspaudė jam ant galvos, apsiautė jį purpurine skraiste ..."

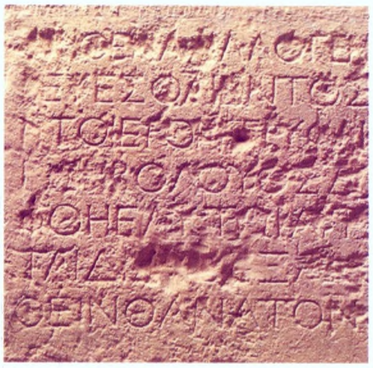
Jn 19,1–2

Šio sakinio pakako Kajafui ir aukščiausiojo teismo tarybai pripažinti jį kaltu už piktžodžiavimą.

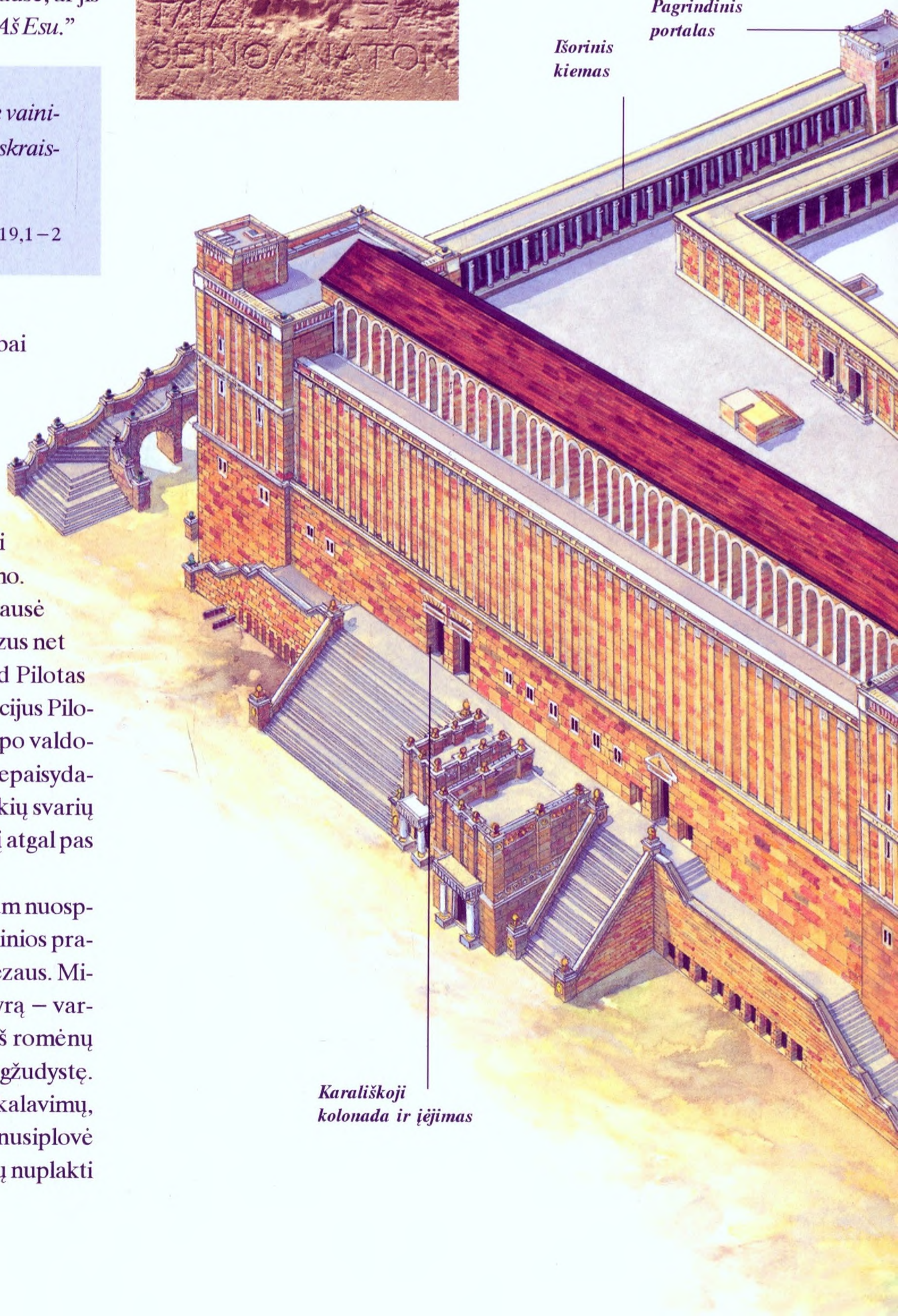
Jėzus pas Pilotą ir Erodą

Net ir įrodyto piktžodžiavimo atveju aukščiausiojo teismo taryba neturėjo įgaliojimų kaltinamąjį pasmerkti myriop. Kad būtų įvykdytas mirties nuosprendis, reikėjo įrodyti Pilotui, kad teisės pažeidėjas esąs kaltas dėl žmonių kurstymo. Už tai romėnų įstatymai baudė mirties bausme. Pilotas išklausė vyriausiųjų kunigų pasisakymus ir nustebo pamatęs, kad Jėzus net nebandė teisintis. Iš visų keturių evangelijų paaiškėja, kad Pilotas nebuvo įsitikinęs Jėzaus kaltumu. Lukas pasakoja, kaip Poncijus Pilotas, sužinojęs apie Jėzaus kilmę iš Galilėjos, iš Erodo Antipo valdomos teritorijos, nuvedė jį pas Erodą. Galilėjos tetrarchas, nepaisydamas sunkių vyriausiųjų kunigų priekaištų, negalėjo rasti jokių svarių įrodymų prieš Jėzų. Pasityčiojęs iš Jėzaus, Erodas išsiuntė jį atgal pas Pilotą.

Pilotas dar kartą bandė sutrukdyti įvykti Jėzui paskelbtam nuosprendžiui. Pagal artėjančios Velykų šventės papročius, kai minios prašomas Pilotas paleisdavo nuteistąjį, jis pasiūlė pasigailėti Jėzaus. Minia, susirinkusi prieš Piloto rūmus, reikalavo paleisti kitą vyrą – vardu Barabas. Tai, berods, buvo zelotas, žydų išsivadavimo iš romėnų priespaudos kovotojas, į kalėjimą patekęs už maištą ir žmogžudystę. Pilotas, bijodamas minios maišto, jei jis nepatenkins jos reikalavimų, nenoromis paleido Barabą. Valdytojas minios akivaizdoje nusiplovė rankas, tuo pabrėždamas savo nekaltumą. Po to jis įsakė Jėzų nuplakti rykštėmis ir nukryžiuoti.

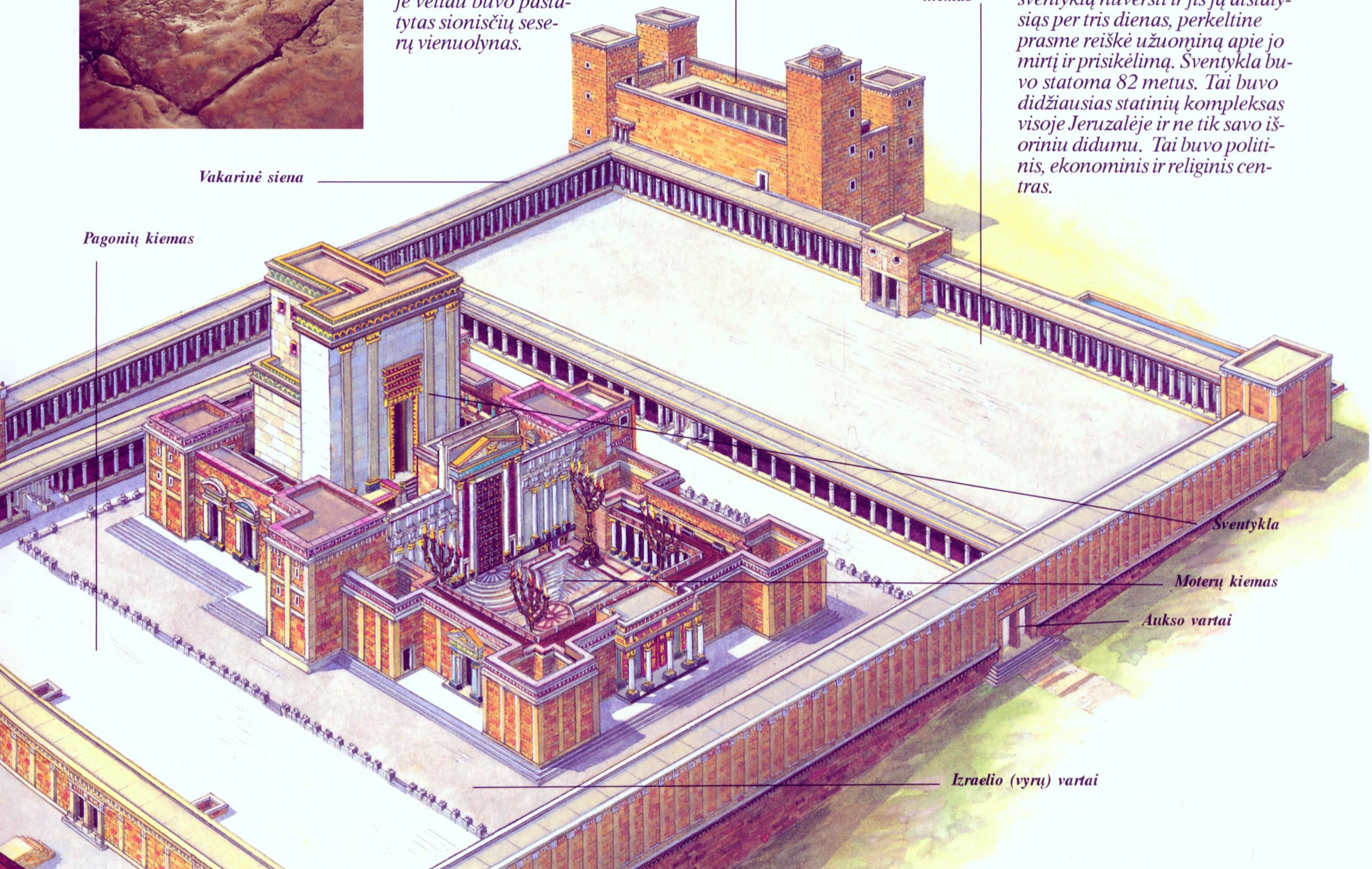
Pagonių (nežydų) kiemas buvo vienintelė vieta, į kurį buvo įleidžiami nežydai. Įstatymas numatė mirties bausmę už įžengimą į kitas šventyklos vietas.

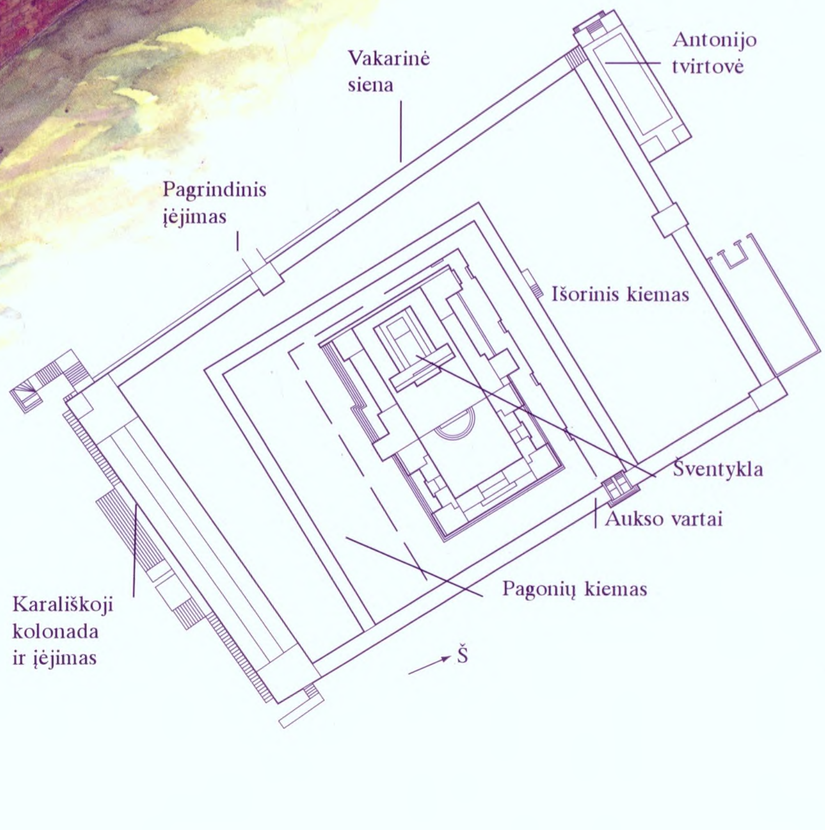

Ant šio akmeninio grindinio *(kairėje) stovėjo Pilotas, kai miniai siūlė prieš artėjančias Velykų šventes pasigailėti Jėzaus. Bet minia triukšmingai reikalavo nukryžiuoti Jėzų ir išlaisvinti Barabą. Šioje vietoje vėliau buvo pastatytas sioniščių seserų vienuolynas.*

Didžioji Erodo šventykla
Paskutinėmis Jėzaus gyvenimo dienomis šventyklą suvaidino svarbų vaidmenį. Čia Jėzus susikirto su religijos vyresnybe, kai išvaikė pinigų keitėjus ir prekiautojus. Jėzaus žodžiai, kad galima šventyklą nuversti ir jis ją atstatysiąs per tris dienas, perkeltine prasme reiškė užuominą apie jo mirtį ir prisikėlimą. Šventykla buvo statoma 82 metus. Tai buvo didžiausias statinių kompleksas visoje Jeruzalėje ir ne tik savo išoriniu didumu. Tai buvo politinis, ekonominis ir religinis centras.

Erodo šventyklos kalno brėžinyje *(dešinėje) pavaizduoti kiemai aplink šventąsias vietas. Šiandien iš šių didžiulių įrenginių belikusi vakarinės atraminės sienos dalis, vadinamoji Raudų siena.*

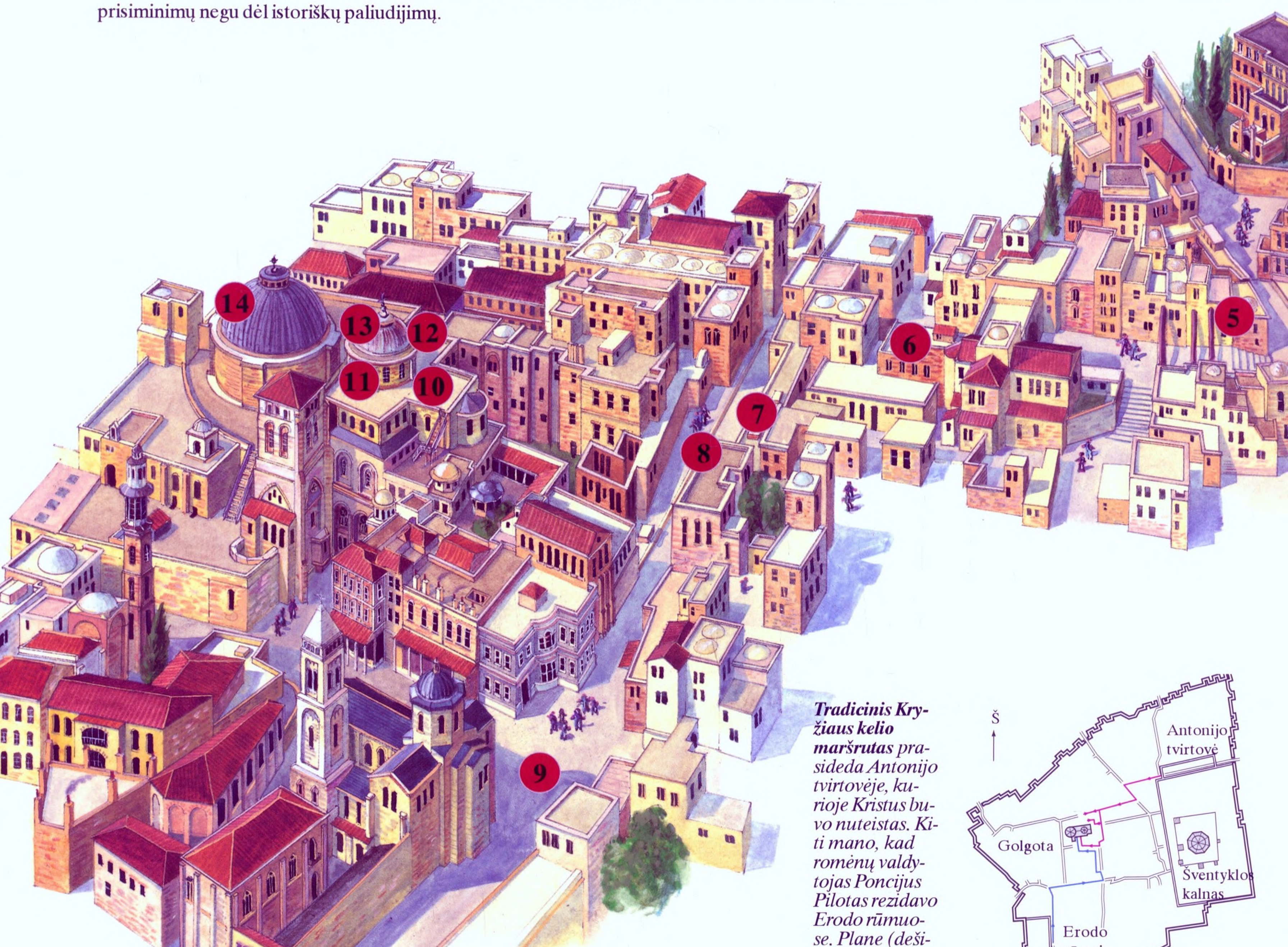
Simonas iš Kirėnės padeda nešti kryžių.

Pasakojimai apie Jėzaus kančią mini, kad Poncijui Pilotui nuteisus Jėzų, jis buvo nuplaktas. Kareiviai, pasityčiodami iš Jėzaus, ant jo užmetė purpurinę skraistę, ant galvos uždėjo erškėčių vainiką, įbruko į rankas nendrinę lazdą ir šaipėsi iš jo, vadindami jį žydų karaliumi. Jie spjaudė jam į veidą, atėmę lazdą daužė ja per galvą. Po to Jėzus turėjo nešti kryžių, ant kurio bus nukryžiuotas, į Golgotą, esančią už miesto sienos, kur buvo vykdomos mirties bausmės.

Jėzaus kelio į Golgotą vienareikšmiškai rekonstruoti nebeįmanoma. Kryžiaus žygiuose pranciškonų vienuoliai buvo radę kelio atkarpą, galutinai nustatytą XVIII a. Tas kelias veda nuo Antonijo tvirtovės į vakarus iki Kapo bažnyčios, esančios aukščiau Golgotos. Jėzaus Kryžiaus kelias tapo piligrimų lankoma vieta daugiau dėl dievobaimingų prisiminimų negu dėl istoriškų paliudijimų.

Kryžiaus kelias
14 kryžiaus kelio stočių atspindi Jėzaus ėjimo į Golgotą, į mirties bausmės įvykdymo vietą, įvykius. Kai kurios stotys minimos evangelijose, kitos – bažnytiniuose padavimuose.

1. Jėzus Antonijo tvirtovėje nuteisiamas mirti ant kryžiaus.
2. Jėzus paima nešti kryžių ant pečių.
3. Plakimų išsekintas Jėzus suklumpa pirmąjį kartą.
4. Jėzus susitinka savo motiną.
5. Simonas Kirėnietis padeda Jėzui nešti kryžių.
6. Veronika ištiesia Jėzui skepetą prakaitui nusišluostyti.
7. Jėzus suklumpa antrąjį kartą.
8. Jėzus ramina raudančias moteris.
9. Jėzus suklumpa trečiąjį kartą.
10. Nuplėšiami Jėzaus drabužiai.
11. Jėzus prikalamas prie kryžiaus.
12. Jėzus miršta ant kryžiaus.
13. Jėzus nuimamas nuo kryžiaus.
14. Jėzaus kūnas suvyniojamas į lininę drobulę ir paguldomas į Juozapo iš Arimatėjos uoloje iškaltą kapą.

Tradicinis Kryžiaus kelio maršrutas *prasideda Antonijo tvirtovėje, kurioje Kristus buvo nuteistas. Kiti mano, kad romėnų valdytojas Poncijus Pilotas rezidavo Erodo rūmuose. Plane (dešinėje) pavaizduoti abu maršrutai, todėl galima juos palyginti.*

***Šiame akmens bareljefe**, esančiame virš armėnų bažnyčios portalo, pavaizduota ketvirtoji Kryžiaus kelio stotis: Jėzus susitinka su savo motina. Nė vienas iš evangelistų apie tai neužsimena. Tradicinis padavimas remiasi Luko evangelija. Praėjus aštuonioms dienoms po Jėzaus gimimo Simonas nueina pas Šventąją šeimą, paliudija Jėzaus gimimą, palaimina Mariją ir taria, kad jos laukiančios didelės kančios, kurias patirsianti per Jėzų.*

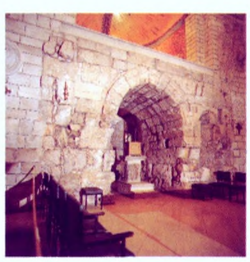
***Stepono vartai** yra rytiniame Kryžiaus kelio gale. Dėl abipus vartų stovinčių liūtų jie vadinami Liūtų vartais. Kitapus vartų yra Getsemanės sodas ir Alyvų kalnas.*

***Vienuolynas**, kuriame buvo nuplaktas Jėzus, yra netoli buvusios Antonijo tvirtovės. Nuo čia prasideda šventinės Kryžiaus kelio eisenos, kuriose kasmet dalyvauja tūkstančiai Jeruzalės piligrimų.*

***Nors siauros gatvelės** ir vingiuotos gatvės šalia Kryžiaus kelio Jeruzalės istorijos tėkmėje buvo nuolat perstatomos, bet nuo Jėzaus laikų mažai tepasikeitė.*

***Po „Esse–homo"** skliautais yra viena Kryžiaus kelio stotis. Šioje vietoje Poncijus Pilotas įniršusiai miniai parodė Jėzų tardamas: „štai žmogus!"*

***Jono evangelija** nuosprendžio vietą įvardija gana tiksliai: vieta, pavadinta „akmeniniu grindiniu". Grindinio liekanų yra sionisčių seserų vienuolyne (viršuje).*

***Akmens bareljefe** pavaizduota trečioji stotis, kuri, kaip ir ketvirtoji, evangelijose neminima. Pasak tradicinio padavimo, čia, nešdamas sunkią naštą, Jėzus suklupo pirmąjį kartą.*

***Aštuntoji Kryžiaus kelio stotis** pažymėta akmeniu, ant kurio iškalta „Nika". Tai reiškia, kad Jėzus laimės. Šitoje vietoje Jėzus guodė Jeruzalės moteris.*

***Kapo bažnyčia** pastatyta aukščiau Golgotos, tos vietos, kur Jėzus buvo nukryžiuotas, ir aukščiau jo kapo. Penkios paskutinės Kryžiaus kelio stotys yra šios bažnyčios viduje.*

Jėzus neša savo kryžių (knygos iliustracija, XIV a.)

Pasak evangelijų, Jėzus buvo vedamas iš Piloto rūmų į Golgotą, arba „Kaukolės" vietą ir ten nukryžiuotas numirė ant kryžiaus. Panašiai mirties bausmę vykdydavo ir romėnai, pririšdami nuteistąjį prie baslio. Šį būdą jie buvo perėmę iš antikinės Persijos. Tik buvo nukryžiuojama ne ant tradicinės formos kryžiaus, bet ant baslio su arba be skersinio viršuje (T formos). Naudojant skersinį, kurį piktadarys turėdavęs neštis į mirties bausmės įvykdymo vietą, jo rankos ir kojos būdavo pritvirtinamos virvėmis arba vinimis, po to skersinis su nuteistuoju pakeliamas prie jau į žemę įbesto baslio ir pritvirtinamas.

Šis mirties bausmės būdas trukdavo labai ilgai ir tik retais atvejais nuteistasis mirdavo sulaužant jam blauzdikaulius. Pasak evangelijų, mirtis Jėzų ištiko santykiškai greitai, todėl jam, priešingai negu kitiems dviem kartu su Jėzumi nukryžiuotaisiais piktadariais, nebuvo sutrumpintos kančios sulaužant blauzdikaulius (Jn 19,32).

■ *„Atėję į vietą, kuri vadinasi „Kaukolė", jie prikalė ant kryžiaus Jėzų ir du piktadarius – vieną jam iš dešinės, antrą iš kairės."*

Lk 23,33

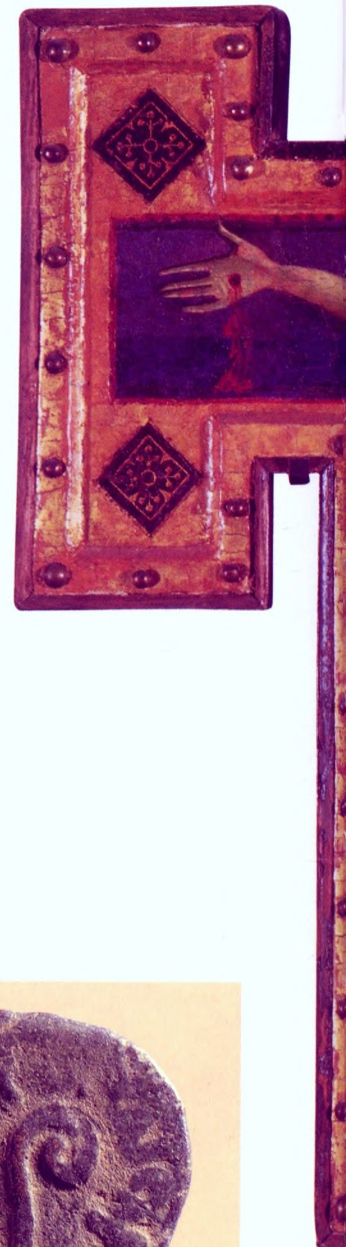
Pasak Mk 15,20–41, Jėzus buvo nukryžiuotas apie 9 val. ir numirė apie 15 val. Jėzaus nukryžiavimo legenda inspiruota Ps 22. Pirmąją psalmės eilutę Jėzus pats kartojo ant kryžiaus. Kareiviai pasidalijo drabužius, mesdami burtus. Po to ant kryžių prikalė lentelę su išvardytais nusikaltimais. Ant Jėzaus kryžiaus prikalė užrašą „šitas yra žydų karalius".

Jėzaus mirtis

Jonas pasakoja, kad valandų valandas trukusį Jėzaus merdėjimą matė jo motina, Marija Magdalena ir vienas jo mokinių, spėjama, Jonas. Lukas pasakoja, kad Jėzus guodė kartu kenčiantį piktadarį, kuris prašė jį prisiminti, kai Jėzus nueisiąs į savo karalystę. Pasak Mato ir Morkaus, Jėzus prieš pat mirtį sušuko: *„Eli, Eli, lema sabachtani?"*, tai reiškia: *„Mano Dieve, mano Dieve, kodėl mane apleidai?!"* Po to jis ištarė: *„Gerti"*. Stovėjusieji netoliese tai išgirdo ir vienas iš jų pribėgo su perrūgusio vyno primirkyta kempine, užmovė ant lazdos ir padavė jam gerti. Pasak Jono, Jėzaus paskutiniai žodžiai buvo: *„Atlikta"*. Jėzaus mirtį evangelijose lydi daugybė dramatiškų įvykių, kurie patvirtina, kad Jėzus – Mesijas ir Izraelio Išganytojas. Jo mirties valandą per pusę perplyšo šventyklos uždanga, skyrusi šventų švenčiausiąją nuo likusios šventyklos dalies, drebėjo žemė, ėmė skeldėti uolos. Pasak Mato, atsivėrė kapų rūsiai ir šventųjų kūnai prisikėlė iš numirusiųjų. Įvairiausių tokio pobūdžio ženklų ypač gausu Evangelijoje pagal Joną. Tik suprasti ir atskleisti jų prasmę ano laikmečio žmonėms buvo lengviau negu mums, nes jie buvo įpratę mąstyti tokiais ženklais ir užuominomis.

Laidotuvės

Po Jėzaus mirties, pasak Jono, pas Poncijų Pilotą atėjo turtingas žmogus, vardu Juozapas iš Arimatėjos ir paprašė leidimo palaidoti Jėzų. Pilotas neprieštaravo. Juozapas vaizduojamas kaip žydų teismo tarybos (Sinedriono) narys ir slaptas Jėzaus mokinys. Jonas pasakoja, kaip laidojant Jėzų jį parėmė kitas Sinedriono narys Nikodemas, kai Jėzaus kūnas buvo įtrinamas miros ir alavijo mišiniu ir suvyniojamas į drobulę. Toliau Jono evangelijoje pasakojama, kaip Jėzus buvo paguldytas netoliese nukryžiavimo vietos naujame kapo rūsyje.

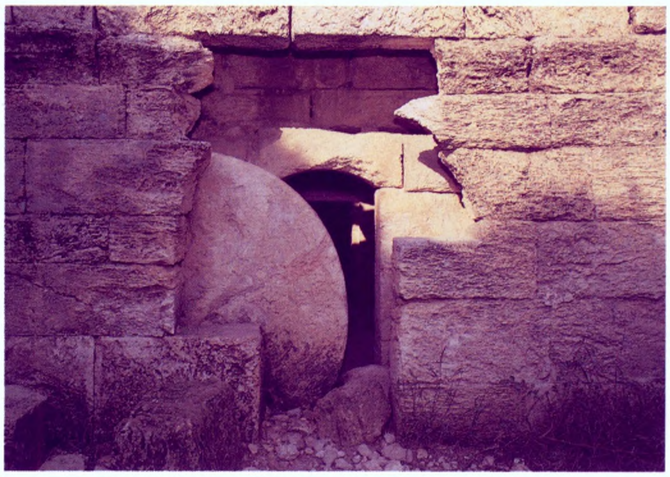
Poncijus Pilotas
Jėzaus laikais Poncijus Pilotas buvo romėnų provincijos Judėjos valdytojas. Paskirtas imperatoriaus Tiberijaus 26 pr. Kr., Pilotas valdė maždaug 10 metų. Šios monetos (viršuje) buvo kalamos jo valdymo laikais.
Pilotas buvo nemėgstamas, nes atstovavo romėnų valdžiai ir ignoravo žydų teises bei papročius. Jis prievarta kontroliavo pavaldinius. Apie Pilotą žinoma labai mažai. Bet tai, kad jis gavo valdytojo tarnybą, rodo jį buvus kilimo iš geros romėnų šeimos. Evangelijos teigiamai vertina jo poziciją Jėzaus teisimo atžvilgiu. Tikriausiai buvo rimta priežastis, kad trūkstant įrodymų Pilotas nusileido minios spaudimui. Greičiausiai jis norėjo išvengti nenuspėjamų pavaldinių maišto. Todėl simboliška tai, kad jis, minios akivaizdoje nusiplovęs rankas (tarsi kraują nuo jų), atidavė Jėzų nukryžiuoti.

Kristaus nukryžiavimas – pagrindinis krikščioniškojo meno motyvas. Nukryžiuotąjį (kairėje) nutapė nežinomas italų tapytojas maždaug 1260–1270 m. Krikščioniškąja prasme Kristaus mirtis ant kryžiaus yra jo gyvenimo kulminacija. Tuo jis išperka žmonijos nuodėmes ir atveria kelią į išganymą. Tokiu būdu išsipildo Senajame Testamente pranašauta Izaijo pranašystė, kad Mesijas bus kenčiantis Dievo tarnas ir žmogus, o ne šlovingas karalius.

Šis akmeniu užritinamas kapo rūsys (apačioje) atitinka tą, kuriame buvo palaidotas Jėzaus kūnas. Tuo laiku buvo įprasta pasiturintiems žmonėms dar gyviems esant turėti savo kapą. Šis paprotys buvo žinomas vaizduojant Jėzaus laidojimą. Dėl karšto klimato buvo būtina kuo skubiau palaidoti mirusįjį. Tą pamini ir Jono evangelija istorijoje apie Lozoriaus prikėlimą iš numirusiųjų. Jo sesuo perspėja Jėzų, kad sklinda negeras kvapas, nes Lozorius miręs prieš keturias dienas.

Kraupus reliktas – vinimi pergręžtas nukryžiuoto žmogaus kulno kaulas. Aukos prie kryžiaus buvo tvirtinamos keliose vietose per riešus ir pėdas. Vinys kūno svorį išlaikydavo tik tada, jei kūnas būdavo pririšamas prie skersinio. Papildomai aukoms būdavo sulaužomos blauzdos. Mirtis ištikdavo uždusus arba išsekus.

Jėzus išlaisvina Adomą, Ievą ir pranašus iš mirusiųjų pasaulio.

Trečios dienos rytą po Jėzaus mirties nuėjo Marija Magdalietė, pasak evangelijų, prie Jėzaus kapo. Ji norėjo ištepti Jėzaus kūną tepalais. Šios istorijos evangelijose skiriasi smulkmenomis. Matas, Morkus ir Lukas pasakoja, kad Mariją lydėjo kitos moterys; pasak Jono, prie Jėzaus kapo ji atėjo viena. Viena svarbia detale sutaria visi evangelistai: nuo įėjimo į kapą buvo nuritintas akmuo ir nebebuvo Jėzaus kūno.

Evangelijoje pagal Matą angelas (Morkus jį aprašo kaip vyrą baltu drabužiu) pranešė Marijai ir ją lydėjusioms moterims, kad Jėzus prisikėlė iš numirusiųjų ir jos jį sutiksiančios Galilėjoje. Lukas aprašė du angelus, kurių drabužiai spindėjo šviesoje. Jonas perteikė Marijos susitikimą su asmeniu, kurį pirmiausia palaikė sodininku. Šis vyras paklausė jos, kodėl ji liūdi ir kreipėsi į ją vardu: Marija. Nustebusi ji atpažino Jėzų, kuris jos prašė neliesti, kadangi jis dar nesąs nužengęs pas savo Tėvą. Tuo patvirtinama, kad jis tikrai žengsiąs į dangų.

Prisikėlęs iš numirusiųjų, Jėzus daug kartų pasirodė savo mokiniams. Pasirodžiusio Jėzaus pavidalo nebuvo galima apčiuopti. Evangelijos aprašo prisikėlusį Jėzų, kaip jis pasirodo mokiniams ir pradingsta. Kita vertus, Lukas pabrėžė, kad Jėzus mokiniams pasirodė kūno pavidalu, o ne dvasia. Panašiai pasakoja Jonas, kaip Jėzus pakviečia abejojantį Tomą paliesti jo žaizdų, kad tas patikėtų jo kūno realumu.

■ *„Jos rado akmenį nuritintą nuo kapo, o įėjusios vidun, neberado Viešpaties Jėzaus kūno."*

Lk 24,2–3

Ir Lukas, ir Jonas pateikia ir kitų istorijų apie Jėzaus apsireiškimus. Lukas aprašo įvykį, kaip du mokiniai keliavo į Emausą netoli Jeruzalės. Pakeliui prie jų prisijungė Jėzus, ir aniedu jo neatpažino. Tik atvykus į kaimą, kai per vakarienę Jėzus sukalbėjo palaiminimą ir laužė duoną, jų akys atsivėrė ir jie pažino, kas tas vyras esąs. Tą pačią akimirką Jėzus pranyko.

Vėlesnį Jėzaus pasirodymą perteikia Jonas. Petras ir kiti mokiniai gaudė žuvį Tiberiados ežere. Staiga nuo kranto juos kažkas pašaukė ir nurodė, kad tinklus reikia užmesti dešinėje valties pusėje. Jie paklausė ir iškart pastebėjo, jog jų tinklai vos neplyšta nuo žuvies gausos. Mokiniai atpažino Jėzų. Petras puolė į vandenį, kad greičiau pasiektų krantą ir pasveikintų Viešpatį. Jonas užbaigia tuo, kad tai buvęs trečiasis Jėzaus apsireiškimas po prisikėlimo iš numirusių.

Jėzus apsireiškė ne tik norėdamas įrodyti, kad esąs gyvas, bet ir nurodyti mokiniams jų uždavinius. Pasak Morkaus, Jėzus įsakė jiems pasklisti po pasaulį ir skelbti Evangeliją. Pasak Jono, Petrui įsakė vadovauti naujajai Bažnyčiai.

Jėzaus prisikėlimo istorijos pabaigoje nutinka įvykis, kurį vadiname įžengimu į dangų. Lukas pasakoja, kaip Jėzus paskutinį kartą pasirodė mokiniams, palaimino juos ir įžengė į dangų. Ir po įžengimo į dangų jis dvasia liko susijęs su mokiniais, nes, pasak Morkaus, mokiniai buvo daugelio stebuklų liudininkai. *„O jie iškeliavę visur skelbė žodį, Viešpačiui drauge veikiant ir jų žodžius patvirtinant ženklais, kurie juos lydėjo"* (Mk 16, 20).

Jėzus atsikėlė iš kapo *(viršuje), kareiviams, saugojusiems įėjimą į kapą, miegant. Pilotas buvo įsakęs kareiviams saugoti Jėzų, nes to buvo paprašę vyriausieji kunigai, bijodami, kad Jėzaus neišvogtų jo sekėjai ir kad neišsipildytų Jėzzaus pranašystė, jog jis prisikelsiąs trečiąją dieną po mirties.*

Jėzaus prisikėlimas *(dešinėje) suteikia tikintiesiems prisikėlimo bei amžinojo gyvenimo viltį. Šioje bizantiškoje mozaikoje (XI a.) pavaizduotas prisikėlusio Jėzaus žengimas į pragarus, į mirusiųjų pasaulį. Jėzus iš kapų prikelia Adomą ir Ievą. Jėzaus kairėje stovi Dovydas ir Saliamonas.*

Žvejai Tiberiados ežere *(kairėje) žuvį gaudo taip pat kaip ir Petro bei Andriaus laikais. Šiuos du žvejus Jėzus pirmuosius pašaukė mokiniais ir tarė:* „Nebijok. Nuo šiol jau žmones žvejosi." *Mozaikoje (kairėje) pavaizduotas Jėzaus pasirodymas mokiniams po prisikėlimo. Jėzus pašaukė nesėkmingai Tiberiados ežere žuvį gaudžiusius mokinius ir pasakė, kur jie turį užmesti tinklus. Mokiniai, paklausę patarimo, prisigaudė pilnus tinklus žuvies.*

Septynšakės žvakės ant kolonos (Korintas)

Biblijoje pateikti pasakojimai apie Sekmines yra sudėtinė Prisikėlimo legendos dalis. Pabrėžiama, kad nuo Sekminių žydų aplinkoje atsirado naujas mokymas ir nuo tol, gyvam Viešpačiui paskatinus, pradėta vykti į misijų keliones. Pasakojimai apie Sekmines nuteikia optimistiškai ir atspindi realių naujų Bažnyčių patirtį, kurios, atrodo, iš sustingusio, suskilusio judėjimo per trumpą laiką virto veiklia dinamiška religine grupe. Misijų kelionių raktas – „Šventoji Dvasia". Turima omenyje ta dvasia, apie kurią daug kalbama vėlai užrašytoje Evangelijoje pagal Joną. Tai Viešpaties teikiamas sustiprinimas bendruomenei, kad ji nestokotų vadovavimo, tikėjimo ir paguodos. Luko evangelijos pabaigoje Jėzus liepia mokiniams likti Jeruzalėje ir prižada jiems atsiųsti Šventosios Dvasios stiprybę.

■ *„Jiems pasirodė tarsi ugnies liežuviai, kurie pasidaliję nusileido ant kiekvieno iš jų."*

Apd 2,3

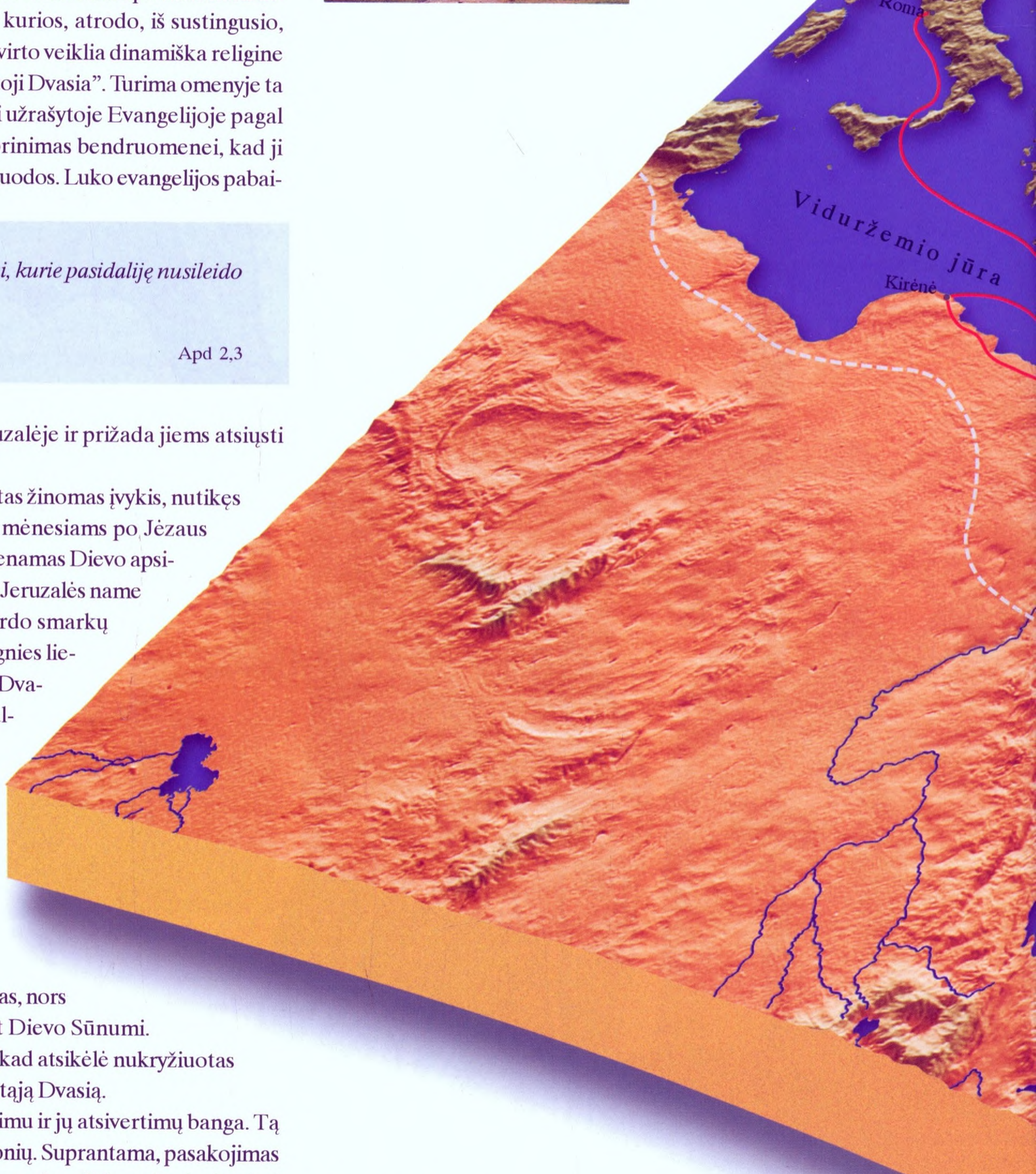
Apaštalų darbuose yra pavaizduotas žinomas įvykis, nutikęs per Sekmines: praėjus beveik dviem mėnesiams po Jėzaus mirties, per žydų Sekmines, kai prisimenamas Dievo apsireiškimas ant Sinajaus kalno, viename Jeruzalės name susirinko visi mokiniai. Staiga jie išgirdo smarkų ūžesį ir virš savo galvų pamatė tarsi ugnies liežuvius. Mokiniai prisipildė Šventosios Dvasios ir pradėjo kalbėti svetimomis kalbomis.

Žmonės, tęsia Lukas, buvo nustebę ir nežinojo, ką visa tai reiškia. Kai kurie manė, kad mokiniai pasigėrė. Tada prieš minią atsistojo Petras ir paaiškino, kad tie įvykiai numatyti Izraelio istorijoje ir kad juos išpranašavo pranašas Joelis. Jis priminė, kad Jėzus buvo nukryžiuotas, nors visi jo darbai ir stebuklai rodo jį esant Dievo Sūnumi. Petras savo kalbą užbaigė sakydamas, kad atsikėlė nukryžiuotas Jėzus ir ant bendruomenės išpylė Šventąją Dvasią.

Sekminės baigėsi klausytojų sumišimu ir jų atsivertimų banga. Tą dieną į tikėjimą atsivertė apie 3000 žmonių. Suprantama, pasakojimas apie Sekmines yra jaunos Bažnyčios sąmonės refleksas, kuris vientisai ir stipriai jungiasi su Jėzaus laikais.

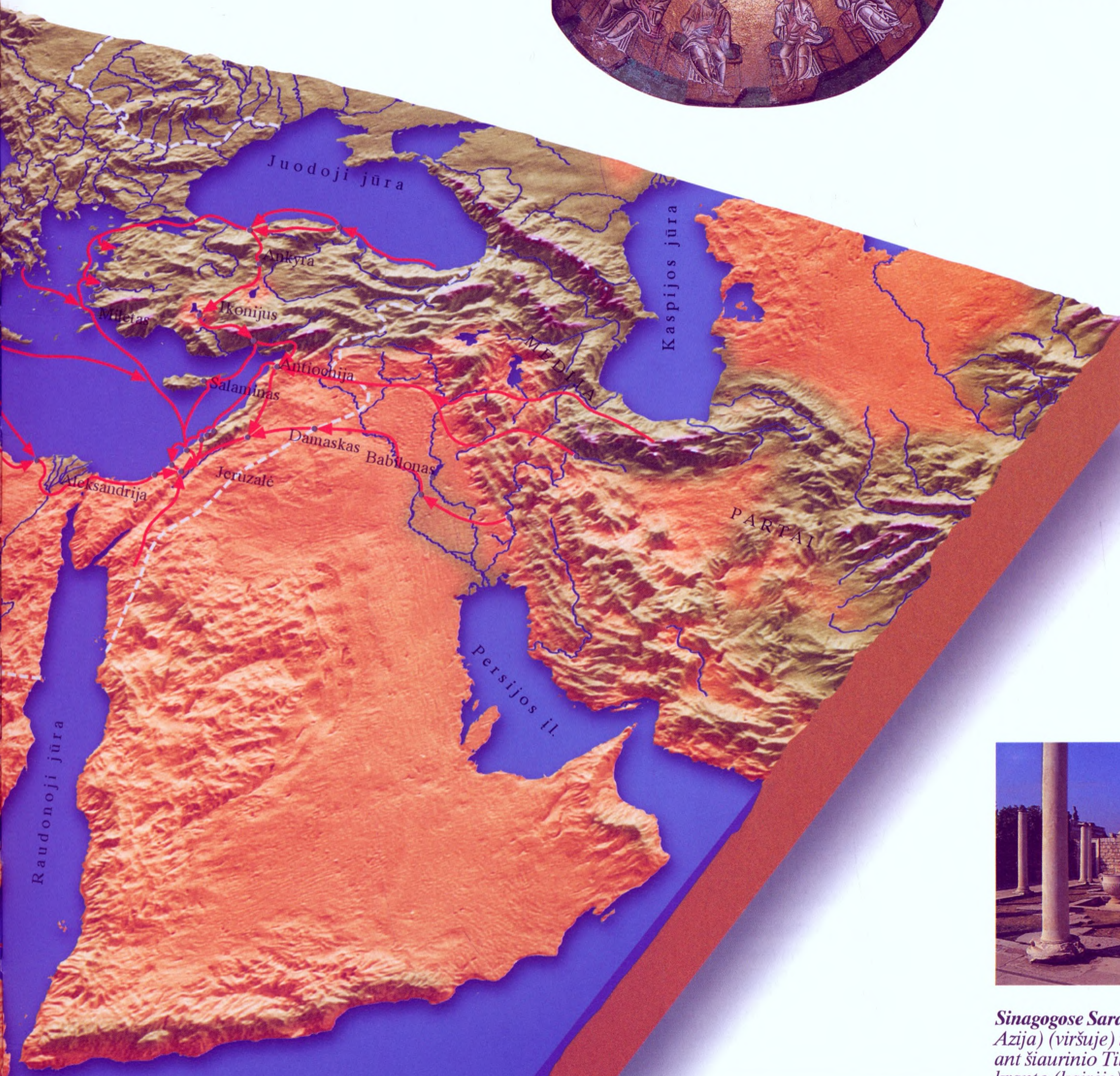
Dzeuso šventykla *Kirėnėje liudija graikiškąsias šio šiaurės Afrikos pajūrio miesto šaknis. Klestinčiame prekybos centre buvo didelė žydų bendruomenė. Tarp žmonių, kuriuos kalbina Šventosios Dvasios pilni mokiniai, buvo piligrimai iš Kirėnės.*

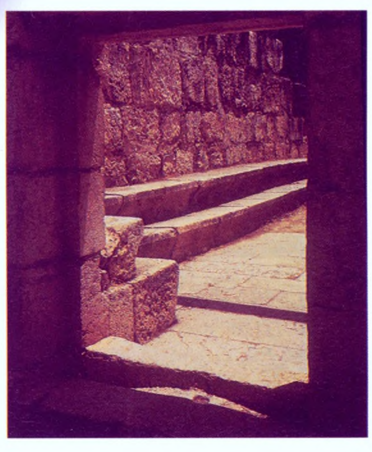
Sekminių piligrimai
Žydų Sekminės (Savaičių šventė) buvo švenčiamos praėjus 50 dienų po Paschos. Tuo metų laiku į Jeruzalę pasimelsti šventykloje atkeliaudavo žydų iš Artimųjų Rytų, Romos imperijos ir kitų žinomų pasaulio vietų. Tą dieną, pasak Apd 2, mokinius užliejo Šventoji Dvasia, ir jie iškart susirinkusiems žydų piligrimams pradėjo sakyti pamokslus. Žemėlapyje pavaizduoti pagrindiniai žydų diasporos kultūros centrai ir tradicinis maršrutas, kuriuo piligrimai kiekvienais metais traukdavo į Jeruzalę.

***Ugnies liežuviai**, kurie simbolizuoja Šventąją Dvasią, šioje graikų bažnyčios mozaikoje (XI a.) plevena virš apaštalų galvų. Viduryje – balandis. Šis simbolis taip pat yra pasakojime, kuriame Jonas krikštija Jėzų.*

***Sinagogose Sarduose** (Mažoji Azija) (viršuje) ir Kafarnaume, ant šiaurinio Tiberiados ežero kranto (kairėje) susirinkdavo žydų bendruomenės nariai. Vėliau tokios sinagogos buvo krikščionių misionierių susitikimų vieta. Paulius, atrodo, misijų keliones pradėjo sinagogose už Palestinos ribų.*

Bareljefas su liūtais ant Stepono vartų Jeruzalėje.

Vienas svarbiausių įvykių, turėjusių reikšmės Bažnyčios raidai, yra Sauliaus atsivertimas. Jis tapo nenuilstantis ir įsitikinęs naujosios religijos skelbėjas, atvėrė krikščionybę helenistiniam pasauliui, tuo sudarydamas sąlygas jai tapti pasaulio religija. Savo laiškuose jis pasakoja apie savo pašaukimą ir Sūnaus apsireiškimą jame (Gal 1,15–16). Apaštalų darbuose ta istorija pateikiama kaip legenda: Saulius tampa Pauliumi. Saulius (tai hebrajiškas Pauliaus vardas, jis turėjo du vardus), kol dar nebuvo pašauktas, uoliai persekiojo krikščionis, nes juose matė pavojingus savos religijos priešus. Pirmą kartą Biblijoje jis paminimas, kai akmenimis buvo apmėtomas apaštalas Steponas, žydų nuteistas už jų apkaltinimą nužudžius Dievo Sūnų. Saulius sveikino šį nuosprendį ir toliau persekiojo Jeruzalės krikščionis. Apaštalų darbuose parašyta, kaip vienoje kelionėje į krašto šiaurę – į Damaską – Saulius atsivertė. Beveik pasiekęs kelionės tikslą, staiga jis apakinamas ryškia šviesa. Saulius parklumpa ir išgirsta Jėzaus balsą, klausiantį, kodėl jisai jį persekiojąs. Po to Jėzus liepia Sauliui atsistoti, tęsti kelionę ir laukti tolesnių jo nurodymų. Apakęs Saulius nuvedamas į miestą. Ten jis apsistoja pas žmogų, vardu Judas.

„Nukritęs žemėn, jis išgirdo balsą: „'Sauliau, Sauliau, kam mane persekioji?'"

Apd 9,4

Pauliaus krikštas

Po trijų dienų krikščionis Ananijas gauna Dievo nurodymą surasti Saulių ir jį palaiminti. Sauliui nuo akių tarsi šydas nukrinta, ir jis praregi. Po to pakrikštytas ir priimtas į Bažnyčią, Damasko sinagogose pradėjo skelbti Evangeliją. Bet drąsūs jo samprotavimai nepatinka žydams mieste. Jie nusprendžia jį nužudyti. Kad galėtų iš miesto išvykstantį Saulių sučiupti, ima saugoti miesto vartus. Sauliaus draugai jį paslepia krepšyje ir nuleidžia anapus miesto sienos. Nepastebėtas jis nuskuba į Jeruzalę.

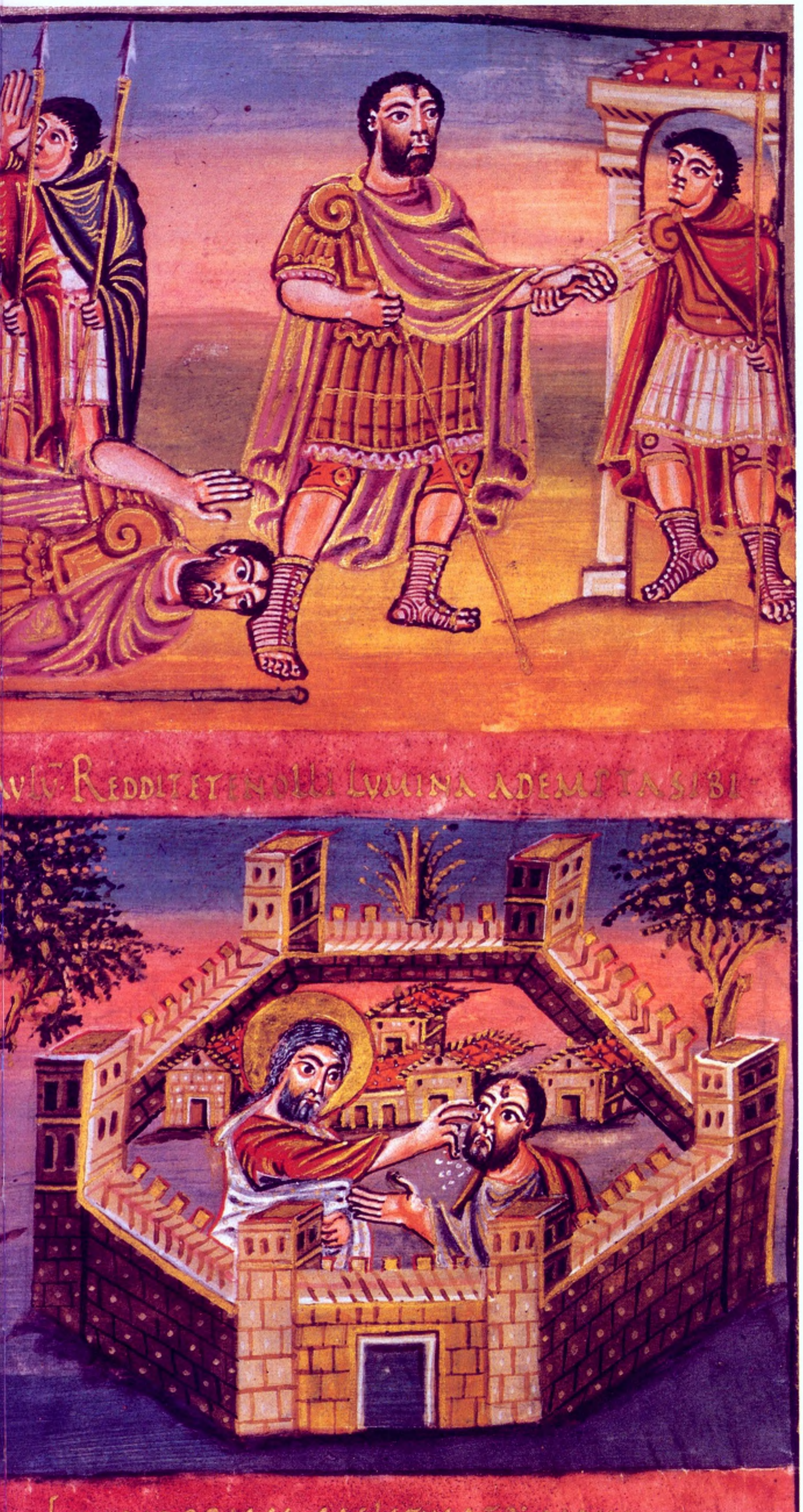

Stepono, arba Liūtų, vartai *(kairėje) yra rytinėje Jeruzalės miesto sienos dalyje. Pasak vėlyvųjų viduramžių tradicijos, už šios sienos yra aikštė, į kurią atitemptas apaštalas Steponas buvo užmuštas akmenimis. Biblijoje aprašoma, kaip Saulius pritarė nuosprendžiui ir dalyvavo užmėtant akmenimis. Jis, neva, saugojęs drabužius, kuriuos buvo nusivilkę akmenis mėtę žmonės.*

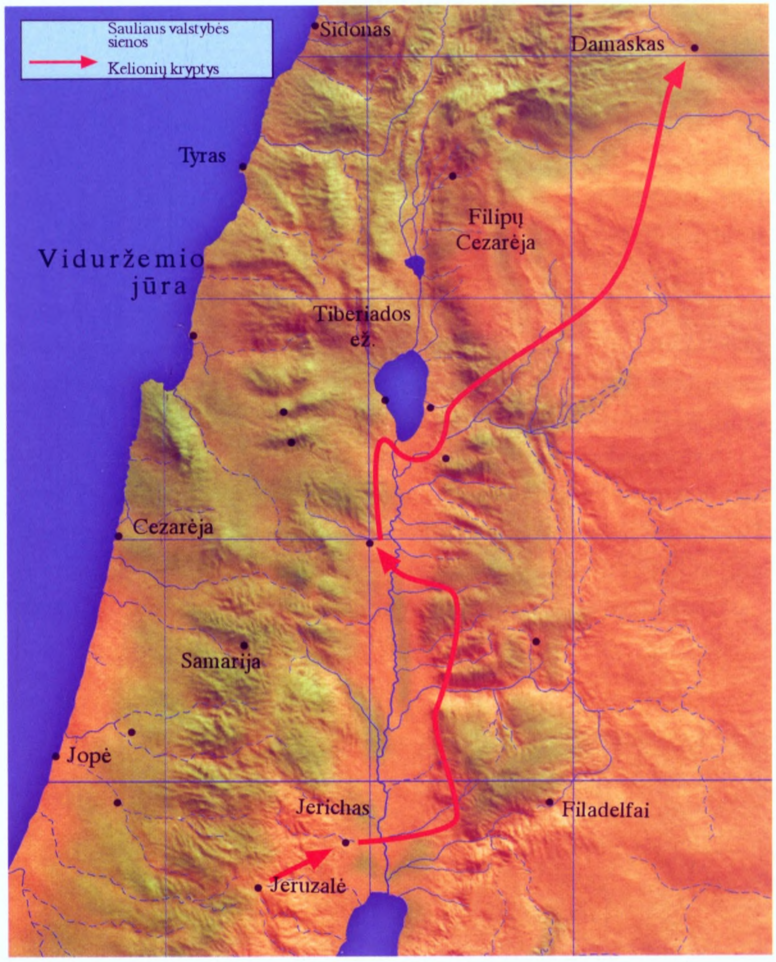

Damaskas *– seniausias pasaulio miestas. Jis įsikūręs Sirijos dykumos pakraštyje, oazėje, pro kurią teka dvi upės – Abana ir Parfaras. Šiandieniniame milijoniniame mieste yra išlikusių gyvenvietės liekanų iš Sauliaus laikų. Vis dar yra Tiesioji gatvė (kairėje), kurioje krikščionio Judo namuose nakvynę rado apakęs Saulius.*

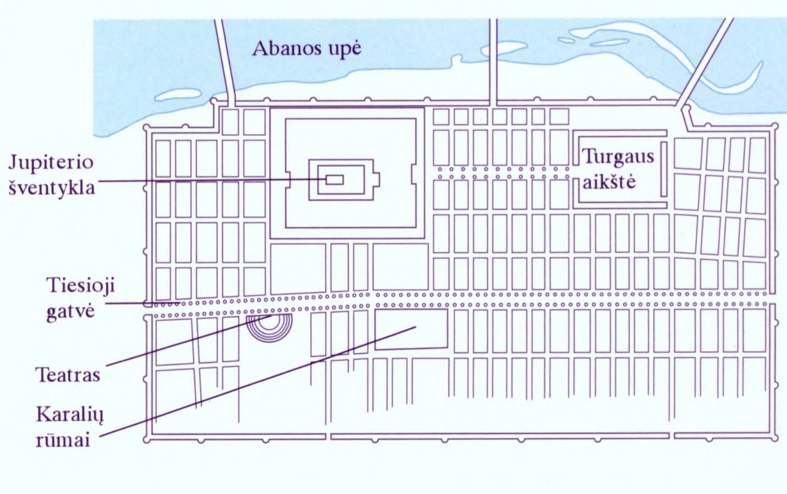
Iš pradžių apaštalai abejojo Sauliaus atsivertimu, bet greitai jie įsitikino jo nuoširdumu. Jis sakė pamokslus Jeruzalėje, kol dėl grasinimų jį nužudyti buvo priverstas trauktis į Tarsą. Vėliau jis išvyksta su savo palydovu į Antiochiją Sirijoje. Ten Saulius praleidžia vienerius metus ir įkuria krikščionišką bendruomenę. Po to Saulius, dabar vadinamas Pauliumi, pasijaučia esąs pasirengęs atversti į tikėjimą Romos imperijos pagonis.

IX a. rankraštyje *pasakojama apie Sauliaus atsivertimą. Iliustracijos viršuje kairėje pavaizduotas į Damaską keliaujantis ir ryškios šviesos apakintas Saulius. Jis nuvedamas į Judo namus Damaske, kur tris dienas nei valgė, nei gėrė. Ananijas aplankė Saulių, palaimino ir sugrąžino akių šviesą. Pakrikštytas Saulius skelbė Jėzaus Evangeliją.*

Sauliaus kelionė į Damaską
Biblijoje pateiktas pasakojimas apie Sauliaus kelionę į Damaską yra netikslus. Žemėlapyje pavaizduoti maršrutai ir vietovės, kuriomis jis keliavo. Prieš pat kelionės pabaigą, pasak Apd, Saulių apakino ryški dangaus šviesa ir jis neteko regėjimo. Praregėjęs Saulius pasiliko Damaske ir skelbė Jėzaus Evangeliją.

Antikinis miestas Damaskas, *kurį pažinojo Saulius, buvo stačiakampio formos ir turėjo daug graikiškų bruožų. Miesto plane (dešinėje) matyti dvi lygiagrečios pagrindinės gatvės. Viršutinė jungia turgaus aikštę su Jupiterio šventykla, o apatinė, Tiesioji, gatvė, Sauliaus laikais ėjo pro teatrą, tuometinius karalių rūmus, gubernatoriaus būstinę.*

Šventojo Pauliaus portretas

Pasak Apaštalų darbų, Paulius buvo jautrios sielos, susitvardantis ir labai energingas. Juose aprašomos trys Pauliaus misijų kelionės ir paskutinė kelionė, kai suimtas buvo gabenamas į Romą. Šiame graikų ir romėnų pasaulyje jis skelbė Gerąją Naujieną. Paulius skleidė krikščionybę žydams ir nežydams. Pats jis buvo žydų kilmės, bet užaugęs pasaulietiškoje Tarso miesto Mažojoje Azijoje aplinkoje.

Trijų misijų kelionėse Paulius daug keliavo laivu ir sausuma. "Pax Romana" sutartimi Roma buvo sustabdžiusi plėšikavimus Viduržemio jūroje, todėl buvo įmanoma saugiai pasiekti atokiausius imperijos kampelius. Kadangi tais laikais keleivinių laivų nebuvo, jis keliavo prekybiniais. Pėsčiomis eidamas, naudojosi romėnų keliais, kurie neaplenkdavo ir provincijų. Tolimų maršrutų keliai nebuvo romėnų atradimas, bet jie išplėtė kelių tinklą, norėdami apsaugoti savo valdas. Keliai buvo su terasomis, grįsti, su pašto stotimis ir nuotolių žymekliais. Iki tol tokių buvo nebuvę.

Paulius pirmąją kelionę pradėjo nuo Antiochijos Sirijoje į Kiprą ir iš ten į Pisidiją Mažojoje Azijoje. Tai buvo plėšikais garsėjantis kraštas. Iš Pisidijos Antiochijos keliavo į rytus per Ikonijų, Listrą, kur jį akmenimis apmėtė priešiškai nusiteikusi minia, po to į Derbę ir vėl tuo pačiu keliu iki pajūrio ir sugrįžo į Siriją laivu.

Antrojoje kelionėje Paulius pasiekė Europą ir sakė pamokslus graikų miestuose: Tesalonikoje, Atėnuose ir Korinte. Per trečiąją kelionę Paulius dvejiems metams buvo apsistojęs Efeze, kur jis vos paspruko nuo minios, kuri kėsinosi jį nutverti ir užmušti.

Grįžtantis į Jeruzalę jis buvo suimtas romėnų valdžios. Jo teismas vyko Romoje. Ir ten iki pat savo mirties jis skelbė Jėzaus mokymą. Apskritai Pauliaus misijų darbas buvo labai sėkmingas. Jis įkūrė daug Bažnyčių, po to rašė joms laiškus, stiprindamas jų tikėjimą ir Kristaus vardu ragindamas vienytis.

***Peutingerinė lentelė,** gatvių žemėlapio viduramžių kopija, patvirtina posakio „Visi keliai veda į Romą" teisingumą. Ilgose kelionėse Paulius pasinaudojo romėnų susisiekimo pranašumais. Nakčiai poilsio jis apsistodavo viešbučiuose arba kaimuose, nusidriekusiuose palei kelionės maršrutą ir kiekvieną syk išnaudodavo progą skelbti Gerąją Naujieną.*

Keliu „Via Appia" *– žinomiausių iš visų romėnų kelių – apaštalas Paulius pasiekė Romą. Kelias buvo grįstas dideliais akmenimis ir truputį gaubtas, todėl po lietaus greitai vėl išdžiūdavo. Ši konstrukcija garantavo, kad prireikus kariuomenė galėtų žygiuoti bet kokiu oru.*

Tuo laiku, *kai Paulius rengė misijų keliones, romėnai turėjo neribotą valdžią Vakarų pasaulyje. Romėnų civilizacijos laikais buvo tiesiami keliai, kuriais be problemų buvo galima važiuoti arklių vežimais (apačioje). Sykiu romėnai stebino kraują stingdančiais žaidimais, kai gladiatoriai arenoje kovodavo iki mirties, kuris kurį įveiks. Jų galvas puošdavo bronziniai šalmai (dešinėje).*

Pauliaus kelionės
Pasak Apaštalų darbų, Pauliaus misijų kelionės truko nuo 46 iki 54 po Kr. Paskutinėje kelionėje jis atvyko į Romą.

Bareljefas ant finikiečių sarkofago (Beiruto muziejus)

Pirmoji Pauliaus kelionė prasidėjo Sirijos Antiochijoje, kur jis kartu su Barnabu – krikščionimi iš Kipro – buvo įkūręs vietos Bažnyčią. Įkvėptas Šventosios Dvasios, kaip pabrėžia Paulius, kartu su Barnabu ir Jonu Morkumi (pasak senosios Bažnyčios legendos, jis – antrosios evangelijos autorius) išplaukė į Kiprą.

Paulius ir jo palydovai Salamine išlipa iš laivo ir keliauja į Pafą, įsikūrusį salos pietvakariuose. Ten jie sutinka romėnų Kipro valdytoją – Sergijų Paulių – kuris domisi jų skelbiama Gerąja Naujiena. Pauliaus ir Barnabo misiją Segijaus rūmuose sutrikdo Barjėzus, netikras pranašas. Mat šis baiminasi susilaukti Sergijaus nemalonės, jei valdytojas atsiverstų į krikščionybę. Paulius, kupinas Šventosios Dvasios, duoda atkirtį Barjėzui, išbara jį ir nubaudžia aklumu. Tai Sergijų sukrečia, ir jis įtiki Kristumi.

Paulius ir jo palydovai laivu parplaukia atgal. Čia juos palieka Jonas Morkus, nusprendęs grįžti į Jeruzalę. Paulius ir Barnabas pasiekia Pisidijos Antiochiją, kur Paulius tautiečių bendruomenei ir susidomėjusiems pagonims sako pamokslus. Paulius moko juos suprasti, kad išsipildė Dievo pranašystė ir buvo atsiųstas Mesijas ir žmonių nusižengimai bus atleidžiami per Jėzų, o ne žydų Įstatymu.

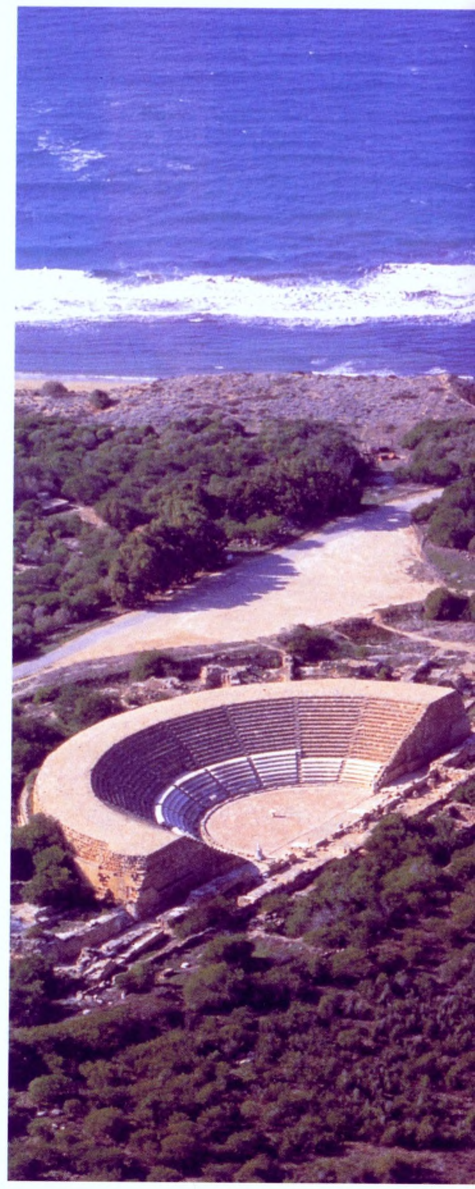

Pirmoji misijų kelionė
Pirmąją misijų kelionę Paulius, lydimas ištikimo Barnabo, atliko iš Sirijos į Kiprą ir iš ten į Mažosios Azijos miestus: Pamfiliją, Pisidiją ir Galatiją. Paulius ir Barnabas sėkmingai skleidė Jėzaus Evangeliją, ypač tarp pagonių. Daugelis žydų piktinosi Gerąja Naujiena, skelbiančia, kad kiekvienas žmogus gali rasti Išganymą ir Palaiminimą Jėzuje ir todėl jie kėsinosi į misionierių gyvybes.

> *„Tik mes jums skelbiame Gerąją Naujieną, kad nuo šių tuštybių atsiverstumėte į gyvąjį Dievą ...“*
>
> Apd 14,15

Pauliaus pamokslai sulaukė didelio susidomėjimo, bet kai kurie žydai dėl jo mokymo buvo labai įtūžę ir bandė tikėjimo brolius nuteikti prieš jį. Pamatęs, kad jo nepriima žydai, Paulius nusprendė skelbti Evangeliją pagonims. Bet žydams pavyksta pasiekti, kad misionieriai būtų išvaryti iš miesto.

Panašų išgyvenimą patiria Paulius su Barnabu ir Ikonijuje. Susirūpinę dėl savo saugumo, jie patraukia pietų kryptimi į Listrą. Ten Paulius išgydė luošį ir dėl to miesto gyventojai jį ir Barnabą palaikė dievais: Hermiu ir Dzeusu. Nespėjus jiems pradėti skelbti Gerosios Naujienos, į miestą atvyko priešiškai nusiteikusių Antiochijos ir Ikonijaus gyventojų, kurie sukurstė Listros žmones prieš misionierius. Paulius apmėtomas akmenimis ir sužeistas paliekamas. Greitai atsigavęs iškeliauja kartu su Barnabu toliau, į Derbę, ir ten baigia savo misijų kelionę. Neužilgo abu apaštalai vėl išvyksta tuo pačiu keliu, kad sustiprintų naujas Bažnyčias Listroje, Ikonijuje ir Antiochijoje.

Salaminas Kipro saloje *buvo pirmasis uostas, į kurį išvykęs iš Sirijos atplaukė Paulius. Tuo laiku Salaminas buvo romėnų miestas, kuriame buvo pastatytas puikus teatras (nuotraukos kairėje) ir stadionas (nuotraukos dešinėje). Paulius ir jo sekėjai perkirto Kiprą ir pasiekė pietvakariuose įsikūrusį Pafą. Ten įtikėjo romėnų valdytojas Segijus Paulius.*

Tikėjimas Dievu Listroje
Viešėdamas Listroje Paulius išgydė luošį. Gyventojai tuo buvo taip sužavėti, kad jį ir jo palydovą Barnabą palaikė Dievais: Hermiu (dešinėje) ir Dzeusu (kairėje) ir surengė aukojimo šventę jų garbei. Šis faktas paskatino Paulių ir Barnabą ryžtingai paaiškinti, kad jie nesą Dievai ir skelbti Evangeliją apie tikrąjį Dievą. Graikų tikėjimas labai skiriasi nuo krikščioniškosios Dievo sampratos. Ryškiausias skirtumas – vyriškos ir moteriškos lyties dievybių gausa graikų Panteone. Vyriausiasis Dievas buvo Dzeusas, valdęs dievybes ir žmones žaibu ir perkūnu. Visos dievybės turėjo antžmogiškos jėgos ir galių, bet jos nebuvo neklystančios ir kentėjo nuo žmogiškų aistrų ir silpnybių. Jos netiko būti pavyzdžiu tiems, kurie ieškojo Išganymo ir Atpirkimo.

Pergės miesto sienos sargybinis bokštas *(viršuje). Spėjama, kad Paulius šį miestą aplankė 47 po Kr. ir Mažosios Azijos žemėje pasakė pirmąjį pamokslą. Jonas Morkus, nuo išvykimo iš Antiochijos Sirijoje kelionėje lydėjęs Paulių ir Barnabą, paliko juos Pergėje ir sugrįžo į Jeruzalę.*

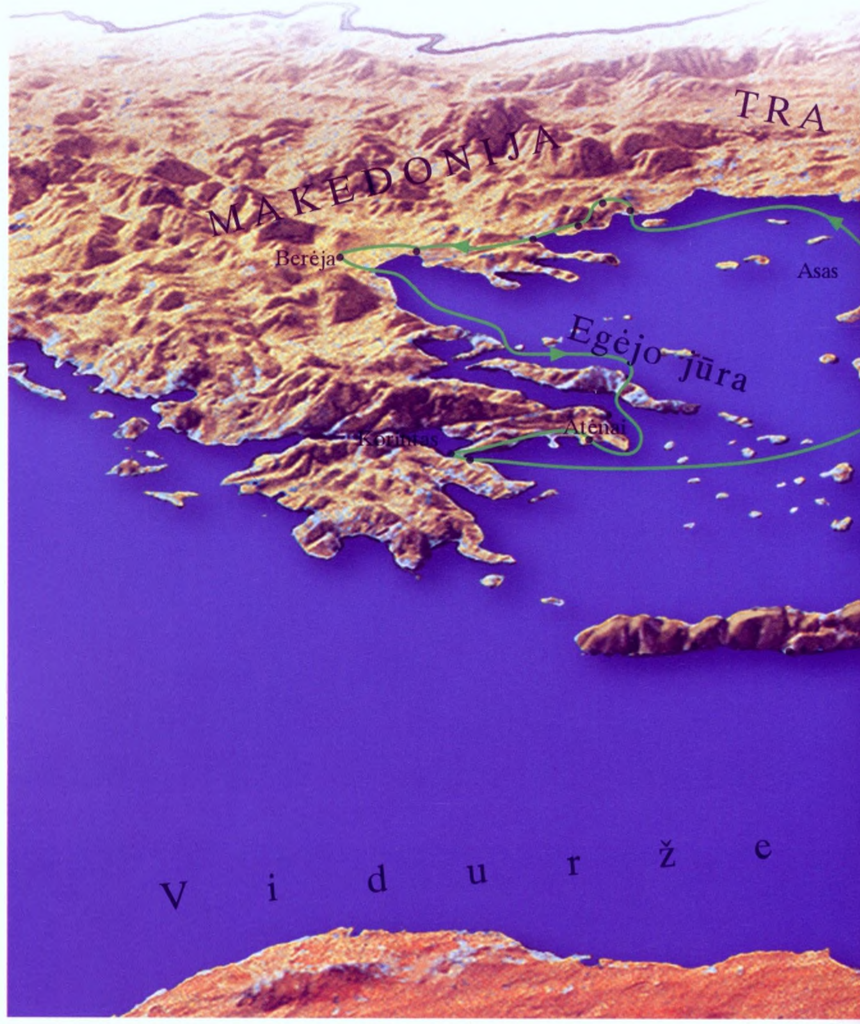
Keliui „Via Egnatia" atminti

Pirmoje kelionėje Paulius įsteigė daug krikščioniškų Bažnyčių. Praėjus kiek laiko, jis nusprendžia vėl jas aplankyti. Kartu su savo mokiniu Silu jis išvyksta iš Antiochijos Sirijoje. Keliaudami vakarų kryptimi, jie atvyksta į Derbę ir Listrą, kur prie jų prisijungia naujasis įtikėjusysis Timotiejus, ir toliau keliauja į Pisidijos Antiochiją.

Įkvėpti Šventosios Dvasios jie pereina Frygiją ir pasiekia Troadę prie Egėjo jūros. Čia Paulius išvysta regėjimą: jam pasirodė makedonietis, kuris maldavo atvykti į jo šalį. Paulius nedelsdamas vyksta į šią šalį.

Misionierių darbas Graikijoje

Jų kelionės tikslas buvo romėnų kolonija Filipai. Ten Paulius išgydė piktosios dvasios apsėstą jauną vergę, turėjusią spėjimo sugebėjimų. Mergaitės šeimininkai labai supyko dėl patirtų nuostolių, nes jiems mergaitės spėlionės duodavo didelį pelną. Jie sugavo Paulių ir Silą, nuplakdino rykštėmis ir įmetė į kalėjimą. Dar tą pačią naktį nuo žemės drebėjimo išvirto kalėjimo durys ir nuo kalinių nukrito pančiai. Stebuklo sukrėstas kalėjimo viršininkas priėmė krikščionybę. Kitą dieną misionieriai buvo išleisti ir išlydėti iš miesto.

Antroji kelionė
Antrąją kelionę Paulius pradėjo ketindamas aplankyti pirmojoje kelionėje įkurtas Bažnyčias Mažojoje Azijoje. Jis siekė jas padrąsinti. Po regėjimo jis pakeitė kryptį ir per Egėją pasiekė Europą. Nepaisydamas stipraus smurtingo Makedonijos žydų bendruomenių nepalankumo, Paulius drąsiai mokė visuose miestuose, kuriuose lankėsi, apie krikščionišką tikėjimą. Grįždamas namo iš Korinto laivu, Paulius buvo apsistojęs Efeze, Cezarėjoje ir Jeruzalėje.

„Čia Paulius naktį turėjo regėjimą: jam pasirodė makedonietis, kuris maldavo: "Ateik į Makedoniją ir padėk mums!"

Apd 16,9

Keliu „Via Egnatia" Paulius ir jo palydovas nuvyko į Tesaloniką. Iš pradžių misionieriškas darbas buvo sėkmingas, bet netrukus žydų bendruomenėje įsiplieskė pyktis ir jie buvo priversti keliauti toliau. Berėjoje Paulių pasitiko draugiška atmosfera, bet jis turėjo išvykti iš miesto, nes žydai atvyko iš Tesalonikos ir sukurstė minią prieš jį.

Po to, davęs savo sekėjams nurodymų, Paulius išvyksta vienas į Atėnus, didžiausią antikos pasaulio dvasinį centrą. Aeropage Paulius aistringai ginčijosi su epikūrininkų ir stoikų filosofais. Prabilus Pauliui apie Jėzaus prisikėlimą, pasipila vien pašaipos. Nusiminęs jis išvyksta Korinto kryptimi.

Čia jis vėl susitinka Silą ir Timotiejų. Paulius sakė pamokslus miesto sinagogoje, bet ir čia jį pasitiko žydų neapykanta. Bet, nepaisydamas nieko, jis lieka Korinte vienerius metus. Po to Paulius per Efezą, Cezarėją ir Jeruzalę grįžta į Antiochiją. Be kai kurių nusivylimą keliančių epizodų, kelionė į Makedoniją buvo sėkminga. Ten Paulius įkūrė naujų bendruomenių ir daug žmonių atvertė į krikščionybę.

Pisidijos Antiochija *(nuotraukoje – įspūdingas romėnų akvedukas) 25 pr. Kr. pateko į romėnų valdžią. Šis miestas buvo paskutinė Pauliaus sustojimo vieta saugioje teritorijoje, prieš jam tęsiant kelionę prie Egėjo jūros.*

Pirmiausia Paulius *norėjo aplankyti Romos koloniją Filipus (viršuje) Makedonijoje. Nors Paulius ir jo palydovas Silas turėjo Romos pilietybę, už minios kurstymą jie buvo viešai nuplakti rykštėmis ir įmesti į kalėjimą.*

Virš Korinto *į viršų stiebėsi Apolono šventykla (kairėje). Uostamiestis buvo vienas svarbiausių prekybos centrų Senovės Graikijoje. Jo svarba neblėso ir romėnų laikais. Patyręs Korinto žydų priešiškumą, Paulius dėmesį sutelkė į misionierišką pagonių mokymą. Jo darbai buvo sėkmingi: po metų, kai jis susiruošė namo, ten paliko klestinčias krikščionių bendruomenes. Akivaizdu tai, kad į krikščionybę jis sugebėdavo patraukti ir aukščiausiojo sluoksnio atstovus. Savo laiške romiečiams Paulius mini krikščionį, vardu Erazmas, užėmusį aukštą miesto administratoriaus postą. Galbūt šis įrašas („Erastus Proaedilis") ant marmurinės plokštės iš Korinto (apačioje) priklauso tam pačiam tarnautojui.*

Akmeniniai laiptai veda*, kaip ir Pauliaus laikais, į Aeropagą Atėnuose (viršuje). Ant žemesniosios kalvos, netoli Akropolio, antikos laikais susirinkdavo mokslo žmonių padiskutuoti. Čia Paulius viešai ginčijosi su epikūrininkų ir stoikų filosofais. Jo argumentams nebuvo pritarta, graikams atrodė net juokingas jo teiginys, kad Jėzus prisikėlė iš numirusių. Giliai nusiminęs dėl tokios jų reakcijos, Paulius, pasitaikius pirmai progai, paliko miestą. Per gana trumpą veikimo laiką jam pasisekė kai kuriuos žmones atversti į krikščionybę.*

Pataroje Paulius buvo apsistojęs grįždamas namo

Trečiojoje misijų kelionėje Paulius vėl nuvyko į Efezą Mažojoje Azijoje – svarbiausią prekybos ir graikų religijos centrą.

Apaštalas buvo aplankęs miestą ir prižadėjęs netrukus vėl atvykti. Paulius iškeliavo iš Antiochijos per Galatiją ir Frygiją. Pakeliui jis apsistodavo įvairiose anksčiau įkurtose bendruomenėse. Efezo sinagogoje Paulius sakė pamokslus tris mėnesius, po to dar dvejus metus išsinuomotoje salėje. Dvylika Jono apkrikštytų krikščionių vėl pakrikštijo Paulius, šį sykį Jėzaus vardu. Ant jų nusileido Šventoji Dvasia, ir jie pradėjo kalbėti skirtingomis kalbomis. Didelį susidomėjimą, pasak Biblijos, sukėlė įvykis, kai septyni egzorcistai Jėzaus vardu bandė gydyti apsėstąjį. Įsakę piktajai dvasiai pasitraukti, jie išgirdo atsakymą, kad ji pripažįstanti Jėzaus ir Pauliaus autoritetą, o ne žydų egzorcistų. Šiais ir panašiais įvykiais Paulius visur išgarsėjo.

Paulius išvyksta iš Efezo

Augant šlovei, didėjo ir pavojai, kurie tykojo Pauliaus. Miesto sidabrakaliai, gaminę sidabrines Artemidės šventyklos miniatiūras ir jas parduodavę piligrimams, nekentė prieš stabų garbinimą pasisakiusio Pauliaus, nes per jį sužlugo jų verslas. Jų vado Dimetrijo sukurstyta minia nusitempė du krikščionis, Pauliaus palydovus, į miesto teatrą, kad ten juos nubaustų. Paulius norėjo juos užstoti, bet tam sutrukdė jo draugai, kurie baiminosi dėl jo gyvybės. Pagaliau aukštam miesto valdininkui pavyko įtampą sumažinti. Jis nurodė, kad už tokius neramumus gali nubausti romėnų valdžia.

Paulius skubiai išvyko, perėjo Makedoniją, Graikiją ir persikėlė į Troadę. Ten jis iš numirusių prikėlė jaunuolį, kuris mirė iškritęs iš trečio aukšto. Keliaudamas namo, sustojo Milete, nes norėjo atsisveikinti su Efezo Bažnyčios vadovais.

Pataroje Paulius įsėdo į laivą ir nuplaukė į Ptolemaidę bei Cezarėją. Jau Tyre apaštalas buvo perspėtas nevykti į Jeruzalę. Cezarėjoje pranašas Agabas jam išpranašavo, kad jį ten suimsią žydų priešai ir perduosią romėnams. Bet Paulius neišsigando tokių perspėjimų ir pasakė, kad jis esąs pasirengęs mirti dėl Jėzaus.

„Bet jūs matote ir girdite, jog tasai Paulius ne tik Efeze, bet ir kone visoje Azijoje įtikino ir patraukė į savo pusę daug žmonių ...”

Apd 19,26

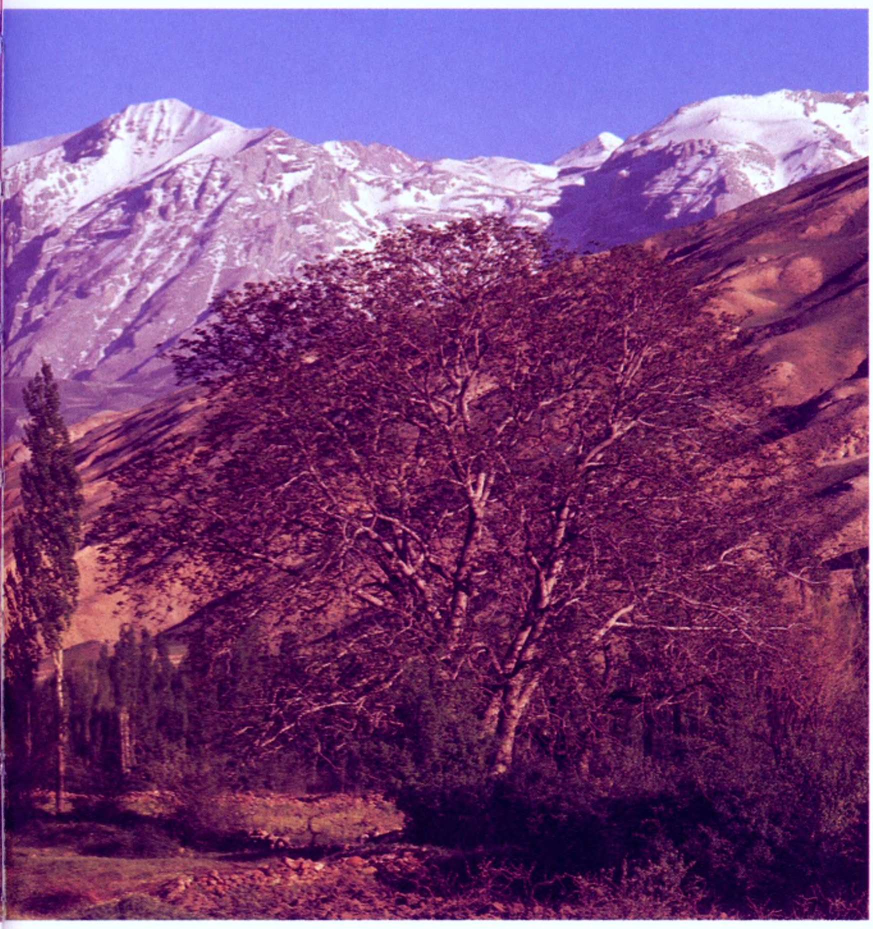

Trečioji Pauliaus kelionė
Į Efezą Paulius atvyko tikriausiai 52 metų vasarą. Išskyrus tą laiką, kurį Paulius praleido Korinte, kur jis buvo pakviestas Bažnyčios kivirčams išspręsti, mieste jis prabuvo daugiau kaip dvejus metus. Sidabrakaliams sukėlus sąmyšį, Paulius paliko Efezą ir per Makedoniją išvyko į Achają ir tikriausiai į Ilyriją šiaurės vakaruose. Grįždamas namo, užsuko į Troadę ir iš ten išplaukė į Tyrą.

***Tauro kalnai** dunkso į šiaurę ir į vakarus nuo Tarso – Romos imperijos provincijos Kilikijos sostinės ir Pauliaus gimtinės. Vienintelis gero susisiekimo kelias tarp Mažosios Azijos ir Sirijos ėjo siauru tarpeklių, vadinamu Kilikijos vartais. Šiuo maršrutu Paulius keliavo per antrąją ir trečiąją keliones.*

Asas *Pauliaus laikais buvo svarbiausias uostas. Nuotraukoje viršuje – antikinės krantinės liekanos. Grįždamas iš trečiosios kelionės pirmiausiai Paulius sustojo Troadėje. Ten jis sakė pamokymus aukštutiniame namo kambaryje. Vienas iš klausytojų, jaunas vyras, sėdėjęs prie lango, beklausydamas pamokslo užmigo ir nukrito ant gatvės grindinio. Jaunuolis iškart mirė. Paulius jį prikėlė iš numirusių. Iš Troados Paulius išvyko pietų kryptimi į Asą ir iš ten – laivu į Mitilėnę. Po to per Miletą ir Patarą jis pasiekė Tyrą.*

Begalė griuvėsių *liudija apie finikiečių uosto Tyro svarbą Romos imperijos laikais. Nuotraukoje viršuje – hipodromas. Paulius miestą aplankė trečiojoje kelionėje ir prabuvo čia savaitę. Šventosios Dvasios įkvėpti Pauliaus mokiniai perspėjo apaštalą nevykti į Jeruzalę. Prieš Pauliui įžengiant į laivą, plaukusį į Ptolemaidę, jis su miesto krikščionimis nuėjo prie jūros kartu pasimelsti. Iš Ptolemaidės Paulius iškeliavo į Cezarėją ir pagaliau, nepaisydamas visų perspėjimų, į Jeruzalę.*

Marmurinė dievybės Artemidės statula

Trečiojoje misijų kelionėje apaštalas Paulius Efeze prabuvo ilgiau kaip dvejus metus. Miestas, įkurtas apie 1200 pr. Kr. mikėnų imigrantų, buvo prie Kaisterio žiočių, Egėjo jūros pakrantėje Mažojoje Azijoje. Efezas vystėsi labai greitai ir tapo turtingu prekybos miestu bei viena puikiausių Romos provincijų metropolijų Azijoje. Klestėjimo laikais mieste gyveno daugiau kaip ketvirtis milijono gyventojų.

Su gerai įrengtu uostu Efezas tapo pagrindine prekybos apyvartos tarp Mažosios Azijos ir Romos imperijos vieta. Be to, miestas garsėjo kultūrų įvairove. Jo gyventojai buvo kilę iš įvairiausių imperijos vietų, todėl tautos buvo labai susimaišiusios. Buvo lankomasi teatre su daugiau kaip 24 000 žiūrovų vietų, rotušėje arba bibliotekoje. Be to, mieste buvo dvi turgaus aikštės, maudyklių, gimnazija ir stadionas.

■ *„...Kur rasi žmogų, kuris nežinotų, jog efeziečių miestas globoja didžiosios Artemidės šventyklą ir... jos statulą?"*

Apd 19,35

Efezas – Artemidės miestas

Efezas buvo svarbus ne tik prekybos, bet ir religijos centras. Septyniems pasaulio stebuklams priklausanti dievybės Artemidės šventykla pritraukdavo labai daug lankytojų ir kėlė miesto gerovę. Kulto daiktai ir dievybių atvaizdai garantavo pelningą verslą. Pauliui tai buvo krislas akyje (pagal Apd 19). Sakydamas pamokymus, kuriuose jis smerkė komercinius interesus ir stabų garbinimą, susilaukė amatininkų priešiškumo. Pauliui pradėjus veikti, Efeze pradėjo plisti krikščionybė. Tai turėjo įtakos ir kitų miestų religiniam gyvenimui. Iki V a. Efezas tapo pagrindiniu krikščionybės centru Mažojoje Azijoje.

Žlugimas

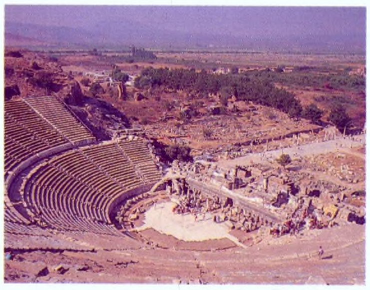
Nepaisant to, reikšmingas Efezo miesto tarpsnis greitai baigėsi. Uostas pradėjo uždumblėti, jūrų prekyba smukti. Užgęsus Romos imperijos blizgesiui, nustojo klestėjęs ir Efezas. Šiandien iš kadaise didingo miesto belikę tik griuvėsiai.

Efezas Pauliaus laikais
Dvejus metus trukusi Pauliaus viešnagė Efeze sutapo su dideliais pokyčiais. Senamiestis aplink puikią Artemidės šventyklą, anksčiau labai traukusią svetimšalius, pradėjo tuštėti; ėmė kilti nauji, klestintys miesto rajonai. Šventykla ir senasis Efezas buvo prie šiaurrytinių naujųjų miesto kvartalų. Statybos darbai tęsėsi dar daug metų, teatro rekonstrukcija buvo baigta apie 70 m.

***Šis pėdos atspaudas** marmurinėse grindyse rodė įėjimą į Efezo viešnamį. Kosmopolitiniai Mažosios Azijos miestai garsėjo palaida morale ir prabangos troškimu. Pauliaus perspėjimai neužsisklęsti nuo Dievo išganymo plano, buvo skirti jiems.*

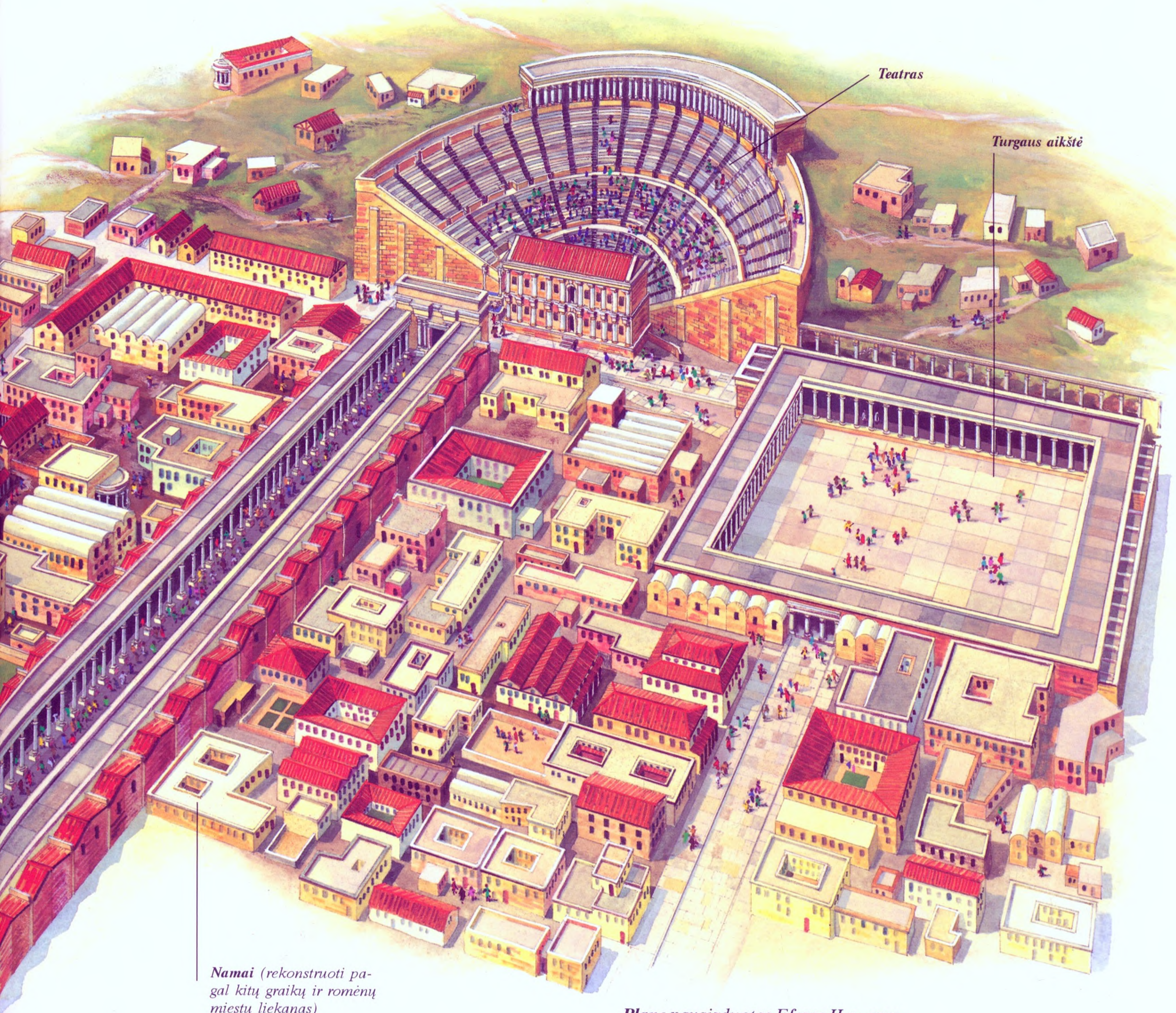

***Teatras** – miesto kultūros centras – buvo įsikūręs prie Arkadijos kelio. Senovinė statyba, plėtota Romos laikais, yra iš trečiojo amžiaus prieš Kristų. Čia kilo Dimetrijo vadovaujamas sidabrakalių sąmyšis, privertęs Paulių palikti miestą.*

***Už Efezo esantis namas** vadinamas Marijos vardu. Legenda pasakoja, kad Mergelė Marija po Jėzaus nukryžiavimo buvo Jono nuvesta į šį namelį ir jame liko leisti dienas iki gyvenimo pabaigos. Pagal tradiciją Jonas baigė gyvenimą Efeze, kur jis parašė Evangeliją pagal Joną.*

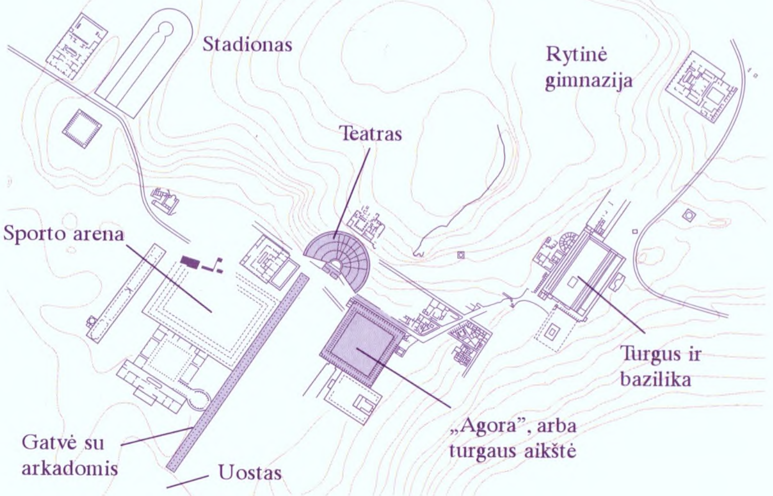
***Gatvė su arkadomis** ėjo nuo senojo Efezo uosto iki teatro – kultūros centro. Abipus marmuro plokštėmis grįstos gatvės stovėjo kolonados. Ji buvo nutiesta pirmajame šimtmetyje prieš Kristų. Vėliau perstatant, buvo įrengtas net gatvės apšvietimas.*

Namai *(rekonstruoti pagal kitų graikų ir romėnų miestų liekanas)*

Plane *pavaizduotas Efezas II a., nuo Pauliaus laikų jis labai pasikeitė. Sporto arena buvo į rytus nuo gatvės su arkadomis. Tamsiau pažymėti rekonstruoti pastatai.*

Moneta su Erodo Agripos II atvaizdu

Sugrįžęs į Jeruzalę (Apd 21,17) po trečiosios misijų kelionės Paulius pasitinkamas džiaugsmingai. Lankydamasis vienoje šventykloje jis išprovokavo ortodoksų žydų susidūrimą, nes buvo priėmęs nežydų į jiems draudžiamą vietą. Paulius buvo užpultas ir mėginta jį nužudyti. Romėnų miesto viršininkas, išgirdęs apie tokį sąmyšį, įsakė Paulių suimti, įmesti į kalėjimą ir nuplakti rykštėmis. Sužinojęs, kad Paulius yra Romos pilietis ir todėl negali būti nubaustas be teismo, sušaukė Sinedrioną – aukščiausiąją žydų teismo tarybą – pasiaiškinti, kuo iš tiesų prasikalto Paulius. Bet byla Sinedrione buvo nagrinėjama ginčijantis abiem pagrindinėms partijoms: sadukiejams ir fariziejams ir pateikiant svarius argumentus. Rezultatas nebuvo pasiektas ir viršininkas, norėdamas apsaugoti Paulių, jį vėl uždarė į kalėjimą.

■ *„...Aš nieku nenusikaltęs nei žydų Įstatymui, nei šventyklai, nei ciesoriui."*

Apd 25,8

Tą naktį, pasak Apd, Paulių nuramino Dievas. Jis gavo nurodymą Romoje kaip Jeruzalėje liudyti savo tikėjimą. Kitą dieną viršininkas, sužinojęs, kad žydai nori nužudyti Paulių, įsako jį perkelti į Cezarėją, prokuratoriaus Antonijo Felikso būstinę. Paulius ryžtingai neigė savo kaltę dėl sąmyšio šventykloje. Jis primygtinai užtikrino gerbiąs žydų Įstatymą, bet einąs nauju keliu, t.y. sekąs Jėzaus mokymu. Jis atvykęs į Jeruzalę neturtingoms krikščionių Bažnyčioms perduoti surinktas aukas. Paulius atmetė visus kaltinimus. Pagaliau jis paprašė kaltintojų nurodyti jo nusikaltimą, tačiau jie to padaryti nepajėgė.

Paulius apeliuoja į imperatoriaus teismą

Feliksas, paveiktas Pauliaus samprotavimų, nukėlė nuosprendžio vykdymą ir laikė jį kalėjime dar dvejus metus, tikėdamasis, kad Paulius jį papirksiąs. Atėjus į valdžią Porcijui Festui, žydai vėl pradėjo reikšti savo priekaištus. Paulius ryžtingai atmetė savo kaltę ir reikalavo teisės būti teisiamam imperatoriaus teisme. Paulių išklausė Erodas Agripa II ir jo sesuo Berenikė. Jiems jis paaiškino ketinąs Jėzaus Evangeliją vienodai skelbti ir žydams, ir nežydams. Pauliui pavyko įtikinti Agripą savo nekaltumu. Paulių gabenant į Romą, prie Maltos sudužo laivas, o Romoje jis laisvojo arešto sąlygomis praleido dar dvejus metus.

Antonijo tvirtovė *buvo pagrindinė romėnų užgrobikų būstinė. Spėjama, kad čionai buvo atgabentas suimtas Paulius. Erodas Didysis šią tvirtovę pastatydino buvusios tvirtovės vietoje už šiaurės vakarinio šventyklos kampo. Jis pavadino tvirtovę savo sąjungininko Marko Antonijo vardu. Pastatas neišliko; rekonstruota (kairėje) viso Jeruzalės šventyklos komplekso dalis.*

Judėjoje *buvo pilna Romos legionierių (kaip šioje romėnų mozaikoje). Jų buvimas kėlė didelį liaudies nepasitenkinimą, nes, kilus neramumams, tie kareiviai labai griežtai juos numalšindavo. Kai Paulius buvo užpultas prie Pobelio šventyklos, jį suėmė ir į kalėjimą įmetė romėnų sargybiniai.*

Pagonių (nežydų) kiemas buvo vienintelė vieta, kur galėjo būti nežydai. Įrašai įvairiomis kalbomis draudžia jiems įžengti į vidinę šventyklos dalį. Šiame fragmente – įrašas graikų kalba. Jame sakoma, kad nežydas negali eiti pro šį įėjimą ir įžengti į vidinį šventyklos kiemą. Nusižengę suimami ir baudžiami mirtimi.

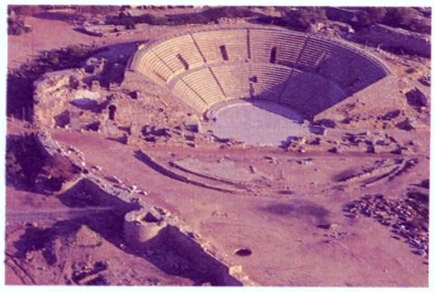

Cezarėją *– Romos provincijos Judėjos valdytojo būstinę – romėnų stiliumi pastatė Erodas Didysis. Jis įsakė pastatyti įspūdingiausius statinius ir akveduką (viršuje). Į šį miestą buvo atgabentas suimtas Paulius ir išklausytas prokuratoriaus Antonijo Felikso.*

Romos piliečių teisė
Iš pradžių Romos piliečių teisė buvo pripažinta tik laisviesiems Romos piliečiams. 89 pr. Kr. ji išplito po Italiją ir, norint užtikrinti lojalumą, ji buvo skiriama net ne Romos gyventojams iš provincijos, pavyzdžiui, kareiviams, tarnavusiems legionieriais arba net ištisoms bendruomenėms. Naujieji piliečiai gaudavo sertifikatą („diploma civitatis Romanae"), kuriame būdavo įrašomas jų naujasis vardas; visoje Romos imperijoje jie galiojo kaip pasai. Romėniškas vardas Paulius buvo parinktas dėl jo panašumo į hebrajišką Sauliaus vardą. Taip vadinosi apaštalas, prieš jam atsiverčiant į krikščionybę Damaske.
Romos pilietis galėjo pretenduoti į juridinį gynimą, įskaitant teisę imperatoriaus teisme Romoje paduoti apeliacinį skundą dėl nuosprendžio. Romos pirkliai ir amatininkai, kaip šie kalviai bareljefe iš Pompėjos (viršuje), sudarydami sutartis galėjo remtis valdžios pagalba.

Nuotraukoje iš oro – rekonstruotas Cezarėjos teatras

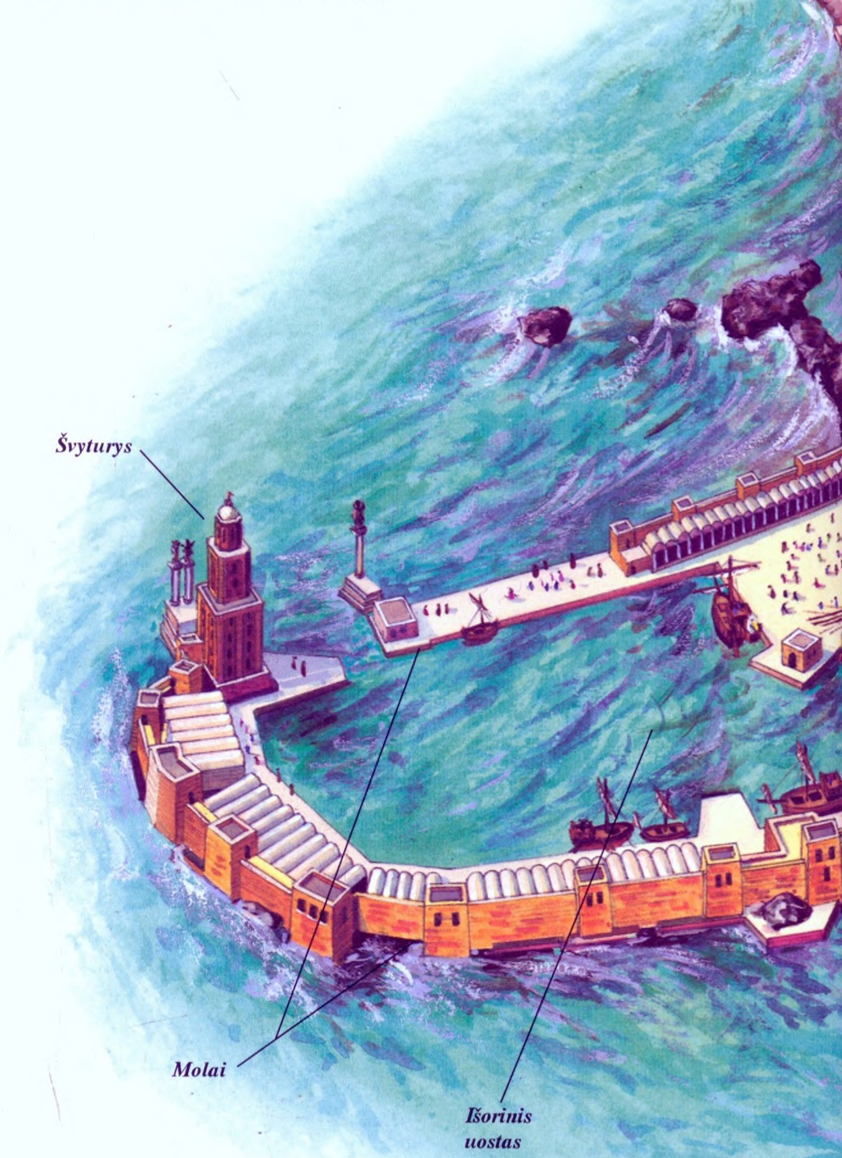
22–10 pr. Kr. Erodo Didžiojo pastatytas miestas buvo Romos prokuratorių Judėjoje būstinė. Vardas („imperatoriškas") miestui buvo suteiktas Romos imperatoriaus Augusto garbei. Cezarėja Naujajame Testamente minima daug kartų. Čia misijų kelionėse buvo apsistojęs apaštalas Paulius. Valdant prokuratoriui Feliksui, jis dvejus metus buvo laikomas kalėjime Cezarėjoje. Tik po to Paulius buvo nugabentas į Romą, į teismą.

Erodas, kurį romėnai išrinko Judėjos karaliumi, miestą pastatė senosios gyvenvietės (III a. pr. Kr.) vietoje. Gyvenvietę 63 pr. Kr. užkariavo karvedys Pompėjus, 30 pr. Kr. Oktavianas – būsimasis imperatorius Augustas – perdavė Erodui, kuris ją labai išstatė. Įspūdingiausias statinys buvo uosto įrenginys su dviem molais; jie apsaugodavo laivus nuo bangų mūšos ir neleisdavo jūrai seklėti. Uostamiestis tapo svarbiausia prekybos vieta ir pelningu dažymo purpuru centru.

Miestą Erodas papuošė puošniais civiliniais ir religinės paskirties statiniais. Augusto šventykla stovėjo priešais uostą, ovalios formos teatras – netoli jūros, įspūdingi rūmai buvo iškilę ant uolos. Akvedukas šiauriniu miesto pakraščiu aprūpindavo miestą geriamuoju vandeniu iš Karmelio kalnų šaltinio, tryškusio už 21 km.

Erodas norėjo išsaugoti graikiškąjį bei siriškąjį miesto pobūdį. Žydai reikalavo tokių pat piliečių teisių, kaip ir kaimynai nežydai. Įtampa vis augo ir 60 po Kr. ji prasiveržė maištu. Žydų skundai imperatoriaus Nerono buvo atmesti. Praėjus šešeriems metams, Cezarėjos prokuratoriaus Floro despotizmas privedė prie sukilimo ir žydų karo. Vyriausiuoju kariuomenės vadu Roma paskyrė Vespasianą, kuris 69 m. buvo paskelbtas imperatoriumi. Vespasiano būstinė buvo Cezarėjoje.

Cezarėjos uostas
Cezarėja buvo įsikūrusi ant Viduržemio jūros pakrantės tarp Ptolemaidės ir Jopės uostų. Erodui Didžiajam prireikė dvylikos metų pastatyti naujam įspūdingam uostui, kuriame jis buvo įrengęs pagrindinę administracijos būstinę už Jeruzalės ribų. Vėliau miestas su įspūdingu dirbtiniu uosto įrenginiu tapo Judėjos romėnų sostine. Žemėlapyje galima palyginti Cezarėjos padėtį su kitų svarbių regiono miestų padėtimi.

Cezarėja – Erodo Didžiojo miestas
Gyvenvietės ant Viduržemio jūros pakrantės išstatymas buvo vienas iš ambicingiausių statybos projektų, įgyvendintų Erodo valdymo laikais. Miestas buvo suplanuotas pagal tų laikų madą: su tinklą primenančiu gatvių išsidėstymu, dideliais pastatais ir gerai sumanyta požemine kanalizacijos sistema, užliejama per potvynius ir atoslūgius.

Naujausiais Cezarėjos kasinėjimais *buvo atkasti teatro likučiai, po jūros nuosėdų sluoksniu išgulėję šimtmečius. Nors jis buvo pastatytas kaip hipodromas, žydų istorikas Juozapas ant jūros kranto buvusį statinį aprašė kaip amfiteatrą.*

Cezarėjos brėžinyje *(viršuje) pavaizduotas Erodo laikų uostas. Ypač įspūdingai atrodo dirbtiniai uosto įrenginiai, iš jų išsiskiria liežuviški molai. Iš žemyno pusės Cezarėją supo pusapvali siena. Gatvių sistema buvo tinkliška.*

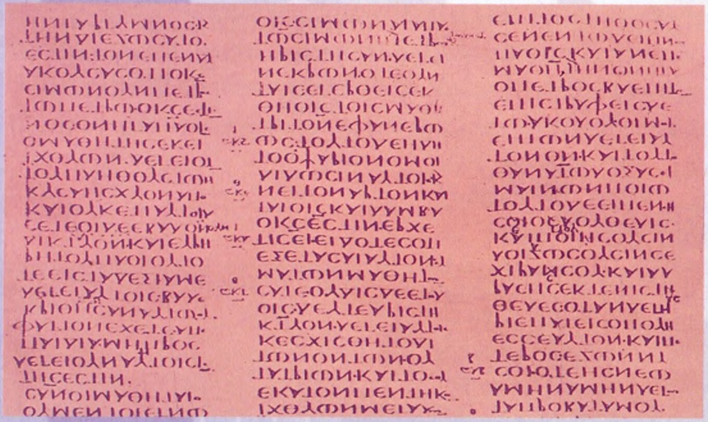

Pauliaus laiškai

Ne mažiau kaip 21 laiškas iš Naujojo Testamento priklauso Pauliui, kiti šeši jam tik priskiriami. Seniausi tekstai tikriausiai atsirado apie 50 po Kr., t. y. dešimt metų prieš Morkaus evangeliją. Pauliaus laiškai – seniausi Naujojo Testamento raštai.

Kaip kosmopolitinis žydas Paulius rašė graikų kalba, Naujojo Testamento kalba. Vienus laiškus jis parašė kalėjime, kitus – misijų kelionėse. Pirmąjį laišką korintiečiams jis parašė Efeze.

Paulius savo laiškus dažniausiai diktuodavo sekretoriui, kartais pats įterpdavo prierašus post scriptum. Rašydavo ant papiruso, pagaminto iš papiruso stiebų šerdžių. Romos imperijoje veikė gerai organizuota pašto sistema, kuria naudojosi valstybės tarnautojai. Privatūs asmenys savo laiškus perduodavo per draugus arba keliaujančius prekeivius.

Daugelyje Paulius laiškų užgriebtos temos, aktualios tuometinėms Bažnyčioms. Į juos nereikia žiūrėti kaip į teologinius traktatus arba meno kūrinius. Jie – tikroviški laiškai, rašyti tam tikromis progomis. Paulius juose atsakė į daugelį korintiečių klausimų, tarp jų ir apie lytinį gyvenimą. Laiške galatams užtikrino nežydus, kad apipjaustymas krikščionybei nėra svarbus ir kad svarbiausia – artimo meilė.

Pauliaus laiškuose diskutuojama teologinėmis temomis, kurios aktualios visai Bažnyčiai. Laiške romiečiams apaštalas aiškina savo mintis apie Išganymą per Kristaus mirtį ir kad žmogus iš nuodėmių gali būti išgelbėtas tik tikėdamas į Dievą. Šis mokymas vėliau įgijo didelę reikšmę Bažnyčiai.

Viršuje: *graikiškas Naujojo Testamento rankraščio tekstas (IV a. po Kr.)*
Fone: *Romos forumas ir „Via Sacra"*
Žemėlapyje: *Pauliaus aplankytos vietos*

1.Cezarėjoje Paulius dvejus metus praleido kalėjime
2. Šv. Pauliaus kalėjimas Filipuose
3. Papirusai, iš kurių stiebų būdavo gaminamas popierius
4. Romėnų rašalinė

Egėjo
jūra
Korintas
Atėnai
Efezas
Rodas
3
4

Paulius (kairėje) ir Neronas (sėdi dešinėje)

Pasak Apaštalų darbų, Paulius, Romos valdininko laikomas namų arešto sąlygomis, Cezarėjoje prabuvo dvejus metus. Po to jis su kitais kaliniais buvo išvežtas į Romą, kur turėjo stoti prieš imperatoriaus teismą. Laivas, kuriuo jie plaukė, rudenį pasiekė Myrą pietinėje Mažosios Azijos pakrantėje. Nepaisant nepalankių oro sąlygų, kelionė buvo tęsiama kitu laivu, gabenusiu krovinius į Italiją.

Laivo sudužimas prie Maltos

Plaukdamas į vakarus, laivas į pietus nuo Kretos pateko į audrą. Veltui buvo bandoma pasiekti saugų Fenikso uostą. Keleiviai ir įgula baiminosi dėl gyvybių, o Paulius juos drąsino, kad naktį prieš tai jam pasirodęs angelas ir garantavęs, kad jis stosiąs prieš imperatorių ir Dievas juos visus apsaugosiąs. Keturiolika dienų laivas vėjo ir bangų buvo blaškomas atviroje jūroje, kol pagaliau užplaukė ant seklumos prie Maltos krantų ir sudužo. Kareiviai norėjo belaisvius išžudyti, kad nepabėgtų jūra, bet jų vadas tam sutrukdė. Pagaliau visi sveiki pasiekė krantą, kur juos vietiniai gyventojai labai draugiškai sutiko. Maltoje Paulius pagydė valdytojo tėvą ir daug kitų ligonių.

Paulius Romoje

Apd 28,11–31 pasakojama, kaip po trijų mėnesių Paulius ir jo palydovai įsėdo į kitą laivą, kuris atgabeno juos į Italiją. Į krantą jie išlipo Puteoluose prie Neapolio; savaitę Paulius svečiavosi pas tikėjimo brolius, po to sausuma išvyko į sostinę. Jį pasitiko ir į miestą palydėjo krikščioniškos bendruomenės delegacija.

Valdžios atstovai jam paskyrė namų areštą, tik leido rašyti laiškus, priimti svečius ir sakyti pamokslus. Pasak Biblijos, apaštalas Romoje praleido dvejus metus. Bet mes nieko nežinome, ar jis buvo atiduotas į teismą, ar ne. Ankstyvoji krikščioniškoji tradicija teigia, kad Paulius, prieš sugrįždamas į Romą, dar kartą buvo išvykęs misijų kelionėn į Ispaniją. Daugelis tyrinėtojų yra įsitikinę, kad jis žuvo Romoje kaip krikščionių persekiojimų auka 64 m., valdant Neronui. Jei Paulius iš tiesų mirė kankinio mirtimi, tai jis, turėdamas Romos piliečio teises, turėjo būti ne nukryžiuotas, bet jam turėjo būti nukirsdinta galva.

„Jis pagavo laivą, nepajėgusį jam priešintis, ir mes turėjome jį leisti pavėjui."

Apd 27,15

Kelionė į Romą

Paskutinė Pauliaus kelionė, daugiausia jūra, išsamiai aprašoma Apaštalų darbuose. Plaukta buvo trimis laivais: pakrančių buriniu laivu, užsukant į daugybę uostų tarp Cezarėjos ir Myros, krovininiu laivu, gabenusiu grūdus iš Aleksandrijos į Egiptą ir prie Maltos užplaukusiu ant seklumos, ir grūdų krovininiu laivu, žiemojusiu Maltoje. Į krantą Paulius išlipo Puteoluose ir kelionę į Romą tęsė pėsčiomis.

***Prie Maltos** sudužus laivui, apaštalas bei jo palydovai išsigelbėjo ir į krantą išlipo Pauliaus įlankoje. Pakrantės su smėlėtomis seklumomis geografinis aprašymas visiškai atitinka pateiktąjį Biblijoje.*

***Myra** – pirmoji sustojimo vieta kelionėje į Romą – buvo vienas svarbiausių Romos provincijos Lykijos miestų. Vietovėje daug architektūros paminklų iš antikos laikų. Nuotraukoje viršuje – kapai uolose (IV a. pr. Kr.).*

Puteolai
Po nuotykių kupinos kelionės jūra Paulius Italijos žemę pasiekė Puteoluose, į vakarus nuo Neapolio, ir tęsė kelionę į Romą. Į antikos laikų uostą (viršuje pavaizduota gretimai įsikūrusi Pompėja) įplaukdavo didelių krovininių laivų, gabenusių grūdus iš Aleksandrijos. Vietovė nuo Romos imperijos laikų pažemėjo, todėl senieji uosto įrenginiai glūdi giliai po vandeniu Neapolio įlankoje.

Iš Biblijos paaiškėja, kad krikščioniškoji Evangelija tuo laiku buvo pasiekusi net pasaulio centrą. Paulius, atnešęs didiesiems vakarų pasaulio miestams Gerąją Naujieną, prisidėjo prie to, kad krikščionybė pasklido per stebėtinai trumpą laiką. Tai buvo pradžių pradžia, iš kurios po 300 metų išaugo visos imperijos valstybinė religija.

Titas, numalšinęs žydų sukilėlius

66 po Kr. žydai sukilo prieš romėnus. Prieš tai nemažai būta neramumų. Sukilimas buvo numalšintas. Tūkstančiai žydų žuvo arba buvo paimti į vergovę. Daugelis buvo ištremti. Jeruzalė buvo nusiaubta, šventykla, kurią Erodas Didysis buvo išplėtęs ir išpuošęs, sugriauta. Tas faktas buvo labai reikšmingas Izraelio tautos istorijoje. šio, dvidešimto, šimtmečio krikščionybė turėjo tenkintis tremties egzistencija. Šis istorijos epizodas baigėsi tik 1948 m. paskelbus Izraelio valstybę.

Sukilimas prasiveržė po ilgai tvyrojusios įtampos tarp žydų tautos ir romėnų valdžios. Konfliktą aštrino tai, kad romėnų prokuratoriai visiškai negerbė žydų papročių. Daugeliui žydų, kaip išrinktajai Dievo tautai, buvo nepakeliama mokėti mokesčius pagonių imperatoriui. Jau 6 po Kr., kai romėnai Judėją pradėjo valdyti tiesiogiai, nacionalinio didvyrio Judo vadovaujami žydai sukilo prieš romėnus, bet pralaimėjo. Vėliau neramumus kėlė žydų kovotojai už laisvę – zelotai. Ypač tauta nepatenkinta buvo valdant Poncijui Pilotui (26–36 po Kr.). 39(40) po Kr. imperatorius Kaligula vos neišprovokavo sukilimo, liepęs šventykloje pastatyti imperatoriaus statulą.

Didysis sukilimas

Pasak žydų istoriko Juozapo, dalyvavusio kare 66–70 po Kr., sukilimas kilo Judėjoje, valdant prokuratoriui Antonijui Feliksui (52–60 po Kr.). Pranašai pranašavo išsivadavimą iš priespaudos. 66 po Kr. paskutinysis prokuratorius Gesijus Floras vežė auksą iš šventyklos. Tam pasipriešino keli šimtai žydų Jeruzalėje. Florui pasiuntus karių būrius, daugiau kaip 3500 žydų žuvo.

Floros elgesio papiktinti žydai stojo į atvirą kovą. Žydų kovotojų būriai užpuldinėjo romėnų įgulas Jeruzalėje ir kituose miestuose. Cestijus Galas, Sirijos valdytojas, su dvylika legionų nužygiavo Jeruzalės kryptimi tvarkos daryti. Atėjus žiemai, jis pasitraukė iš miesto, pakliuvo į pasalą prie Bet Horono ir patyrė didelių netekčių. Sukilimą silpnino grupių nuomonių skirtumai, bet judėjimas vyko visuose miestuose nacionalinio ir religinio polėkio dvasia.

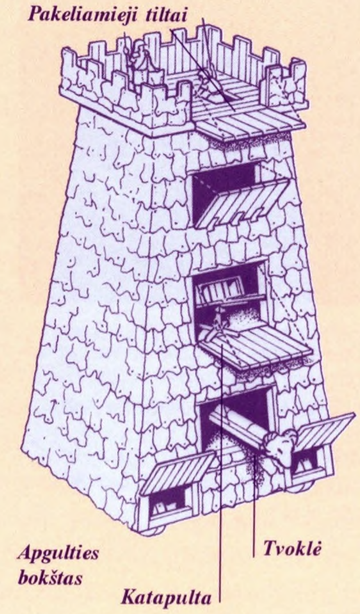
Imperatorius Neronas nusiuntė generolą Vespasianą su trimis legionais (apie 60 000 vyrų) sukilimui numalšinti. 67 po Kr. Vespasianas pradėjo puolimą ir užkariavo Galilėją. Ten jis suėmė žydų kariuomenės vadą Juozapą. Tuo laiku Judėjoje maištininkai pradėjo kovoti vieni su kitais.

Vespasianas nukreipė savo jėgas į Judėją, nukariavo samaritiečių sukilėlių grupę ir įsitvirtino pajūrio miestuose Jamnėje ir Azote, kad galėtų užsitikrinti aprūpinimą. 68 m. jis izoliavo Jeruzalę, užimdamas Jordanijos slėnį ir Emauso apylinkes. Po metų Romoje įvyko perversmas. Neronui nusižudžius, Vespasianas tapo imperatoriumi ir, sūnui Titui perdavęs kariuomenės vado pareigas, paliko Palestiną. Šis su keturiais legionais iškart apgulė Jeruzalę.

Po penkių mėnesių Jeruzalė pasidavė. Gynėjai nusilpo nuo vidinių

Romėnų apgulties taktika

Romėnai buvo apgulties meistrai. Pirmiausia jie apsupdavo priešų poziciją pylimu bei tvora, tuo apsuptiesiems užkirsdami kelią pabėgti. Jei priešas delsdavo pasiduoti, tai pasipriešinimui palaužti į ataką paleisdavo įvairiausius prietaisus. Būdavo naudojamos katapultos, kuriomis būdavo mėtomi akmenys, taip pat kopėčios, kilnojamieji bokštai su tvoklėmis ir pakeliamieji tiltai. Sutelktos pajėgos su įtaisais priešo sieną atakuodavo pirmos, o po jų žygiuodavo pėstininkai, prisidengę skydais galvas, todėl jie arodė panašūs į vėžlius. Tokiu būdu jie apsisaugodavo nuo svaidomų sviedinių.

***Tito triumfo arka** prie rytinės Romos forumo sienos buvo pastatyta 81 po Kr. ir primena Tito pergalę prieš žydų sukilėlius. Bareljefe virš vartų (viršuje) pavaizduotas romėnų kareivių triumfo žygis į Romą nukariavus Jeruzalę. Jie nešasi grobį, tarp jų menorą – septynšakę auksinę žvakidę ir duonos aukos aukurą, kurie būdavo laikomi šventykloje.*

partijų kovų apgultuose miestuose ir bado. Juozapas pasakoja, kad tarp gyventojų pasitaikydavo kanibalizmo atvejų. 70 m. rugpjūčio 28 dieną romėnai pramušė miesto sieną ir atakavo šventyklą. Paskutinieji pasipriešinimo židiniai mieste buvo sunaikinti rugsėjo pabaigoje. Šventykla ir visas miestas buvo nusiaubti ir sugriauti iki pamatų. Kritus Jeruzalei, veikė pasipriešinimo kuopelės, pavyzdžiui, Masados tvirtovėje prie Negyvosios jūros. Čia rinkosi zelotų kovotojai.

Žydų karas
Žydų sukilimas prieš romėnus užkariautojus prasidėjo 66 po Kr. Jeruzalėje ir išsiplėtė po visus miestus. Samariečiai juos mažai rėmė. Sukilimą silpnino vidinės kovos tarp grupių, ypač tarp zelotų ir vyresnybės. Iki 69 po Kr. romėnai užkariavo visą provinciją, išskyrus vietovę, kuri ribojasi su Jeruzale, Erodionu, Masada ir Macherontu. 70 po Kr. Titas su keturiais legionais priartino prie sostinės Jeruzalės.

***Romėniška moneta** (dešinėje) iš Tito laikų. Įrašas skelbia „Iudaea capta" (užkariautoji Judėja). Tokių monetų kalyba ir Tito triumfo arkos pastatymas prie Romos forumo rodo, kad romėnai į žydų sukilimo numalšinimą žvelgė kaip į didelę karinę sėkmę. Karo žygis tęsėsi daugiau kaip ketverius metus. Užkariauta buvo naudojant stiprią apgultį.*

Masados žūtis

Moneta (Simeono bar Kochbos kalimas)

Žydų sukilimas prieš romėnų viešpatavimą nepasibaigė Jeruzalės sugriovimu 70 po Kr. Paskutinis šio karo epizodas vyko Masadoje, uolingame kalne vakariniame Negyvosios jūros krante. Nuošalioje vietoje Erodas Didysis pastatė galingus, su stipriais gynybiniais įrenginiais rūmus. Juose buvo didelės cisternos, iš kurių per apgultį buvo imamos vandens atsargos.

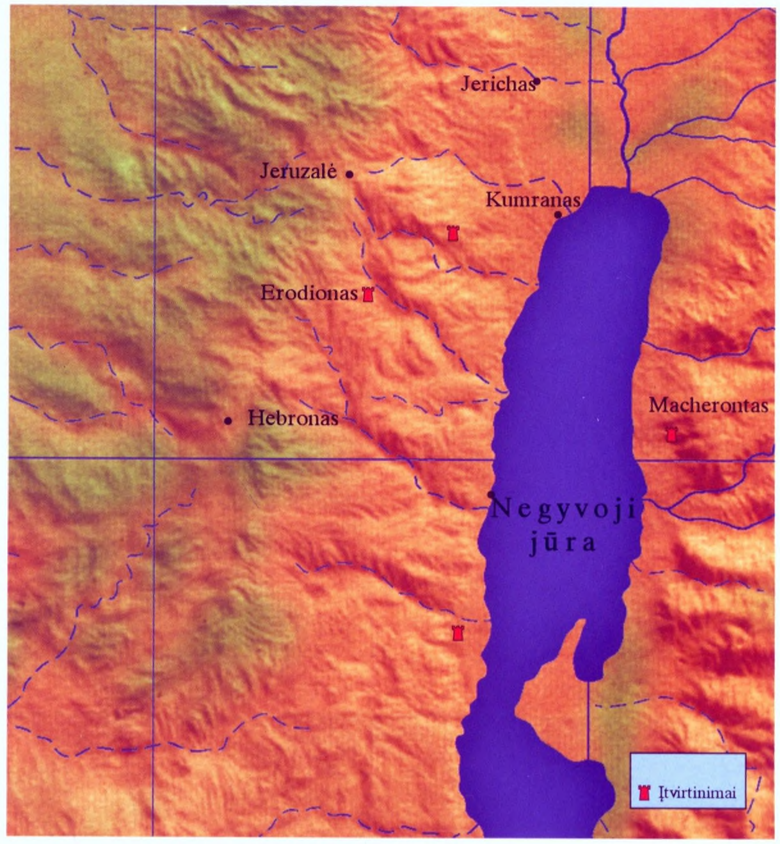
Po Erodo Didžiojo mirties 4 po Kr. Masada pateko į romėnų rankas. 66 po Kr. zelotų – žydų kovotojų už laisvę – būrys nugalėjo romėnų garnizoną. Plynaukštėje jie įrengė bazę, iš kurios kariavo partizanų karą. 73 po Kr. romėnų valdytojas Flavijus Silva nusprendė galutinai įveikti sukilimą. Jis patraukė su dešimt legionų – apie 6000 samdomų karių ir 4500 pagalbininkų – prieš Masadą. Silva įkūrė savo stovyklą prie miesto ir iš žemių, medžių kamienų ir akmenų pastatė 85 metrų aukščio pylimą, vedusį prie miesto sienų. Tokiu būdu pasisekė taranu pramušti sieną. Gynėjai plyšį užpylė vidiniu pylimu, supiltu iš žemės ir medžių. Flavijus įsakė prie naujų užtvarų užkurti ugnį. Pasak istorinių šaltinių, ugnis pirmiausia plūstelėjo į užpuolikų veidus, staiga vėjui pakeitus kryptį, ugnis pasiglemžė barjerą.

Paskutinės maištininkų valandos

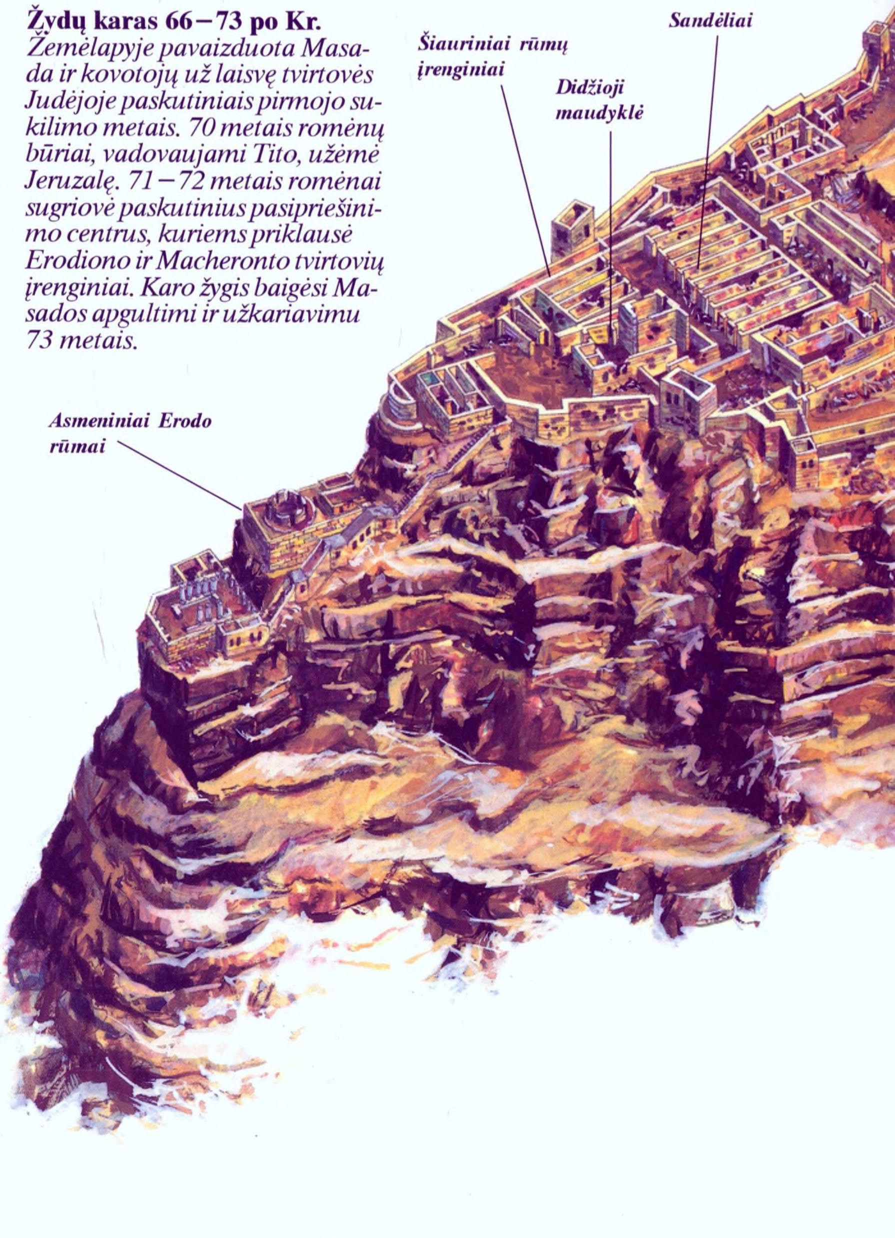
Gynėjai suprato pralaimėję. Jų vadas Eleazaras įtikino žmones geriau mirti negu gyviems pasiduoti į romėnų nelaisvę. Nutiko šiurpiausias įvykis žydų istorijoje: vyrai žudė vaikus ir moteris, kiekvienas vyras savo šeimą. Po to buvo metami burtai. Dešimt vyrų, kuriems lėmė burtai, turėjo nužudyti likusius gyventojus. Iš dešimties vėl buvo išrinktas vienas, kuris nužudė likusius devynis ir pats nusidūrė kalaviju.

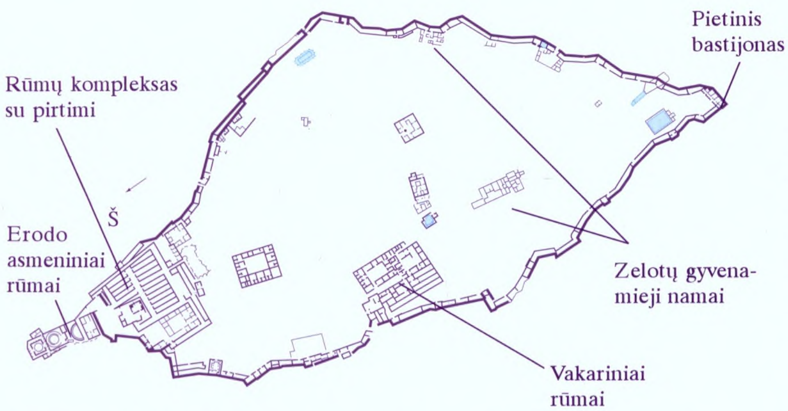
Kai romėnai įsiveržė į tvirtovę, jie tikėjosi žūtbūtinės paskutinės kovos. Bet juos pasitiko mirtina tyla. Jie rado gynėjų kūnus: 960 vyrų, moterų ir vaikų. Tik septyni asmenys išgyveno šias skerdynes. Dvi moterys, viena iš jų buvo Eleazaro giminaitė, ir penki vaikai per masines žudynes buvo pasislėpę oloje. Kai romėnų kariai sužinojo, kas įvyko, jie liko priblokšti zelotų drąsos.

Po šešiasdešimties metų vėl kilo sukilimas. 132 po Kr. žydų tautoje iškilo asmenybė, vardu Simeonas bar Kochba. Jis išvarė romėnus iš Jeruzalės ir įkūrė naują Judėjos karalystę. Šis antrasis Žydų karas tęsėsi ketverius metus, kol romėnai vėl pajėgė atkariauti kraštą. Per sukilimą žiauriai buvo išžudyta daug žmonių. Bar Kochba ieškojo prieglobsčio Bet Tero tvirtovėje, į pietvakarius nuo Jeruzalės. Pagaliau romėnai pramušė sienas, įsiveržė į vidų ir išžudė gynėjus.

Žydų karas 66–73 po Kr.
Žemėlapyje pavaizduota Masada ir kovotojų už laisvę tvirtovės Judėjoje paskutiniais pirmojo sukilimo metais. 70 metais romėnų būriai, vadovaujami Tito, užėmė Jeruzalę. 71–72 metais romėnai sugriovė paskutinius pasipriešinimo centrus, kuriems priklausė Erodiono ir Macheronto tvirtovių įrenginiai. Karo žygis baigėsi Masados apgultimi ir užkariavimu 73 metais.

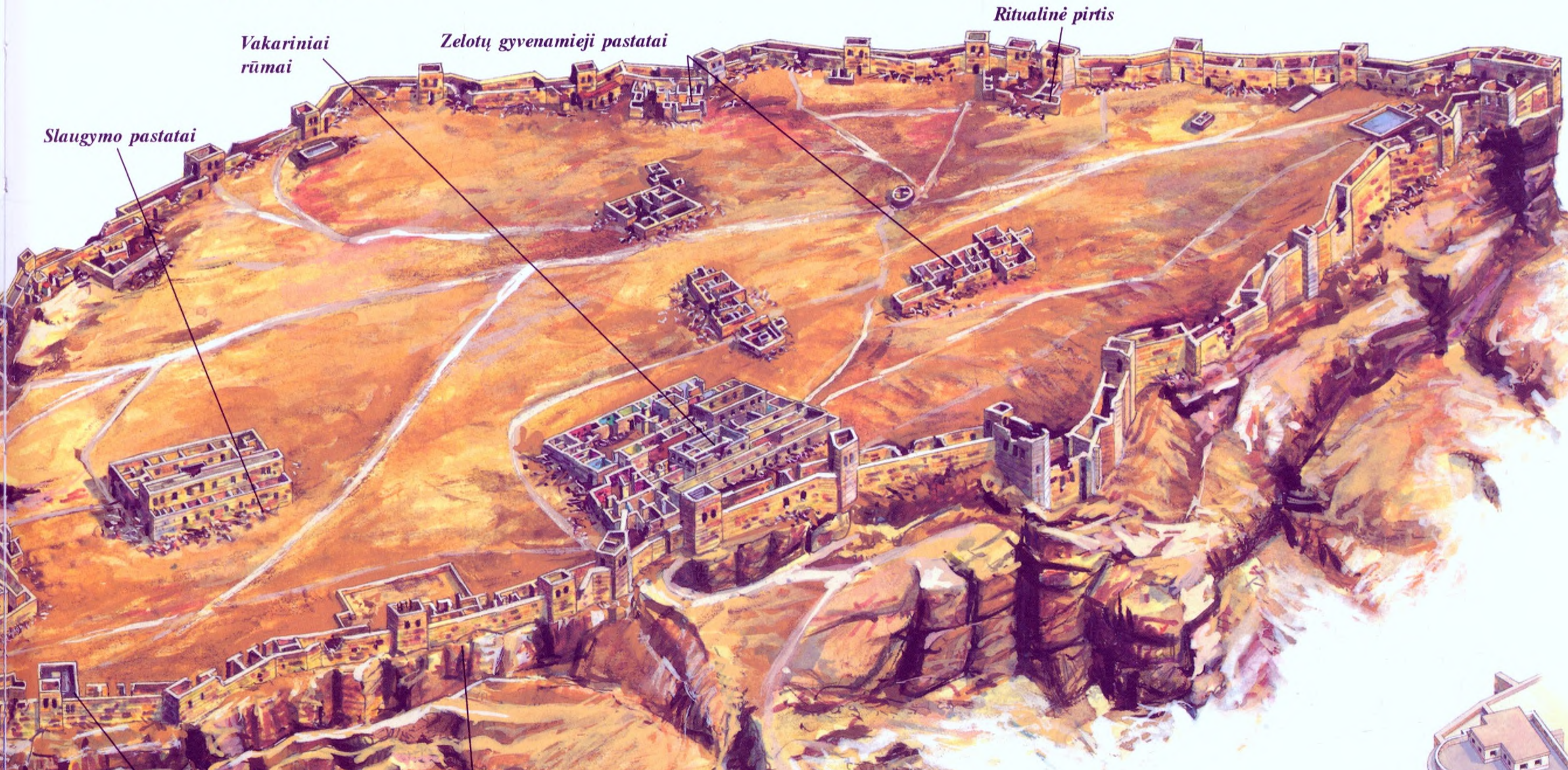
Brėžinyje – Masados tvirtovė. Didelis Erodiono tvirtovės įrenginys buvo apsuptas kazematu ir dviguba siena, kurioje buvo įrengta 30 sargybinių bokštų ir 4 vartai bei 70 patalpų. Pilies viduje buvo daugybė patalpų, vakariniai rūmai, kurie buvo ir valdžios būstinė, ir gyvenamosios patalpos, ir iškilmių vieta. Šiaurinėje dalyje buvo kiti rūmai su asmenine Erodo vila.

Didžiojoje maudyklėje šiauriniuose rūmuose buvo maudomasi karštose voniose. Grindys buvo pakeltos ant plytinių atramų. Tuščioje patalpoje po jomis cirkuliavo karštas oras iš krosnies.

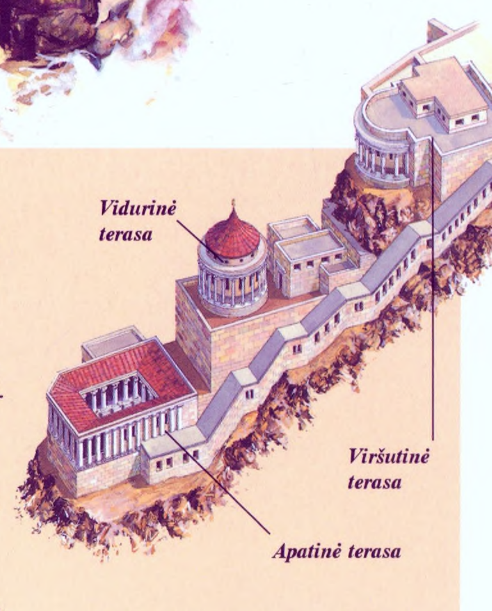
Nuotraukoje iš oro – Masados šiaurinių rūmų įrenginių likučiai. Trys rūmų aukštai grėsmingai pasvirę virš stataus šlaito. Ten – sandėliai, administraciniai pastatai ir maudyklė.

Erodo rūmai

Masados tvirtovės centre buvo oficialūs Erodo rūmai ir daug mažų rūmų jo šeimos nariams bei aukštiesiems pareigūnams. Asmeniniam naudojimui prie šiaurinio šlaito Erodas pasistatė trijų lygmenų į vilą panašius rūmus. Virš vilos, Masados plynaukštės aukštyje, buvo rūmų kompleksas, sandėliai, administraciniai pastatai ir didelė maudyklė. Visos trys terasos buvo sujungtos laiptais. Dar ir šiandien galima pamatyti apatinės terasos freskos likučius. Čia buvo įrengta Erodo maudyklė. Iš šių rūmų Erodui atsiverdavo nuostabus vaizdas į Negyvąją jūrą. Zelotams užėmus Masadą, rūmai buvo apleisti.

Masados tvirtovė

Masada buvo įsikūrusi ant aukštos plokščios uolos 396 m nuo Negyvosios jūros lygio ir apsupta stačių uolų. Ši tvirtovė romėnams turėjo atrodyti neįveikiama. Vanduo į dvylika cisternų buvo tiekiamas kanalų ir akvedukų sistema iš artimiausių vandens telkinių. Romėnai sudaužė Masados gynybinius įrenginius, panaudoję tvokles ant stataus pylimo, kurį buvo įrengę žemiau vakarinių rūmų.

Imperatoriaus Domiciano marmurinė statula

Apreiškimo knyga, vadinama Apokalipse, kurioje apstu mistinių vaizdų, simbolių ir alegorinių scenų, yra paskutinė ir paslaptingiausia Naujojo Testamento knyga. Autoriaus identiškumas ir knygos parašymo laikas ligšiol vienareikšmiškai nepaaiškintas.

Autorius save vadina Jonu; spėjama, kad tai ne tas pats autorius, parašęs Evangeliją pagal Joną, o ankstyvosios krikščionybės pranašas iš Mažosios Azijos, kaip kalinys arba tremtinys ištremtas į Patmo salą Egėjo jūroje. Spėjama, kad Apreiškimo knygą jis parašė grotoje tikriausiai apie 95 metus, t. y. valdant romėnų imperatoriui Domicianui (81 – 96 po Kr.). Autorius mini imperatoriaus kultą ir tai, kad romėnai persekiojo krikščionis. Todėl galima manyti, kad knyga tikrai buvo sukurta Domiciano valdymo laikais. Kartais Apreiškimas Jonui datuojamas ankstesne data, Nerono valdymo metais, bet ši tezė neįtikina.

Pirmuosiuose trijuose Apreiškimo Jonui skyriuose autorius laiškais kreipiasi į septynias Bažnyčias Mažojoje Azijoje. Jis perspėja apie gresiantį papročių išsigimimą ir drąsina jas. Kituose 19 skyrių gausu įspūdingų, sunkiai suprantamų vizijų ir paslaptingų vaizdų. Autorius aprašo artėjantį pasaulio galą, Babilono griūtį (turima omenyje Roma) ir šėtono įveikimą, ir po to ateisiančią Dievo karalystę. Knygos simboliai sunkiai paaiškinami, bet daug ką galima suprasti remiantis kitais Biblijos tekstais. Avinėlis simbolizuoja Jėzų Kristų, remiantis

Septynios Bažnyčios
Savo Apreiškimą Jonas skyrė septynioms Azijos provincijų Bažnyčioms: Efezo, Smirnos, Pergamo, Tiatyrų, Sardų, Filadelfų ir Laodikėjos. Visos jos atstovavo visuotinei Bažnyčiai. Kodėl autorius pasirinko būtent šias Bažnyčias, lieka neaišku. Žemėlapyje – Egėjo jūros kraštai pirmojo šimtmečio po Kristaus pabaigoje. Galima numanyti, kokiais maršrutais turėjo vykti Bažnyčioms laiškus gabenę pasiuntiniai.

Efezo Bažnyčios, *kuriai skirtas pirmasis laiškas, Persekiojimo vartai. Jonas aprašo Efezo klestinčią bendruomenę, kuriai reikia pagalbos, kad galėtų išlikti teisingame kelyje. Šią Bažnyčią Paulius įkūrė trečiojoje kelionėje.*

Romėnų turgaus aikštė *Smirnoje (dabar Izmiras) buvo svarbi imperatoriaus kulto vieta Azijoje. Antrajame laiške Jonas kreipiasi į šią Bažnyčią, mini baisius persekiojimus ir drąsina tikinčiuosius.*

Vadinamoji Raudonoji salė *Pergame – trečiojoje Bažnyčioje. Pastate anksčiau buvo egiptiečių dievybei Serapiui skirta šventykla, kuri Bizantijos laikais buvo paversta bažnyčia. Jono laikais čia gyveno daug gydytojų.*

Dzeuso altorius *buvo vienas iš daugelio pagonių altorių Pergame. Jonas kalba apie šėtono, gyvenančio Pergame, sostą. Laiške jis kaltina tuos, kurie skleidžia netikrą mokymą ir klaidina tikinčiuosius.*

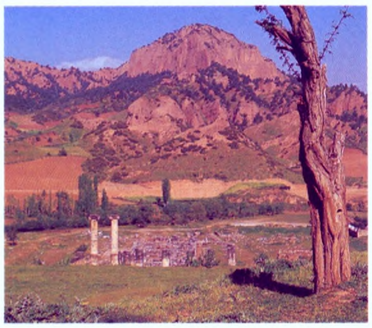

avinėlio aukojimu per Velykas. Į akis krinta panašumas su kita žydų apokaliptine literatūra, sukurta 170 pr. Kr – 70 po Kr., kai žydus engė Seleukidai ir romėnai. Tekstai turėjo tikslą paguosti skaitytojus ir suteikti viltį, kad vieną dieną Dievas tikrai nugalėsiąs priešus ir išlaisvinsiąs juos iš priespaudos. Bijodami būti demaskuoti ir persekiojami, autoriai į tekstus įpindavo daug įvairiausių simbolių, kuriuos suprasti galėjo tik jų krašto žmonės.

Patmas *– tai maža, uolėta sala prie pietvakarinių Mažosios Azijos krantų. Ten Jonas buvo ištremtas ir kaip kalinys dirbo vietos rūdos kasyklose. Spėjama, kad grotoje jis slapta parašė Apreiškimą. Nuotraukoje – garsus šv. Jono vienuolyno kiemas.*

Artemidės šventykla *Sarduose. Išlikusios šventyklos liekanos. Sardai, penktoji Bažnyčia, į kurią kreipėsi Jonas, kažkada buvo Lydijos imperijos sostinė. Jonas kritikuoja tenykščius krikščionis. Jų bendrija gyvavo iki 1402 m., kol Tamerlanas sugriovė miestą.*

Filadelfai*, šeštoji Bažnyčia, buvo Dionizo ir vyno kulto centras. Nuotraukoje – senosios miesto sienos griuvėsiai. Pasak Joną, ši bendruomenė nepasidavė klaidintojams, nors jos tikėjimas grėsmingai susvyruodavęs.*

UDK 22 (084,4)
Di 72

Didysis biblijos atlasas. – Vilnius: Lektūra, 1999. – 142p.: iliustr.
ISBN 9986–854–45–8

SL AB 96–961. 1999 07 08. 18 sp. l.
Išleido „Lektūra", L.Giros 4 - 22, Vilnius.
Spausdinta Čekijoje

DIDYSIS BIBLIJOS ATLASAS

- gausiai iliustruotas vadovas po Biblijos pasaulį
- modernūs Oksfordo kartografų parengti žemėlapiai
- šiuolaikiškai pateikti naujausi Biblijos archeologijos ir ekumeninių Biblijos tyrimų rezultatai
- knygoje gausu iliustracijų ir kompiuterinių trijų matmenų rekonstrukcijų
- moksliškai tiksli Biblijos laikų ir dabarties simbiozė
- įtaigus žvilgsnis į įsivaizduojamą praeities pasaulį
- įspūdingas ir informatyvus žinynas visiems, kuriuos traukia Biblijos turtingumas, neišsenkamumas ir kurie mielai ją studijuoja

ISBN 9986-854-45-8
9 783629 008381